

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΕΜΦΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ
ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ ΩΣ ΦΟΡΕΑ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ
ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΩΝ ΜΕΤΑΚΛΑΣΙΚΩΝ
ΣΤΟΧΑΣΤΩΝ

Κεφάλαιο 4^ο

Β.Ι. Λένιν: ο ρόλος του «απ' έξω» στην επαναστατική συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης

Μετά τους Μαρξ και Ένγκελς, η σημαντικότερη μορφή της μαρξιστικής σκέψης και πράξης υπήρξε ο Λένιν. Και μάλιστα, δεν πρόκειται για έναν απλό διανοητή που επεξεργάστηκε περαιτέρω την μαρξιστική συλλογιστική αλλά για έναν άνθρωπο που ηγήθηκε της πρώτης απόπειρας εφαρμογής επί του πρακτέου της συλλογιστικής αυτής. Τα έργα του αποτελούν απαύγασμα της προσπάθειας αυτής και συνδέονται με το κάθε βήμα της. Σε αυτά εμπεριέχονται σκέψεις και απόψεις για την αντιμετώπιση ζητημάτων που προέκυπταν καθημερινά με γνώμονα πάντα την μαρξιστική συλλογιστική και τον στόχο της για μια κοινωνία ανθρώπινης χειραφέτησης.

Το έργο του Λένιν είναι πολύπλευρο και ακριβώς λόγω του ό,τι πηγάζει από τις ίδιες τις ιστορικές εξελίξεις που ο ίδιος έζησε και στις οποίες πρωταγωνίστησε ασχολείται με πολλά διαφορετικά ζητήματα που μπορεί να απασχολήσουν ένα κίνημα χειραφέτησης πριν και μετά τη επανάσταση. Ο Λένιν, υποστήριζε ο Γκεόργκι Λούκατς, αντίκει τη θεωρητική του δύναμη από το γεγονός ότι παρατηρεί οποιαδήποτε κατηγορία, (ακόμη και αν πρόκειται για φιλοσοφική αφηρημένη κατηγορία) από την άποψη της αποτελεσματικότητάς της μέσα στην ανθρώπινη πράξη και ταυτόχρονα οδηγεί τη συγκεκριμένη ανάλυση της δεδομένης κάθε φοράς κατάστασης, στην οποία βασίζεται σταθερά κάθε δράση του, σε μια οργανική και διαλεκτική σύνδεση με τις αρχές του μαρξισμού. Δεν ήταν ούτε θεωρητικός, ούτε πρακτικός, αλλά βαθύς διανοητής της πράξης. Ένας άνθρωπος που αναποδογύριζε, διαρκώς, και με πάθος τη θεωρία μέσα στην πράξη.¹ Η συγκεκριμένη μελέτη δεν μπορεί φυσικά να ασχοληθεί με όλα αυτά. Θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας σε μία πλευρά του έργου του, που είναι, όμως, και ιδιαίτερος χαρακτηριστική: την άποψή του για το επαναστατικό υποκείμενο.

Ο Λένιν υποστήριζε ότι «...την ανθρωπότητα δεν θα την απαλλάξουν από τις συμφορές που τη δέρνουν σήμερα, οι καλοπροαίρετες προσπάθειες ορισμένων ευγενικών προσωπικοτήτων, αλλά η ταξική πάλη του οργανωμένου προλεταριάτου».² Και συνέχιζε ότι «..Το κίνημα του προλεταριάτου, εξαιτίας των πιο βασικών ιδιομορφιών που απορρέουν από τη θέση αυτής της τάξης μέσα στον καπιταλισμό, έχει την ακλόνητη τάση να μετατραπεί σ' έναν αποφασιστικό υπέρ πάντων αγώνα, σ' έναν αγώνα για την πλήρη νίκη απέναντι σε κάθε τι το σκοτεινό, το εκμεταλλευτικό, το υποδουλωτικό».³ Μάλιστα, υποστήριζε ότι η εργατική τάξη, χωρίς να ξεχνά ούτε την ειδική της θέση μέσα στη σύγχρονη κοινωνία ούτε τα ειδικά κοσμοϊστορικά της καθήκοντα, οφείλει, υπό την καθοδήγηση του κομμουνιστικού κόμματος, όχι μόνο ν' απελευθερώσει

«..την ανθρωπότητα από την οικονομική υποδούλωση, [αλλά και] να σηκώσει ταυτόχρονα την παλλαϊκή σημαία της πάλης για την ελευθερία...»⁴

«Η εργατική τάξη, έγραφε ο Λένιν, βάζει μπροστά της μεγαλειώδεις κοσμοϊστορικούς σκοπούς: ν' απελευθερώσει την ανθρωπότητα από κάθε μορφή καταπίεσης και εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο...[...]. Για μια τέτοια πραγματικά επαναστατική τάξη τίποτε δεν μπορεί να είναι πιο σπουδαίο από το ν' απαλλαγεί από κάθε αυταπάτη, από κάθε ψευδαισθηση και χίμαιρα»⁵.

Ταυτόχρονα, όμως, για τον Λένιν είναι ξεκάθαρο ότι το προλεταριάτο, αποκλειστικά και μόνο από το «είναι» του, από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσής του, από την εκμετάλλευση και την βία κάθε μορφής που υφίσταται στο πλαίσιο της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, δεν διαμορφώνει άμεσα και αυθόρμητα επαναστατική συνείδηση, εξέλιξη που ο ίδιος θεωρούσε εξαιρετικά σημαντική για την πορεία του κινήματος χειραφέτησης αλλά και για την μετέπειτα σοσιαλιστική οικοδόμηση. Μάλιστα, θεωρούσε ότι η οποιαδήποτε ταύτιση είναι – συνείδησης είναι «καθαρός παραλογισμός και αντιδραστική θεωρία».⁶

Τις απόψεις του αυτές τις διατύπωσε πολλακίς, σε διάφορα έργα του. Και πιο ειδικά με τον πιο αναλυτικό τρόπο στο έργο του: «Τι να κάνουμε;». Το έργο αυτό, όπου παρουσιάζεται ανάγλυφα και αναλυτικά η θέση του για την εργατική συνείδηση και τους τρόπους επαναστατικοποίησής της, αποτελεί μία από τις κορυφαίες στιγμές της πολιτικής του σύγκρουσης με το λεγόμενο ρεύμα του «οικονομισμού», εκφραστές του οποίου υπήρχαν φυσικά και στους κόλπους της ρωσικής σοσιαλδημοκρατίας. Το ρεύμα αυτό πρέσβευε την ανάγκη επικέντρωσης της προσοχής του εργατικού κινήματος αποκλειστικά στην οικονομική πάλη, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο «αυθόρμητο» της δράσης των εργατών. Το «Τι να κάνουμε;» αποτελεί, όπως λέει ο ίδιος ο Λένιν στον πρόλόγο του, «ανάπτυξη» των πρώτων σχετικών σκέψεων που είχε διατυπώσει για το ζήτημα στο άρθρο του «Από πού ν' αρχίσουμε;», στην εφημερίδα «Ισκρα», τον Μάιο του 1901.⁷

Γράφει λοιπόν ο Λένιν: «...εμείς, οι επαναστάτες σοσιαλδημοκράτες δεν είμαστε ικανοποιημένοι από αυτήν την υπόκλιση μπρος στο αυθόρμητο, δηλαδή σ' εκείνο που υπάρχει στη δοσμένη στιγμή...»⁸ Υπογραμμίζει ότι «χωρίς επαναστατική θεωρία δεν μπορεί να υπάρξει επαναστατικό κίνημα»⁹ και προσάπτει σε όσους σπεύδουν να εκφράσουν «τη δουλοπρέπεια και την υπόκλισή τους στο αυθόρμητο εργατικό κίνημα» [τους οικονομιστές στην προκειμένη περίπτωση], ότι βασιζούν την άποψή τους αυτή στην άρνησή τους να εντοπίσουν τις ελλείψεις που έχει το κίνημα εντελώς «φυσικά, λόγω της έλλειψης κατάρτισης των επαναστατών» και να μάθουν από αυτές τις ελλείψεις.¹⁰

Προχωρώντας παρακάτω, ο Λένιν είναι κατηγορηματικά αρνητικός ως προς τη δυνατότητα του προλεταριάτου να φτάσει στην επαναστατική συνειδητοποίηση μόνο μέσα από την πάλη του για καλύτερους όρους ζωής και καλύτερους μισθούς, ακολουθώντας, ουσιαστικά, στο σημείο αυτό κατά βήμα την μαρξιστική σκέψη ότι ακόμη και αν επιτευχθεί ένας τέτοιος στόχος δεν αλλάζει τίποτε για την εργατική τάξη. Για τον Λένιν η «αυθόρμητη άρνηση» της εργατικής τάξης απέναντι στην καπιταλιστική

πραγματικότητα και τα προβλήματά της, μια άρνηση που προφανώς εντοπίζεται στο προφανές, δηλαδή σε οικονομικά ζητήματα, αν δεν μετατραπεί σε οργανωμένη συνειδητή πάλη, μπορεί να λειτουργήσει απλώς εκτονωτικά και να οδηγήσει σε άσκοπο ξόδεμα δυνάμεων, ελπίδων και συναισθημάτων, με αποτέλεσμα να υπάρξει απογοήτευση και αναδιπλωση στην ιδιωτική ζωή.¹¹

Κατά τον Λένιν «...οι οπαδοί του καθαρά εργατικού κινήματος.[...]οι αντίπαλοι κάθε μη εργατικής διανόησης είναι αναγκασμένοι να καταφεύγουν, για να υπερασπίσουν τις θέσεις τους, στα επιχειρήματα μόνο των τρέιτ-γιουνιονιστών αστών.[...]κάθε υπόκλιση μπρος στο αυθόρμητο του εργατικού κινήματος, κάθε μείωση του ρόλου του συνειδητού στοιχείου, του ρόλου της σοσιαλδημοκρατίας, σημαίνει ταυτόχρονα -εντελώς ανεξάρτητα από το αν αυτός που μειώνει αυτό το ρόλο το θέλει ή όχι - δυνάμωμα της επίδρασης της αστικής ιδεολογίας πάνω στους εργάτες. Όλοι όσοι μιλούν για υπερεκτίμηση της ιδεολογίας, για μεγαλοποίηση του ρόλου του συνειδητού στοιχείου κλπ. φαντάζονται ότι το καθαρά εργατικό κίνημα μπορεί αυτό καθαυτό να επεξεργαστεί και θα επεξεργαστεί μια ανεξάρτητη ιδεολογία, αρκεί μόνο οι εργάτες ν' αποσπάσουν από τα χέρια των ηγετών τους την τύχη τους». Αυτό όμως είναι μεγάλο λάθος...»¹² καταλήγει για να συμπληρώσει, λίγο παρακάτω ότι:

«...δεν μπορεί να γίνει λόγος για ανεξάρτητη ιδεολογία επεξεργασμένη από τις ίδιες τις εργατικές μάζες στην πορεία του κινήματός τους... η αυθόρμητη εξέλιξη του εργατικού κινήματος τραβά ίσα ίσα στην υποταγή του στην αστική ιδεολογία...γιατί το αυθόρμητο κίνημα είναι τρέιτγιουνιονισμός...»¹³ Και αυτό, κατά τον Λένιν, συμβαίνει γιατί η αστική ιδεολογία έχει βαθύτερες ρίζες στην κοινωνία, είναι πολύ παλαιότερη και καλύτερα επεξεργασμένη. Κατά τη γνώμη του, μπορεί το προλεταριάτο να τείνει αυθόρμητα προς το σοσιαλισμό, αλλά η αστική ιδεολογία του επιβάλλεται πιο εύκολα με την αλληπάλληλη επανάληψη που του δημιουργεί «σταθερές φηγούρες στη συνείδηση που λαμβάνουν μορφή αξιωμάτων».¹⁴

Ο Λένιν χαρακτηρίζει το αυθόρμητο στοιχείο «εμβρυακή μορφή του συνειδητού» επισημαίνοντας ξεκάθαρα ότι «...δεν μπορούσε να υπάρχει ακόμη σοσιαλδημοκρατική συνείδηση μέσα στους εργάτες. Η συνείδηση αυτή μπορεί να έρθει σ' αυτούς μόνο απ' έξω. Η ιστορία όλων των χωρών δείχνει ότι η εργατική τάξη αποκλειστικά με τις δικές της δυνάμεις δεν είναι σε θέση ν' αναπτύξει παρά μόνο...[...]την πεποίθηση ότι είναι ανάγκη να ενωθεί σε σωματεία...»¹⁵ Ο σοσιαλισμός, όμως, συμπληρώνει ο Λένιν είναι μια θεωρία που την επεξεργάστηκαν «οι μορφωμένοι εκπρόσωποι των εύπορων τάξεων, η (αστική) διανόηση»¹⁶, στους οποίους ανήκουν και οι Μαρξ και Ένγκελς ως προς την κοινωνική τους θέση. Το ίδιο συνέβει και στη Ρωσία, σημειώνει, όπου η σοσιαλδημοκρατική θεωρία αναπτύχθηκε «εντελώς ανεξάρτητα» από το αυθόρμητο εργατικό κίνημα.

Και επεκτείνει την επιχειρηματολογία του παραθέτοντας ένα εκτενές απόσπασμα από «τα πολύ σωστά και σπουδαία λόγια» του Κ. Κάουτσκι: «...ο σοσιαλισμός ως διδασκαλία έχει τις ρίζες του στις σύγχρονες οικονομικές σχέσεις, όπως ακριβώς και η ταξική πάλη του

προλεταριάτου και όπως και η τελευταία, πηγάζει και αυτός από τον αγώνα ενάντια στη φτώχεια και στην αθλιότητα των μαζών, που γεννά ο καπιταλισμός. Ο σοσιαλισμός, όμως, και η ταξική πάλη γεννιούνται το ένα δίπλα στο άλλο και όχι το ένα από το άλλο.[...]..Η σύγχρονη σοσιαλιστική συνείδηση μπορεί να γεννηθεί μόνο πάνω στη βάση της βαθιάς επιστημονικής γνώσης.[...]..Φορέας της επιστήμης δεν είναι το προλεταριάτο αλλά η αστική διάνοηση. Στα κεφάλια ορισμένων μελών του στρώματος αυτού γεννήθηκε ακριβώς ο σύγχρονος σοσιαλισμός και αυτοί είναι που με τη σειρά τους τον βάζουν στην ταξική πάλη.[...]..η σοσιαλιστική συνείδηση είναι κάτι που έχει εισαχθεί απ' έξω στην ταξική πάλη του προλεταριάτου και όχι κάτι που γεννήθηκε αυθόρμητα απ' αυτήν.[...]..το καθήκον της σοσιαλδημοκρατίας είναι να εισάγει στο προλεταριάτο τη συνείδηση της θέσης του και τη συνείδηση του καθήκοντός του...»¹⁷

Ο Λένιν σωστά αποκάλυψε, σχολιάζει ο Γκεόργκι Λούκατς, ότι δεν υπάρχει καμία κατάσταση που να μην έχει διεξόδους. Σε όποια κατάσταση βρεθεί ο καπιταλισμός θα βρεθούν «καθαρά οικονομικές λύσεις». Αν, όμως, κανείς τις αντιμετωπίσει υπό το πρίσμα της ταξικής πάλης, τότε γίνεται αντιληπτή η περιορισμένη τους εμβέλεια και το γεγονός ότι λειτουργούν απλώς ως «ανάσα» ζωής για το καπιταλιστικό σύστημα και δεν οδηγούν σε καμία ουσιαστική αλλαγή για τη ζωή του προλεταριάτου. Αυτή η συνειδητοποίηση εξαρτάται άμεσα από το ίδιο το προλεταριάτο, από το επίπεδο ανάπτυξης της ταξικής του συνείδησης. Εφόσον το προλεταριάτο συνειδητοποιήσει τον πραγματικό χαρακτήρα των «λύσεων» αυτών, μπορεί, μέσα από την πάλη του, να αποτρέψει την εφαρμογή τους και να οδηγήσει σε πραγματική αποκάλυψη του καπιταλιστικού συστήματος και της αναγκαιότητας ανατροπής του.¹⁸

Πώς γίνεται, λοιπόν, η «εισαγωγή» της γνώσης της μαρξιστικής συλλογιστικής, που ο Λένιν κρίνει τόσο απαραίτητη, στη συνείδηση του προλεταριάτου; Με «αποκαλύψεις», υποστηρίζει. Με αποκάλυψεις για το τι πραγματικά συμβαίνει και πώς λειτουργεί το καπιταλιστικό σύστημα. Και οι αποκάλυψεις αυτές δεν πρέπει να αφορούν μόνο στον οικονομικό τομέα. «..η σοσιαλδημοκρατία καθοδηγεί τον αγώνα της εργατικής τάξης στις σχέσεις της προς όλες τις τάξεις και προς το κράτος σαν οργανωμένη πολιτική δύναμη.[...]..γι αυτό δεν περιορίζεται στην οικονομική πάλη και σε αποκάλυψεις μόνο οικονομικών ζητημάτων.[...].. η πολιτική διαπαιδαγώγηση της εργατικής τάξης γίνεται μέσα από την ανάπτυξη της πολιτικής της συνείδησης...»¹⁹ Και εφόσον η καταπίεση είναι σε όλες τις σφαίρες της ζωής και οι αποκάλυψεις πρέπει να είναι ολόπλευρες.

Επιμένοντας στο ζήτημα της επαναστατικής συνειδητοποίησης των εργατών ο Λένιν υπογραμμίζει ότι η πολιτική συνείδηση και η επαναστατική δραστηριότητα των μαζών δεν μπορούν να καλλιεργηθούν παρά μόνο μέσα από τις ολόπλευρες αυτές αποκάλυψεις. Η συνείδηση της εργατικής τάξης δεν θα είναι αληθινά πολιτική συνείδηση αν οι εργάτες «δεν μάθουν ν' απαντούν σ' όλες, χωρίς εξαιρεση» τις περιπτώσεις αυθαιρεσίας, καταπίεσης, βίας και κατάχρησης, οποιοδήποτε τάξεις και αν αφορούν. Δεν θα γίνει ταξική συνείδηση αν δεν «μάθει» η εργατική τάξη να παρατηρεί στα γεγονότα την κάθε άλλη κοινωνική τάξη σ' όλες τις εκδηλώσεις της πνευματικής, ηθικής και πολιτικής ζωής της...²⁰

Με άλλα λόγια, το «απ' έξω» του Λένιν «...ναι μεν σημαίνει πέρα και συνεπώς έξω από την αυστηρά οικονομική πάλη, αλλά δεν σημαίνει πέρα και έξω από την γενικότερη κοινωνική πραγματικότητα και πιο ειδικά από την ταξική πάλη...»²¹. Δηλαδή, για τον Λένιν ο εργάτης θα πρέπει να συνειδητοποιεί σαφώς την αντίθεσή του με το σύνολο της αστικής τάξης, με την κυρίαρχη πολιτική που αυτή προωθεί και επιβάλλει, με το κράτος που εξυπηρετεί τα δικά της συμφέροντα σε όλες τις εκφάνσεις του, και να μην περιορίζεται στον οικονομικό τομέα. Θα πρέπει, δηλαδή, ν' αποκτήσει ο εργάτης, και κατ' επέκταση το προλεταριάτο, όλα τα χαρακτηριστικά της ταξικής συνείδησης.²²

Ποιος, όμως, θα αναλάβει το καθήκον να κάνει αυτές τις «αποκαλύψεις»; Ποιος θα φέρει σε πέρας το «απ' έξω»; Ο Λένιν, ήδη, έχει διατυπώσει την άποψη ότι «φορείς» της γνώσης, της μαρξιστικής σκέψης, είναι οι «αστοί διανοούμενοι» που ενστερνίζονται την υπόθεση της εργατικής τάξης.²³ Και συνεχίζει: «..οι διανοούμενοι να μας μιλάνε λιγότερο για όσα ξέρουμε και μόνοι μας και περισσότερο για όσα δεν ξέρουμε ακόμη, για όσα δεν θα μπορούσαμε να μάθουμε ποτέ μόνοι μας με την εργοστασιακή και οικονομική μας πείρα... είναι χρέος τους...»²⁴, υπογραμμίζει. Και πώς οι αστοί διανοούμενοι θα φτάσουν να το κάνουν αυτό;

Οι σοσιαλδημοκράτες για να προσφέρουν στους εργάτες πολιτικές γνώσεις «πρέπει να πάνε σ' όλες τις τάξεις του πληθυσμού...[...].η προπαγάνδα και η ζύμωση πρέπει να γίνονται ανάμεσα σ' όλα τα στρώματα του λαού...» Ήδη, συμπληρώνει, «..οι καλύτεροι εκπρόσωποι της νέας γενιάς των μορφωμένων τάξεων έρχονται προς το μέρος μας...[...].το πρόβλημά μας είναι ότι δεν ξέρουμε να τους απασχολήσουμε...[...].για να δώσουμε ολόπλευρες πολιτικές γνώσεις στους εργάτες, πρέπει να έχουμε σοσιαλδημοκράτες σε όλα τα κοινωνικά στρώματα και τις θέσεις...» Πρέπει να είναι ξεκάθαρο, καταλήγει ότι για να έχουμε πολιτική διαπαιδαγώγηση μας χρειάζονται «...σύμμαχοι στις γραμμές των φιλελευθέρων και στη διάνοηση...»²⁵ Γιατί «...οι καθυστερημένοι εργάτες δεν είναι σε θέση να γνωρίσουν τους εχθρούς που τους παρουσιάζονται σαν φίλοι...»²⁶

Είναι σαφές ότι ο Λένιν είναι κατηγορηματικός ως προς την αδυναμία του προλεταριάτου να διαμορφώσει επαναστατική σοσιαλιστική συνείδηση, στη βάση μόνο της εμπειρίας του και της καθημερινότητάς του. Κατά τον Λένιν «..το ξεπέραςμα της αυθόρμητης στρεβλής ταξικής συνείδησης, σχολιάζει ο Ν. Κοτζίας, δεν μπορεί ν' αναχθεί ούτε μόνο **στους υλικούς όρους αναπαραγωγής του καπιταλισμού, ούτε μόνο στη συνειδητή παραγωγή αστικής ιδεολογίας από την κυρίαρχη τάξη**. Δεν πρέπει να υπερτιμάμε ή να υποτιμάμε ούτε τον έναν ούτε τον άλλο παράγοντα...[...].για ν' αποκτήσει η εργατική τάξη σωστή (ταξική) συνείδηση, θα πρέπει στην πάλη της ενάντια στην αστική τάξη να **συνενώνει τη θεωρία με την πράξη**...»²⁷ Και αυτό γίνεται ξεκάθαρο στο «Τι να κάνουμε»;». Αποσαφηνίζεται κατηγορηματικά ότι η επαναστατική συνειδητοποίηση μπορεί να έρθει μόνο μέσα από τη γνώση και αυτή τη γνώση μπορεί να τη φέρουν στο προλεταριάτο μόνο «απ' έξω».²⁸

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο Λένιν, έστω και αν χρησιμοποιεί ιδιαίτερα σκληρή γλώσσα όσον αφορά στην αυθόρμητη συνείδηση του προλεταριάτου στο «Τι να κάνουμε;», δεν αμφισβητεί τα κοσμοϊστορικά καθήκοντα, όπως ο ίδιος λέει, της εργατικής τάξης. Η οξύτητα του ύφους, που καταγράφεται στο συγκεκριμένο βιβλίο, οφείλεται στο ότι γράφτηκε στο πλαίσιο της πολιτικής του σύγκρουσης με τους οικονομιστές και ο Λένιν δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη να αντισταθεί η σοσιαλιστική θεωρία στην αστική πολιτική, που αξιοποιεί την αυθόρμητη τάση του προλεταριάτου για ένωση σε σωματεία και μόνο για οικονομικά αιτήματα και την εξουδετερώνει πολιτικά. Και το ύφος αυτό μπορεί να δώσει την λανθασμένη εντύπωση ότι αντιμετωπίζει τη σοσιαλιστική θεωρία ως ένα «ετοιμοπαράδοτο» σύστημα γνώσεων και ιδεών που πρέπει «να επιβληθεί» στο προλεταριάτο ή «ν' αφομοιωθεί» από αυτό, ώστε να καταστεί φορέας καθολικής χειραφέτησης της κοινωνίας.²⁹

Οι απόψεις που ο Λένιν διατυπώνει στο «Τι να κάνουμε;» έχουν εξαιρετικά μεγάλη σημασία. Όχι μόνο γιατί τονίζουν με τον σαφέστερο δυνατό τρόπο την ανεπάρκεια της αυθόρμητης συνείδησης του προλεταριάτου, παραδοχή που εμμέσως πλην σαφώς έχουν εκφράσει και οι Μαρξ και Ένγκελς όπως είδαμε. Αυτό που καθιστά σημαντική τη συνεισφορά του Λένιν, στο συγκεκριμένο ζήτημα, είναι το ότι θέτει ξεκάθαρα και χωρίς περιστροφές το ζήτημα της αναγκαιότητας συνεργασίας της διάνοησης, της αστικής διάνοησης που θα «κατρακυλήσει» μέσα από τη γνώση της, στο προλεταριάτο, στην εργατική τάξη.³⁰

Στο ίδιο βιβλίο, ο Λένιν σημειώνει: «..Το ρόλο του πρωτοπόρου αγωνιστή μπορεί να τον εκπληρώσει μόνο ένα κόμμα που καθοδηγείται από πρωτοπόρα θεωρία».³¹ Πώς πρέπει να είναι αυτό το κόμμα κατά τον Λένιν, τουλάχιστον ως προς το θέμα που μας ενδιαφέρει εδώ, δηλαδή τη σχέση διανοουμένων, ως φορέων της απαραίτητης, για την επαναστατική συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης, πολιτικής και φιλοσοφικής γνώσης και του προλεταριάτου; Οφείλει να είναι «..μια οργάνωση επαναστατών», «μια οργάνωση που θα αγκαλιάζει τους ανθρώπους που έχουν για επάγγελμά τους την επαναστατική δράση...» μια οργάνωση μέσα στην οποία πρέπει να σβήνει κυριολεκτικά κάθε διάκριση ανάμεσα σε εργάτες και διανοούμενους...»³²

Μια οργάνωση επαναστατών όπου «..στόχος είναι να αναδεικνύουμε εργάτες επαναστάτες από την άποψη της κομματικής δράσης στο ίδιο επίπεδο με τους διανοούμενους επαναστάτες...» γι αυτό θα πρέπει ν' ανεβάζουμε τους εργάτες και όχι να κατεβαίνουμε στο επίπεδο της εργατικής μάζας...»³³ Το κόμμα «για να είναι στην πράξη ο συνειδητός εκφραστής της εργατικής τάξης θα πρέπει να δημιουργεί οργανωτικές σχέσεις τέτοιες που να εξασφαλίζουν ένα ορισμένο επίπεδο συνειδητότητας...» σε όλους τους συμμετέχοντες.³⁴

Αναφερόμενος, για άλλη μια φορά, στην πολιτική έκφραση της σοσιαλιστικής θεωρίας ο Λένιν υποστηρίζει: «...η σοσιαλδημοκρατία είναι η συγχώνευση του εργατικού κινήματος με το σοσιαλισμό. Το καθήκον της δεν είναι να υπηρετεί παθητικά το εργατικό κίνημα στο καθένα από τα χωριστά στάδιά του αλλά να εκπροσωπεί τα συμφέροντά του συνολικά, να κατευθύνει αυτό το κίνημα προς τον τελικό του σκοπό,

προς τα πολιτικά του καθήκοντα και να διασφαλίζει την πολιτική και ιδεολογική ανεξαρτησία του. Αποχωρισμένο από τη σοσιαλδημοκρατία, το εργατικό κίνημα εκφυλίζεται και αναπόφευκτα γίνεται αστικό: διεξάγει καθαρά οικονομική πάλη, η εργατική τάξη χάνει την ανεξαρτησία της, γίνεται εξάρτημα των άλλων κομμάτων και προδίδει τη μεγάλη αρχή ότι η χειραφέτηση των εργατών πρέπει να είναι ζήτημα των ίδιων των εργατών...[...]. Το καθήκον, που καλείται να εκπληρώσει η ρωσική σοσιαλδημοκρατία, είναι να ενσταλλάξει σοσιαλιστικές ιδέες και πολιτική αυτοσυνείδηση στην μάζα του προλεταριάτου και να οργανώσει ένα επαναστατικό κόμμα αδιάσπαστα συνδεδεμένο με το αυθόρμητο εργατικό κίνημα...»³⁵

Με άλλα λόγια, το επαναστατικό κόμμα, κατά τον Λένιν, δεν δρα αντιπροσωπευτικά για λογαριασμό των μελών του, ούτε επιβάλλει διοικητικά τη θέλησή του στ' αυθόρμητα λαϊκά κινήματα. Το κόμμα, κατά τον Ρώσο διανοητή και επαναστάτη, «δίνει κατεύθυνση, συνείδηση και οργάνωση σ' αυτά (στα λαϊκά κινήματα), δηλαδή ενώνει το αυθόρμητο με τη μαρξιστική οργάνωση και θεωρία».³⁶

Με βάση τα παραπάνω θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο Λένιν αντιμετωπίζει το κόμμα ως συλλογικό παιδαγωγό και οργανωτή του μαζικού κινήματος που ανοίγει το δρόμο στην αυτό-χειραφέτηση του προλεταριάτου. Στο σκεπτικό του δεν υπονοείται καμία περιφρόνηση για τις μάζες αλλά προτάσσεται η αναγκαιότητα ύπαρξης μιας πνευματικής και πολιτικής πρωτοπορίας.³⁷ Κατά τον Ν. Κοιζιά, η άποψη του Λένιν για το κόμμα νέου Τύπου «προϋποθέτει την ύπαρξη του αυθόρμητου, που δεν θέλει τόσο να το καταργήσει όσο να το ξεπεράσει δημιουργικά».³⁸

Η σοσιαλιστική συνείδηση, λοιπόν, κατά τον Λένιν, «εισάγεται απ' έξω» στο προλεταριάτο από τους αστούς διανοούμενους: η σχέση δηλαδή του προλεταριάτου με τη συνείδηση διαμεσολαβείται από έναν ολοένα μεγαλύτερο ρόλο αυτού που λέμε αρχικά «εργατική οργάνωση» και στη συνέχεια «επαναστατικό κόμμα» στο οποίο συμμετέχουν ενεργά, συνειδητά αστοί διανοούμενοι.³⁹ Μέσα στους κόλπους του επαναστατικού κόμματος, οι εργάτες παίρνουν την απαραίτητη για την επαναστατική συνειδητοποίησή τους γνώση και οι αστοί διανοούμενοι που έχουν κάνει δική τους υπόθεση, την υπόθεση της εργατικής τάξης μαθαίνουν, με τη σειρά τους, την αναγκαία εγκατάλειψη του ατομικισμού και την συμμετοχή στο συλλογικό σκοπό μέσα από την οργάνωση και την πειθαρχία. Μια πειθαρχία, που διατηρείται, κατά τον Λένιν, όπως σχολιάζει ο Λούκατς, όχι μόνο μέσα από την αφοσίωση των μελών, αλλά και από τη σχέση του κόμματος με τις μάζες και την ορθότητα της πολιτικής του καθοδήγησης όπως αναδύεται από τη σχέση αυτή, τρία στοιχεία που θεωρεί ότι δεν διαχωρίζονται.⁴⁰

Υπό μία έννοια, όταν ο Λένιν τονίζει ότι στους κόλπους του κόμματος των επαναστατών «σβήνει κυριολεκτικά κάθε διάκριση ανάμεσα σε εργάτες και διανοούμενους», το αντιμετωπίζει κατ' εικόνα μιας μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας, όπου με την κατάργηση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, καταργείται και ο καταμερισμός της εργασίας σε χειρωνακτική και πνευματική⁴¹, ο άνθρωπος προσεγγίζει την καθολικότητα της ουσίας του, με την μαρξιστική έννοια. «Για τον Λένιν, υπογράμμιζε ο Λούκατς, το κόμμα είναι στον ίδιο βαθμό

παραγωγός και προϊόν, προαπαιτούμενο και συνέπεια του λαϊκού επαναστατικού κινήματος». ⁴² Με άλλα λόγια, το κόμμα είναι προϋπόθεση της όλης επαναστατικής διαδικασίας. ⁴³

Το πώς ακριβώς αντιλαμβάνεται ο Λένιν τη συμμετοχή αστών διανοουμένων στο κόμμα της εργατικής τάξης και τη συνεισφορά τους στην επαναστατικοποίηση της προλεταριακής συνείδησης είναι ένα θέμα που ο Λένιν θίγει δύο χρόνια μετά το «Τι να κάνουμε;», το 1904 στο «Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω». Αυτή τη φορά ο Λένιν είναι αντιμέτωπος με μια νέα διαμάχη που εξελίσσεται σε κρίση στους κόλπους του κόμματος του Ρωσικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος με αφορμή τη διατύπωση του πρώτου άρθρου για το καταστατικό του, που αφορούσε στο ποιος ακριβώς θεωρείται μέλος του κόμματος, μια διαμάχη που κατέληξε, τελικά, στο ιστορικό σχίσμα ανάμεσα σε μενσεβίκους και μπολσεβίκους. Ο Λένιν επέμενε ότι «μέλος του κόμματος θεωρείται καθένας που παραδέχεται το πρόγραμμά του και υποστηρίζει το κόμμα τόσο με υλικά μέσα όσο και με την **προσωπική συμμετοχή του** σε μια από τις κομματικές οργανώσεις», ερχόμενος σε αντίθεση με όσους, όπως ο Μάρτοφ, υποστήριζαν ότι μέλος του κόμματος μπορεί να θεωρηθεί όποιος «παραδέχεται το πρόγραμμά του, το υποστηρίζει υλικά και παρέχει σ' αυτό τακτική προσωπική βοήθεια **κάτω από την καθοδήγηση μιας από τις οργανώσεις του**». ⁴⁴

Όσο και αν εκ πρώτης όψης, η διαμάχη για το άρθρο αυτό μοιάζει άσχετη με το θέμα μας, γεγονός είναι ότι επί της ουσίας αφορά στην επαναστατικοποίηση της συνείδησης του προλεταριάτου και στην, προϋποτιθέμενη, αναγκαία σχέση διανοουμένων και εργατικής τάξης, εστιάζοντας, κυρίως, στη θέση, στη συμπεριφορά και στον τρόπο λειτουργίας των διανοουμένων απέναντι στην επαναστατική οργάνωση της εργατικής τάξης, και συγκεκριμένα μέσα στους κόλπους της. Ο Λένιν εμφανίζεται κατηγορηματικός ως προς την ανάγκη να έχουν οι διανοούμενοι ακριβώς τις ίδιες υποχρεώσεις που έχουν και οι εργάτες και να μην αναζητούν τρόπους «ιδιαίτερης μεταχείρισης».

Ο Ρώσος διανοητής δεν «κολακεύει» διόλου τη διάνοηση. Αντίθετα, της καταμαρτυρεί τα ελαττώματά της. Όπως σημειώνει: «..εκείνο που χαρακτηρίζει γενικά τη διάνοηση, σαν ιδιαίτερο στρώμα των σύγχρονων κεφαλαιοκρατικών κοινωνιών είναι ίσα ίσα ο ατομικισμός και η ανικανότητα για πειθαρχία και οργάνωση...έχει την ιδιότητα της πλαδαρότητας και της αστάθειας που οφείλεται στο πώς βγάζει το ψωμί της...(ατομική δουλειά ή κατά μικρές ομάδες...)» ⁴⁵ Ο Λένιν ερμηνεύει το «χαρακτηριστικό» αυτό των διανοουμένων, χρησιμοποιώντας και αυτή τη φορά λόγια του Κάουτσκι, που περιγράφει πώς ο διανοούμενος πουλά τη γνώση και την εργατική του δύναμη συχνά για να ζήσει και να διασφαλίσει συνθήκες μάλλον αστικές. Ακριβώς, λοιπόν, επειδή έχει μάθει ότι η ιδιαίτερη αυτή προσωπικότητα και οι γνώσεις του είναι το μέσο για να τα πετύχει αυτά, γι αυτό και την αντιλαμβάνεται ως τόσο σημαντική ώστε να μην μπορεί να την ..θυσιάσει στο βωμό της θέλησης της πλειοψηφίας και της πειθαρχίας, καταλήγει ο Κάουτσκι συμπληρώνοντας ότι «..ένας μεμονωμένος διανοούμενος όπως και ένας μεμονωμένος κεφαλαιοκράτης, μπορεί να προσχωρήσει πέρα για πέρα

στην ταξική πάλη του προλεταριάτου. Όταν συμβαίνει αυτό, ο διανοούμενος αλλάζει και το χαρακτήρα του...»⁴⁶

Αντίθετα με την τόσο μεγάλη δυσκολία με την οποία ο αστός διανοούμενος δέχεται την πειθαρχία και την οργάνωση, το προλεταριάτο, υποστηρίζει ο Λένιν, τις αφομοιώνει πολύ εύκολα, ακριβώς χάρη στο «εργοστασιακό σχολείο». Και αυτό γιατί, κατά τον Λένιν, στον τρόπο λειτουργίας του καπιταλιστικού εργοστασίου, υπάρχει η εκμεταλλευτική αλλά και η οργανωτική πλευρά⁴⁷, θέση με την οποία, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, διαφώνησε κάθετα μια άλλη σημαντική μαρξίστρια διανοήτρια, η Ρόζα Λούξεμπουργκ. Τέλος, ο Λένιν εκτιμά ότι ο συνειδητοποιημένος εργάτης ξέρει να εκτιμά το πιο πλούσιο απόθεμα γνώσεων και τον πλατύτερο πολιτικό ορίζοντα που βρίσκει στους διανοούμενους σοσιαλδημοκράτες.⁴⁸

Για άλλη μια φορά, επειδή ακριβώς ο Λένιν βασιζόταν στο έργο του σε δεδομένες ιστορικές εξελίξεις και συνθήκες, το ύφος και οι θέσεις του πρέπει να γίνουν αντιληπτές στο πλαίσιο της συγκεκριμένης πολιτικής διαμάχης. Όπως γίνεται σαφές ο Λένιν, αυτή τη φορά, στρέφει την οξύτητά του και τις ειρωνικές του παρατηρήσεις ενάντια στους διανοούμενους. Ενάντια, όμως, στους αστούς διανοούμενους ή τουλάχιστον σε όσους αν και έχουν προσεγγίσει τη σοσιαλδημοκρατία, έχουν ακόμη τέτοιου είδους ατομικιστικά κατάλοιπα.⁴⁹

Παρά τη δριμύτατη αυτή επίθεσή του, ο Λένιν ούτε σε ένα σημείο του «Ένα Βήμα Μπροσ, Δύο Βήματα πίσω», δεν υπαναχωρεί από τη θέση του για την αναγκαιότητα του «απ' έξω», δηλαδή της γνώσης που φέρουν οι αστοί διανοούμενοι, ως προς την επαναστατική συνειδητοποίηση του προλεταριάτου. Αυτό που μάλλον κάνει, αν προσπαθήσει κανείς να δει πίσω από τις γραμμές, είναι ότι απαξιώνει έντονα όποιον διανοούμενο έχει ταχθεί στο πλευρό της εργατικής τάξης αλλά δεν μπορεί να απαλλαγεί από τον «κακό εαυτό του», ενώ ταυτόχρονα, επί της ουσίας, ανυψώνει τον πραγματικό επαναστάτη διανοούμενο, ο οποίος και είναι φορέας της πολιτικής, φιλοσοφικής γνώσης, αλλά και έχει «μάθει» και αυτός από την εργατική τάξη, όπως μαθαίνει αυτή από αυτόν, την πειθαρχία και την οργάνωση.⁵⁰

Η άποψη του Λένιν ότι η συνειδητοποίηση του προλεταριάτου είναι μια διαδικασία μακρόχρονη, επίπονη και διαρκής που συνδυάζεται σταθερά με την απόκτηση περισσότερων γνώσεων επαναλαμβάνεται, με κάθε δυνατή αφορμή και ευκαιρία, και μετά την επικράτηση της επανάστασης των μπολσεβίκων το 1917. Ο Ρώσος διανοητής θέτει τα ίδια ακριβώς κριτήρια, ως προς το ζήτημα αυτό, και στην πορεία οικοδόμησης του σοσιαλισμού.

Θίγοντας το ανεπαρκές της αυθόρμητης εργατικής συνείδησης με αφορμή τις εξελίξεις και τις δυσκολίες στην οικοδόμηση του νέου σοσιαλιστικού κράτους, ανάμεσα στο 1917 και στο 1922, ο Λένιν σχολιάζει: «Τι λείπει λοιπόν; Ένα ανεβασμένο επίπεδο πολιτισμού από το 99% των στελεχών...»⁵¹ Στο ίδιο θέμα επανέρχεται σχολιάζοντας τον νεόκοπο κρατικό μηχανισμό. «..Τα πράγματα στον κρατικό μας μηχανισμό είναι θλιβερά...[...].Τι στοιχεία έχουμε για τη δημιουργία αυτού του μηχανισμού; Μόνο δύο. Πρώτο, τους εργάτες που τους συνεπήρε η πάλη για το σοσιαλισμό. Τα στοιχεία αυτά δεν είναι

μορφωμένα αρκετά. Θα ήθελαν να μας δώσουν τον καλύτερο μηχανισμό. Όμως δεν ξέρουν πώς να το κάνουν. Δεν μπορούν να το κάνουν. Δεν καλλιέργησαν ως τα τώρα μέσα τους ένα τέτοιο επίπεδο ανάπτυξης, ένα τέτοιο επίπεδο πολιτισμού που είναι απαραίτητο γι αυτή τη δουλειά. Και γι αυτό ακριβώς χρειάζεται ο πολιτισμός. Εδώ τίποτε δεν μπορείς να κάνεις με την τόλμη ή με μια εξόρμηση, με τη σβελτάδα ή τη δραστηριότητά ή με οποιεσδήποτε γενικά ιδιότητες του ανθρώπου όσο καλές κι αν είναι. Δεύτερο, έχουμε τα στοιχεία των γνώσεων, της μόρφωσης, της μάθησης, που στη χώρα μας είναι σε αφάνταστο βαθμό λίγα σε σύγκριση με άλλα κράτη...[...].έχουμε την τάση να τις αντικαθιστούμε (τις γνώσεις) ή να νομίζουμε πως μπορούμε να τις αντικαταστήσουμε με τον υπερβολικό ζήλο, με τη μεγάλη βιασύνη κλπ. Πρέπει για την ανανέωση του κρατικού μας μηχανισμού να βάλουμε οπωσδήποτε σαν καθήκον μας: πρώτον να μαθαίνουμε, δεύτερον να μαθαίνουμε, τρίτον να μαθαίνουμε και ύστερα να κάνουμε έλεγχο στις γνώσεις μας να μην μένουν γράμμα νεκρό...[...].Αν δεν οπλιστούμε με υπομονή, αν γι αυτή τη δουλειά δεν διαθέσουμε αρκετά χρόνια, τότε είναι καλύτερα να μην καταπιαστούμε καθόλου μ' αυτήν...»⁵²

Στο κενό γνώσης και μόρφωσης, ως σημαντική έλλειψη στην προσπάθεια οικοδόμησης του σοσιαλισμού, στην ανάγκη του «απ' έξω» και στο ρόλο που οι αστοί διανοούμενοι, ακόμη ίσως και αυτοί που δεν έχουν ενεργά και σταθερά ταχθεί στο πλευρό της εργατικής τάξης, και μετά την επικράτηση της σοσιαλιστικής επανάστασης, ο Λένιν αναφέρεται ξανά και ξανά. «..να μάθουμε να εκτιμούμε την επιστήμη, να αποκρούουμε την κομμουνιστική έπαρση των ερασιτεχνών και των γραφειοκρατών...[...].την αυθαιρεσία των αξιωματούχων...[...].έναν μορφωμένος αστός ειδικός που μελετά ευσυνειδητά τη δουλειά του είναι προτιμότερος από ντουζίνες κομμουνιστές...»⁵³ υποστηρίζει, όχι από κάποια «συμπάθεια» προς τους αστούς διανοουμένους γενικώς αλλά υπό το βάρος της αυταπόδεικτης γνωστικής ανεπάρκειας του προλεταριάτου. «Δεν μπορούμε να κάνουμε χωρίς τους αστούς ειδικούς. Αυτό πρέπει να το πούμε μια για πάντα, αναφέρει αλλού. Η πλειοψηφία τους βέβαια είναι διαποτισμένη με την αστική κοσμοθεωρία...»⁵⁴ και γι αυτό εκτιμά ότι χρειάζεται πάντα ο στενός έλεγχός τους αλλά και η διαρκής προσοχή της προσέλευσης, έστω μιας μερίδας αυτών των αστών διανοουμένων, στο πλευρό του προλεταριάτου συνειδητά.⁵⁵

Όλα τα παραπάνω, πρέπει να γίνει σαφές ότι δεν σημαίνουν σε καμία περίπτωση ότι ο Λένιν τασσόταν υπέρ κάποιου είδους επιβολής της άποψης «όσων έχουν γνώση» στις μάζες, πριν αυτές καταφέρουν να κατακτήσουν τη γνώση. Κάθε άλλο. Θεωρούσε ότι είναι καλύτερα πολλές φορές οι μάζες ν' αφεθούν να κάνουν λάθη έτσι ώστε να συνειδητοποιήσουν μόνες τους το σωστό. «..δεν μπορούμε, έγραφε, να αγνοήσουμε την απόφαση των κατώτερων λαϊκών στρωμάτων ακόμη και αν δεν συμφωνούμε μ' αυτήν. Στο καμίνι της ζωής, εφαρμόζοντας την απόφαση στην πράξη...[...].οι αγρότες θα καταλάβουν μόνοι τους που βρίσκεται η αλήθεια...»⁵⁶ Το «απ' έξω» του Λένιν δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση μηχανιστική εισαγωγή κάποιας αφηρημένης κατασκευασμένης «ταξικής συνειδησης» από το κόμμα με το ζόρι. Σημαίνει διατύπωση και διαμόρφωση των ιδίων των συμφερόντων και της

προοπτικής της εργατικής τάξης, η διατύπωση της απαραίτητης γνώσης που θα οδηγήσει στο συνειδητό οργανωμένο αγώνα για την ανατροπή του καπιταλισμού.⁵⁷ Κατά τον Λένιν, όπως αναφέρει ο Ν. Κοτζιάς, για να πραγματοποιηθεί επανάσταση, δεν αρκεί η προπαγάνδα και η καθοδήγηση (εκ μέρους του κόμματος της εργατικής τάξης που με τη σειρά του θα έχει «εγκολπώσει» τη γνώση των αστών διανοουμένων) αλλά χρειάζεται «η πολιτική εμπειρία των ίδιων των μαζών και η οργάνωσή τους».⁵⁸

Ο τρόπος με τον οποίο ο Λένιν θέτει την έννοια του «απ' έξω» πριν ή μετά την επανάσταση του 1917, για να γίνει κατανοητός «θα πρέπει ν' αντιμετωπιστεί στο γενικότερο πλαίσιο της σχέσης αντικειμενικών συνθηκών και υποκειμενικού παράγοντα, και του ενεργού ρόλου του δεύτερου...»⁵⁹. Δηλαδή να γίνει σαφές, καταρχάς, ότι για τον Ρώσο επαναστάτη και διανοητή, υφίστανται οι αντικειμενικοί νόμοι της κοινωνικής και οικονομικής εξέλιξης στο πλαίσιο του καπιταλισμού αλλά για να γίνει επανάσταση δεν αρκεί απλώς να υπάρχουν οι αντικειμενικές συνθήκες αλλά χρειάζεται και ο ενεργός συνειδητός ρόλος του υποκειμενικού παράγοντα, δηλαδή του προλεταριάτου.⁶⁰

Η βαρύνουσα σημασία που ο Λένιν αποδίδει στην συνειδητή δράση του προλεταριάτου, στη επαναστατικοποίηση της προλεταριακής συνείδησης, δεν σημαίνει ότι «παραβλέπει» ή «αγνοεί» το «αυθόρμητο» της λαϊκής αντίδρασης, απλώς είναι κατηγορηματικά αντίθετος στην υποταγή στο αυθόρμητο κίνημα των μαζών. Το αυθόρμητο, κατά τον Λένιν, έχει αντικειμενικές αιτίες ύπαρξης και μπορεί να είναι η εμβρυακή μορφή της ταξικής συνείδησης. Το προλεταριάτο και οι άλλες αντιμονοπωλιακές δυνάμεις δεν μπορούν να ξεπεράσουν μόνες τους το αυθόρμητο. Για να γίνει αυτό χρειάζεται ένας θεσμός «απ' έξω», το λενινιστικό κόμμα νέου τύπου, που θα συνενώσει το αυθόρμητο κίνημα της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων και κοινωνικών στρωμάτων με τον επιστημονικό σοσιαλισμό.⁶¹ Όσο για το ρόλο της διανόησης, ο Λένιν είναι σαφής ότι η μετατροπή της αστικής διανόησης σε επαναστατική δεν σημαίνει απλώς «συμπάθεια» ή κάποιου είδους συνεργασία ανά διαστήματα, αλλά σημαίνει ότι θα πρέπει η αστική διανόηση, που κατά τη γνώμη του με τις γνώσεις της βοηθά στην «ανύψωση» του επιπέδου του προλεταριάτου, να στρατευτεί ξεκάθαρα «...στο πλευρό της εργατικής τάξης, [...να γίνει] συμμετοχος στην πάλη της...», να ενταχθεί στο κόμμα της.⁶²

Με πλευρές των απόψεων του Λένιν ως προς το επαναστατικό υποκείμενο, όπως είναι η απόρριψη του αυθόρμητου των μαζών καθώς και η «οργανωτική πλευρά του καπιταλιστικού εργοστασίου», διαφώνησε σαφώς η Ρόζα Λούξεμπουργκ, της οποίας οι θέσεις συνοπτικά εξετάζονται στο επόμενο κεφάλαιο.

¹ Λούκατς Γκεόργκι, Πρόλογος (1967), στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδ. Οδυσσεάς, Β' έκδοση 2001, σελ. 40 - 41

² Λένιν Β. Ι., *Φρίντριχ Ένγκελς*, Απαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 2, σελ. 5

³ Λένιν Β. Ι., *Πολιτικές Σοφιστίες*, Απαντα, ό.π., Τόμος 10, σελ. 198

- ⁴ Λένιν Β. Ι., *Εσωτερική Ανασκόπηση*, Άπαντα, ό.π., Τόμος 5, σελ. 341
- ⁵ Λένιν Β. Ι., *Η απολυταρχία και το προλεταριάτο*, Άπαντα, ό.π., Τόμος 9, σελ. 130
- ⁶ Λένιν Β. Ι., *Υλισμός και εμπειριοκρατισμός*, Άπαντα, ό.π., Τόμος 18, σελ. 350
- ⁷ Λένιν Β. Ι., *Τι να κάνουμε*, Σύγχρονη Εποχή, 1981, σελ. 3
- Η «Ισκρα» («Σπίθα») ήταν η πρώτη πανρωσική παράνομη μαρξιστική εφημερίδα, που ιδρύθηκε από τον Λένιν το 1900 και διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη σύσταση του επαναστατικού μαρξιστικού κόμματος στη Ρωσία. Λόγω των αστυνομικών διώξεων, η εφημερίδα εκδόθηκε αρχικά στο εξωτερικό, αρχής γενομένης από τη Λειψία, τον Δεκέμβριο του 1900
- ⁸ Στο ίδιο, σελ. 22
- ⁹ Στο ίδιο, σελ. 24
- ¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 33
- ¹¹ Κοτζιάς Νίκος, *Συνειδητό και αυθόρμητο*, Σύγχρονη Εποχή, 1987, σελ. 7
- ¹² Λένιν Β. Ι., *Τι να κάνουμε*, Β.Ι. Λένιν, ό.π., σελ. 38
- ¹³ Στο ίδιο, σελ. 40 - 41
- ¹⁴ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 24
- ¹⁵ Λένιν Β. Ι., *Τι να κάνουμε*, ό.π., σελ. 29 - 31
- ¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 31
- ¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 39
- ¹⁸ Λούκατς Γκ., *Ιστορία και Ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 472
- ¹⁹ Λένιν Β. Ι., *Τι να κάνουμε*, ό.π., σελ. 57 - 58
- ²⁰ Στο ίδιο, σελ. 70
- ²¹ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, Εκδ. Γκοβόστη, 2005, σελ. 111
- ²² Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και Αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 33
- ²³ Λένιν Β. Ι., *Τι να κάνουμε*, ό.π., σελ. 30 - 31
- ²⁴ Στο ίδιο, σελ. 74 - 75
- ²⁵ Στο ίδιο, σελ. 81 - 93
- ²⁶ Στο ίδιο, σελ. 125
- ²⁷ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 24 - 25
- ²⁸ Μπιτσάκης Ε., *Καρλ Μαρξ, ο θεωρητικός του προλεταριάτου*, Εκδ. Gutenberg, 1983, σελ. 13
- ²⁹ Χρύσης Α., *Φιλοσοφία και χειραφέτηση*, Εκδ. Ιδεοκίνηση, 1996, σελ. 213 - 214
- ³⁰ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, ό.π., σελ. 106
- ³¹ Λένιν Β. Ι., *Τι να κάνουμε*, ό.π., σελ. 25
- ³² Στο ίδιο, σελ. 113
- ³³ Στο ίδιο, σελ. 132 - 133
- ³⁴ Λένιν Β. Ι., *Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω*, Σύγχρονη Εποχή, 1982, σελ. 84
- ³⁵ Lenin V. I., "The urgent tasks of our movement", in *Marxism in Russia, Key Documents 1879 - 1906*, N.Harding (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, σελ. 260 - 261
- ³⁶ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 42
- ³⁷ Χρύσης Α., *Φιλοσοφία και χειραφέτηση*, ό.π., σελ. 215 - 216
- ³⁸ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 33
- ³⁹ Sève Lucien, *Penser avec Marx aujourd'hui, I. Marx et nous*, Ed. La Dispute, 2004, σελ. 141
- ⁴⁰ Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 494
- ⁴¹ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, ό.π., σελ. 112
- ⁴² Lukacs Gyorgy, "Le parti dirigeant du proletariat" (à propos de la conscience et de l'organisation), <http://étoilerouge.chez.tiscali.fr>
- ⁴³ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 41
- ⁴⁴ Λένιν Β. Ι., *Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω*, ό.π., σελ. 51
- ⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 77
- ⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 136 - 137
- ⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 207
- ⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 211
- ⁴⁹ Χρύσης Α., *Φιλοσοφία και χειραφέτηση*, ό.π., σελ. 217
- ⁵⁰ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, ό.π., σελ. 108

-
- ⁵¹ Λένιν Β. Ι., *Πολιτική έκθεση δράσης της ΚΕ του ΚΚΡ (μπ.) στο 11^ο συνέδριο*, Άπαντα, ό.π., Τόμος 45, σελ. 69 - 138
- ⁵² Λένιν Β. Ι., «Κάλλιο λιγότερα και καλύτερα», στο *Τελευταία Γράμματα και Άρθρα*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1982, σελ. 56 - 73
- ⁵³ Λένιν Β. Ι., *Για το ελαιό οικονομικό σχέδιο*, Άπαντα, ό.π., Τόμος 42, σελ. 339 - 347
- ⁵⁴ Λένιν Β. Ι., *Εισήγηση για το πρόγραμμα του κόμματος στο 8^ο συνέδριο του ΚΚΡ (μπ.)*, Άπαντα, ό.π., Τόμος 38, σελ. 151 - 173
- ⁵⁵ Λένιν Β. Ι., *Εναρκτήριο λόγος στο 9^ο συνέδριο του ΚΚΡ (μπ.)*, Άπαντα, ό.π., Τόμος 40, σελ. 233 - 257
- ⁵⁶ Λένιν Β. Ι., *Ανοικτό γράμμα στους αντιπροσώπους του πανρωσικού συνεδρίου των αγροτών βουλευτών*, Άπαντα, ό.π., Τόμος 32, σελ. 43 - 47
- ⁵⁷ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 33
- ⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 42
- ⁵⁹ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, ό.π., σελ. 111
- ⁶⁰ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και Αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 32
- ⁶¹ Στο ίδιο, σελ. 69 - 70
- ⁶² Ρούσης Γ., *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, ό.π., σελ. 111

Κεφάλαιο 5^ο

Ρόζα Λούξεμπουργκ: η επαναστατική συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης μέσα από το «σχολείο» της αυθόρμητης δράσης της

«...Η ζωντανή ύλη της ιστορίας παραμένει πάντα η λαϊκή μάζα [...] προς απογοήτευση της σοσιαλδημοκρατίας...»¹ Σε αυτή τη φράση θα μπορούσε κανείς να συμπυκνώσει τη λογική της Ρόζα Λούξεμπουργκ, υπό την απαραίτητη προϋπόθεση ότι την εντάσσει στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο έζησε και έδρασε η Γερμανίδα διανοήτρια. Και στη δική της σκέψη, η εργατική τάξη είναι το εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο, είναι ο εν δυνάμει φορέας της καθολικής χειραφέτησης του ανθρώπου. Εξαιρετικά σημαντικό για να αντιληφθεί κανείς το νήμα της σκέψης της Λούξεμπουργκ, και ιδιαίτερα την έμφαση που απέδωσε στην αξία της «αυθόρμητης δράσης» του προλεταριάτου ως στοιχείο της συνειδητοποίησής του, θέση που την έφερε σε δυναμική αντιπαράθεση με τον, μέχρι ενός σημείου, σύγχρονό της Λένιν, είναι να λάβει υπ' όψιν του τις ιστορικές συγκυρίες, μέσα στις οποίες ζητυλίχθηκε αυτό το νήμα.

Προς τα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα, σημαντική μερίδα της ηγεσίας του γερμανικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, στους κόλπους του οποίου δρούσε η Λούξεμπουργκ, είχε, ήδη, αρχίσει σταδιακά να απεμπολεί το στόχο της ολικής ανατροπής του καπιταλισμού και να μιλά (κυρίως τα κοινοβουλευτικά του στελέχη) για την ανάγκη βελτίωσης του υπάρχοντος συστήματος, ως μοναδικού δρόμου προς το σοσιαλισμό. Η ίδια η κοινοβουλευτική δραστηριότητα του κόμματος είχε αναχθεί σε πρώτο μέλημα της κομματικής δράσης έναντι όλων των άλλων πτυχών της δραστηριοποίησής του με αιχμή του δόρατος το σκοπό της επίτευξης συμμαχιών με άλλες πολιτικές δυνάμεις. Η Λούξεμπουργκ, χωρίς να ταχθεί ποτέ κατηγορηματικά κατά των πολιτικών συμμαχιών, στηλίτευσε ιδιαίτερος το ό,τι στο βωμό αυτών των διαπραγματεύσεων θυσιάζονταν βασικές αρχές και προγραμματικοί στόχοι του κόμματος.²

Η Λούξεμπουργκ από το 1906 και μετά, μάχεται αρχικώς διακριτικά και έμμεσα ενάντια σε αυτήν την οπορτουνιστική, όπως υποστηρίζει, στροφή του κόμματος, ενάντια στην κυριαρχία της κοινοβουλευτικής αντίληψης και ενάντια στην, όπως υπογραμμίζει, γραφειοκρατικοποίηση της κομματικής μηχανής, φαινόμενα, στα οποία αποδίδει τη συνέπεια της αναστολής της ανάπτυξης του εργατικού κινήματος και της συνειδητοποίησης της εργατικής τάξης. Η αντιπαράθεσή της αυτή γίνεται ανοιχτή και βίαιη, ιδιαίτερα μετά το 1910 και καταλήγει σε ολική ρήξη.³

Στόχος της Λούξεμπουργκ, υποστηρίζει ο Γκεόργκι Λούκατς, ήταν η οικονομική και πολιτική απελευθέρωση του προλεταριάτου από την υλική σκλαβιά του καπιταλισμού και η ιδεολογική του απελευθέρωση

από την πνευματική σκλαβιά του οπορτουνισμού, όπως εκφραζόταν τότε από την πλειοψηφία της ηγεσίας της γερμανικής σοσιαλδημοκρατικής ηγεσίας.⁴ Μάλιστα, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι, παρά τη θεωρητική σύγκρουσή της με το Λένιν ως προς το ρόλο και τον τρόπο λειτουργίας του κόμματος της εργατικής τάξης και την αξία ή όχι της αυθόρμητης δράσης των προλεταρίων, όταν η Λούξεμπουργκ δημοσιεύει το 1915 μια μπροσούρα με το ψευδώνυμο Junius, όπου κατακεραυνώνει τον τρόπο λειτουργίας και τις πολιτικές επιλογές της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, στιγματίζοντας ιδιαίτερα την στήριξη που αυτή παρείχε με την κοινοβουλευτική της ψήφο στις στρατιωτικές δαπάνες και στην εμπλοκή της Γερμανίας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο χαρακτηρίζοντάς τον «αμυντικό», ο Λένιν επικροτεί τις απόψεις του «άγνωστου» συγγραφέα.⁵

Επί της ουσίας, σχολιάζει ο Λούκατς, οι Λένιν και Λούξεμπουργκ συμφωνούσαν σε επίπεδο αρχών και σε πολιτικό επίπεδο στον αγώνα κατά του οπορτουνισμού. Η σύγκρουσή τους έγκειται, μάλλον, στον τρόπο με τον οποίο πρέπει να δοθεί αυτός ο αγώνας. Κατά την Λούξεμπουργκ είναι ένας αγώνας που πρέπει να δοθεί εντός του κόμματος της εργατικής τάξης και συνίσταται κυρίως στην αντίκρουση των οπορτουνιστικών απόψεων σε επίπεδο επιχειρημάτων και μέσα από την καθημερινή δράση. Κατά τον Λένιν, μια τέτοια κίνηση δεν είναι αρκετή και εκτιμά ότι θα πρέπει, πάλι εντός του κόμματος, να ληφθούν και οργανωτικά μέτρα.

Με άλλα λόγια, η διαφωνία των δύο διανοητών αφορά κυρίως στο κατά πόσο το προλεταριάτο, στο πλαίσιο του κόμματός του, μπορούσε να δώσει αυτόν τον αγώνα μέσα από την καθημερινή του δράση και πάλι η οποία θα το οδηγήσει «αυθόρμητα» στην επαναστατική συνειδητοποίηση και στην απόρριψη των οπορτουνιστικών αντιλήψεων ή στο αν, τελικά, το κόμμα της εργατικής τάξης, μέσα από την υιοθέτηση σκληρών οργανωτικών μέτρων και ιεραρχικής πειθαρχίας, μπορεί να διαδραματίσει το ρόλο του κυματοθραύστη, υπό την καθοδήγηση των ηγετικών του στελεχών, απέναντι στις οπορτουνιστικές αντιλήψεις. Η Λούξεμπουργκ ήταν κάθεται αντίθετη με την δεύτερη εκδοχή, εκτιμώντας ότι η πραγματική επαναστατική αρχή πρέπει ν' αναζητηθεί αποκλειστικά στον στοιχειώδη αυθόρμητισμό της μάζας, απέναντι στον οποίο οι κεντρικές οργανώσεις του κόμματος λειτουργούν «παρακωλυτικά και συντηρητικά», αφού τα οργανωτικά μέτρα δεν μπορούν, κατά τη γνώμη της, να εγγυηθούν το επαναστατικό πνεύμα στο εργατικό κίνημα.⁶

Οι θέσεις της Λούξεμπουργκ για την αξία του «αυθόρμητου» της δράσης των λαϊκών μαζών διατυπώνονται για πρώτη φορά ξεκάθαρα στο «Σοσιαλισμός και Δημοκρατία», το οποίο, ουσιαστικά, γράφτηκε ως «σχόλιο – απάντηση» στο «Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω» του Λένιν, λίγους μήνες μετά τη δημοσίευσή του, το 1904. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο συγκεκριμένο έργο, ο Ρώσος ηγέτης εξέφραζε αναλυτικά τις απόψεις του για τη δημιουργία ενός ισχυρού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, τη λειτουργία και το ρόλο του ως «συλλογικού παιδαγωγού» των μελών του, εργατών και διανοούμενων, ενός κόμματος που δίνει, μέσα στους κόλπους του, τέλος στη διάσταση μεταξύ τους. Η Γερμανίδα διανοήτρια χαρακτηρίζει «έκφραση της

υπερσυγκεντρωτικής τάσης του ρώσικου κόμματος» τις αρχές που διατυπώνονται, σε αυτό το έργο του Λένιν, καθώς πρεσβεύουν, κατά την εκτίμησή της, «..αφενός την επιλογή και τη συγκρότηση σε χωριστό σώμα των ενεργών και επιφανών επαναστατών απέναντι στην ανοργάνωτη αν και επαναστατική μάζα..[.....]..και αφετέρου μια αυστηρή πειθαρχία στο όνομα της οποίας τα καθοδηγητικά κέντρα του κόμματος παρεμβαίνουν άμεσα και αποφασιστικά σε όλες τις υποθέσεις των τοπικών οργανώσεων...»⁷

Η Λούξεμπουργκ αναγνωρίζει ότι η ρωσική σοσιαλδημοκρατία, λόγω των ειδικών συνθηκών με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπη, όπως ήταν το γεγονός ότι η Ρωσία δεν ήταν μια ανεπτυγμένη καπιταλιστική χώρα, είναι «υποχρεωμένη» ν' αναπληρώσει με τη συνειδητή της παρέμβαση «μια ολόκληρη περίοδο της ιστορικής διαδικασίας και να οδηγήσει το προλεταριάτο, σαν τάξη που έχει συνειδηση των σκοπών του...»⁸ Αυτό σημαίνει ότι το προλεταριάτο δεν έχει αποκτήσει, μέσα από την ιστορική εξέλιξη και την εμπειρία που προκύπτει από αυτήν, το επίπεδο επαναστατικής συνειδητοποίησης που θα άρμοζε στη χρονική φάση της οικοδόμησης της νέας σοσιαλιστικής κοινωνίας. «..Αυτό καθιστά ιδιαίτερα δύσκολο το οργανωτικό πρόβλημα..»⁹ εκτιμά η Γερμανίδα διανοήτρια, αφού η οργάνωση του προλεταριάτου στο κόμμα του δεν θα είναι το αποτέλεσμα μιας «ομαλής» πορείας επαναστατικής συνειδητοποίησης αλλά μιας, εκ των άνωθεν (δηλαδή της ηγεσίας), επιβαλλόμενης οργανωτικής πειθαρχίας. «..Η ρωσική σοσιαλδημοκρατία είναι αναγκασμένη σαν να ήταν θεός να δημιουργήσει αυτήν την οργάνωση εκ του μη όντος, χωρίς να διαθέτει την πολιτική πρώτη ύλη, την οποία αλλού προετοιμάζει η ίδια η αστική τάξη...»¹⁰ υποστηρίζει.

Σημειώνει ότι, όπως όλα δείχνουν, φαίνεται ότι γίνεται μια προσπάθεια να πεισθεί η πλειοψηφία των ρώσων σοσιαλδημοκρατών ότι ο τρόπος να αντιμετωπιστούν οι αντικειμενικές αυτές ελλείψεις είναι ο συγκεντρωτισμός. Αυτό, όμως, συμπληρώνει «...απέχει πολύ από το να περικλείει όλο το περιεχόμενο και την αυθεντικότητα του τύπου της οργάνωσης που η σοσιαλδημοκρατία έχει ανάγκη...[...διότι...].καμία άκαμπτη συνταγή δεν είναι επαρκής όταν πρόκειται να ερμηνευθεί μαρξιστικά ένα πρόβλημα σοσιαλισμού...»¹¹

Αναπτύσσοντας την αντίθεσή της στην «υπερσυγκεντρωτική», όπως λέει, λογική του Λένιν, η Λούξεμπουργκ, ουσιαστικά, παρουσιάζει και τη δική της άποψη για την διαπαιδαγωγική σημασία της αυθόρμητης δράσης του προλεταριάτου, για το πώς πρέπει να είναι το κόμμα της εργατικής τάξης και για το ποια πρέπει να είναι η σχέση του με τους προλετάρους. Τονίζει ότι «..το σοσιαλιστικό κίνημα είναι το πρώτο, στην ιστορία της ανθρωπότητας που κυλά στη βάση των ταξικών αντιθέσεων, που βασίζεται στην οργάνωση και στην άμεση και αυτόνομη δράση των μαζών σ' όλες τις φάσεις και την πορεία του»¹² και κατά συνέπεια δεν μπορεί παρά να συνδέεται μ' έναν εντελώς διαφορετικό τύπο οργάνωσης από αυτές που είχαν αναπτυχθεί από παλαιότερες μορφές και απόπειρες σοσιαλιστικών κινήματων.

«Ο Λένιν φαίνεται ότι υποτιμά αυτό το ιστορικό γεγονός...»¹³ τονίζει η Λούξεμπουργκ προσάπτοντάς του ροπή προς τον μπλανκισμό και τη σύσταση συνωμοτικής κλειστής οργάνωσης, «..καθώς η μόνη διαφορά

(κατά τον Λένιν σύμφωνα με τη Γερμανίδα διανοήτρια) του δημοκρατικού σοσιαλισμού και του μπλανκισμού περιορίζεται στο γεγονός ότι υπάρχει ένα οργανωμένο και με ταξική συνείδηση προλεταριάτο, αντί μιας δράκας συνωμοτών...[...].Λησμονεί ότι [το σύγχρονο σοσιαλιστικό κίνημα] προϋποθέτει πλήρη αναθεώρηση της αντίληψης περί οργάνωσης στη βάση μιας εντελώς διαφορετικής έννοιας της ιδέας του συγκεντρωτισμού...»¹⁴

Συνεχίζοντας το σκεπτικό της περί διαφοράς μεταξύ του «παλαιού τύπου συνωμοτικού σοσιαλιστικού κινήματος» και της «σοσιαλδημοκρατίας», τονίζει, κάνοντας και την πρώτη σαφή της αναφορά στα πλεονεκτήματα του «αυθόρμητου» ότι «...Όλοι οι όροι δράσης της [σοσιαλδημοκρατίας] είναι διαφορετικοί. Γεννιέται ιστορικά από τη στοιχειώδη ταξική πάλη και κινείται στα πλαίσια εκείνης της διαλεκτικής αντίφασης, σύμφωνα με την οποία ο προλεταριακός στρατός στρατολογείται και συνειδητοποιεί τους σκοπούς της πάλης μόνο κατά τη διάρκειά της...[...].Η οργάνωση, οι πρόοδοι της συνείδησης και η μάχη δεν είναι ιδιαίτερες φάσεις, διαχωρισμένες χρονικά και μηχανιστικά...[...].αλλά αντιθέτως είναι οι διάφορες όψεις της ίδιας διαδικασίας...»¹⁵. Κατά τη γνώμη της, εκτός των γενικών αρχών πάλης, δεν υπάρχει, εκ των προτέρων, επεξεργασμένη τακτική να διδαχθεί από κάποια Κεντρική Επιτροπή προς τα μέλη του κόμματος, που είναι διανεμημένα σε οργανώσεις «στρατιωτικού τύπου».

«Ο σοσιαλδημοκρατικός συγκεντρωτισμός», επισημαίνει, δεν θα έπρεπε να βασίζεται ούτε στην τυφλή υπακοή, ούτε σε μια μηχανιστική υπακοή των αγωνιστών προς το κέντρο του κόμματος. Άλλωστε, κατά την άποψή της, δεν υπάρχουν στεγανά ανάμεσα στον συνειδητοποιημένο πυρήνα του προλεταριάτου και όσων βρίσκονται γύρω από αυτόν.¹⁶ Για την Λούξεμπουργκ, η σοσιαλδημοκρατία «δεν συνδέεται με την οργάνωση της εργατικής τάξης. Είναι το ίδιο το κίνημα της εργατικής τάξης...[...]. Άρα ο συγκεντρωτισμός της είναι κατά κάποιον τρόπο «αντισυγκεντρωτισμός» του διευθύνοντος σώματος του προλεταριάτου, είναι η βασιλεία της πλειοψηφίας στο εσωτερικό του δικού του κόμματος...»¹⁷

Η Λούξεμπουργκ εξηγεί περαιτέρω τη θέση της για την αυθόρμητη δράση των μαζών, επιλέγοντας συγκεκριμένα παραδείγματα από την τότε πρόσφατη ρωσική πραγματικότητα. Αναφερόμενη συγκεκριμένα στις μεγάλες απεργιακές και φοιτητικές κινητοποιήσεις στη Ρωσία, μεταξύ 1896 – 1903, εκτιμά ότι ήταν «η αυθόρμητη έκφραση» των μαζών στην εκδήλωση της οποίας «η πρωτοβουλία και ο συνειδητός προσανατολισμός των σοσιαλδημοκρατικών οργάνωσεων διαδραμάτισαν επουσιώδη ρόλο»¹⁸. Οι σημαντικότερες και γονιμότερες μεταστροφές τακτικής των χρόνων εκείνων, κατά τη Γερμανίδα διανοήτρια, δεν ήταν το αποτέλεσμα της επινόησης κάποιων λίγων ιθυνόντων αλλά κάθε φορά «το αυθόρμητο προϊόν του εν βρασμό κινήματος...[...].διότι...[...].σε γενικές γραμμές, η τακτική της πάλης της σοσιαλδημοκρατίας δεν επινοείται. Είναι το αποτέλεσμα μιας αδιάκοπης σειράς μεγάλων δημιουργικών πράξεων της συχνά αυθόρμητης ταξικής πάλης που αναζητά το δρόμο της...»¹⁹

Πιο συγκεκριμένα, εκτιμά ότι το αυθόρμητο προηγείται πάντα του συνειδητού, γιατί απλούστατα η λογική της αντικειμενικής ιστορικής διαδικασίας προηγείται της υποκειμενικής λογικής και συνειδητοποίησης των πρωταγωνιστών της ιστορίας. «...Όπως αποδεικνύει η εμπειρία, κάθε φορά που το εργατικό κίνημα κατακτά ένα νέο πεδίο, τα [καθοδηγητικά] όργανα το εμβαθύνουν μέχρι τα ακρότατα όριά του. Ταυτόχρονα, το μετασχηματίζουν σε ιδεολογικό προμαχώνα κατά μεταγενέστερων προόδων ευρύτερης εμβέλειας»²⁰ αποκτώντας, με τον τρόπο αυτό, συντηρητικό χαρακτήρα.

Ένα άλλο σημείο στο οποίο η Λούξεμπουργκ έρχεται σε ευθεία αντιπαράθεση με τον Λένιν, και αφορά στο επαναστατικό υποκείμενο, δηλαδή την εργατική τάξη και τη διαδικασία συνειδητοποίησής της μέσα από την πάλη και τη λειτουργία του κόμματός της, είναι η εκτίμηση του δεύτερου για τα πλεονεκτήματα της «οργανωτικής πλειψαρξίας του καπιταλιστικού εργοστασίου» που «διδάσκει στους εργάτες πειθαρχία», η οποία και τους βοηθά να λειτουργήσουν στους κόλπους ενός επαναστατικού κόμματος, σε αντίθεση με τους διανοούμενους. Αυτού του είδους η πειθαρχία, υπογραμμίζει η Λούξεμπουργκ, δεν υπάρχει μόνο στο εργοστάσιο αλλά και στο στρατό και στη σύγχρονη γραφειοκρατία, δηλαδή με άλλα λόγια στο σύνολο του μηχανισμού του «συγκεντρωτικού αστικού κράτους» και δεν θα πρέπει ν' αναπαράγεται στο πλαίσιο μιας επαναστατικής οργάνωσης διότι εγκυμονεί τον κίνδυνο να την γραφειοκρατικοποιήσει.

Χαρακτηρίζει «κατάχρηση λέξεων και πλάνη» το να προσδιορίζει κανείς με τον όρο «πειθαρχία» δύο έννοιες τόσο διαφορετικές: από την μία το καπιταλιστικό εργοστάσιο, το οποίο διδάσκει απουσία σκέψης και θέλησης μέσα από την εκτέλεση αυτόματων κινήσεων και από την άλλη ο αγώνας του προλεταριάτου και της οργάνωσής του, ο οποίος διδάσκει μέσα από τον «αυθόρμητο συντονισμό συνειδητών πολιτικών πράξεων μιας συλλογικότητας»²¹. «Τι κοινό έχει, αναρωτιέται, η καλορυθμιζόμενη ευπειθεια μιας καταπιεζόμενης τάξης και η οργανωμένη εξέγερση μιας αγωνιζόμενης τάξης για την ολοκλήρωση της χειραφέτησής της;»²²

Με άλλα λόγια, στη σκέψη της Λούξεμπουργκ, το καπιταλιστικό εργοστάσιο και η, μέσα σε αυτό, οργανωτική «εκπαίδευση» που υποστηρίζει ο Λένιν ότι μπορεί να βοηθήσει την εργατική τάξη, όχι μόνο δεν προάγει την κριτική σκέψη αλλά τείνει να καταπνίξει κάθε είδος κριτικής ικανότητας, χαρακτηριστικό που είναι, εκ των ουκ άνευ, συνθήκη, κατά τη γνώμη της αλλά και κατά την άποψη των Μαρξ και Ένγκελς στους οποίους σχεδόν πάντα παραπέμπει, για την προλεταριακή συνειδητή αυτοχειραφέτηση.²³ Βέβαια, η θέση της αυτή έρχεται σε κάποιου είδους αντίθεση με την βαρύτητα που δίνει στις αντικειμενικές συνθήκες που βιώνει το προλεταριάτο και την «αυθόρμητη» δράση που προκύπτει από αυτές.

Το προλεταριάτο, εκτιμά, δεν θα μπορέσει να αποκτήσει «ποτέ αντίληψη της νέας πειθαρχίας, της αυτοπειθαρχίας της ελεύθερης αποδοχής της σοσιαλδημοκρατίας, αν ξεκινήσει από την επιβαλλόμενη από το καπιταλιστικό κράτος πειθαρχία.. [...].. υποκαθιστώντας απλώς την αυθεντία της αστικής τάξης με εκείνη μιας σοσιαλιστικής κεντρικής επιτροπής.. [...].. Θα το κατορθώσει μόνο αν ξεριζώσει και την τελευταία

ρίζα αυτών των συνηθειών υπακοής και δουλοπρέπειας.. [...].. ο σοσιαλιστικός συγκεντρωτισμός.. [...].. μάλλον θα πρέπει να θεωρείται ως τάση που γίνεται πραγματικότητα στο μέτρο και στο βαθμό της ανάπτυξης και της πολιτικής διαπαιδαγώγησης των εργατικών μαζών κατά τη διάρκεια του αγώνα τους...»²⁴ Και καταλήγει ότι είναι «..χονδροειδές σφάλμα..» η υποκατάσταση της απραγματοποίησης, ακόμη, κυριαρχίας της πλειοψηφίας των συνειδητών εργατών από την απόλυτη εξουσία μιας Κεντρικής Επιτροπής όπως επίσης και η αντιστροφή της κατεύθυνσης του ελέγχου στο πλαίσιο του κόμματος της εργατικής τάξης, δηλαδή να ελέγχει τελικά η Κεντρική Επιτροπή τη δραστηριότητα του προλεταριάτου αντί να ελέγχεται από τις εργατικές μάζες.²⁵

Ο τύπος και η συγκεντρωτική οργάνωση του κόμματος που προτείνει ο Λένιν φτάνει τελικά, υποστηρίζει η Λούξεμπουργκ, να «ελέγχει και να ανακόπτει παρά να γονιμοποιεί και να διευρύνει το κίνημα..»²⁶, ενδεχόμενο που η ίδια χαρακτηρίζει ιδιαίτερα επικίνδυνο ενώπιον των εξαιρετικών καθηκόντων που καλούνταν να αντιμετωπίσει, τότε, η ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Αιτιολογεί την επισήμανσή της αυτή, υπογραμμίζοντας ότι παρά τη συμφωνία της με την θέση του Λένιν ότι ο οπορτουνισμός είναι η τάση προς παράλυση του αυτόνομου επαναστατικού κινήματος της εργατικής τάξης και προς το μετασχηματισμό του σε όργανο των φιλοδοξιών αστών διανοουμένων, δεν θα πρέπει ν' αποδεχτούμε «...ότι στις αρχικές φάσεις ανάπτυξης αυτού του κινήματος, ο σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί ευκολότερα όχι με την αποκέντρωση αλλά με το συγκεντρωτισμό...[διότι με τον τρόπο αυτό]...παραδίδεται ένα κίνημα ακαλλιέργητων ακόμη προλετάρων στα χέρια των διανοουμένων που απαρτίζουν την Κεντρική επιτροπή».²⁷

Και υπερθεματίζει, για άλλη μια φορά, υπέρ της αυθόρμητης επαναστατικής δράσης, τονίζοντας ότι «χάρη σε αυτήν το προλεταριάτο αποκτά την αίσθηση των πολιτικών ευθυνών του»²⁸ ενώ η γραφειοκρατική θωράκιση που διασφαλίζει τον απόλυτο έλεγχο μιας κεντρικής επιτροπής επί του κόμματος, των οργανώσεων και των μελών του, διασφαλίζει την υποταγή του κινήματος σε μια ελίτ, αφού το πολιτικό αισθητήριο της εργατικής πρωτοπορίας παραμένει λιγότερο αναπτυγμένο και περιορισμένο υπό κηδεμονία.²⁹

Για την Λούξεμπουργκ, το κόμμα της εργατικής τάξης είναι ο «φυσικός όρμος» όλων όσων είναι δυσαρεστημένοι από τον καπιταλισμό και «οφείλει να εντάξει όλες τις αντιδράσεις της μη προλεταριακής αντιπολίτευσης στα πλαίσια της επαναστατικής δράσης του προλεταριάτου και ν' αφομοιώσει τα στοιχεία αυτά. Αυτό είναι δυνατό μόνο αν η σοσιαλδημοκρατία συνιστά ήδη έναν ισχυρό και πολιτικά διαπαιδαγωγημένο προλεταριακό πυρήνα επαρκώς συνειδητοποιημένο...»³⁰ Και αυτή η επαρκής συνειδητοποίηση μπορεί να επιτευχθεί «μόνο με καθημερινή πάλη κατά της καθεστηκυίας τάξης..» γιατί το κίνημα της προλεταριακής χειραφέτησης είναι, κατά τη γνώμη της, το πρώτο όπου οι λαϊκές μάζες αξιοποιούν τη θέλησή τους συνειδητά και η θέληση αυτή υλοποιείται πέραν των ορίων του υπάρχοντος συστήματος. Άλλωστε, συμπληρώνει, στην πορεία της ίδιας αυτής της ιστορικής κίνησης προκύπτουν πάντα σκόπελοι, και αυτοί μπορούν ν'

αντιμετωπιστούν μόνο από το ίδιο το κίνημα με τη συνδρομή της μαρξιστικής θεωρίας και όχι να προληφθούν από κάποιους ανώτερους ιθύνοντες. «...Σταματώντας τους παλμούς μιας υγιούς οργανικής ζωής, εξασθενεί το σώμα και ελαττώνεται η αντίστασή του καθώς και το μαχητικό του πνεύμα...»³¹

Και καταλήγει: «..το μόνο «υποκείμενο» στο οποίο ανήκει ο ρόλος του ηγέτη είναι το συλλογικό «εγώ» της εργατικής τάξης, που διεκδικεί αποφασιστικά για τον εαυτό της το δικαίωμα να υποπίπτει σε σφάλματα και να μαθαίνει τη διαλεκτική της ιστορίας..[...]..Τα σφάλματα που διαπράχθηκαν από ένα αληθινά επαναστατικό κίνημα είναι ιστορικά απείρως γονιμότερα και πολυτιμότερα από το αλάθητο της καλύτερης Κεντρικής Επιτροπής...»³² Η θέση της αυτή αποτελεί απλώς άλλη μια επιβεβαίωση ότι για την Λούξεμπουργκ, όπως σημειώνει ο Λούκατς, το κόμμα είναι το σημείο της οργανωτικής ενοποίησης όλων των εξεγερμένων ενάντια στην αστική τάξη³³.

Βέβαια αυτό προϋποθέτει ότι η εργατική τάξη παρεμβαίνει στην επανάσταση με τρόπο συμπαγή, χωρίς δημοκρατικές αυταπάτες, και ότι τα μικροαστικά στρώματα θα ενωθούν και από οργανωτική και από κομματική άποψη με το προλεταριάτο. Η αντίληψη αυτή έρχεται όντως σε αντίθεση με την μπολσεβίκικη άποψη για το κόμμα, η οποία συμφωνεί με την επίτευξη συμμαχιών με άλλα στρώματα, αλλά δεν θεωρεί ότι μπορεί να υπάρξει οργανωτική ενότητα με αυτά καθώς με ορισμένα η εργατική τάξη μπορεί να βρεθεί και σε σύγκρουση, εφόσον το επίπεδο συνειδητοποίησης δεν είναι ενιαίο και συμπαγές.³⁴

Πολύ γρήγορα, επίσης, η Λούξεμπουργκ αναγνώρισε ότι η οργάνωση είναι μια συνέπεια, παρά μια προϋπόθεση, της επαναστατικής διαδικασίας εκτιμώντας ότι μόνο στη διαδικασία αυτή και μέσα από αυτή, το προλεταριάτο θεμελιώνεται ως τάξη. Πρόκειται για μια διαδικασία που, κατά τη γνώμη της, δεν μπορεί ούτε να προκληθεί, ούτε να εμποδιστεί από το κόμμα: αλλά στο κόμμα εναπόκειται η υψηλή λειτουργία του να είναι φορέας της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου, να δίνει κατευθύνσεις.³⁵

Ο ρόλος που αποδίδει στο κόμμα της εργατικής τάξης αναδεικνύεται και μέσα από τα υπόλοιπα έργα της. Ενδεικτικό είναι, παραδειγματος χάριν, ότι αναφερόμενη στο μέσο της κήρυξης μαζικής απεργίας, και συμμετέχοντας σε μια ευρεία σχετική συζήτηση στους κόλπους της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, εξαπολύει «πυρά» κατά της ηγεσίας της θεωρώντας ότι το κόμμα της εργατικής τάξης είναι αυτό που οφείλει, ως φορέας της ταξικής συνείδησης, ξεκάθαρα να οριοθετήσει το περιεχόμενο της όποιας πολιτικής μάχης εκ των προτέρων και να επιλέξει την τακτική που θ' ακολουθηθεί. «..η μαζική απεργία δεν είναι θαυματουργό φάρμακο, όπως δεν είναι ούτε η εκλογική μάχη ή η όποια άλλη μορφή μάχης..[...]..δεν λύνει τα πολιτικά αδιέξοδα της ηγεσίας του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος..[...].. δεν καθορίζει η υιοθετούμενη τακτική το θέμα μιας μάχης ή την έκβασή της αλλά το πολιτικό της περιεχόμενο και η γενική τακτική που ακολουθείται...»³⁶

Αναφερόμενη στην εξέγερση του βερολινέζικου προλεταριάτου τον Ιανουάριο του 1919, δεν κρύβει τον ενθουσιασμό της για την «αυθόρμητη εξέγερση, την αυθόρμητη αντίδραση»³⁷ του, ενώ εγκρίνει με

ικανοποίηση τις «αυθόρμητες καταλήψεις εφημερίδων και ειδησεογραφικών πρακτορείων»³⁸. Μιλά για την «ενστικτώδη αντίληψη της μάζας» και κατακεραυνώνει και πάλι την ορπορουνιστική ηγεσία της σοσιαλδημοκρατίας υπογραμμίζοντας ότι ..«..όταν καλούμε τις μάζες στο δρόμο πρέπει να τους λέμε ξεκάθαρα τι πρέπει να κάνουν ή τουλάχιστον τι ακριβώς συμβαίνει...»³⁹

Στο συγκεκριμένο κείμενο της, που έμελλε να είναι το τελευταίο της, καθώς δημοσιεύτηκε στις 14 Ιανουαρίου και η ίδια δολοφονήθηκε την αμέσως επόμενη ημέρα, σχολιάζοντας τους λόγους που οδήγησαν στην αιματηρή κατάπνιξη της εξέγερσης, υπογραμμίζει: «...από την μία έχουμε την δυναμική, αποφασιστική επιθετική εξέγερση του βερολινέζικου λαού και από την άλλη την αναποφασιστικότητα, τους ενδοασμούς, τις αναβολές της ηγεσίας των σοσιαλδημοκρατών...[...]. Η ηγεσία ήταν απούσα...[...]. Οι μάζες είναι το αποφασιστικό στοιχείο...[...]. αλλά χρειάζεται μια ηγεσία για να δώσει τις κατευθύνσεις...»⁴⁰

Σε αυτό το σημείο, πάντως, έχει σημασία να τονιστεί και πάλι ότι οι θέσεις της Λούξεμπουργκ αναπτύχθηκαν και εδραιώθηκαν μέσα, κυρίως, από την αντιπαράθεσή της με την ηγεσία της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, την οποία αντιμεχόταν ακριβώς εξαιτίας της συμβιβασμένης στάσης που είχε αρχίσει να τηρεί απεμπολώντας το στόχο της συνολικής ανατροπής του καπιταλισμού και επικαλούμενη, συχνά, στις επιλογές της ως λόγο την «ανεπάρκεια της προλεταριακής γερμανικής συνείδησης» και τη δυνατότητα «δημοκρατικής μετάβασης στο σοσιαλισμό δια της κοινοβουλευτικής οδού μέσα από τη βελτίωση του καπιταλισμού». Η ίδια η Γερμανίδα διανοήτρια, σε όλο της το έργο, έδινε ιδιαίτερη σημασία πάντα στο ιστορικό πλαίσιο του εκάστοτε θέματος που ανέλυε.⁴¹

Υπό τις συγκεκριμένες, λοιπόν, συνθήκες ορθώς αντιλαμβανόταν, όπως υπογραμμίζει ο Λούκατς, ότι οι μάζες, με τις πράξεις τους, έδειχναν ταξική συνείδηση ανώτερη από εκείνη του κόμματος και των συνδικάτων.⁴² Γι αυτούς ακριβώς τους λόγους, η Λούξεμπουργκ, συνεχίζει ο Ούγγρος διανοητής, ήταν η πρώτη και πιο καθαρά από πολλούς άλλους που αναγνώρισε την αυθόρμητη φύση των μαζικών επαναστατικών πράξεων, επιμένοντας ότι οι πράξεις παράγονται αναγκαστικά από την αναγκαιότητα της οικονομικής διαδικασίας.

Από τα παραπάνω, είναι ξεκάθαρο ότι για την Λούξεμπουργκ η πάλη των μαζών, η μαχητική δραστηριότητά τους, εμπλουτίζει την εμπειρία των προλετάρων και τη συνείδησή τους. Η θέση της, όμως, είναι ότι οι επαναστάσεις, συνήθως, ξεσπούν πολύ νωρίς και ότι η εργατική τάξη είναι αδύνατο να καταλάβει και να διατηρήσει την εξουσία. Θα υποστεί, αναπόφευκτα, ήττες, οι οποίες, όμως, εκτιμά ότι είναι αναγκαίες αφού, κατά τη γνώμη της, η επαναστατική πάλη είναι το καλύτερο σχολείο για το προλεταριάτο.⁴³ Πίστευε, όμως, όπως αναφέρει ο Λούκατς, ότι μαζί με μια πραγματική κοινωνική ανάγκη, παράγεται πάντα και το μέσο της ικανοποίησής της, ότι μαζί με το πρόβλημα παράγεται και η λύση του.⁴⁴

Η Λούξεμπουργκ, χωρίς να υποπέσει απαραίτητα στην τυφλή υπεράσπιση του αυθόρμητου κινήματος, είναι σαφές ότι προτιμά την αυθόρμητη προλεταριακή δράση ακόμη και αν οδηγηθεί σε λανθασμένες

κινήσεις, από το υποτιθέμενο συνειδητό, δηλαδή μια κομματική ηγεσία που μπορεί, τελικά, να εγκλωβίσει το κίνημα σε θέσεις που υπολείπονται των αντικειμενικών συνθηκών και στην αστική ιδεολογία.⁴⁵ Επίσης, όταν υπερασπίζεται το «αυθόρμητο», δεν θα πρέπει κανείς να ξεχνά ότι το πράττει ερχόμενη σε αντίθεση με το ρεφορμισμό της ηγεσίας της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας που εκτιμούσε ότι όλα λύνονται μέσα από τον κοινοβουλευτικό δρόμο. Η Λούξεμπουργκ υποστηρίζει ότι σε μια επανάσταση δεν μπορούν όλα να είναι προσχεδιασμένα και προγραμματισμένα γιατί δεν πρόκειται για στρατιωτικά γυμνάσια. Το κόμμα, όμως, κατά τη γνώμη της, οφείλει να παρεμβαίνει και να μην παραμένει στο αυθόρμητο.⁴⁶

Πάντως, πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι παρά την υποστήριξη της στην αυθόρμητη δράση του προλεταριάτου, η Λούξεμπουργκ παραδέχεται ότι το προλεταριάτο δεν μπορεί από μόνο του να έχει καθαρή συνείδηση του στόχου του ή του ποια τακτική πρέπει να ακολουθηθεί. Υποστηρίζει ότι είναι οι ηγεσίες των επαναστατικών κομμάτων που οφείλουν να «δίνουν ξεκάθαρες κατευθύνσεις» και να θέτουν τους «σωστούς στόχους».⁴⁷ Η, αναμενόμενη και ορθή, όμως, εκθρόνησή της απέναντι στους γραφειοκράτες της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, όπως τονίζει ο Ν. Κοτζιάς, την οδηγούν σε ορισμένες λανθασμένες εκτιμήσεις. Υποτιμά, δηλαδή, τον οργανωτικό ρόλο του κόμματος, και αυτόν του συντονιστή των μαζών, ανάγοντας και τις δύο αυτές ιδιότητες σε απλή «τεχνική πλευρά». Ορθώς επίσης, συνεχίζει ο Κοτζιάς, τοποθέτησε το κόμμα σαν τη συνειδητή οργάνωση που δίνει τους στόχους και τους δρόμους ανάπτυξης του κινήματος. «Υπερεκτίμησε, όμως, τις δυνατότητες του κόμματος στη διάρκεια της εξέγερσης, ν' αναπληρώσει εκείνη τη στιγμή, με οργανωτική και διαφωτιστική δουλειά, ό,τι αναγκαίο δεν έκανε και δεν προετοίμασε προηγούμενα».⁴⁸

Σε αντίθεση με την Λούξεμπουργκ, ο Αντόνιο Γκράμισι, ο οποίος, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, εμβάθυνε στην προβληματική της «αυθόρμητης» ενσωμάτωσης του προλεταριάτου των ανεπτυγμένων καπιταλιστικά χωρών στις αντιλήψεις της κυρίαρχης τάξης και της υπέρβασής της.

¹ Luxemburg Rosa, *Problèmes de tactique*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982, σελ. 150 - 151

² Luxemburg Rosa, Introduction στο *Internationalisme d'abord*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982, σελ. 36

³ Στο ίδιο, σελ. 40

⁴ Λούκατς Γκεόργκι, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδ. Οδυσσέας, Β' έκδοση, 2001, σελ. 121

⁵ Luxemburg Rosa, *La crise de la social-démocratie (Brochure de Junius)*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982, σελ. 177 - 197

⁶ Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 444

⁷ Λούξεμπουργκ Ρόζα, *Σοσιαλισμός και Δημοκρατία*, Εκδ. Κοροντζή, σελ. 38

⁸ Στο ίδιο, σελ. 37

-
- ⁹ Στο ίδιο, σελ. 37
¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 37
¹¹ Στο ίδιο, σελ. 37
¹² Στο ίδιο, σελ. 40 - 41
¹³ Στο ίδιο, σελ. 40 - 41
¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 40 - 41
¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 42
¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 42
¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 43
¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 46
¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 46
²⁰ Στο ίδιο, σελ. 47
²¹ Στο ίδιο, σελ. 44 - 45
²² Στο ίδιο, σελ. 44 - 45
²³ Χρύσης Αλέξανδρος, *Φιλοσοφία και χειραφέτηση*, Εκδ. Ίδεοκίνηση, 1996, σελ. 222
²⁴ Λουξεμπουργκ Ρόζα, *Σοσιαλισμός και Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 44 - 45
²⁵ Στο ίδιο, σελ. 44 - 45
²⁶ Στο ίδιο, σελ. 49
²⁷ Στο ίδιο, σελ. 56 - 57
²⁸ Στο ίδιο, σελ. 58 - 59
²⁹ Στο ίδιο, σελ. 58 - 59
³⁰ Στο ίδιο, σελ. 60
³¹ Στο ίδιο, σελ. 61 - 63
³² Στο ίδιο, σελ. 64
³³ Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 445 - 446
³⁴ Στο ίδιο, σελ. 445 - 446
³⁵ Στο ίδιο, σελ. 117
³⁶ Luxemburg Rosa, *Problèmes de tactique*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982, σελ. 144 - 145
³⁷ Luxemburg Rosa, *L'ordre règne à Berlin*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982, σελ. 285 - 289
³⁸ Στο ίδιο, σελ. 285 - 289
³⁹ Στο ίδιο, σελ. 285 - 289
⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 290
⁴¹ Luxemburg Rosa, Introduction στο *International d'abord*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982, σελ. 38 - 39
⁴² Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 469
⁴³ Luxemburg Rosa, Introduction, στο *Les linéaments de la pensée politique de Rosa Luxemburg*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982, σελ. 29 - 30
⁴⁴ Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 436
⁴⁵ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, Εκδ. Γκοβόση, 2005, σελ. 138 - 141
⁴⁶ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και αυθόρμητο*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987, σελ. 44
⁴⁷ Luxemburg Rosa, Introduction, στο *International d'abord*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982, σελ. 42
⁴⁸ Κοτζιάς Ν., *Συνειδητό και αυθόρμητο*, ό.π., σελ. 45

Κεφάλαιο 6^ο

Αντόνιο Γκράμσι: η διαδικασία της ενσωμάτωσης του προλεταριάτου στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες

«Πρέπει να σταματήσουμε αυτόν τον εγκέφαλο να σκέφτεται για είκοσι χρόνια».¹ Με αυτήν την χαρακτηριστική φράση, ο εισαγγελέας της έδρας ολοκλήρωσε, το 1928, την αγόρευση του στη δίκη του Αντόνιο Γκράμσι, που είχε συλληφθεί, από το 1926, στο πλαίσιο του κύματος διώξεων που εξαπέλυσε κατά των κομμουνιστών και κάθε ισχυρής αντιπολιτευτικής φωνής η φασιστική κυβέρνηση υπό την ηγεσία του Μουσολίνι.

Ο Γκράμσι, στη σύντομη ζωή του, υπήρξε θεωρητικός αλλά και ενεργό μέλος και στέλεχος, αρχικά, του Σοσιαλιστικού κόμματος και, μετά τη διάσπαση, του Κομμουνιστικού κόμματος. Γνώρισε από κοντά τις δυνατότητες της εργατικής τάξης μέσα από τα εργατικά συμβούλια του Τορίνο. Όταν συνελλήφθει ήταν ΓΤ του νεόκοπου ΚΚ Ιταλίας. Πέθανε πέντε χρόνια μετά τη σύλληψή του, τον Απρίλιο του 1933. Είχε, όμως, αφήσει παρακαταθήκη ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον έργο, επηρεασμένο κυρίως από τα μεγάλα γεγονότα που σημάδεψαν την εποχή που έζησε: την νικηφόρα εξέλιξη της επανάστασης των μπολσεβίκων στη Ρωσία, της οποίας τα πρώτα βήματα γνώρισε από κοντά ως μόνιμος αντιπρόσωπος του κόμματος της Ιταλίας για σημαντικό χρονικό διάστημα στην Κομιντέρν, τις ήττες του εργατικού κινήματος στο βιομηχανικό ιταλικό βορρά, με επίκεντρο τις μεγάλες απεργίες και τη σύσταση εργοστασιακών συμβουλίων στο Τορίνο το 1920, τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο με όλες τις τραγικές συνέπειές του για το ευρωπαϊκό προλεταριάτο και την ταυτόχρονη σταδιακή άνοδο και εδραίωση του φασισμού στην Ιταλία με την, έστω και σιωπηλή, ανοχή αν όχι στήριξη μεγάλων τμημάτων των μεσαίων στρωμάτων αλλά και της εργατικής τάξης της χώρας.

Για τον Ιταλό διανοητή η εργατική τάξη είναι, πέραν πάσης αμφιβολίας, ο, εν δυνάμει, φορέας κατάργησης της εκμετάλλευσης του ανθρώπου. Σε άρθρο του με τον τίτλο «Η Κομμουνιστική Διεθνής» υπογραμμίζει ότι «...το καθήκον του προλεταριάτου...[...].συνίσταται στην κατάκτηση των εξουσιών του κράτους...»² με στόχο την κατάργηση του αστικού κρατικού μηχανισμού και τη δημιουργία ενός νέου μηχανισμού, αυτού της δικτατορίας του προλεταριάτου ως εργαλείου για τη συστηματική κατάργηση της εκμετάλλευσης.

Αναφερόμενος στην προλεταριακή επανάσταση, την οποία χαρακτηρίζει μακρά ιστορική εξέλιξη βασισμένη στην ασφυξία των αναπτυσσόμενων παραγωγικών δυνάμεων στο πλαίσιο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, σε άλλο άρθρο του, ο Γκράμσι τονίζει ότι θα πραγματοποιηθεί όταν όλη η εργατική τάξη γίνει επαναστατική, όχι μόνο εκφράζοντας αντιρρήσεις ή αντιδράσεις ως προς τη συνεργασία της με τις κυβερνήσεις και τους θεσμούς της αστικής

τάξης, αλλά όταν οι εργάτες θ' αναλάβουν δράση με συνειδητό στόχο τη δημιουργία ενός άλλου κράτους, ενός εργατικού κράτους.³ Το σύνολο του έργου του Ιταλού διανοητή ασχολείται με τον τρόπο επαναστατικής συνειδητοποίησης του προλεταριάτου, με απώτερο στόχο την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας, την ανατροπή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, την διαμόρφωση των συνθηκών εκείνων που θα οδηγήσουν σε χειραφέτηση του ανθρώπου.⁴

Και ακριβώς όσον αφορά το θέμα αυτό, της επαναστατικής συνειδητοποίησης του προλεταριάτου, ο Γκράμσι, εξαρχής, υποστήριξε σαφώς ότι πρόκειται για μια διαμεσολαβημένη διαδικασία, η οποία λαμβάνει ιδιαίτερες διαστάσεις και χαρακτηριστικά στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. «Η επανάσταση των μπολσεβίκων, έγραφε ενδεικτικά, είναι μια επανάσταση ενάντια στο «Κεφάλαιο» του Μαρξ», τόσο υπό την έννοια ότι «τα γεγονότα ξεπέρασαν τις ιδεολογίες» αφού το «Κεφάλαιο» ήταν το προσφιλές ανάγνωσμα της αστικής τάξης της ημιφεουδαρχικής τσαρικής Ρωσίας όσο, και κυρίως, επειδή συνέβη σε μια χώρα που δεν είχε φτάσει ακόμη στο επίπεδο του ανεπτυγμένου καπιταλισμού των χωρών, κυρίως, της δυτικής Ευρώπης.⁵

Ο Ιταλός διανοητής συνέκρινε, σε μεγάλο μέρος του έργου του, την κατάσταση που επικρατούσε προεπαναστατικά στη Ρωσία με αυτήν των δυτικών ανεπτυγμένων χωρών. Παρατηρεί ότι «...στις χώρες με προχωρημένο καπιταλισμό η κυρίαρχη τάξη κατέχει πολιτικές και οργανωτικές εφεδρείες που δεν κατείχε λ.χ. η Ρωσία. Αυτό σημαίνει ότι και οι πιο βαθείς οικονομικές κρίσεις δεν έχουν άμεσο αντίκτυπο στο πολιτικό επίπεδο. Η πολιτική είναι πάντοτε καθυστερημένη και μάλιστα πολύ σε σχέση με την οικονομία. Ο κρατικός μηχανισμός είναι πολύ πιο ανθεκτικός...»⁶ Αναλύοντας τις διαφορές αυτές, ο Γκράμσι τονίζει ότι στην προεπαναστατική Ρωσία, ο στόχος ήταν φανερός ενώ αντίθετα στην κεντρική και δυτική Ευρώπη η υπόθεση είναι περίπλοκη «με όλες εκείνες τις υπερδομές που έχει δημιουργήσει η μεγαλύτερη καπιταλιστική εξέλιξη...[...]... η δράση των μαζών γίνεται πιο αργοκίνητη και πιο συνετή και απαιτεί, επομένως, από το επαναστατικό κόμμα πολύ πιο περίπλοκη και μακροπρόθεσμη στρατηγική και τακτική...»⁷

Η εκτίμηση του Γκράμσι για τις δυσκολίες εκδήλωσης επανάστασης στις δυτικές ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες ταυτίζεται, ουσιαστικά, με την αντίστοιχη αντίληψη του Λένιν. «.....είναι η μεγαλύτερη αυταπάτη, έγραφε ο Λένιν, και το μεγαλύτερο λάθος να ξεχνάμε ότι η ρωσική επανάσταση ήταν εύκολο ν' αρχίσει και είναι δύσκολο να κάνει τα επόμενα βήματα.. [...]... Η επανάσταση στην Ευρώπη...[...]...θα έχει να κάνει μ' έναν εχθρό απίστευτα πιο σοβαρό σε συνθήκες ασύγκριτα πιο σκληρές...[...]...θα είναι ασύγκριτα πιο δύσκολο ν' αρχίσει...[...]...ασύγκριτα πιο δύσκολο ν' ανοίξει το πρώτο ρήγμα στο καθεστώς που την καταπιέζει.. [...]...[.Ομως η Ευρώπη..] ..θα ήταν πιο εύκολο να μπει στο δεύτερο και στο τρίτο στάδιο της επανάστασης.»⁸

Κατά την άποψη του Ιταλού διανοητή, η κανονική δομή της καπιταλιστικής πολιτικής εξουσίας στα αστικοδημοκρατικά κράτη είναι ταυτόχρονα και αδιαίρετα **κυριαρχούμενη από την κουλτούρα και καθορισμένη από το καταναγκασμό**. Αυτή η κυριαρχία είναι ενσωματωμένη σε ορισμένους θεσμούς, όπως είναι οι τακτικές εκλογές,

οι πολιτικές ελευθερίες, το δικαίωμα της συνάθροισης κλπ. Έτσι, το καθημερινό σύστημα της αστικής εξουσίας στηρίζεται στη συναίνεση των μαζών, υπό την μορφή της ιδεολογικής πεποίθησης ότι ασκούν αυτοκυβέρνηση σε ένα αντιπροσωπευτικό κράτος. Πρόκειται, εκτιμά ο Γκράμσι, για μια εξαιρετικά επικίνδυνη αυταπάτη, χωρίς να υποτιμάται καθόλου και ο ρόλος της άσκησης βίας, είτε άμεσα είτε δια μέσου του οικονομικού παράγοντα.⁹

Ιστορικά, άλλωστε, η εκδήλωση οποιασδήποτε επαναστατικής κρίσης μέσα στη δομή της αστικής εξουσίας μετατοπίζει αναγκαστικά, όπως έχει αποδειχθεί, την κυριαρχία της άρχουσας τάξης από την ιδεολογία στη βία. Ο καταναγκασμός γίνεται καθοριστικός και κυρίαρχος στην ύστατη φάση της κρίσης και τα μέσα επιβολής του, όπως ο στρατός, έρχονται αναπόφευκτα στο προσκήνιο απέναντι στην εργατική τάξη.¹⁰

Όπως σχολιάζει ο Πουλαντζάς, η έννοια της **ηγεμονίας**, όπως τίθεται από τον Γκράμσι, αφορά στο πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα στη βάση και στο εποικοδόμημα. «...υποδηλώνει το ρόλο μιας κυρίαρχης τάξης, η οποία...[...].κατορθώνει να κάνει αποδεκτή από το σύνολο μιας κοινωνίας την ιδιαίτερη κοσμοαντίληψή της και έτσι να διοικεί διαμέσου μιας εξαρτημένης συναίνεσης μάλλον, παρά να κυριαρχεί με τη στενή έννοια του όρου...»¹¹ Ο Πουλαντζάς εκτιμά ότι η ηγεμονία, στο έργο του Γκράμσι, «..αναφέρεται στο βαθμό ομοιογένειας, αυτοσυνείδησης και οργάνωσης που κατακτούν οι κυρίαρχες τάξεις προκειμένου να κερδίσουν και να διατηρήσουν την εξουσία...»¹² και καταλήγει ότι ουσιαστικά πρόκειται για μια τέτοια οργάνωση και άρθρωση των οικονομικο-κοινωνικών συμφερόντων έτσι ώστε «..να μπορούν ν' αντιπροσωπεύουν το πραγματικό γενικό συμφέρον των κυρίαρχων τάξεων ή ταξικών μερίδων, το οποίο ταυτόχρονα παρουσιάζεται και εννοείται σαν γενικό συμφέρον του έθνους...»¹³

Επί της ουσίας, η θεωρία του Γκράμσι περί ηγεμονίας εξισορροπεί τη χρήση βίας, στρατιωτικών μέσων κλπ. με τη χρήση της οικονομίας, της ιδεολογίας και της πολιτικής από την κυρίαρχη τάξη. Προτείνει μια διαλεκτική σχέση στη χρήση βίας και συναίνεσης.¹⁴ Με άλλα λόγια, ο Γκράμσι ασχολείται με την έννοια της ηγεμονίας ως μια ενοποιητική δύναμη που διαθέτει, στην παρούσα φάση, η αστική τάξη πάνω σε στρώματα και τάξεις του πληθυσμού που δεν της ανήκουν (πχ. τμήματα της διάνοησης, των μικρομεσαίων στρωμάτων και της εργατικής τάξης) και εντοπίζει την πηγή της στην οικονομία και στην κατοχή των μέσων παραγωγής.¹⁵ Ταυτόχρονα αποδίδει ιδιαίτερη πολιτιστική έμφαση στην ιδέα της ηγεμονίας γιατί, μέσα από την ανάλυσή του, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ηγεμονία των παραδοσιακών κυρίαρχων τάξεων, μέχρι σήμερα, συνδυάστηκε στενά με τον πολιτισμό, τη γνώση.¹⁶

Ο Ιταλός διανοητής παρατηρεί ότι το διαλεκτικό αυτό δίπολο, της βίας και της ιδεολογικής ηγεμονίας, ακόμη και όταν υπάρχουν οι αντικειμενικές συνθήκες, εξωθεί τον υποκειμενικό παράγοντα, δηλαδή το προλεταριάτο του οποίου η ενεργή συνειδητή δράση θεωρείται απαραίτητη κατά τον Γκράμσι για την ανατροπή του καπιταλισμού, στην ενσωμάτωση μέσα από τη συναίνεση, δίνοντας διέξοδο στο καπιταλιστικό σύστημα ακόμη και σε περιόδους οικονομικών κρίσεων.¹⁷ Και έτσι «..οι σχέσεις συναίνεσης συναρθρώνονται με τις σχέσεις καταστολής..[...].

(και από) σχέσεις άμεσης καταπίεσης μετεξελίσσονται σε πολιτικές σχέσεις ηγεμονίας...»¹⁸

Κατά τον Γκράμσι η κυρίαρχη τάξη διατηρεί την ηγεμονία της μόνο στο βαθμό που μπορεί να πραγματοποιεί και να διατηρεί έναν ιστορικό συνασπισμό αντιφατικών, τόσο ως προς την οικονομική τους βάση όσο και ως προς το πολιτικό και κρατικό εποικοδόμημα, κοινωνικο-πολιτικών δυνάμεων, οι οποίες συνδέονται με την ιδεολογία. Όσο η εργατική τάξη και οι εν δυνάμει σύμμαχοί της παραμένουν σε υποδεέστερη θέση, όσο δεν αντιπαραθέτουν τη δική τους οπτική και αντίληψη του κόσμου στη λογική της αστικής τάξης, η κυρίαρχη αντίληψη θα επιδρά αποσυνθετικά στο προλεταριάτο εξωθώντας το, πολλές φορές, ακόμη και σε πράξεις και επιλογές αντίθετες με τα συμφέροντά της.¹⁹

Αναλύοντας την εξέλιξη των δομών της αστικής εξουσίας στις δυτικές ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες, δια μέσου του διαλεκτικού διπόλου ηγεμονίας – κυριαρχίας, ο Γκράμσι καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «..η υπεροχή μιας κοινωνικής ομάδας παίρνει δύο μορφές: την κυριαρχία και την πνευματική ηθική διεύθυνση. Μια κοινωνική ομάδα κυριαρχεί πάνω στις εκθρικές ομάδες που τείνει να διαλύσει ή να καθυποτάξει με την βία (και την ένοπλη βία) και διευθύνει τις συγγενικές και συμμαχικές κοινωνικές ομάδες...[...]. Μια κοινωνική ομάδα μπορεί και πρέπει να είναι διευθύνουσα (επί των συμμαχικών και συγγενικών ομάδων) πριν κατακτήσει την εξουσία, μάλιστα, αυτός είναι όρος για την κατάκτηση της εξουσίας. Ύστερα, γίνεται κυρίαρχη κοινωνική ομάδα...»²⁰

Με άλλα λόγια, ο Γκράμσι εκτιμά ότι εντός του καπιταλιστικού συστήματος, η εργατική τάξη θα πρέπει να επιδιώκει να κατακτήσει την ηγεμονία απέναντι στις συμμαχικές κοινωνικές ομάδες, χωρίς να ξεκαθαρίζει σαφώς αν θεωρεί ότι αυτό μπορεί να συμβεί εφόσον δεν κυριαρχεί οικονομικά, στα μέσα παραγωγής.²¹ Το ότι ο Γκράμσι αφήνει να εννοηθεί ότι μια τάξη μπορεί να γίνει ιδεολογικά κυρίαρχη πριν γίνει και πολιτικά κυρίαρχη είναι ένα σημείο που επικρίνει ο Ν. Κοτζιάς, υπογραμμίζοντας ότι μια τέτοια άποψη υπονοεί ότι ιστορικά μια νέα τάξη μπορεί να κυριαρχήσει ιδεολογικά (πολιτιστικά κλπ.) στο πλαίσιο του συστήματος που επιδιώκει να ξεπεράσει. Κάτι τέτοιο, καταλήγει ο Κοτζιάς, μπορεί να ίσχυε για τις νέες εκμεταλλεύτριες τάξεις, αλλά όχι για το προλεταριάτο στον καπιταλισμό.²² Σε τελική ανάλυση, πώς μπορεί να ηγεμονεύσει πνευματικά και ηθικά η εργατική τάξη χωρίς να διαθέτει τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, χωρίς την οικονομική εξουσία; Αυτή είναι μια αντίφαση στη σκέψη του Γκράμσι, όπως τονίζει ο Γ. Ρούσης, που δεν υπερσκελιζεται με την ανάδειξη του ρόλου των διανοουμένων και καθιστά «ελλειπή» την άποψή του περί «πολέμου θέσεων»,²³ απόψεις του Ιταλού διανοητή που θα θίξουμε στη συνέχεια τούτου του κεφαλαίου.

Η έννοια της ηγεμονίας, πάντως, είναι ένα από τα κύρια σημεία επαφής της σκέψης του Γκράμσι με αυτήν του Λένιν. Ο Λένιν αποδίδει στην έννοια της ηγεμονίας το περιεχόμενο της πειστικότητας που έχει ή οφείλει να διαθέτει το προλεταριάτο ως συνεπέστερη δημοκρατική δύναμη.²⁴ Ο Γκράμσι εμβάθυνε περαιτέρω στην έννοια της ηγεμονίας δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην φιλοσοφική και θεωρητική της σημασία

ως προς την ανανέωση της ανθρώπινης συνείδησης και δράσης. Επαναστατική κρίση, υποστηρίζει, εκδηλώνεται όταν η κυρίαρχη τάξη χάσει την ικανότητα διεύθυνσης και συντήρησης της ιδεολογίας συνοχής του ιστορικού συνασπισμού που ηγεμονεύει, όταν οι πρώην υποταγμένες κοινωνικές τάξεις αυτονομηθούν και εκδηλώσουν την δική τους ηγετική ικανότητα.²⁵ Ο Ιταλός διανοητής, όταν αναφέρεται στην λενινιστική έννοια και πράξη της ηγεμονίας, εννοεί τη δικτατορία του προλεταριάτου και τον καθοδηγητικό ρόλο που το προλεταριάτο διαδραματίζει, δια μέσου αυτής, επί του συνόλου της κοινωνίας, όχι ως άσκηση βίας αλλά ως ικανότητα καθοδήγησης μέσα από ένα σύστημα συμμαχιών, μέσα από τη συγκρότηση μιας νέας πολιτικής εξουσίας, ενός νέου τρόπου σκέψης, μιας νέας κοινωνίας.²⁶

Αυτή η διαδικασία ανύψωσης της εργατικής τάξης σε διεθυντικό ρόλο περνά, σύμφωνα με την γκραμισιανή σκέψη, μέσα από την κατάκτηση της πολιτικής και πνευματικής αυτονομίας του προλεταριάτου, της επίτευξης ενότητας σε ό,τι υπάρχει ασύνδετο και ασυνείδητο στην ανθρώπινη συνείδηση και αυτό μπορεί να γίνει εφικτό μόνο μέσα από τον μαρξισμό.²⁷ Στη σκέψη του Γκράμισι, ο μαρξισμός είναι η ενιαία όραση του κόσμου, αγκαλιάζει την ολότητα της ιστορικής ζωής του ανθρώπου συνθετικά.²⁸ Γίνεται αντιληπτός ως μέσο για τη διανοητική και ηθική μεταρρύθμιση της κοινωνίας.²⁹ Για τον Ιταλό διανοητή, τα ιδεολογικά εποικοδομήματα δεν αντανακλούν μόνο την οικονομική βάση αλλά με τη σειρά τους διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση και διαιώνιση αυτής της βάσης. Γι αυτόν ακριβώς το λόγο, κατά τον Γκράμισι, ο μαρξισμός ή «η θεωρία της πράξης», ως εργαλείο ανάλυσης και ως γνώση, μπορεί να αναμορφώσει τις συνειδήσεις³⁰, να λειτουργήσει ως «αποκάλυψη», όπως έλεγε και ο Λένιν, και τελικά να έχει επίδραση στη διαμόρφωση και στην μη διαιώνιση της οικονομικής βάσης.

Για πολλούς μελετητές, όπως αναφέρει ο Γ. Ρούσης στο βιβλίο του «Σύγχρονη Επαναστατική Διάνοηση», η γκραμισιανή «θεωρία της πράξης» δεν είναι παρά μια άλλη ονομασία για τον μαρξισμό, ελιγμός που ο Γκράμισι υποχρεώθηκε να κάνει καθώς όλη η σχετική του ανάλυση γράφτηκε μέσα στη φυλακή και όλα τα κείμενα του υπόκεινταν σε λογοκρισία. Όπως και να έχει, πάντως, είναι σαφές ότι ο όρος επιλέχθηκε και γιατί, κατά τη γνώμη του, αποδίδει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την ουσία της μαρξιστικής συλλογιστικής.³¹

Η «φιλοσοφία της πράξης», ουσιαστικά, προσπαθεί να «τραβήξει» τους απλούς ανθρώπους από τον «κοινό νού», από την «αυθόρμητη φιλοσοφία» σε μια ανώτερη αντίληψη ζωής. Στόχος της είναι η μαζική διανοητική άνοδος, η συνείδηση της συμμετοχής στην τάξη, η πολιτική συνείδηση, που είναι και η πρώτη φάση για μια ανώτερη και προοδευτική αυτοσυνείδηση μέσα στην οποία η θεωρία και η πράξη ενοποιούνται.³² «Φιλοσοφία της πράξης» είναι η κριτική των ιδεολογιών της κυρίαρχης τάξης που έχουν επενδυθεί στο εποικοδόμημα. Στόχος της είναι να αποκαλύψει σε εθνικό και διεθνές επίπεδο τη λειτουργία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και την ουσία του ανθρώπου, να αποκαλύψει ότι οι εκμεταλλεζόμενες τάξεις είναι θύματα και της άγνοιάς τους, λόγω της αντίληψής τους ότι ο τρόπος που λειτουργεί η κοινωνία

«είναι ο μοναδικός αληθινός», με την έννοια του φυσικού νόμου όπως ανέφεραν και οι Μαρξ και Ένγκελς, ενώ επί της ουσίας δεν είναι παρά αυτός που έχει επιβληθεί από την κυρίαρχη τάξη. Στόχος της είναι να διαλύσει τις «αόρατες» αυτές σχέσεις και να τις ξαναφτιάξει, έτσι όπως πραγματικά είναι. Ν' αποκαλύψει την πραγματική κίνηση των γεγονότων.³³

Εφόσον για τον Γκράμσι, η ταξική ηγεμονία διαρθρώνεται, σε μεγάλο βαθμό, στο ιδεολογικό επίπεδο, το οποίο είναι και το πλέον δύσκολο να καταποντιστεί, είναι κομβική η απόκτηση βαθιάς γνώσης της καπιταλιστικής κίνησης και των συσχετισμών δύναμης, η διαμόρφωση δηλαδή σχετικής στρατηγικής, όπως ακριβώς συμβαίνει στο πεδίο της πολεμικής αναμέτρησης.³⁴ Γι αυτό χρειάζεται επίμονη και επίπονη πάλη απέναντι στον περιπλοκο και ισχυρό αυτό μηχανισμό που λέγεται κυρίαρχη ιδεολογία και μια αντίστοιχα ανεπτυγμένη «κοινωνία των πολιτών», έτσι ώστε το προλεταριάτο να κατακτήσει πρώτα την ηγεμονία σε αυτό το επίπεδο στο πλαίσιο των συμμάχων του. Μετά, αποκτά την ικανότητα κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας.³⁵

Προχωρώντας περαιτέρω, ο Γκράμσι παραλληλίζει την προσπάθεια ανατροπής του καπιταλισμού με τον πόλεμο, τουλάχιστον όπως ο ίδιος τον είδε να εξελίσσεται μέσα από τα μέτωπα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Καταλήγει, δε, ότι στα ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη «η κοινωνία των πολιτών» έχει πολύ πιο σύνθετη και ανθεκτική δομή στις καταστροφικές «επιδρομές» του οικονομικού στοιχείου (κρίσεις, υφέσεις, κλπ.): τα εποικοδομήματα της κοινωνίας των πολιτών είναι σαν το σύστημα των χαρακωμάτων στον πόλεμο...[...]. μπορεί μια βολή πυροβολικού να μοιάζει ότι έχει καταστρέψει όλη την αντίπαλη άμυνα αλλά τελικά έχει αγγίξει μόνο την εξωτερική επιφάνεια...»³⁶

Σε άλλο σημείο του έργου του, ο Γκράμσι επισημαίνει ότι στην Ανατολή «το κράτος είναι το πάν» ενώ στη Δύση είναι ένα εσωτερικό οχυρό της «κοινωνίας των πολιτών» που μπορεί να επιβιώσει στις δονήσεις που προκαλούνται από τις κρίσεις. Η άρχουσα τάξη ασκεί κυρίως πολιτιστική διεύθυνση και εξασφαλίζει τη «συναίνεση» των άλλων τάξεων και κοινωνικών στρωμάτων. Στηρίζει την «ηγεμονία» της κυρίως στην πολιτιστική της κυριαρχία αντί του ωμού καταναγκασμού και εξασφαλίζει, έτσι, τη σταθερότητα της καπιταλιστικής τάξης. Ο Γκράμσι, δηλαδή, υιοθετεί τη θέση των Μαρξ – Ένγκελς στη «Γερμανική ιδεολογία» σύμφωνα με την οποία η τάξη που κατέχει τα μέσα υλικής παραγωγής, κατέχει και τα μέσα της πνευματικής παραγωγής.³⁷

Στην τέχνη της πολιτικής, υποστήριζε ο Γκράμσι, συμβαίνει ό,τι και στην πολεμική τέχνη: ο πόλεμος κινήσεων γίνεται ολοένα και περισσότερο **πόλεμος θέσεων**. Στο επίπεδο των διεθνών σχέσεων, παραδείγματος χάριν, μπορούμε να πούμε ότι ένα κράτος θα κερδίσει σ' έναν πόλεμο στο βαθμό που προετοιμάζεται για αυτόν λεπτομερώς και τεχνικά, σε καιρό ειρήνης. Το ίδιο συμβαίνει και με τον «πόλεμο των τάξεων».³⁸ Στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, υποστηρίζει ο Ιταλός διανοητής επικεντρώνοντας την προσοχή του στο θέμα της συναίνεσης στην ιδεολογία της κυρίαρχης αστικής τάξης, η προσπάθεια συνολικής ανατροπής δεν μπορεί να λάβει την μορφή «πολέμου κινήσεων αλλά πολέμου θέσεων» σημειώνοντας ότι ένας βασικός πυλώνας της αστικής

εξουσίας είναι ο έλεγχος της πνευματικής παραγωγής γενικότερα και των μέσων επικοινωνίας, ειδικότερα, που βασίζεται στον έλεγχο των μέσων παραγωγής.³⁹

«Ο πόλεμος των θέσεων στη Δύση, όπως και ο κανονικός πόλεμος, έχει ανάγκη από ένα οργανωμένο, επί τόπου, σύστημα και από μια ακούραστη μάζα ανθρώπων. Οι οικονομικές κρίσεις δεν αγγίζουν την πραγματική δομή του καπιταλιστικού συστήματος. Οι μεγάλες καπιταλιστικές χώρες είναι, στρατηγικά, πολύ ανθεκτικές...[...]. Γιατί; Γιατί έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να ελέγχουν μέσα από το εποικοδόμημά τους τη συνείδηση των μαζών...»⁴⁰ γράφει ο Γκράμσι από τη φυλακή. Ο «πόλεμος θέσεων» προϋποθέτει πιο πλάτια, πιο σύνθετη διάρθρωση της ταξικής πάλης, πιο σταθερή δουλειά έτσι ώστε να επιτευχθεί μετακίνηση στην αναλογία δυνάμεων μεταξύ των τάξεων. Χρειάζεται ένα πιο ευρύ χρονικό διάστημα μεταξύ της δημοκρατικής και της σοσιαλιστικής φάσης απ' ό,τι στην Ανατολή. Ουσιαστικά, ο «πόλεμος θέσεων» αναφέρεται στη σχέση συνειδητής κατεύθυνσης του κινήματος και στην αυθόρμητη αντίδρασή του. Κατά τον Ιταλό στοχαστή, «αν κερδηθεί ο πόλεμος των θέσεων είναι ένα οριστικά αποφασιστικό βήμα γιατί θα διασφαλιστεί η (ιδεολογική) ηγεμονία της εργατικής τάξης...»⁴¹

Για τον Γκράμσι των «Τετραδίων της Φυλακής», όπου και αναπτύσσονται κυρίως οι απόψεις του για τους οργανικούς διανοούμενους και την ηγεμονία, ο «πόλεμος θέσεων» δεν είναι παρά η «μετάφραση» στη Δύση της αναγκαιότητας για «ενιαίο μέτωπο» που είχε διατυπώσει ο Λένιν στο Συνέδριο της Κομιντέρν το 1921. Εκεί ο Λένιν, όπως αναφέρει ο Άντερσον, είχε υποστηρίξει ότι είναι αποφασιστικής σημασίας για την επανάσταση «να πεισθούν οι μάζες» για το στόχο της επανάστασης, (διευκρινίζοντας ότι μάζες δεν είναι μόνο η εργατική τάξη με την έννοια του βιομηχανικού προλεταριάτου αλλά η πλειοψηφία του εργαζόμενου και εκμεταλλευόμενου πληθυσμού) και αυτό μπορεί να γίνει μόνο μέσα από μια επίτονη προπαρασκευαστική φάση. Της επανάστασης, υπογραμμίζει, μπορεί να ηγηθεί ένα μικρό κόμμα αλλά αυτή θα πραγματοποιηθεί μόνο από τις ίδιες τις λαϊκές μάζες.⁴²

Ακριβώς γι αυτό, ο Γκράμσι ήταν, εξ αρχής, ένθερμος **υπέρμαχος της γνώσης**, της μόρφωσης, της παιδείας, θεωρώντας ότι είναι στοιχεία απαραίτητα για την επαναστατική συνειδητοποίηση και την ανατροπή του καπιταλισμού. Σοσιαλιστικό κράτος θα δημιουργηθεί «...μόνο αν η επανάσταση διαθέτει πολλά στοιχεία με πολιτική παιδεία...[...]. οι εργάτες και οι αγρότες πρέπει ν' ανέβουν συνειδησιακά, δηλαδή πολιτικά...»⁴³ υποστηρίζει. «Να πείσουμε, υπογραμμίζει, τους αγρότες και τους εργάτες να υποβληθούν σε διαρκή πειθαρχία κουλτούρας και ν' αποκτήσουν αντίληψη για το σύνθετο σύστημα των ανθρώπινων οικονομικών και πνευματικών σχέσεων...»⁴⁴

«..η κουλτούρα, έγραφε, είναι κάτι το πολύ διαφορετικό. Είναι οργάνωση, πειθαρχία του εσωτερικού μας εγώ. Είναι αυτοκυριαρχία της προσωπικότητας, είναι κατάκτηση της ανώτερης συνείδησης, χάρη στην οποία καταφέρνουμε να κατανοήσουμε την ιστορική μας αξία, τη λειτουργία μας στη ζωή, τα δικαιώματά μας και τα καθήκοντά μας...[...]. ο άνθρωπος πάνω από όλα είναι ιστορική δημιουργία...»⁴⁵ «Μονάχα μέσα από την κριτική του καπιταλιστικού πολιτισμού σχηματίστηκε ή

σχηματίζεται η ενιαία συνείδηση του προλεταριάτου και κριτική σημαίνει κουλτούρα και όχι αυθόρμητη και φυσιολογική εξέλιξη της όποιας σκέψης...[...].οφείλουμε να τα μαθαίνουμε όλα, χωρίς να χάνουμε από τα μάτια μας τον τελικό στόχο, που είναι να γνωρίζουμε καλύτερα τους εαυτούς μας μέσα από τους άλλους και τους άλλους μέσα από τον εαυτό μας..»⁴⁶

Είναι σαφές ότι στην σκέψη του Γκράμσι το πρόβλημα της ανατροπής του καπιταλισμού και της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, δεν είναι παρά το πρόβλημα της ανθρώπινης χειραφέτησης, του μετασχηματισμού των ανθρώπων σε δραστήρια στοιχεία τόσο ως προς την απελευθέρωσή τους όσο και ως προς τον συνειδητό αυτοπροσδιορισμό τους. Μόνο η δραστήρια συνειδητή συμμετοχή των μαζών διασφαλίζει, κατά τη γνώμη του, την επαναστατική ανατροπή.⁴⁷ Ταυτόχρονα, ο Γκράμσι αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο του κόμματος τόσο όσον αφορά στην κατάκτηση της γνώσης όσο και γενικότερα.

Μέχρι σήμερα, υποστηρίζει ο Γκράμσι, υπήρχαν πάντοτε «κυβερνήτες και κυβερνώμενοι, διευθύνοντες και διευθυνόμενοι...» Τίθεται λοιπόν, το ερώτημα πώς μπορεί κανείς να διευθύνει με καλύτερο τρόπο και αν θέλουμε να υπάρχουν πάντα διευθύνοντες, γιατί ανάλογα με την απάντηση σε αυτό το ερώτημα διαμορφώνονται και τα χαρακτηριστικά τους.⁴⁸ Στη σύγχρονη εποχή, δηλαδή στον καπιταλισμό, συνεχίζει, αναλύοντας τον τρόπο διακυβέρνησης, τον πρωταγωνιστικό ρόλο του νέου διευθυνόντα, του νέου Ηγεμόνα, δεν μπορεί να τον κατέχει πλέον ένα πρόσωπο, ένας ήρωας, αλλά το **πολιτικό κόμμα**. Και συγκεκριμένα εκείνο το πολιτικό κόμμα που στοχεύει (και λογικά και ιστορικά έχει ιδρυθεί γι αυτό) να δημιουργήσει έναν νέο τύπο κράτους,⁴⁹ δηλαδή το κόμμα της εργατικής τάξης.

Ο Γκράμσι υποστηρίζει ότι το κόμμα της εργατικής τάξης έχει ρόλο καθοδηγητικό και οργανωτικό, δηλαδή διαπαιδαγωγητικό και διανοητικό. Αφού η ιδεολογική ηγεμονία της κυρίαρχης τάξης αφορά όλα τα πεδία της κοινωνικής ζωής, το πρόβλημα της διανοητικής δομής, της μόρφωσης του ανθρώπου, αναδεικνύεται σε κομβικό στην γκραμισιανή συλλογιστική.⁵⁰ Δηλαδή, συνδέει οργανικά τον «σύγχρονο» ηγεμόνα, δηλαδή το πολιτικό κόμμα της εργατικής τάξης, με τη διαμόρφωση επαναστατικής συνείδησης στους κόλπους της εργατικής τάξης και στους εν δυνάμει «συμμάχους» της. Κατά τη γνώμη του, αυτό το κόμμα θα πρέπει να έχει χαρακτήρα «αυθεντικά δημιουργικό» έτσι ώστε να καθοδηγήσει την κοινωνία.⁵¹

Για τους προαναφερόμενους λόγους ο Γκράμσι έδωσε ιδιαίτερη σημασία στα ιδεολογικά μαθήματα μέσα στους κόλπους του κόμματος. Αναφερόμενος στα πρώτα σχετικά μαθήματα δι' αλληλογραφίας, υποστήριζε ότι στόχος τους είναι να δημιουργήσουν σταδιακά μικρές κομματικές σχολές, όπου θα διαμορφώνονται «οργανωτές και προπαγανδιστές μπολσεβίκοι.»⁵² Το εργατικό κίνημα, κατά τη γνώμη του, «πρέπει να έχει τα χαρακτηριστικά μιας παθιασμένης στρατιάς» και οι σχολές είναι μια διαρκή τακτική προσπάθεια ολόκληρου του κόμματος, που δεν είναι αποκομμένη από την υπόλοιπη δράση του και απεγκλωβίζει τα μέλη του από τη δήθεν «αμερόληπτη και αντικειμενική κουλτούρα της αστικής εκπαίδευσης».⁵³

Από τα πρώτα πολιτικά του βήματα, ο Γκράμσι περιέγραφε το κόμμα της εργατικής τάξης ως μια οργάνωση μάλλον «σοβιετικού τύπου» στη δόμησή της, συμπαγή, πειθαρχημένη, συγκεντρωτική. Ως το πρωτοπόρο τμήμα της εργατικής τάξης, που αναδεικνύει τα στελέχη του από τις λαϊκές μάζες, μέσα από διαδικασίες όπως ήταν τα εργοστασιακά συμβούλια στις μεγάλες απεργίες στο Τορίνο το 1920. Κατά τη γνώμη του, το κόμμα είναι μέρος της τάξης και όχι όργανό της. Παρακολουθεί και ελέγχει τις φάσεις του κινήματος, δεν κλείνεται στον εαυτό του και δεν περιορίζεται μόνο στη διαπαιδαγωγική ή προπαγανδιστική λειτουργία. Κάνει πολιτική εκτός της οργάνωσης και δεν «περιμένει την εργατική τάξη» αλλά την ανταμώνει. Γι αυτό και είναι «επείγουσα και άμεση» η αναγκαιότητα ενός ανεβάσματος, ενός ποιοτικού, θεωρητικού άλματος, μιας «μαζικής ιδεολογικής προετοιμασίας». ⁵⁴

Η επιμονή αυτή του Γκράμσι στην ανάπτυξη του θεωρητικού πολιτιστικού επιπέδου των μελών του κόμματος της εργατικής τάξης προκύπτει από το γεγονός ότι, όπως είδαμε, εκτιμά ότι η προλεταριακή υπεροχή από την άποψη της κουλτούρας είναι αναγκαία συνθήκη για την κατάκτηση, εκ μέρους του προλεταριάτου, της κοινωνικής ηγεμονίας έτσι ώστε να προετοιμαστεί το έδαφος για την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από την εργατική τάξη. Με δύο λόγια, θα μπορούσε κανείς να πει ότι αντιμετωπίζει το κόμμα σαν συλλογικό διανοούμενο. ⁵⁵

«Το κόμμα, έγραφε, προβλέπει σε επίπεδο ιδεολογικό τις στιγμές του ιστορικού προτσές της κοινωνίας και προετοιμάζεται για να είναι ικανό να κυριαρχήσει σε αυτές όταν θα έρθουν...» ⁵⁶ Καθήκον του είναι η ατομική διάγνωση των συνειδήσεων, έτσι ώστε να μετατραπεί «σε μια ισχυρή μηχανή αγώνα που ο κάθε αρμός της θα δονείται κάτω από την ώθηση μιας ενιαίας θέλησης». ⁵⁷ Το Κόμμα, σημείωνε στα μαθήματα της κομματικής σχολής, οφείλει να προβλέπει την ενίσχυση των στελεχών του ιδεολογικά και πολιτικά για ν' αγκαλιάζουν τις πλατιές μάζες χωρίς να δημιουργούνται κλονισμοί στο εσωτερικό του. Τα τρία μέτωπα πάλης, το οικονομικό, το πολιτικό, το ιδεολογικό, γίνονται ένα για το κόμμα της εργατικής τάξης. «Τα μέλη του πρέπει να έχουν πλήρη συνείδηση όλης της λειτουργίας που η εργατική τάξη είναι προορισμένη ν' αναπτύξει...» ⁵⁸

Μέσα από το κόμμα, δηλαδή, το προλεταριάτο καλείται να αναδείξει τον ηγεμονικό, καθολικό του χαρακτήρα. Να δείξει ότι δεν αγωνίζεται μόνο για τα δικά του συμφέροντα αλλά για τη χειραφέτηση όλης της κοινωνίας, και έτσι να διασφαλίσει και τη συναίνεση των συμμαχικών στρωμάτων. Να χτίσει την ηγεμονία του στη βάση άλλων αρχών αντίθετων από την ιδεολογία της αστικής τάξης, να προτείνει νέες αξίες, ένα νέο νόημα ζωής. Μέσα από το κόμμα και τη δράση του να ξεπεραστεί η αντίφαση θεωρίας και πράξης. ⁵⁹ Το Κόμμα, με άλλα λόγια, γεφυρώνει τον κοινό νου και την αυθόρμητη λαϊκή συνείδηση με την γνώση και την επαναστατική συνείδηση. Και στις γραμμές του είναι αναγκαία η πειθαρχία περισσότερο υπό την έννοια της ικανότητας προσαρμογής στο συλλογικό και της απόρριψης του ατομικισμού παρά ως αναπαραγωγή της πειθαρχίας που υπάρχει στο καπιταλιστικό εργοστάσιο και στην αστική κοινωνία. ⁶⁰

Ιδιαίτερη σημασία ως προς τον επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνίας αποδίδει επίσης ο Γκράμσι στο ρόλο των **διανοουμένων**.

Όλοι οι άνθρωποι, υποστηρίζει ο Γκράμσι, είναι «φιλόσοφοι». Γιατί όλοι χρησιμοποιούν τη γλώσσα που είναι ένα «σύνολο καθορισμένων ιδεών και εννοιών», όλοι έχουν κοινό νου και ένα σύνολο γνώμων και προκαταλήψεων. Όλοι στην εργασία τους, ακόμη και αν φαίνεται εντελώς χειρωνακτική, χρησιμοποιούν το μυαλό τους. Επιπλέον, στη γλώσσα περιέχεται, εξαρχής, μια καθορισμένη κοσμοαντίληψη. Το ζήτημα, όμως, τονίζει είναι αν «είναι προτιμότερο να σκεφτόμαστε χωρίς κριτική συνείδηση (επειδή απλώς μας επιβλήθηκε μηχανικά) ή να επεξεργαζόμαστε συνειδητά και κριτικά τη δική μας κοσμοαντίληψη;»⁶¹

Όλοι οι άνθρωποι είναι διανοούμενοι, κατά τον Ιταλό διανοητή, «μα δεν έχουν όλοι τους λειτουργία διανοουμένου μέσα στην κοινωνία»⁶². Με άλλα λόγια, ο Γκράμσι αντιμετωπίζει τη διάνοηση ως λειτουργία ενταγμένη στις κοινωνικές σχέσεις. Δηλαδή το αν χαρακτηρίζεται κανείς διανοούμενος ή όχι είναι μια διάκριση που αναφέρεται στην άμεση κοινωνική λειτουργία του εκάστοτε ανθρώπου, στην επαγγελματική του κατηγορία. Η διάνοηση ως κοινωνική λειτουργία σηματοδοτεί την αδυναμία του συνόλου των ανθρώπων να λειτουργήσουν ως διανοούμενοι στην πράξη, στο πλαίσιο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και του συνεπαγόμενου καταμερισμού εργασίας.⁶³

Ο Γκράμσι σημειώνει ότι η διαμόρφωση «κριτικής αυτοσυνείδησης» (πολιτικά και ιστορικά) στην «μάζα», στους απλούς ανθρώπους, στο προλεταριάτο, προϋποθέτει την ύπαρξη μιας ελίτ διανοουμένων. Για να διακριθεί και να χειραφετηθεί μια οποιαδήποτε κοινωνική τάξη, μια ανθρακίνη μάζα, χρειάζεται οργάνωση και γι αυτό είναι απαραίτητοι οι διανοούμενοι ως οργανωτές, διευθύνοντες. Η αντίληψη αυτή δεν σημαίνει ότι υπάρχει διάκριση θεωρίας και πρακτικής σε «εξειδικευμένα» στρώματα ανθρώπων. Αντίθετα, η σχέση διάνοησης και μάζας είναι βαθιά διαλεκτική και μέσα από μια μακρόπνοη και επίπονη διαδικασία, το στρώμα των διανοουμένων αυξάνει ποιοτικά και ποσοτικά μόνο σε σύνδεση με την ανάλογη κίνηση της μάζας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, για τον Γκράμσι, όλη αυτή η διαδικασία γίνεται μέσα στα πολιτικά κόμματα.⁶⁴

Την ίδια στιγμή, η διάνοηση ως κοινωνική λειτουργία, κατά τον Ιταλό στοχαστή, οριοθετεί την αυτονομία των «επαγγελματιών» διανοουμένων που, επί της ουσίας, εξαρτάται από την κοινωνική τάξη, στο πλαίσιο της οποίας ασκούν τη λειτουργία τους. Οι διανοούμενοι «γεννιούνται» ως τέτοιοι από τις θεμελιώδεις κοινωνικές τάξεις για να εκφράσουν τις ιδεολογίες τους και να τις ενοποιήσουν στην ταξική τους συνείδηση, που δεν διαμορφώνεται, κατά τον Γκράμσι όπως και για τους κλασικούς, ποτέ αυθόρμητα. Παράλληλα, ο ρόλος των διανοουμένων είναι να μεταφέρουν την ιδεολογία της τάξης τους σε ευρύτερες μάζες εκτός αυτής. Ουσιαστικά, οι διανοούμενοι λειτουργούν ως ενδιάμεσοι ανάμεσα στις τάξεις και στα κοινωνικά στρώματα.⁶⁵

Λειτουργούν ως «υπάλληλοι» της κυρίαρχης τάξης και συνεισφέρουν στο να μπορέσει αυτή ν' ασκήσει την κοινωνική της ηγεμονία και την πολιτική της διοίκηση επί του συνόλου. Βοηθούν να εξασφαλίζεται η «αυθόρμητη» συναίνεση και εμπιστοσύνη των μαζών. Και όποτε χρειάζεται, «νομιμοποιούν» την άσκηση βίας από τον κρατικό μηχανισμό για όσους «δεν συγκατατίθενται αυθόρμητα».⁶⁶ Μέσα από τη λειτουργία

τους και τη διαμεσολάβησή τους, εξασφαλίζεται η ηγεμονία των εκμεταλλευτριών τάξεων επί των εκμεταλλευομένων δια μέσου ιδεολογικών συστημάτων και σχημάτων.⁶⁷

Κάθε κοινωνική τάξη που αναδύεται σε κυρίαρχη θέση στον κόσμο της κοινωνικής παραγωγής, υποστηρίζει ο Γκράμσι, δημιουργεί μαζί της οργανικά ένα ή περισσότερα στρώματα διανοουμένων, τα οποία προσδίδουν ομοιογένεια και συνείδηση της αποστολής της στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό πεδίο.⁶⁸ Ενώ, παράλληλα, κάθε κοινωνική τάξη, που αναδύεται στη βάση μιας προηγούμενης οικονομικής δομής, βρίσκει (τουλάχιστον αυτό συνέβαινε ως τώρα τονίζει ο Ιταλός διανοητής) κατηγορίες διανοουμένων που προϋπήρχαν και εμφανίζονται ως εκπρόσωποι μιας κάποιας ιστορικής συνέχειας.⁶⁹

Κατά τον Γκράμσι, οι διανοούμενοι διαχωρίζονται, ουσιαστικά, σε παραδοσιακούς (δηλαδή εκείνους που έχουν «προετοιμαστεί» από το προηγούμενο στάδιο της ιστορικής εξέλιξης της ανθρωπότητας, όπως είναι οι γιατροί, οι δάσκαλοι, οι δικηγόροι, οι κληρικοί κλπ.) και σε οργανικούς (δηλαδή εκείνους που έχει γεννήσει, στην προκειμένη περίπτωση, ο ίδιος καπιταλισμός για να καλύψει τις δικές του παραγωγικές ανάγκες, όπως πχ ένας μηχανικός με συγκεκριμένη εξειδίκευση, ένας επιστήμονας της νέας πολιτικής οικονομίας ή ενός άλλου κλάδου που αποδεικνύεται χρήσιμος για την ενίσχυση της κυριαρχίας της αστικής τάξης κλπ.). Σύμφωνα με την άποψή του, η δεύτερη κατηγορία των διανοουμένων είναι πιο εύκολο να μετακινηθεί προς την εργατική τάξη.⁷⁰

Ο Ιταλός διανοητής διαχώριζε, επίσης, τους διανοούμενους σε «αστικού τύπου» και «αγροτικού τύπου». Οι διανοούμενοι «αστικού τύπου» είναι συνδεδεμένοι με τη βιομηχανική ανάπτυξη, επηρεάζονται άμεσα από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, συνήθως δεν έχουν αυτόνομη πρωτοβουλία κινήσεων, και αρκούνται απλώς να συνδέουν τις επιχειρήσεις με την μάζα εκτελώντας ένα προκαθορισμένο σχέδιο. Οι διανοούμενοι «αγροτικού τύπου» είναι συνδεδεμένοι με την αγροτική μάζα και τον μικροαστικό πληθυσμό των πόλεων, δεν κινητοποιούνται τόσο από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, φέρνουν σ' επαφή τον «απλό» πληθυσμό με την κρατική και τοπική διοίκηση και κατά συνέπεια έχουν μεγάλο πολιτικοκοινωνικό ρόλο. Μάλιστα, με μεγάλη οξυδέρκεια, είχε προβλέψει ότι οι διανοούμενοι θ' αυξηθούν θεαματικά επειδή θα κληθούν να καλύψουν περισσότερο πολιτικές παρά πραγματικές κοινωνικές ανάγκες του καπιταλισμού και της αστικής τάξης με αποτέλεσμα ν' αντιμετωπίσουν, ως ομάδα, προβλήματα υπερπληθυσμού, ανεργίας κλπ., όπως πολλές άλλες επαγγελματικές κατηγορίες.⁷¹

Με γνώμονα όλο αυτό το σκεπτικό περί διανοουμένων, ο Γκράμσι εκτιμά ότι η εργατική τάξη χρειάζεται τους δικούς της οργανικούς διανοούμενους που θα προετοιμάσουν την αυτοκατάργησή τους ανυψώνοντας τους προλετάριους σε διανοούμενους ενώ οι ίδιοι θα εντυφλήσουν στην πράξη. Υπάρχει ανάγκη, υποστηρίζει, για μαζική μετατόπιση διανοουμένων προς την εργατική τάξη με στόχο να γίνουν συστατικό, οι ίδιοι, μιας νέας αντι-ηγεμονίας και ο μετασχηματισμός

τους αυτός πρέπει να γίνει μέσα στους κόλπους του κόμματος, με απώτερο στόχο όλα τα μέλη του να είναι και διανοούμενοι.⁷²

Δηλαδή, οι διανοούμενοι καλούνται να αποσπάσουν τις μάζες από τα παλιά ιδεολογικά σχήματα και να τις οδηγήσουν στη γνώση, μέσα από την κριτική επεξεργασία των αποτελεσμάτων ολόκληρης της μορφωτικής παράδοσης της ανθρωπότητας. Η διαδικασία της μεταλαμπάδευσης της γνώσης είναι πολύχρονη καθώς η γνώση δεν μαζικοποιείται αυτομάτως και πάντοτε έχει ως στόχο την άρση του χάσματος διάνοησης – μάζας.⁷³ Γι αυτό και το επαναστατικό κόμμα έχει ανάγκη τους δικούς του διανοούμενους. Για να επεξεργαστούν και να δώσουν νέες αντιλήψεις στο κοινωνικό σώμα πέρα από την εργατική τάξη.⁷⁴

«Οι διανοούμενοι, εκτιμά ο Ιταλός διανοητής, από την ίδια τους τη φύση και την ιστορική τους λειτουργία, αναπιπύσσονται αργά, πολύ αργά από οποιαδήποτε άλλη κοινωνική ομάδα. Αντιπροσωπεύουν όλη την μορφωτική παράδοση ενός λαού...[...]...ιδιαίτερα ο παλιός τύπος διανοουμένου...[...]. Είναι παράλογο να φανταστούμε ότι αυτός μπορεί σαν μάζα να κόψει με ολόκληρο το παρελθόν για να τοποθετηθεί πλήρως στο πεδίο μιας νέας ιδεολογίας...[...]. Μας ενδιαφέρουν, όμως, οι διανοούμενοι σαν μάζα, όχι σαν άτομα. Είναι βέβαια σημαντικό και χρήσιμο για το προλεταριάτο ένας ή περισσότεροι διανοούμενοι να προσχωρήσουν στο πρόγραμμα και στη θεωρία του...[...]. Το προλεταριάτο δεν έχει και δεν μπορεί να διαμορφώσει το δικό του στρώμα διανοουμένων παρά μόνο πολύ αργά, με πολύ κόπο και ουσιαστικά μετά την κατάκτηση της εξουσίας. Αλλά είναι σημαντικό και χρήσιμο να δημιουργηθεί στην μάζα των διανοουμένων μια ρήξη με οργανικό χαρακτήρα...[...]. μια αριστερή τάση (σαν μαζικός σχηματισμός), με τη σύγχρονη έννοια της λέξης, προσανατολισμένη προς το επαναστατικό προλεταριάτο...[...]. μια τέτοια εξέλιξη είναι απαραίτητη για την επίτευξη συμμαχιών ανάμεσα στο προλεταριάτο, την αγροτιά και άλλα στρώματα με στόχο την καπιταλιστική ανατροπή...»⁷⁵

Συμπερασματικά, ο Γκράμσι πρωτοπόρησε ως προς την εμβάθυνση και γενίκευση, ήδη, διατυπωμένων εννοιών όπως η «ηγemonία», η διερεύνηση των αντιθέσεων «κράτους – κοινωνίας πολιτών», «συναινεσης – βίας», «ηγemonίας – δικτατορίας».⁷⁶ Επίσης, όπως υποστηρίζει ο Πουλαντζάς «χάραξε έναν νέο δρόμο για μια μαρξιστική αντίληψη της έννοιας των διανοουμένων, προσπαθώντας να οριοθετήσει την ομάδα αυτή με μια ανάλυση της διανοητικής πρακτικής. Πρόβαλε κυρίως τη σημασία που έχει η διευθυντική και η οργανωτική πλευρά αυτής της πρακτικής...»⁷⁷ στο πλαίσιο του καπιταλισμού, έτσι ώστε η αστική τάξη να διατηρεί την ομοιογένεια και τη συνοχή της και η κυριαρχούμενη εργατική τάξη να «συναινεί».

Συμπληρώνει, όμως, ότι ήταν σφάλμα του Ιταλού διανοουμένου να «συρρικνώσει την έννοια της ηγεμονίας» και να θεωρήσει ότι υπάρχει διάκριση ανάμεσα στην «άμεση εξουσία της κυριαρχίας» που ασκείται από το Κράτος και την «έμμεση εξουσία της διανοητικής και ηθικής διεύθυνση – οργάνωσης – ηγεμονίας», την οποία αποδίδει περισσότερο σε «ιδιωτικού τύπου» οργανώσεις, όπως είναι παραδείγματος χάριν η Εκκλησία και τα πολιτιστικά ιδρύματα. Η ηγεμονία, καταλήγει ο Πουλαντζάς, αφορά στο σύνολο των πολιτικών σχέσεων

συμπεριλαμβανομένου του χαρακτήρα της οργάνωσης και της διεύθυνσης της εξουσίας του Κράτους και του χαρακτήρα του «καταναγκασμού» από τις «ιδιωτικές οργανώσεις». ⁷⁸

Ασχέτως των όποιων ενστάσεων μπορεί κανείς να έχει, το έργο του Ιταλού διανοητή προσέφερε μοναδικά γιατί επικέντρωσε στο καίριο πρόβλημα της «ενσωμάτωσης» της εργατικής τάξης μέσα από την αποδοχή της νομιμότητας των κοινοβουλευτικών θεσμών και της δήθεν αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στις δυτικές, ανεπτυγμένες καπιταλιστικά, χώρες. ⁷⁹ Η συμβολή του έγκειται στην ανάδειξη των πλευρών και του ρόλου της «ηγεμονίας» ως ανασταλτικού παράγοντα στην προσπάθεια ανατροπής του σύγχρονου αστικού κράτους, της καπιταλιστικής κοινωνίας και στη διαδικασία χειραφέτησης του ανθρώπου. ⁸⁰

Για τον Λένιν, όπως είδαμε, αποφασιστικό στοιχείο για τη διαμόρφωση επαναστατικής συνείδησης στο προλεταριάτο είναι το «απ' έξω», η παρέμβαση αστών διανοουμένων που συμμαχούν με την εργατική τάξη. Για τον Γκράμσι, η διαδικασία δεν είναι πολύ διαφορετική, με έμφαση στη συνειδητοποίηση, από την εργατική τάξη, της έννοιας της ηγεμονίας και της ανάγκης για διασφάλιση δικής της ηγεμονίας, καταρχάς επί των συμμαχικών της κοινωνικών στρωμάτων και ομάδων. Ο ίδιος θεωρούσε τις απόψεις του απλή «συνέχεια» ή «μεταφορά» των λενινιστικών θέσεων στην πραγματικότητα των καπιταλιστικά ανεπτυγμένων χωρών. ⁸¹

Αξιζει να σημειωθεί ότι ο Γκράμσι είναι ο τελευταίος δυτικός στοχαστής που, παρά το γεγονός ότι εντόπισε σειρά δυσκολιών στη διαδικασία επαναστατικοποίησης της προλεταριακής συνείδησης στις ανεπτυγμένες, καπιταλιστικά, χώρες, δεν αποκαθίλωσε την εργατική τάξη από το ρόλο του επαναστατικού υποκειμένου ⁸², κάτι, που όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, έγινε στη συνέχεια με άλλους στοχαστές όπως ο Μαρκούζε και σήμερα ο Νέγκρι.

Στο επόμενο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι απόψεις του Γκεόργκι Λούκατις, που διατήρησε, στη συλλογιστική του, το προλεταριάτο στη θέση του επαναστατικού υποκειμένου, χρησιμοποιώντας κυρίως τη φιλοσοφική κατηγορία της ολότητας και υποστηρίζοντας ότι μόνο η εργατική τάξη, λόγω της θέσης της στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, μπορεί ν' αποκτήσει «καθολική» αντίληψη της πραγματικότητας.

¹ Χόαρ Κουντίν - Νόουελ Σμιθ Τζέφρι, *Για τον Γκράμσι*, Εκδ. Στοχαστής, 1980, σελ. 12

² Γκράμσι Αντόνιο, *Σοσιαλισμός και Κουλτούρα*, [«Η κομμουνιστική διεθνής»] Εκδ. Στοχαστής, Τόμος 6^{ος}, 1990, σελ. 289

³ Gramsci Antonio, "Le conseil d'usine", στο *L'Ordine Nuovo*, 5 juin 1920, http://marxists.anu.edu.au/français/gramsci/works/1920/06/gramsci_060520.htm

⁴ Ρούσης Γ., *Ο λόγος στην ουτοπία*, Εκδ. Γκοβόση, 1996, σελ. 172 - 179

⁵ Γκράμσι Αντόνιο, *Σοσιαλισμός και κουλτούρα*, [«Η επανάσταση ενάντια στο «Κεφάλαιο»»], ό.π., σελ. 143 - 144

- ⁶ Γκράμοσι Αντόνιο, *Πολιτικά κείμενα*, [«Εξέταση της ιταλικής κατάστασης»] Εκδ. Οδυσσεάς, 1978, σελ. 137 - 138
- ⁷ Γκράμοσι Αντόνιο, *Γράμματα από τη φυλακή*, Εκδ. Ηριδανός, 1972, σελ. 6
- ⁸ Λένιν Β. Ι., *Εισήγηση για την επικύρωση της συνθήκης ειρήνης στο 4ο έκτακτο πανρωσικό συνέδριο των Σοβιέτ*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, τόμος 36, σελ. 92 - 111
- ⁹ Άντερσον Πέρι, *Οι ανπινομίες του Αντόνιο Γκράμοσι*, Εκδ. Συσπειρώση, 1985, σελ. 48
- ¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 50
- ¹¹ Πουλιαντζάς Νίκος, *Για τον Γκράμοσι – Μεταξύ Σαρτρ και Αλιτουσέρ – Παρεμβάσεις*, Εκδ. Πολύτυπο, 1984, σελ. 35
- ¹² Στο ίδιο, σελ. 53
- ¹³ Στο ίδιο, σελ. 53
- ¹⁴ Ciccarelli Roberto, «La visione del centauro. Teoria delle egemonie storiche in Gramsci», στο Nuova serie di Critica Marxista, Ed Riuniti, n. 3 - 4, 2003, σελ. 70
- ¹⁵ Ρούσης Γ., *Ο λόγος στην ουτοπία*, ό.π., σελ. 174 - 175
- ¹⁶ Άντερσον Πέρι, *Οι ανπινομίες του Αντόνιο Γκράμοσι*, ό.π., σελ. 25
- ¹⁷ Ρούσης Γ., *Ο λόγος στην ουτοπία*, ό.π., σελ. 177
- ¹⁸ Πουλιαντζάς Ν., *Για τον Γκράμοσι – Μεταξύ Σαρτρ και Αλιτουσέρ – Παρεμβάσεις*, ό.π., σελ. 66 - 67
- ¹⁹ Γκρούππι Λουτσιάνο, Εισαγωγή στο *Οι Διανοούμενοι* του Αντόνιο Γκράμοσι, Εκδ. Στοχαστής, Τόμος Α', 1972, σελ. 40 - 42
- ²⁰ Gramsci Antonio, *Quaderni del Carcere*, n.3, Ed. Einaudi, 1975, σελ. 2010 - 2011
- ²¹ Άντερσον Πέρι, *Οι ανπινομίες του Αντόνιο Γκράμοσι*, ό.π., σελ. 24
- ²² Κοτζιάς Νίκος, *Συνειδητό και αυθόρμητο*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987, σελ. 28
- ²³ Ρούσης Γ., *Ο λόγος στην ουτοπία*, ό.π., σελ. 179
- ²⁴ Στο ίδιο, σελ. 173
- ²⁵ Γκρούππι Λουτσιάνο, Εισαγωγή στο *Οι Διανοούμενοι* του Αντόνιο Γκράμοσι, Τόμος Α', ό.π., σελ. 43
- ²⁶ Στο ίδιο, σελ. 40 - 42
- ²⁷ Στο ίδιο, σελ. 40 - 42
- ²⁸ Βρανίτσι Πρέντραγκ, *Ιστορία του μαρξισμού*, Εκδ. Οδυσσεάς, 1976, Τόμος ΙΙ, σελ. 77
- ²⁹ Στο ίδιο, σελ. 83
- ³⁰ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, Εκδ. Γκοβόστη, 2005, σελ. 157
- ³¹ Στο ίδιο, σελ. 153
- ³² Γκράμοσι Αντόνιο, *Ιστορικός υλισμός*, (το πρώτο Τετράδιο της Φυλακής), Εκδ. Οδυσσεάς, 1973, σελ. 32
- ³³ Ciccarelli Roberto, «La visione del centauro. Teoria delle egemonie storiche in Gramsci», στο Nuova serie di Critica Marxista, ό.π., σελ. 71 - 72
- ³⁴ Στο ίδιο, σελ. 74
- ³⁵ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη επαναστατική διανόηση*, ό.π., σελ. 150
- ³⁶ Γκράμοσι Αντόνιο, *Για τον Μακιαβέλι, για την πολιτική και για το σύγχρονο κράτος*, (τμήμα των Τετραδίων της Φυλακής), Εκδ. Ηριδανός, σελ. 124 - 125
- ³⁷ Άντερσον Π., *Οι ανπινομίες του Αντόνιο Γκράμοσι*, ό.π., σελ. 28 - 30
- ³⁸ Στο ίδιο, σελ. 13
- ³⁹ Στο ίδιο, σελ. 28 - 30
- ⁴⁰ Gramsci Antonio, *Quaderni del carcere*, v. 13, ό.π., σελ. 1614 - 1615
- ⁴¹ Σπρίαντο Πάολο, εισαγωγή στο *Σοσιαλισμός και κουλτούρα* του Αντόνιο Γκράμοσι, ό.π., σελ. 43
- ⁴² Άντερσον Π., *Οι ανπινομίες του Αντόνιο Γκράμοσι*, ό.π., σελ. 67 - 68
- ⁴³ Γκράμοσι Αντόνιο, *Πολιτικά κείμενα*, [«Η ιταλική κρίση»], ό.π., σελ. 46
- ⁴⁴ Γκράμοσι Αντόνιο, *Σοσιαλισμός και κουλτούρα*, [«Η δουλειά της προπαγάνδας»], ό.π., σελ. 321
- ⁴⁵ Στο ίδιο, [«Σοσιαλισμός και κουλτούρα»], σελ. 73
- ⁴⁶ Στο ίδιο, [«Σοσιαλισμός και κουλτούρα»], σελ. 75 - 76
- ⁴⁷ Βρανίτσι Π., *Ιστορία του μαρξισμού*, ό.π., Τόμος ΙΙ, σελ. 78
- ⁴⁸ Γκράμοσι Αντόνιο, *Για τον Μακιαβέλι, για την πολιτική και για το σύγχρονο κράτος*, (τμήμα των Τετραδίων της Φυλακής), Εκδ. Ηριδανός, σελ. 34

- ⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 39
- ⁵⁰ Βρανίτσι Πρ., *Ιστορία του μαρξισμού*, ό.π., Τόμος ΙΙ, σελ. 74
- ⁵¹ Baratta Giorgio, "Gramsci e la nascita della nuova Europa", στο *Nuova serie di Critica Marxista*, Ed. Riuniti, π. 3 - 4, 2003, σελ. 66
- ⁵² Γκράμισι Αντόνιο, *Πολιτικά κείμενα*, [«Το πρόγραμμα του Ordine Nuovo»], ό.π., σελ. 30
- ⁵³ Στο ίδιο, [«Η κομματική σχολή»], σελ. 58 - 59
- ⁵⁴ Σπριάνο Πάολο, *Εισαγωγή*, στο *Σοσιαλισμός και κουλτούρα* του Αντόνιο Γκράμισι, ό.π., σελ. 18 - 21
- ⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 18 - 21
- ⁵⁶ Αντόνιο Γκράμισι, *Σοσιαλισμός και κουλτούρα*, [«Μετά το συνέδριο»], ό.π., σελ. 255
- ⁵⁷ Στο ίδιο [«Μετά το συνέδριο»], σελ. 255
- ⁵⁸ Γκράμισι Αντόνιο, *Πολιτικά κείμενα*, [«Εισαγωγή στην πρώτη σειρά μαθημάτων της κομματικής σχολής»], ό.π., σελ. 62 - 63
- ⁵⁹ Ρούσης Γ., *Ο λόγος στην ουτοπία*, ό.π., σελ. 178 - 179
- ⁶⁰ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη επαναστατική διανόηση*, ό.π., σελ. 180 - 183
- ⁶¹ Γκράμισι Αντόνιο, *Ιστορικός υλισμός*, (το πρώτο Τετράδιο της Φυλακής), ό.π., σελ. 19 - 20
- ⁶² Γκράμισι Αντόνιο, *Οι Διανοούμενοι*, ό.π., Τόμος Α', σελ. 58
- ⁶³ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη επαναστατική διανόηση*, ό.π., σελ. 161 - 162
- ⁶⁴ Γκράμισι Αντόνιο, *Ιστορικός υλισμός*, (το πρώτο Τετράδιο της Φυλακής), ό.π., σελ. 34 - 35
- ⁶⁵ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη επαναστατική διανόηση*, ό.π., σελ. 161 - 162
- ⁶⁶ Γκράμισι Αντόνιο, *Οι Διανοούμενοι*, ό.π., Τόμος Α', σελ. 62 - 63
- ⁶⁷ Άντερσον Π., *Οι ανανομίες του Αντόνιο Γκράμισι*, ό.π., σελ. 25
- ⁶⁸ Γκράμισι Αντόνιο, *Οι Διανοούμενοι*, ό.π., Τόμος Α', σελ. 53
- ⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 55
- ⁷⁰ Ρούσης Γ., *Σύγχρονη επαναστατική διανόηση*, ό.π., σελ. 164 - 166
- ⁷¹ Γκράμισι Αντόνιο, *Οι Διανοούμενοι*, ό.π., Τόμος Α', σελ. 64 - 65
- ⁷² Ρούσης Γ., *Σύγχρονη επαναστατική διανόηση*, ό.π., σελ. 167 - 175
- ⁷³ Βρανίτσι Πρ., *Ιστορία του μαρξισμού*, ό.π., Τόμος ΙΙ, σελ. 46 - 47
- ⁷⁴ Ρούσης Γ., *Ο λόγος στην ουτοπία*, ό.π., σελ. 178
- ⁷⁵ Γκράμισι Αντόνιο, *Πολιτικά κείμενα*, [«Μερικά θέματα από το πρόβλημα του Νότου»], ό.π., σελ. 178 - 179
- ⁷⁶ Άντερσον Π., *Οι ανανομίες του Αντόνιο Γκράμισι*, ό.π., σελ. 3
- ⁷⁷ Πουλιαντζής Ν., *Για τον Γκράμισι - Μεταξύ Σαρτρ και Αλιτουσέρ - Παρεμβάσεις*, ό.π., σελ. 65
- ⁷⁸ Στο ίδιο, σελ. 68 - 69
- ⁷⁹ Άντερσον Π., *Οι ανανομίες του Αντόνιο Γκράμισι*, ό.π., σελ. 51
- ⁸⁰ Ρούσης Γ., *Ο λόγος στην ουτοπία*, ό.π., σελ. 172 - 173
- ⁸¹ Σπριάνο Πάολο, *Εισήγηση στο Σοσιαλισμός και κουλτούρα* του Αντόνιο Γκράμισι, ό.π., σελ. 14 - 15
- ⁸² Ρούσης Γ., *Σύγχρονη επαναστατική διανόηση*, ό.π., σελ. 144

Κεφάλαιο 7^ο

Γκεόργκι Λούκατς: η φιλοσοφική κατηγορία της «ολότητας» ως κριτήριο ανάδειξης του προλεταριάτου σε εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο

Ο Γκεόργκι Λούκατς έκανε τα πρώτα θεωρητικά του βήματα στη δίνη των γεγονότων που ακολούθησαν σε πρακτικό και θεωρητικό επίπεδο την νίκη των μπολσεβίκων στη Ρωσία. Έζησε τον επαναστατικό αναβρασμό στη χώρα του, την Ουγγαρία, όπου διετέλεσε, μάλιστα, και λαϊκός επιτροπος για την κουλτούρα, κατά τη σύντομη ζωή της πρώτης σοβιετικής κυβέρνησης του Μπέλα Κουν, μετά την επανάσταση του 1919¹ και βίωσε τις αντιπαραθέσεις και τις συγκρούσεις όσων ήταν αλλά και όσων αυτοπαρουσιάζονταν ως συνεχιστές της μαρξιστικής σκέψης. Το έργο του, στο οποίο συμπυκνώνεται σε μεγάλο βαθμό ο πυρήνας της σκέψης του, το «Ιστορία και Ταξική συνείδηση», αποτελεί, όπως ο ίδιος αναφέρει, τη σύνθεση και την κατάληξη της πνευματικής και ιδεολογικής του ανάπτυξης την περίοδο μεταξύ 1918 - 1922,² συμπεριλαμβάνοντας άρθρα που συνέγραψε αυτά ακριβώς τα χρόνια. Άρθρα, που, ο ίδιος εκτιμά, ότι δεν είναι τίποτε άλλο παρά η «πορεία» του προς την ουσία του μαρξισμού.³

Ο Λούκατς, στον πρόλογο μιας έκδοσης της συλλογής αυτής το 1967, υποστηρίζει, εκ των υστέρων, ότι σε μια προσπάθειά του να απαντήσει στις διάφορες θεωρητικές τάσεις της εποχής, «δίνει, αθέλητα, στην παρουσίαση του επαναστατικού προλεταριάτου, τον τόνο ενός υπερέχοντα υποκειμενισμού».⁴ Επαναλαμβάνει, όμως, ότι στόχος του ήταν να αντιπαρατεθεί με τις, αυξανόμενη επιρροής, τάσεις της ερμηνείας της ιστορικής εξέλιξης υπό το πρίσμα του μηχανιστικού φатаλισμού, και μάλιστα υπό τον μανδύα της μαρξιστικής συλλογιστικής.⁵ Αν και ο ίδιος υπαναχώρησε, στη συνέχεια, από την κατηγορηματικότητα ορισμένων θέσεων που προβάλλει σε αυτή τη συλλογή άρθρων, και παρά το γεγονός ότι χαρακτηρίζει το έργο αυτό «εσωτερικά ελλιπές»⁶, η πορεία της σκέψης του παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον γιατί εντοπίζει πολύ καλά την αναγκαιότητα εφαρμογής της μαρξιστικής διαλεκτικής σε όλη τη συνθετότητα και το βάθος του ιστορικού και κοινωνικού πεδίου, ως μοναδικής μεθόδου προσέγγισης και ερμηνείας της πραγματικότητας ως «ολότητας», δηλαδή στις πραγματικές της διαστάσεις⁷.

Η μαρξιστική διαλεκτική, ή αλλιώς ο «ορθόδοξος μαρξισμός», υποστηρίζει ο Λούκατς δεν αποδέχεται ακριτικά τα αποτελέσματα της μαρξιστικής έρευνας. Δεν έχει χαρακτήρα «πράξης πίστης» σε κάποια θέση που έχει διατυπωθεί από τον Μαρξ. Η «ορθοδοξία» αναφέρεται αποκλειστικά στην μέθοδο που ακολουθεί αυτή η συλλογιστική για να ερμηνεύσει την πραγματικότητα. Η «υλιστική διαλεκτική είναι πάντα

επαναστατική διαλεκτική» σημειώνει ο Ούγγρος διανοητής, με στόχο πάντα την «πρακτική ουσία της θεωρίας». ⁸

Ακολουθώντας την μαρξιστική συλλογιστική, ο Λούκατς υπογραμμίζει ότι κάθε γνώση ξεκινά από την πραγματικότητα και ότι ακόμη και η πιο απλή απαρίθμηση γεγονότων είναι ένα είδος «ερμηνείας» της. Κατά τη γνώμη του, η αυστηρή εφαρμογή των μεθόδων έρευνας των φυσικών επιστημών, δηλαδή η απομόνωση ενός γεγονότος ή ενός φαινομένου και η εξαντλητική του ανάλυση, συνάδει ως ένα βαθμό με τη λειτουργία του καπιταλισμού, δηλαδή με την αντίληψη που καλλιεργεί ότι «όλα είναι φυσικοί και αιώνιοι νόμοι χωρίς δυνατότητα αλλαγής», κάτι που στερεί την έρευνα από την εξέταση του ιστορικού χαρακτήρα των γεγονότων. ⁹

Ο Λούκατς επισημαίνει ότι η πραγματική κινητήρια δύναμη της ιστορίας είναι ανεξάρτητη από τη θέληση των ανθρώπων, δεν είναι το ανθρόπινο πνεύμα που καθορίζει την πραγματικότητα αλλά το αντίστροφο. ¹⁰ Παράλληλα, δε, υποστηρίζει ότι μόνο με την εφαρμογή της μαρξιστικής διαλεκτικής ως μεθόδου σκέψης και έρευνας μπορεί κανείς να συλλάβει τα γεγονότα ως προϊόντα μιας καθορισμένης ιστορικά εποχής, όπως είναι ο καπιταλισμός. Μόνο με την μέθοδο αυτή μπορεί να συλλάβει τη διαφορά ανάμεσα στην πραγματική ύπαρξη των γεγονότων και τον εσωτερικό δομικό τους πυρήνα, να δει πέρα από την άμεση μορφή των φαινομένων. Μόνο έτσι τα γεγονότα συνδέονται σε μια «ολότητα» ως στιγμές της ιστορικής εξέλιξης και έτσι αποκτάται η αληθινή γνώση της πραγματικότητας. Αυτή η ολότητα, καταλήγει, δεν αναδύεται άμεσα στη σκέψη. ¹¹

Η αποφασιστική διάκριση του μαρξισμού από την αστική επιστήμη, επισημαίνει ο Λούκατς, δεν είναι η κυριαρχία των οικονομικών κινήτρων στην ιστορία αλλά η οπτική της ολότητας. Η κυριαρχία αυτής της κατηγορίας είναι ο φορέας της επαναστατικής αρχής στην επιστήμη, καθώς με αυτήν όλα τα φαινόμενα παρατηρούνται ως στιγμές του όλου. ¹² Με άλλα λόγια, ο Λούκατς αναδεικνύει ότι η αστική επιστήμη παρατηρεί τα κοινωνικά φαινόμενα από την οπτική του ατόμου, ανάγοντάς τα σε μεμονωμένα γεγονότα και αντιμετωπίζοντας μόνο τις μικρότερες πλευρές τους. ¹³

Η μαρξιστική διαλεκτική σύλληψη της πραγματικότητας ως ολότητας, συνεχίζει ο Λούκατς, είναι η μόνη αυθεντική κατηγορία της πραγματικότητας στο πλαίσιο της οποίας εξηγούνται οι αντιθέσεις και οι αντιφάσεις του καπιταλισμού. Μόνο μέσα από την γνώση της ολότητας ανοίγεται ο δρόμος για το ξεπέρασμα αυτών των αντιφάσεων. ¹⁴ Η κατηγορία της ολότητας είναι ο μοναδικός τρόπος να συλλάβει κανείς την αδιάκοπη μεταβολή της μορφής αντικειμενοποίησης όλων των κοινωνικών φαινομένων και έτσι ο μοναδικός δρόμος που οδηγεί στην αντίληψη της πραγματικότητας ως κοινωνικού συμβάντος. ¹⁵

Ο Λούκατς υποστηρίζει ότι εφόσον η πραγματικότητα (κοινωνική, οικονομική, ιδεολογική) μπορεί να γίνει αντιληπτή μόνο ως ολότητα, το υποκείμενο που την αντιλαμβάνεται πρέπει να έχει και το ίδιο χαρακτηριστικά ολότητας για να μπορέσει να τη συλλάβει. Και κατά τη γνώμη του, τέτοιου είδους χαρακτηριστικά, στη σύγχρονη κοινωνία, έχουν μόνο οι κοινωνικές τάξεις, οι οποίες μπορούν να αναδειχθούν σε ένα τέτοιο υποκείμενο. ¹⁶ «Η πραγματικότητα μπορεί να συλληφθεί και

να διαπεραστεί μόνο ως ολότητα και μόνο ένα υποκείμενο που είναι το ίδιο ολότητα είναι σε θέση να ολοκληρώσει τη διαπέραση [...] μόνο η τάξη μπορεί να διαπεράσει, μέσα από τη δράση της, την κοινωνική πραγματικότητα και να τη μεταβάλει στην ολότητά της [...] μόνο μέσα από αυτήν την οπτική αναδύεται η θεμελίωση της αναγκαιότητας της κοινωνικής επανάστασης, της ολοκληρωτικής αλλαγής της ολότητας της κοινωνίας...» γράφει.¹⁷

Μόνο με την εμφάνιση του προλεταριάτου μπορεί να εκπληρωθεί η γνώση της πραγματικότητας γιατί μόνο από τη δική του ταξική οπτική η κοινωνία είναι ορατή ως όλο. Γιατί για το προλεταριάτο αυτή η οπτική, που το οδηγεί στην ενιαία κατανόηση της κοινωνίας, είναι ζήτημα επιβίωσης.¹⁸ Το αποφασιστικό σημείο της ανωτερότητας του προλεταριάτου, σε σχέση και με τις άλλες κοινωνικές τάξεις του καπιταλισμού, υπογραμμίζει, είναι η ικανότητά του, λόγω ακριβώς της ταξικής του θέσης, να βλέπει την ολότητα της κοινωνίας ως συγκεκριμένη ιστορική ολότητα, άρα να συλλαμβάνει τις πραγματοποιημένες μορφές ως διαδικασίες μεταξύ των ανθρώπων.¹⁹

Έτσι το προλεταριάτο είναι «ταυτόσημο υποκείμενο και αντικείμενο» της ιστορικής διαδικασίας. Προκύπτει από αυτήν ως απαραίτητος πυλώνας του καπιταλισμού και είναι το πρώτο στην πορεία της ιστορίας που είναι αντικειμενικά ικανό να αποκτήσει την κατάλληλη κοινωνική συνείδηση. Μια συνείδηση που την αποκτά, κατά τον Λούκατς, μέσα από την πράξη και η οποία, ουσιαστικά, οδηγεί στη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας μετατροπής των αντικειμένων της, άρα και της ίδιας.²⁰ Η ενότητα θεωρίας και πράξης, υποστηρίζει ο Λούκατς, είναι η άλλη όψη της ιστορικο-κοινωνικής κατάστασης του προλεταριάτου. Μέσα από τη γνώση του εαυτού του και της πραγματικότητας, οδηγείται στην πράξη: γίνεται αντικείμενο και υποκείμενο της γνώσης.²¹

Ο εργάτης, υποστηρίζει ο Ούγγρος διανοητής, λόγω της θέσης του τίθεται ολικά και άμεσα με το «είναι» του στη μεριά του αντικειμένου. Μέσα από την ίδια τη ζωή του, εξαιτίας της ρωγμής που παράγεται μεταξύ αντικειμένου και υποκειμένου στον άνθρωπο που αντικειμενοποιείται ως εμπόρευμα, η κατάσταση αυτή μπορεί αυτόματα να συνειδητοποιηθεί. Γιατί, κατά τη γνώμη του, από κάθε ξεχωριστή στιγμή που κατανοείται διαλεκτικά, μπορεί ν' αναπτυχθεί η μέθοδος της ολικότητας.²² Βέβαια, η κατανόηση από μόνη της δεν αλλάζει την πραγματικότητα. Η αλλαγή μπορεί να γίνει πράξη μόνο σε στιγμές που καθορίζονται από την αναπτυξιακή διαδικασία.²³

Στη σκέψη του Λούκατς, η σχέση αντικειμενικών συνθηκών και υποκειμενικού παράγοντα είναι ξεκάθαρα διαλεκτική. «Ο μηχανιστικός φαταλισμός και ο βολонταρισμός αποκλείονται αμοιβαία μόνο στον μη διαλεκτικό τρόπο σκέψης», γράφει.²⁴ Η αντικειμενική οικονομική ανάπτυξη, επιμένει, δίνει μόνο τη δυνατότητα. Ο μετασχηματισμός και η απελευθέρωση του προλεταριάτου γίνονται πράξη μόνο μέσα από την ελεύθερη δράση του ίδιου του προλεταριάτου.²⁵

Ο σοσιαλισμός, καταλήγει, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί από μόνος του με την ώθηση των φυσικών νόμων της οικονομικής ανάπτυξης.²⁶ Ούτε μπορεί να υπάρξει καμία «βεβαιότητα» για την τελική

επικράτηση της παγκόσμιας επανάστασης με κριτήριο μόνο τους φυσικούς νόμους της οικονομικής ανάπτυξης.²⁷

Η μαρξιστική διαλεκτική, σημειώνει ο Λούκατς, ως «γνώση της πραγματικότητας ως όλου» παράγεται μέσα από την φυσική αρχή της ζωής του προλεταριάτου αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δίνεται «άμεσα και φυσικά» στο προλεταριάτο. Η συνείδηση της κοινωνικής πραγματικότητας, της ταξικής θέσης και του ιστορικού προορισμού, είναι προϊόντα της ίδιας της διαδικασίας ανάπτυξης του προλεταριάτου, μιας υψηλά ανεπτυγμένης συνείδησης της κατάστασής του.²⁸ Με άλλα λόγια, η παρατήρηση της πραγματικότητας με τη μέθοδο της μαρξιστικής διαλεκτικής είναι η μοναδική που δείχνει την κατεύθυνση στην πράξη. Όμως, η πορεία της συνείδησης στην ιστορική διαδικασία γίνεται όλο και πιο σκληρή. Η υλιστική μαρξιστική διαλεκτική στοχεύει, ουσιαστικά, σε έναν διαρκή αγώνα αντιμετώπισης της φθοράς και της επιρροής που ασκεί η αστική σκέψη στο προλεταριάτο²⁹.

Η ιστορική γνώση του προλεταριάτου, εκτιμά ο Λούκατς, αρχίζει με τη γνώση του παρόντος, με την αυτό-γνώση της κοινωνικής κατάστασής του.³⁰ Το προλεταριάτο είναι το προϊόν της διαρκούς κρίσης του καπιταλισμού και «φέρει σε πέρας» τις τάσεις εκείνες που ωθούν τον καπιταλισμό σε μεγαλύτερη κρίση. Όμως, τονίζει, το προλεταριάτο, δρα στο βαθμό που γνωρίζει την κατάσταση του και τη γνωρίζει στο βαθμό που αγωνίζεται ενάντια στον καπιταλισμό. Η ίδια η ταξική συνείδηση είναι διαλεκτική έννοια, δεν είναι κάτι σταθερό στη βάση «φυσικών νόμων». ³¹ Η ταξική συνείδηση, υπογραμμίζει ο Λούκατς, δεν είναι το άθροισμα ούτε ο μέσος όρος αυτού που σκέφτονται ή αισθάνονται τα μέλη της τάξης. Έχει απόσταση από τις εμπειρικές ιδέες και τα συναισθήματα. Η δράση της ολότητας της τάξης καθορίζεται από αυτή τη συνείδηση και όχι από τις σκέψεις, τις εμπειρίες ή τα συναισθήματα των ξεχωριστών ατόμων.³²

Ενότητα θεωρίας και πράξης έχουμε μόνο αν η συνειδητοποίηση είναι το αποφασιστικό βήμα της ιστορικής διαδικασίας προς το σκοπό της και εφόσον ο σκοπός αυτός γίνεται ανθρώπινη θέληση, που δεν εξαρτάται από τις μεμονωμένες και ξεχωριστές «ανακαλύψεις» του ανθρώπινου μυαλού αλλά από την πραγματικότητα. Μόνο αν σε μια συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση η γνώση της κοινωνίας μετατρέπεται (για μια τάξη) σε άμεσο όρο του αγώνα της, και αν η γνώση της τάξης για τον εαυτό της είναι ταυτόχρονα σωστή συνολική γνώση της πραγματικότητας, και αν με τον τρόπο αυτό, η τάξη είναι αντικείμενο και υποκείμενο της γνώσης ταυτόχρονα, τότε έχουμε ενότητα θεωρίας και πράξης. Στην ιστορία, γράφει ο Λούκατς, αυτό έγινε μόνο με την εμφάνιση του προλεταριάτου στο πλαίσιο της καπιταλιστικής κοινωνίας.³³

Το προλεταριάτο, σημειώνει ο Λούκατς, δεν μπορεί να γλιτώσει από την ιστορική αποστολή του ως το υποκείμενο εκείνο που έχει, λόγω της ταξικής του θέσης, τη δυνατότητα σύλληψης της πραγματικότητας ως ολότητας. Παρόλα αυτά, επισημαίνει, θα πρέπει να ξέρει πόσο πρέπει να υποφέρει για ν' αποκτήσει την ιδεολογική ωριμότητα, τη γνώση της θέσης του, την ταξική του συνείδηση. Αυτή είναι το κριτήριο της τελικής έκβασης της αποστολής και όχι η ήττα ή η νίκη σε μια συγκεκριμένη μάχη σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή.³⁴

Στην καπιταλιστική κοινωνία, σημειώνει, το «είναι» είναι το ίδιο για την αστική τάξη και για το προλεταριάτο. Στην περίπτωση, όμως, της πρώτης, τα ταξικά της συμφέροντα την κρατούν δέσμια στην αμεσότητα της πραγματικότητας και την εμποδίζουν να εμβαθύνει ενώ στην περίπτωση του δεύτερου τα ταξικά του συμφέροντα το ωθούν πέρα από την αμεσότητα³⁵, έστω και αν σ' ένα πρώτο επίπεδο αυτή η ώθηση είναι ασυνειδητή³⁶. Η συνείδηση, εκτιμά ο Λούκατς, διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην κρίσιμη φάση της μάχης μιας τάξης ενάντια σε μια άλλη, ιδιαίτερα όταν η μάχη αυτή έχει το χαρακτήρα ενός ωμού αγώνα ύπαρξης. Επίσης, γράφει ότι η αντανάκλαση των διαφόρων βαθμίδων οικονομικής ανάπτυξης στην ανθρώπινη συνείδηση είναι ιστορικό γεγονός αλλά αυτό δεν συνεπάγεται ότι πρόκειται για αληθή, αλλά μάλλον για ψευδή συνείδηση που εντάσσεται στην ιστορική ολότητα στην οποία ανήκει.³⁷

Η αστική τάξη έχει αντικειμενικά ψευδή συνείδηση λόγω της ταξικής της κατάστασης³⁸, γιατί σε αντίθετη περίπτωση, αν έφθανε στη γνώση της πραγματικότητας ως τάξη θα έπρεπε να οδηγηθεί σε αυτοκατάργηση³⁹. Οι άλλες τάξεις, εκτός της αστικής τάξης και του προλεταριάτου, όπως είναι οι μικροαστοί ή οι αγρότες, έχουν την αίσθηση ότι η εξέλιξή τους δεν στηρίζεται αποκλειστικά στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, ότι είναι «πάνω από την συγκεκριμένη αντίφαση», γι αυτό και δεν έχουν σταθερή στάση στο πλαίσιο της κεντρικής σύγκρουσης αστικής τάξης – προλεταριάτου.⁴⁰ Η κυριαρχία της μειοψηφίας, δηλαδή στην προκειμένη περίπτωση της αστικής τάξης, επί της πλειοψηφίας, εξαρτάται από το κατά πόσο κατορθώνει να διατηρεί την ιδεολογική της επιρροή σε τάξεις που δεν είναι άμεσα επαναστατικές, όπως είναι οι μικροαστοί και οι αγρότες στο καπιταλισμό, ώστε τουλάχιστον να παραμείνουν ουδέτερες.⁴¹

Η συσκότιση της ουσίας του καπιταλισμού, λοιπόν, είναι ανάγκη ζωής για την αστική τάξη γι αυτό και εκδηλώνει τέτοια «μανία» κατά του ιστορικού υλισμού μέσα από τις επιστήμες της. Γιατί η γνώση του όλου είναι αποφασιστικό όπλο του προλεταριάτου⁴², λόγω ακριβώς και των χαρακτηριστικών ολότητας που το διακρίνουν λόγω της ταξικής του θέσης.

Η καπιταλιστική εξέλιξη, υπογραμμίζει ο Ούγγρος στοχαστής, δίνει τη δυνατότητα της ανατροπής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αλλά η λύση της αντίφασης θα έρθει μόνο μέσα από τη συνειδητή δράση του προλεταριάτου.⁴³ Αν το προλεταριάτο, εκτιμά, αποκτήσει αυτογνωσία αυτό το οδηγεί αυτομάτως στην αντικειμενική γνώση της ουσίας της καπιταλιστικής κοινωνίας και η επιδίωξη των ταξικών σκοπών του είναι η συνειδητή πραγματοποίηση των σκοπών της αντικειμενικής ανάπτυξης της ιστορίας. Όλα αυτά, όμως, θα μείνουν αφηρημένες δυνατότητες αν δεν υπάρξει συνειδητή επέμβαση του προλεταριάτου.⁴⁴

Στην τελική οικονομική κρίση του καπιταλισμού, ο προορισμός της προλεταριακής επανάστασης, και της ανθρωπότητας κατά συνέπεια, εξαρτάται από την ιδεολογική ωριμότητα του προλεταριάτου, από την ταξική του συνείδηση. Το προλεταριάτο δεν μπορεί να χειραφετηθεί αν δεν καταργήσει την ταξική κοινωνία και γι αυτό η συνείδηση του, από την μία συμπίπτει με την αποκάλυψη της ουσίας της κοινωνίας και από την άλλη με τη σενή ενότητα θεωρίας και πράξης.⁴⁵

Το συνειδησιακό «άλμα» του προλεταριάτου, υπογραμμίζει ο Λούκατς, είναι μια αργή, σύνθετη και σκληρή διαδικασία και βασικό του χαρακτηριστικό είναι ότι κάθε φορά είναι προσανατολισμένο προς κάτι ποιητικά καινούργιο.⁴⁶ Η αλλαγή της συνείδησης είναι η ίδια μια επαναστατική διαδικασία και μπορεί να επιτευχθεί μόνο πολύ αργά και μετά από μακρές και δύσκολες κρίσεις.⁴⁷ Και, όπως συμπληρώνει, ακόμη και όταν σε κάποιες ιδιαίτερες στιγμές το προλεταριάτο δρα ανάλογα με τη μαρξιστική θεωρία, δεν σημαίνει ότι το συνειδητοποιεί και ότι έχει απελευθερωθεί από την ιδεολογική εξάρτηση των μορφών ζωής που δημιουργεί ο καπιταλισμός.⁴⁸

Και αυτό συμβαίνει γιατί η ταξική συνείδηση του προλεταριάτου «δεν αναπτύσσεται παράλληλα και γραμμικά με την αντικειμενική οικονομική κρίση και με τον ίδιο τρόπο σε όλο το προλεταριάτο» ακριβώς λόγω της ιδεολογικής επιρροής της αστικής τάξης. «Η συμπεριφορά του προλεταριάτου και η αντίδρασή του στην κρίση παραμένει έτσι, ως προς τη βιαιότητα και την ένταση, πολύ πιο κάτω από την κρίση».⁴⁹ Από τον Λούκατς δεν διαφεύγει ότι ο τρόπος ζωής του προλεταριάτου και η επίδραση της αστικής ιδεολογίας επηρεάζει τη διαμόρφωση συνείδησης της τάξης. Γι αυτό, αν και δίνει ιδιαίτερο βάρος στο ρόλο της ταξικής συνείδησης που θεωρεί ότι καλλιεργείται μέσα στον ίδιο τον αγώνα του προλεταριάτου, δεν έχει αυταπάτες για την πορεία που πρέπει να διατρέξει η εργατική τάξη, από ιδεολογικής άποψης, μέχρι να φτάσει στη συνειδητοποίηση.⁵⁰

Κατά την άποψή του, όλη η ιστορική διαδικασία είναι ένας αδιάκοπος αγώνας για την κατάκτηση ενός υψηλότερου επιπέδου αλήθειας για την κοινωνία και για την αυτογνωσία του ανθρώπου μέσα σε αυτήν.⁵¹ Το προλεταριάτο, εφόσον έχει το ιστορικό καθήκον του ολικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, για να το πετύχει οφείλει, στη συνείδησή του, να ενώσει τον άμεσο στόχο, το μεμονωμένο στοιχείο με τον τελικό σκοπό και το όλον. Μόνο τότε γίνεται επαναστατικό γιατί ωθείται πέρα από τα όρια της καπιταλιστικής κοινωνίας. Η επαναστατική του νίκη είναι η αυτοκατάργησή του ως τάξη.⁵²

Στο πλαίσιο της προσπάθειας αυτή θα πρέπει να είναι ξεκάθαρο ότι υπάρχει απόσταση ανάμεσα στη συνείδηση της επαναστατικής εργατικής πρωτοπορίας και στη συνείδηση του υπόλοιπου προλεταριάτου στο σύνολό του. Κατά τον Λούκατς, το προλεταριάτο όταν αγωνίζεται δεν στρέφεται μόνο ενάντια στην αστική τάξη, αλλά κυρίως ή πρώτιστα, ενάντια στα καταστροφικά αποτελέσματα που ο καπιταλισμός επιφέρει στη συνείδησή του.⁵³ Από το επίπεδο επαναστατικοποίησης της προλεταριακής συνείδησης εξαρτάται και η κατάληξη των μαχών που το προλεταριάτο, ως τάξη, δίνει. Γιατί, όπως επισημαίνει, η θετική έκβαση μιας ταξικής μάχης προϋποθέτει σωστή όραση της πραγματικότητας ως όλου και γνώση εκ μέρους του ίδιου του προλεταριάτου και αυτό ισχύει ακόμη και μετά την επικράτηση της προλεταριακής επανάστασης, όπου, για ένα χρονικό διάστημα, όπως τονίζει ο Λούκατς, συνεχίζουν να λειτουργούν οι οικονομικοί «φυσικοί νόμοι» του καπιταλισμού.⁵⁴

Το κομμουνιστικό κόμμα είναι αυτό που, στη φάση της οικονομικής κρίσης του καπιταλισμού, μετασχηματίζει την τάση του προλεταριάτου σε πράξη, που ενώνει το αυθόρμητο μαζικό κίνημα με την αλήθεια του

και το ανυψώνει από κίνημα οικονομικής αναγκαιότητας σε κίνημα της ελευθερίας της συνειδητής δράσης. Το κόμμα είναι φορέας της ταξικής συνείδησης αλλά και φορέας της ηθικής του αγωνιζόμενου προλεταριάτου, με την έννοια ότι ηθική είναι η ενότητα της θεωρίας με την πράξη. Αυτή η ενότητα πρέπει να καθορίζει τη λειτουργία του κόμματος, έτσι ώστε να μην ακολουθεί την εμπειρική πραγματικότητα και την αυθόρμητη θέληση των μαζών. Τη δύναμή του την αντλεί από την εμπιστοσύνη των εξεγερμένων αυθόρμητων μαζών λόγω της οικονομικής τους κατάστασης ότι σε αυτό βρίσκουν την έκφραση της «πιο δικής τους θέλησης». Μόνο έτσι, το κομμουνιστικό κόμμα μπορεί να είναι οδηγός τους, υποστηρίζει ο Λούκατς.⁵⁵

Με άλλα λόγια, για τον Ούγγρο διανοητή, το κομμουνιστικό κόμμα είναι η οργανωτική συνειδητή μορφή με την οποία το προλεταριάτο επιχειρεί το πρώτο συνειδητό του βήμα προς το μαρξιστικό «βασιλείο της ελευθερίας». Είναι η συνειδητή συνολική θέληση και περιέχει, όπως κάθε διαλεκτική διαδικασία, εν σπέρματι, τους προσδιορισμούς που επιδιώκει να πραγματώσει, δηλαδή την ελευθερία όχι με την έννοια που έχει ως ατομικισμός και με όριο τον συνάνθρωπο στον καπιταλισμό αλλά με την έννοια της ενότητάς της με την αλληλεγγύη. Αυτή η ενότητα είναι η πειθαρχία, κατά τον Λούκατς. Το κομμουνιστικό κόμμα ως μορφή της επαναστατικής συνείδησης του προλεταριάτου έχει διαδικασιακό χαρακτήρα και προκύπτει από τον αγώνα του: είναι το ολοκλήρωμα του αυθορμητισμού και της συνειδητοποίησης του προλεταριάτου.⁵⁶

Για τον Λούκατς, η επαναστατική οργάνωση του προλεταριάτου είναι η αναγκαία μορφή μεσολάβησης μεταξύ θεωρίας και πράξης.⁵⁷ Ο σχηματισμός του κομμουνιστικού κόμματος είναι η συνειδητή ελεύθερη πράξη της συνειδητής προλεταριακής πρωτοπορίας, γιατί το κόμμα είναι η αυτόνομη μορφή της προλεταριακής ταξικής συνείδησης.⁵⁸ Το κομμουνιστικό κόμμα αγωνίζεται για την κατάκτηση της ταξικής συνείδησης του προλεταριάτου αλλά δεν αγωνίζεται για τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, στη θέση της ίδιας της τάξης, ούτε απορροφάται από αυτήν. Το πρώτο, να αγωνίζεται δηλαδή στη θέση της εργατικής τάξης για τα συμφέροντά της, μπορεί να συμβεί μόνο στιγμιαία στη διάρκεια της επαναστατικής περιόδου. Και για να πετύχει το στόχο της συνειδητοποίησης της εργατικής τάξης, το κόμμα, τονίζει ο Λούκατς, οφείλει να έχει οργανωτική αυτονομία και να επαναθεωρεί σε τακτά χρονικά διαστήματα τη συνειδησιακή κατάσταση των πιο πλατιών και πιο καθυστερημένων λαϊκών μαζών. Σε αυτό το επίπεδο είναι ορατή η λειτουργία του. Η ικανότητα δράσης του, αυτοκριτικής του, αυτοδιόρθωσής του και θεωρητικής ανάπτυξης του βρίσκονται σε σχέση αδιάσπαστης ολοκλήρωσης.⁵⁹

Για τα μέλη του, το κόμμα σημαίνει ενεργητική στράτευση ολόκληρης της προσωπικότητάς τους. Το μέλος του κομμουνιστικού κόμματος δεν προχωρά σε «πραγμοποίηση της ελευθερίας του» και σε σχέση με τον εαυτό του παρά μόνο μέσα από τη λειτουργία του εντός κόμματος. Η πειθαρχία δεν μπορεί παρά να είναι η ελεύθερη και συνειδητή πράξη του πιο συνειδητοποιημένου πρωτοπόρου τμήματος της εργατικής τάξης.⁶⁰ Στους κόλπους του κόμματος, ο οργανωτικός συγκεντρωτισμός και η ικανότητα ανάπτυξης τακτικών πρωτοβουλιών είναι έννοιες που

αλληλοκαθορίζονται. Για να λειτουργήσει στις μάζες μια τακτική επιλογή του κόμματος, προϋποτίθεται ότι έχει λειτουργήσει στο εσωτερικό του, συνειδητά και ελεύθερα και όχι στη βάση κάποιας μηχανιστικής πειθαρχίας. Το κόμμα έχει δυνατότητα ευελιξίας, αλλαγής και προσαρμογής της τακτικής του, μόνο όταν έχει διασφαλίσει στέρεη εσωτερική συνοχή. Και εφόσον, όσο υπάρχει καπιταλισμός δεν μπορεί να υπάρξει ολική αναμόρφωση της ανθρώπινης συνείδησης, ο αγώνας, εντός του κόμματος, ενάντια στις διαφθαρτικές συνέπειές του, όπως είναι η αποστεωμένη πειθαρχία, η διαφθορά, η γραφειοκρατία κλπ., είναι αδιάκοπος και η καθοδήγηση θα πρέπει να βρίσκεται σε διαρκή ζώσα ανταλλαγή απόψεων με τα μέλη, καταλήγει ο Ούγγρος διανοητής.⁶¹

Μέσα από τα άρθρα που εμπεριέχονται στο «Ιστορία και Ταξική συνείδηση», ο Λούκατς στόχευε, όταν τα πρωτοδημοσίευσε στις αρχές της δεκαετίας του 1920, να επαναθέσει το πρόβλημα της μαρξιστικής μεθόδου στην ανάλυση της πραγματικότητας, όπως και ο ίδιος έχει επισημάνει, εκτιμώντας ότι μεγάλος αριθμός λεγόμενων μαρξιστών της εποχής του δεν την είχαν επεξεργαστεί ή ακόμη χειρότερα δεν την είχαν καν κατανοήσει.⁶² Γι αυτό και ο ίδιος, αν και παραδέχεται «μεγάλες θεωρητικές αδυναμίες» στη συλλογή αυτή, αποδίδει πολλά από τα σημεία τα οποία υπερτονίζει στις «τάσεις της εποχής».⁶³

Μεταξύ των μεγαλύτερων αδυναμιών, ο Λούκατς αναγνωρίζει την απόδοση «αναντίστοιχα» μεγάλου βάρους στον κεντρικό, μεθοδολογικά, ρόλο της φιλοσοφικής κατηγορίας της ολότητας έναντι της ανάλυσης της οικονομικής σφαιρας.⁶⁴ Κατά τη γνώμη του Ν. Κοτζιά, ο Λούκατς, σχεδόν «παρακάμπτει» το πρόβλημα της ύπαρξης ιδιοκτησίας και της συγκεκριμένης μορφής της στον καπιταλισμό ενώ ταυτόχρονα θεωρεί ότι η γνώση σημαίνει ήδη και αλλαγή. Αυτό τον οδηγεί στο να μην βλέπει σωστά τις παραγωγικές σχέσεις αλλά και στο να εξηγεί τον επαναστατικό ρόλο του προλεταριάτου όχι λόγω του ότι είναι η κυριότερη παραγωγική δύναμη στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής αλλά λόγω της ταξικής συνείδησης που αποκτά λόγω ακριβώς της θέσης του αυτής. Με τον τρόπο αυτό παρακάμπτει, συνεχίζει ο Κοτζιάς, και το πρόβλημα αυθορμητού – συνειδητού.⁶⁵

Όπως και να έχει, ο Λούκατς, με το έργο αυτό, επανέφερε το επίκεντρο στον Μαρξ και στη θέση του για την ουσία της κοινωνικής διαδικασίας και για το ότι το «είναι» αποτελεί προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας, γεγονός που καθιστά τον άνθρωπο, ταυτόχρονα, υποκείμενο και αντικείμενο της ιστορικής και κοινωνικής διαδικασίας.⁶⁶ Για τον Λούκατς, οι ίδιοι οι άνθρωποι γράφουν την ιστορία τους. Είναι, όμως, σαφές ότι υπερεκτιμά το θέμα της «ταξικής συνείδησης»⁶⁷, χωρίς να δίνει ξεκάθαρη απάντηση στο πώς αυτή διαμορφώνεται μόνο μέσα από τον αγώνα της εργατικής τάξης ενάντια σε ένα «είναι» που και ο ίδιος παραδέχεται ότι σε συνδυασμό με την ιδεολογική επιρροή της αστικής τάξης, της διαμορφώνει «ψευδή» μορφή. Μέσα από ποιες διαδικασίες η «ψευδής συνείδηση» γίνεται «αληθινή», συλλαμβάνει «το όλον» της ιστορικο-κοινωνικής εξέλιξης και καταλήγει στην ερμηνεία των γεγονότων με εργαλείο την μαρξιστική συλλογιστική δεν αναλύεται ιδιαίτερα από τον Λούκατς, όπως παραδέχεται και ο ίδιος.

«Απέδωσα δικαιωματικά» τη συνείδηση της αναγκαιότητας της επαναστατικής πράξης ως συνολικής ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος στο προλεταριάτο, «σαν να επρόκειτο για απλό και καθαρό θαύμα»⁶⁸, υπογραμμίζει. Παρόλα αυτά, για τον Λούκατς είναι σαφές ότι η εργατική τάξη είναι το, εν δυνάμει, επαναστατικό υποκείμενο που θα διαδραματίσει ρόλο πρωτοπορίας στην προσπάθεια ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος και χειραφέτησης της κοινωνίας και του ανθρώπου.

Χρονολογικά, μετά τον Λούκατς, ιδιαίτερα στη σκέψη ορισμένων δυτικών στοχαστών, το προλεταριάτο κάνει, σταδιακά, το ρόλο αυτό. Και αυτό γίνεται μέσα από μια συλλογιστική που επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην κυριαρχία της αστικής ιδεολογίας επί της προλεταριακής συνείδησης και την, συνεπαγόμενη, διαδικασία ενσωμάτωσης του προλεταριάτου. Χαρακτηριστικότερες, αυτής της τάσης, είναι οι απόψεις του Χέρμπερτ Μαρκούζε, τις οποίες θα εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

¹ Βρανίτσι Πρέντραγκ, «Η μαρξιστική συζήτηση: Γκεόργκι Λούκατς», στο *Ιστορία του μαρξισμού*, Εκδ. Οδυσσέας, 1976, Τόμος II, σελ. 14

² Λούκατς Γκεόργκι, Πρόλογος του 1967 στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση* του ίδιου, Εκδ. Οδυσσέας, (Β' έκδοση) 2001, σελ. 34

³ Στο ίδιο, σελ. 9

⁴ Στο ίδιο, σελ. 21 - 22

⁵ Στο ίδιο, σελ. 42

⁶ Στο ίδιο, σελ. 48

⁷ Βρανίτσι Πρ., «Η μαρξιστική συζήτηση: Γκεόργκι Λούκατς» στο *Ιστορία του μαρξισμού*, ό.π., Τόμος II, σελ. 16 - 17

⁸ Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 62 - 64

⁹ Στο ίδιο, σελ. 67 - 72

¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 124

¹¹ Στο ίδιο, σελ. 67 - 72

¹² Στο ίδιο, σελ. 97 - 98

¹³ Βρανίτσι Πρ., «Η μαρξιστική συζήτηση: Γκεόργκι Λούκατς», στο *Ιστορία του Μαρξισμού*, Τόμος II, ό.π., σελ. 18

¹⁴ Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 74 - 75

¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 80

¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 99

¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 114 - 115

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 89 - 93

¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 344 - 345

²⁰ Στο ίδιο, σελ. 348

²¹ Στο ίδιο, σελ. 89 - 93

²² Στο ίδιο, σελ. 302 - 305

²³ Στο ίδιο, σελ. 357

²⁴ Στο ίδιο, σελ. 65

²⁵ Στο ίδιο, σελ. 362

²⁶ Στο ίδιο, σελ. 440

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 120

²⁸ Στο ίδιο, σελ. 89 - 93

²⁹ Στο ίδιο, σελ. 95 - 96

-
- ³⁰ Στο ίδιο, σελ. 290
³¹ Στο ίδιο, σελ. 116 - 117
³² Στο ίδιο, σελ. 130 - 131
³³ Στο ίδιο, σελ. 62 - 64
³⁴ Στο ίδιο, σελ. 167
³⁵ Στο ίδιο, σελ. 297
³⁶ Στο ίδιο, σελ. 310
³⁷ Στο ίδιο, σελ. 128
³⁸ Στο ίδιο, σελ. 133 - 135
³⁹ Στο ίδιο, σελ. 150
⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 143
⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 474
⁴² Στο ίδιο, σελ. 153 - 157
⁴³ Στο ίδιο, σελ. 162
⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 276
⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 158
⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 400
⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 411
⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 418
⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 470
⁵⁰ Βρανίτσι Πρ., «Η μαρξιστική συζήτηση: Γκεόργκι Λούκατς» στο *Ιστορία του Μαρξισμού*, ό.π., Τόμος II, σελ. 20
⁵¹ Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, ό.π., σελ. 332
⁵² Στο ίδιο, σελ. 159 - 160
⁵³ Στο ίδιο, σελ. 173
⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 480 - 483
⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 117 - 119
⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 484 - 488
⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 463
⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 505 - 506
⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 500 - 503
⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 492
⁶¹ Στο ίδιο, σελ. 507 - 513
⁶² Βρανίτσι Πρ., «Η μαρξιστική συζήτηση: Γκεόργκι Λούκατς», στο *Ιστορία του Μαρξισμού*, ό.π., Τόμος II, σελ. 14
⁶³ Λούκατς Γκ., Πρόλογος του 1967 στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση* του ίδιου, ό.π., σελ. 31
⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 24 - 25
⁶⁵ Κοτζιάς Νίκος, *Συνειδητό και αυθόρμητο*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987, σελ. 49
⁶⁶ Λούκατς Γκ., Πρόλογος του 1967 στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση* του ίδιου, ό.π., σελ. 16 - 17
⁶⁷ Βρανίτσι Πρ., «Η μαρξιστική συζήτηση: Γκεόργκι Λούκατς», στο *Ιστορία του Μαρξισμού*, ό.π., Τόμος II, σελ. 24 - 25
⁶⁸ Λούκατς Γκ., Πρόλογος του 1967 στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση* του ίδιου, ό.π., σελ. 22

Κεφάλαιο 8°

Χέρμπερτ Μαρκούζε: οι «outsiders» του καπιταλιστικού συστήματος ως εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο

Ο Μαρκούζε υπήρξε ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της λεγόμενης «Σχολής της Φρανκφούρτης» ή αλλιώς του Ινστιτούτου Κοινωνικών Ερευνών, το οποίο ανέπτυξε τη γνωστή ως «κριτική θεωρία». Έζησε την εδραίωση του φασιστικού καθεστώτος στη Γερμανία, και εξαιτίας του εγκατέλειψε τη γενέτειρά του για να εγκατασταθεί στις ΗΠΑ. Βαθύτερο κίνητρο της «κριτικής θεωρίας» υπήρξε η μελέτη του ανθρώπου. Όχι ως αφηρημένης έννοιας αλλά ως υποκειμένου που ζει στον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό οπότε και η στάση του καθορίζεται από συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, των οποίων η ολική ανατροπή παραμένει πάντα ο απώτερος στόχος.

Ποιες είναι αυτές κατά την «κριτική θεωρία»; Η αποκοπή του υποκειμένου από το χώρο λήψης πολιτικών αποφάσεων, οι πραγματοποιημένες κοινωνικές και διαπροσωπικές σχέσεις, η διάψευσή του από τα δήθεν ριζοσπαστικά κόμματα, η αλλοτριωμένη και αλλοτριωτική εργασία, η ψευδοηδονιστική ιδεολογία της κατανάλωσης άχρηστων προϊόντων. Όλα αυτά είναι, κατά την «κριτική θεωρία», αποτέλεσμα της εξέλιξης του καπιταλισμού, είναι μέρος της κατεστημένης τάξης πραγμάτων, την οποία, τελικά, το άτομο καταλήγει να μην μπορεί να αμφισβητήσει, ούτε καν στον ελεύθερο χρόνο του, αφού και αυτός καλύπτεται από τις «ετοιμοπαράδοτες συνταγές της κοινωνικής αθονίας»: το ραδιόφωνο, την τηλεόραση, τα περιοδικά, τις εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας, τον κινηματογράφο, τα επαγγελματικά αθλήματα.¹

Κατά την «Σχολή της Φρανκφούρτης» αλλά και τον Μαρκούζε, στις προηγμένες βιομηχανικές καπιταλιστικές χώρες, οι κυρίαρχες δυνάμεις είναι σε θέση να επιβάλλουν ευκολότερα από άλλοτε τις αποφάσεις τους, και μέσα από αυτές να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους, «αφοπλίζοντας» τα άτομα ή τις τάξεις που θα μπορούσαν να υιοθετήσουν μια κριτική ή αρνητική στάση απέναντι στην κατεστημένη τάξη.² Η ανεπτυγμένη καπιταλιστική κοινωνία, παρά τους κινδύνους που περικλείει, γίνεται, επισημαίνει ο Μαρκούζε, ολοένα και πιο ευχάριστη. Η ζωή γίνεται πιο άνετη για όλο και μεγαλύτερο αριθμό ατόμων και αυξάνει η κυριαρχία επί της φύσης. Υπό τις συνθήκες αυτές, τα ΜΜΕ εύκολα παρουσιάζουν τα διάφορα ατομικά συμφέροντα ως συμφέροντα όλων των ανθρώπων που έχουν «καλή θέληση». Οι πολιτικές ανάγκες της κοινωνίας μετατρέπονται σε ατομικές και η ικανοποίησή τους ευνοεί το «καλό του συνόλου».

Όλα μοιάζουν με εκδήλωση της λογικής παρά το γεγονός ότι η κοινωνία στο σύνολό της είναι παράλογη: η παραγωγικότητα καταστρέφει

την ελεύθερη ανάπτυξη των ανθρωπίνων αναγκών και ιδιοτήτων. Αυτή η καταπίεση, σε αντίθεση με προηγούμενες φάσεις της ιστορικής κοινωνικής εξέλιξης της ανθρωπότητας, βασίζεται περισσότερο σε μια θέση ισχύος, παρά στην άσκηση άμεσης βίας. Οι υλικές και πνευματικές δυνάμεις, στην παρούσα φάση, είναι μεγαλύτερες από ποτέ, άρα και η κυριαρχία της κοινωνίας στο άτομο. Χρησιμοποιείται, πλέον, περισσότερη τεχνολογία παρά τρομοκρατία για την υποταγή του, και για να επιτευχθεί κοινωνική «συνοχή».³

Η σύγχρονη κοινωνία, συνεχίζει ο Μαρκούζε, μπορεί να εμποδίσει κάθε ποιοτικό κοινωνικό μετασχηματισμό που πρεσβεύει θεμελιωδώς διαφορετικούς θεσμούς, καινούργιο προσανατολισμό στην παραγωγική διαδικασία, νέο τρόπο ζωής. «Η ανάσχεση αυτή είναι το εκπληκτικότερο φαινόμενο της ανεπτυγμένης καπιταλιστικής κοινωνίας. Η ενσωμάτωση των αντίρροπων δυνάμεων είναι το αποτέλεσμα και ταυτόχρονα η πρωταρχική αιτία αυτού του φαινομένου που την ύπαρξή του μαρτυρούν η αποδοχή του όρου «εθνικό συμφέρον», σαν έκφραση της γενικής θέλησης, η πολιτική του δικομματισμού, η παρακμή της πολλαπλότητας του ανθρώπου...»⁴ σημειώνει. «Η άνεση, η αποτελεσματικότητα, η λογική και η έλλειψη ελευθερίας μέσα σ' ένα δημοκρατικό πλαίσιο, να τι χαρακτηρίζει τον προχωρημένο βιομηχανικό πολιτισμό...»⁵

Μια τέτοια κοινωνία, υπογραμμίζει ο Μαρκούζε, «δικαιούται» ν' απαιτήσει την αποδοχή των αρχών και των θεσμών της και η αντιπολίτευση αρκεί στη διατύπωση εναλλακτικών προτάσεων στο πλαίσιο, πάντα, του status quo. Όσο αναπτύσσεται το επίπεδο ζωής, η μη συμμόρφωση στο σύστημα δεν έχει εμφανή κοινωνική χρησιμότητα. Το αν θα είναι απολυταρχικό ή όχι το σύστημα που θα ικανοποιεί «προοδευτικά όλες τις ανάγκες», φτάνει να μην έχει και πολύ σημασία για την κοινωνία. «Ο ολοκληρωτισμός, επισημαίνει, δεν είναι μόνο ο τρομοκρατικός πολιτικός ομοιομορφισμός αλλά και ο μη τρομοκρατικός τεχνικό-οικονομικός ομοιομορφισμός που λειτουργεί με τη χειραγώγηση των αναγκών στο όνομα ενός γενικού ψευδοσυμφέροντος»⁶. Είναι, εκτός από μορφή διακυβέρνησης, ένα ειδικό σύστημα παραγωγής και διανομής με πολλά κόμματα, πολλές εφημερίδες, διάκριση εξουσιών, που κατακλύζει και τον ελεύθερο χρόνο του ατόμου. Έτσι, αποτελεσματική αντίσταση στο σύστημα δεν μπορεί να υπάρξει.⁷

Οι άνθρωποι, εξηγεί ο Γερμανός διανοητής, βρίσκουν τον εαυτό τους στα αντικείμενα που τυποποιούν τη ζωή τους και αυτό το αποδέχονται ως αμετάβλητο νόμο της κοινωνίας. Η ταύτιση τους με την ύπαρξη που τους επιβάλλεται, και η άντληση ικανοποίησης από αυτήν, είναι πραγματική και δείχνει ένα ακόμη μεγαλύτερο στάδιο αλλοτριώσεως του ανθρώπου. Και αν ορισμένοι μιλούν για το τέλος των ιδεολογιών, ο Μαρκούζε τονίζει ότι αυτή η προηγμένη βιομηχανική κουλτούρα είναι «περισσότερο ιδεολογική από ο,τιδήποτε άλλο γιατί η ιδεολογία τοποθετήθηκε μέσα στην ίδια τη διαδικασία παραγωγής...» Ο μηχανισμός παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών επιβάλλει το κοινωνικό σύστημα στο σύνολό του στην υλική και πνευματική ζωή των ανθρώπων.⁸

Κατά την άποψή του, η έλλειψη πολιτικής και κοινωνικής αμφισβήτησης στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες οφείλεται στο ότι οι ανθρώπινες αναζητήσεις έφτασαν να ταυτίζονται με τις επιδιώξεις του

κοινωνικο-πολιτικού κατεστημένου. Ο σύγχρονος άνθρωπος, εκτιμά, έχει πειστεί ότι οι αξίες του κατεστημένου πρέπει να κατευθύνουν τη συμπεριφορά του, ότι το συνολικό συμφέρον είναι και δικό του συμφέρον. Όλα (οι εσωτερικές εμπειρίες, τα συναισθήματα) υποτάσσονται στις επιδιώξεις της παραγωγικότητας και της αποτελεσματικότητας. Έτσι ο άνθρωπος αποξενώνεται από τον πραγματικό εαυτό του, γίνεται μονοδιάστατος. Το κατεστημένο έχει τα μέσα να διαμορφώνει τα ατομικά ένστικτα χωρίς να τα καταπιέζει άμεσα, προσφέροντάς τους την ψευδαίσθηση της ικανοποίησης. Στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, ο άνθρωπος γίνεται μονοδιάστατος, γιατί κυριαρχεί ο τεχνολογικός ορθολογισμός που οδηγεί στην αύξηση της παραγωγής και όλη η κοινωνία κινητοποιείται προς αυτή την κατεύθυνση με τη γενική και ειδική παιδεία, με τα επιβαλλόμενα μοντέλα κατανάλωσης. Ακόμη και η γλώσσα, υποστηρίζει, συμβάλλει στη διαμόρφωση του «μονοδιάστατου ανθρώπου», καθώς η πρόταση γίνεται όλο και πιο σύντομη ενώ ο τονισμός βρίσκεται πλέον στο υποκείμενο.⁹

Στη σύγχρονη κοινωνία, επισημαίνει ο Μαρκούζε, πίσω από τους περισσότερους τομείς ευμάρειας υπάρχει μια κόλαση. «Η ευμάρεια αυτή προκαλεί καταπιεστική παραγωγή και ψευτοανάγκες». Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι η απελευθέρωση του ανθρώπου σημαίνει επιστροφή σε μια «υγιά φτώχεια» και μια «ηθική αγνότητα και απλότητα». Αντίθετα, «αν η κερδοφορία για λίγους κατασπατάληση σταματούσε, ο, διαθέσιμος για διανομή, κοινωνικός πλούτος θα αυξανόταν. Αν σταματούσε η διαρκής κινητοποίηση για την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης, η κοινωνία θα μπορούσε ν' αναπτύξει τις αληθινά ανθρώπινες ατομικές ανάγκες».¹⁰

Για τον Μαρκούζε, ο ανταγωνισμός μεταξύ απόλαυσης και πραγματικότητας προκαλείται από τις καθορισμένες κοινωνικές σχέσεις. Η διάρκεια της εργάσιμης ημέρας, για παράδειγμα, είναι ένας από τους κυριότερους καταπιεστικούς παράγοντες που επιβάλλονται από την καπιταλιστική πραγματικότητα επί της αρχής της απόλαυσης. Άρα ο ελεύθερος χρόνος είναι ένας από τους όρους της ανθρώπινης ελευθερίας. Αν ένας άνθρωπος, όμως, προσπαθήσει να εξασφαλίσει περισσότερο ελεύθερο χρόνο στον καπιταλισμό συνειδητά, θα οδηγηθεί σε κατώτερο επίπεδο ζωής λόγω των «ψευδών αναγκών». Γι αυτό και κατά τη γνώμη του, το να πιστεύει κανείς ότι η ανθρώπινη απελευθέρωση εξαρτάται από ένα υψηλότερο επίπεδο ζωής, είναι ένα επικείμενο που χρησιμεύει στη διαίωση της καταπίεσης.¹¹

Οι ανθρώπινες ανάγκες, υπογραμμίζει ο Μαρκούζε, είναι πάντα ιστορικές και διακρίνονται σε αληθινές και πλαστές, που δεν είναι άλλες παρά αυτές που επιβάλλουν τα ιδιαίτερα κοινωνικά συμφέροντα, αυτές που δικαιολογούν την εξουθενωτική δουλειά, την εξαθλίωση, την επιθετικότητα, την αδικία. Η ικανοποίησή τους δημιουργεί ευημερία αλλά είναι μακριά από την ανθρώπινη ουσία. Έτσι, επικρατεί ευφορία μέσα στη δυστυχία. «Ν' αναπαύεσαι, να διασκεδάσεις, να δρας και να καταναλώνεις, όπως όλοι οι άλλοι. Ν' αγαπάς και να μισείς ό,τι αγαπούν και ό,τι μισούν οι άλλοι...»¹²

Οι πλαστές ανάγκες, συνεχίζει, ενισχύονται και αυξάνονται από την καπιταλιστική κοινωνία. Παραμένουν πάντα προϊόντα μιας κοινωνίας

«που τα κυρίαρχα συμφέροντά της απαιτούν την καταπίεση». Κάθε συνειδητοποίηση που δε δέκεται τα κυρίαρχα συμφέροντα θα πρέπει ν' αμφισβητήσει αυτές τις ανάγκες και την ικανοποίησή τους. Και στο διαχωρισμό αυτό, μεταξύ αληθινών και πλαστών αναγκών μπορούν ν' απαντήσουν μόνο τα ξεχωριστά άτομα αλλά όταν θα είναι πραγματικά ελεύθερα και δεν θα ετεροκαθορίζονται πια από αυτές τις ανάγκες.¹³

Κατά τον Γερμανό διανοητή, όπως και για τους συνοδοιπόρους του στη «Σχολή της Φρανγκφούρτης», κομβικός στην ενσωμάτωση της συνείδησης είναι ο ρόλος της λεγόμενης «μαζικής κουλτούρας», της κουλτούρας δηλαδή που κατασκευάζεται με βιομηχανικό τρόπο για τις λαϊκές μάζες. Η μαζική κουλτούρα περιλαμβάνει ένα σύνολο προϊόντων που προσφέρονται στην «ολότητα των ανθρώπων» και επινοήθηκε για να «γεμίσει» των ελεύθερο χρόνο τους. Δεν στοχεύει στην υπέρβαση του κατεστημένου κόσμου, ούτε προβάλλει την εικόνα ενός καλύτερου κόσμου, ούτε καταδεικνύει τις αντιφάσεις του υπάρχοντος, ούτε προωθεί ιδανικά. Ταυτίζεται με το σύστημα, το αναπαράγει και ενισχύει τις κυρίαρχες ερμηνείες του, στοχεύει στην επικύρωση της κυρίαρχης τάξης πραγμάτων και λειτουργεί ως φυγή από την πραγματικότητα μετατρέπόμενη σε δικλίδρα ασφαλείας.¹⁴

Η επικρατούσα δημοκρατική κουλτούρα, γράφει ο Μαρκούζε, ευνοεί την ετερονομία του ανθρώπου με τη μάσκα της αυτονομίας, εμποδίζει την ανάπτυξη των πραγματικών του αναγκών με την πρόφαση ότι τις προωθεί, περιορίζει τη σκέψη και την εμπειρία με την πρόφαση ότι τις διευρύνει. Η πλειοψηφία των ανθρώπων έχει την ελευθερία της αγοράς, της πώλησης, της εύρεσης εργασίας, της έκφρασης γνώμης, η οποία, όμως, δεν υπερβαίνει το κατεστημένο κοινωνικό σύστημα, που καθορίζει τις ανάγκες και τις επιλογές της. Στις ανώτερες βαθμίδες της καπιταλιστικής ανάπτυξης η καθολική εξομοίωση των ανθρώπων επιτυγχάνεται χωρίς τρομοκρατία και κατάργηση των δημοκρατικών κανόνων του παιχνιδιού.¹⁵

Ο Μαρκούζε θεωρούσε ότι η αστική κουλτούρα (και η τέχνη) εγκαθίδρυσε με την ανάπτυξη της ένα κόσμο νοητικό, ανεξάρτητο από την υλική πραγματικότητα, έναν κόσμο που διαφέρει ουσιαστικά από τον πραγματικό κόσμο του καθημερινού αγώνα ύπαρξης, ο οποίος πρέπει να γίνει δεκτός «χωρίς όρους». Κάθε άτομο μπορεί να κάνει δικό του «αυτόν τον κόσμο» από μέσα του, για τον εαυτό του χωρίς ν' αλλάξει την πραγματικότητά του. Με την κυριαρχία της αστικής κουλτούρας, ιδανικά όπως είναι η ελευθερία και η ευτυχία γίνονται εσωτερικές πραγματικότητες που μπορεί να συνυπάρχουν με την πιο ανελεύθερη εξωτερική πραγματικότητα.

Όσον αφορά στην αφύπνιση της αναγκαιότητας μετασχηματισμού της κοινωνίας εντός της ανθρώπινης συνείδησης γεννάται, επισημαίνει ο Γερμανός διανοητής, στην υλική βάση: στη βάση των αναγκών, του τρόπου ζωής, της ενεργοποίησης της ζωτικής ανάγκης για ελευθερία. Για μια ελευθερία που δεν θα βασίζεται στην αλλοτριωμένη εργασία, ούτε θα περιορίζεται από αυτήν στην μειριότητα και στην αναγκαιότητα. Θα πρέπει ν' αναπτυχθούν ποιοτικά νέες ανάγκες, γιατί μέσα από τις ανάγκες τα άτομα αναπαράγουν την καταπιεστική κοινωνία¹⁶.

Η δυνατότητα ανάσχεσης της επανάστασης θα κριθεί, εκτιμά ο Μαρκούζε, από το μέλλον του «Κράτους ευημερίας», δηλαδή από το κατά πόσο η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία θα συνεχίσει να καταφέρνει να καλλιεργεί ψευτοανάγκες και να τις ικανοποιεί πολλαπλασιάζοντας τις παρασιτικές και αλλοτριωμένες λειτουργίες του ανθρώπου, βελτιώνοντας παράλληλα το υλικό επίπεδο της ζωής του. «Γιατί να θέλουμε ν' απελευθερωθούμε και να αυτοκαθοριστούμε όταν η υποδουλωμένη και ετεροκαθοριζόμενη ζωή είναι άνετη και καλή;» αναρωτιέται. Έτσι οι δυνάμεις εντός του συστήματος, που θα μπορούσαν να το ανατρέψουν, μένουν στάσιμες και «μια ποιοτική αλλαγή φαίνεται δυνατή μόνο απ' έξω από το σύστημα». ¹⁷

Στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, σημειώνει ο Μαρκούζε, η πλειοψηφία του πληθυσμού ενσωματώθηκε στο υπάρχον καπιταλιστικό σύστημα. Η οργανωμένη εργατική τάξη πλέον έχει ν' απαλλαγεί από πολλά άλλα πράγματα εκτός των αλυσίδων της, αφού δεν άλλαξε μόνο το υλικό επίπεδο διαβίωσης της συντριπτικής της πλειοψηφίας, αλλά και η συνείδησή της. ¹⁸

Για να φθάσουν στον αυθεντικό αυτοκαθορισμό τους τα άτομα, συμπληρώνει ο Μαρκούζε, θα πρέπει να ελέγξουν πραγματικά την παραγωγή και τη διανομή του κοινωνικού πλούτου. ¹⁹ Ο Μαρξ, υποστηρίζει, μιλώντας για κατάργηση της εργασίας, οραματιζόταν έναν κόσμο όπου το «είναι» και η ουσία του ανθρώπου θα ταυτίζονται. Αυτή τη δυνατότητα τη δίνει η «τεχνολογική ορθολογικότητα» της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας, αν είχε άλλη κατεύθυνση η αξιοποίησή της. Σήμερα, όμως, όσο περισσότερο η τεχνολογία και η επιστήμη δημιουργούν τις δυνατότητες για την απελευθέρωση του ανθρώπου, τόσο ο άνθρωπος, μέσα από τους πολιτικούς φραγμούς, την αλλοτρίωση και την ενσωμάτωση της συνείδησής του, διαπαιδαγωγείται ενάντια σε αυτήν την κατεύθυνση. ²⁰

«Όσο η διοίκηση της καταπιεστικής κοινωνίας, λέει, γίνεται πιο ορθολογική, πιο παραγωγική, πιο τεχνική, πιο ολοκληρωτική, τόσο τα άτομα δυσκολεύονται να κατανοήσουν τα μέσα που θα τους επιτρέψουν να τερματίσουν την υποδούλωσή τους και ν' αποκτήσουν την ελευθερία τους» ²¹. Και συνεχίζει: «Στη σύγχρονη κοινωνία πολλοί παράγοντες εμποδίζουν την έλευση του νέου επαναστατικού Υποκειμένου: η δύναμη και η αποτελεσματικότητα του συστήματος, το ότι το πνεύμα αφομοιώνεται ολοκληρωτικά από την πράξη, το ότι η σκέψη είναι ανάλογη με τη συμπεριφορά, το ότι οι επιθυμίες ταυτίζονται με την υπάρχουσα πραγματικότητα...[...]...Οι ίδιοι λόγοι αντικρούουν και την αντίληψη μιας ποιοτικής αλλαγής μέσα από τον έλεγχο της παραγωγικής διαδικασίας «από τα κάτω», καθώς στις ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες πλέον η εργατική τάξη στηρίζει το Κατεστημένο». ²²

Για τον Μαρκούζε κάθε απελευθέρωση προϋποθέτει τη συνειδητοποίηση της δουλείας που βασίζεται στις κυρίαρχες ανάγκες και στην ικανοποίησή τους, όπως έχουν επιβληθεί και εξαστομικευτεί. Το χαρακτηριστικό της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας, συνεχίζει, είναι ο τρόπος κατάπνιξης των αναγκών της απελευθέρωσης και η στήριξη καταστροφικών δυνάμεων και της καταπιεστικής λειτουργίας μέσα από την αφθονία, όπως πχ η καλλιέργεια της ανάγκης για αποκτηνωτική

δουλειά, για αποκτηνωτική διασκέδαση και όλα υπό τον μανδύα της ελευθέρης επιλογής. Η ελευθερία, περιχαρακωμένη σε ένα τέτοιο πλαίσιο, μπορεί να γίνει όργανο καταπίεσης.

Όταν διαλέγεις εμπορεύματα ή υπηρεσίες, ζώντας, όμως, με κόπο και με άγχος για να είσαι σε θέση να το κάνεις και υπό κοινωνικό έλεγχο, δεν είσαι ελεύθερος, είσαι αλλοτριωμένος. Όσον αφορά, δε, στον κοινωνικό έλεγχο, αυτός δεν παράγεται από τα ΜΜΕ. Αυτός έχει παραχθεί στο επίπεδο της υλικής παραγωγής και τα ΜΜΕ τον ενισχύουν μέσα από την ενίσχυση των ψευδοαναγκών. Έτσι, μπορεί εργοδότης και εργαζόμενος να παρακολουθούν το ίδιο τηλεοπτικό πρόγραμμα ή να αγοράζουν τα ίδια ρούχα, αλλά αυτό «δεν σημαίνει ότι οι τάξεις εξαφανίστηκαν αλλά μάλλον ότι οι καταπιεζόμενες τάξεις συμμετέχουν στις ανάγκες και στην ικανοποίηση τους που εξασφαλίζει τη διατήρηση των κυρίαρχων τάξεων».²³

Η βιομηχανική κοινωνία, κατά τον Μαρκούζε, είναι σε τέτοιο στάδιο που η αληθινή ελευθερία θα πρέπει να οριστεί χωρίς τους παραδοσιακούς όρους, όχι γιατί η οικονομική, πολιτική και πνευματική ελευθερία έχασαν τη σημασία τους. Αλλά αντίθετα, επειδή έχουν μεγάλη σημασία για να περιοριστούν στο παραδοσιακό πλαίσιο. Παραδείγματος χάριν, οικονομική ελευθερία, σήμερα, σημαίνει απελευθέρωση από την οικονομία, από την καθημερινή πάλη για την ύπαρξη, ή πνευματική ελευθερία σημαίνει αποκατάσταση της ατομικής σκέψης. Το όλο της κυρίαρχης τάξης απέναντι στην απελευθέρωση του ανθρώπου, καταλήγει και πάλι, είναι η καθέρωση υλικών και πνευματικών αναγκών που διαιωνίζουν το σύστημα.²⁴

Η ελευθερία, τονίζει ο Μαρκούζε, προϋποθέτει ένα στάδιο κατάκτησης της φύσης, όπου οι ζωτικές ανάγκες της ζωής θα μπορούν να ικανοποιηθούν μ' ένα μίνιμουμ εργασίας και χρόνου. Το υποκείμενο, σ' έναν επαναστατικό μετασχηματισμό, είναι ο αποφασιστικός παράγοντας καθώς οι ιστορικές επιταγές, σε τελευταία ανάλυση, δίνονται από τους ανθρώπους γιατί οι αντικειμενικές συνθήκες που τις καθορίζουν δεν είναι ποτέ μονοσήμαντες: σήμερα η ιστορική επιταγή είναι «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα». Το υποκείμενο επιλέγει ελεύθερα και ακριβώς σε αυτήν την επιλογή που υπερβαίνει τα όρια του συστήματος έγκειται η ουσία της ανθρώπινης ελευθερίας.²⁵

Απελευθέρωση από αυτό το σύστημα σημαίνει μείωση ή και κατάργηση των «ελευθεριών» που το αναπαράγουν στα άτομα που τις απολαμβάνουν. Σήμερα, η ελευθερία αφεντικών και δούλων συμπορεύεται. Απελευθέρωση, όμως, σημαίνει κάτι ανώτερο από ελευθερία επιλογής εμπορευμάτων, παραλλαγών αλλοτριωμένης εργασίας ή πολιτικών αρχηγών. Όσο υπάρχει καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής δεν μπορεί ν' αποφευχθεί η αποκτήνωση.

Η κοινωνία αυτή, του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της αποκτήνωσης, όμως, δεν καθίσταται περισσότερο λογική ή λιγότερο κατακριτέα, επειδή το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού την αποδέχεται, σημειώνει ο Μαρκούζε επαναφέροντας, υπό μία έννοια, τη διάκριση που είχε διατυπώσει και ο Ρουσσώ μεταξύ της «βούλησης όλων» (ή βούληση της πλειοψηφίας) και της «γενικής βούλησης». Θυμίζουμε ότι ο Ρουσσώ ως «γενική βούληση» ορίζει αυτό που ο λαός θα έπρεπε να

θέλει, αν βρισκόταν σε μια κατάσταση συνειδητοποίησης, ενώ αντίθετα ως «βούληση όλων» αναφέρεται σ' αυτό που ο λαός θέλει εξαιτίας των ψευδαισθήσεων, της άγνοιας, των ιδιαίτερων συμφερόντων που έχουν καλλιεργηθεί στους κόλπους της ανταγωνιστικής κοινωνίας που ζει.²⁶

Ο Μαρκούζε επανέρχεται σε αυτή τη διάκριση. «Ο διαχωρισμός ανάμεσα στην αληθινή και στην κίβδηλη συνείδηση, όπως λέει, ανάμεσα στο πραγματικό και στο άμεσο συμφέρον, δεν έχασε τίποτα από τη σημασία του...[...]...κάθε άνθρωπος πρέπει να τον αναζητήσει...[...]...Και μπορεί να το κάνει όταν αισθανθεί την ανάγκη να αλλάξει τρόπο ζωής...[...]...ακριβώς αυτή την ανάγκη η κατεστημένη κοινωνία προσπαθεί να καταπνίξει...»²⁷ παράγοντας και διανέμοντας αγαθά σε όλο και ευρύτερη κλίμακα. «Προφανώς, γράφει, οι άνθρωποι μπορούν να ζουν ευτυχισμένοι μέσα στην ηλιθιότητα και μέσα σ' ένα κόσμο όπου η γενοκτονία, τα βασανιστήρια και ο λιμός εύκολα θεωρούνται τρόπος ζωής: η διαιώνιση της κατάστασης αυτής όμως γίνεται όλο και δυσκολότερη και απαιτεί την πλήρη σχεδόν χειραγώγηση των ανθρωπίνων αναγκών και ιδιοτήτων...[...]...Να καταλάβουμε τον κόσμο για να τον αλλάξουμε...»²⁸

Για τον Μαρκούζε η ανάγκη «αλλαγής του κόσμου» είναι δεδομένη. Ενδεικτικό είναι ότι αναφερόμενος σε όσους, σχολιάζοντας τη σύγχρονη πραγματικότητα εκτιμούν ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη σήμανε το «τέλος της ουτοπίας», υπογραμμίζει ότι «η ουτοπία είναι ιστορική έννοια...» και ως τέτοια αναφέρεται στην αδυναμία πραγματοποίησης του σχεδίου μιας νέας κοινωνίας γιατί οι αντικειμενικές και υποκειμενικές συνθήκες δεν είναι ώριμες. Αντίθετα, σήμερα, εκτιμά, οι υλικές και διανοητικές δυνάμεις για την πραγματοποίηση μιας ελεύθερης κοινωνίας είναι παρούσες. Δεν δρουν λόγω της ολοκληρωτικής κινητοποίησης της κατεστημένης κοινωνίας ενάντια στις δυνατότητες απελευθέρωσής της. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι το σχέδιο ολικού μετασχηματισμού της κοινωνίας είναι ουτοπία, με την έννοια του ανέφικτου.²⁹

Γι αυτό και, κατά τον Μαρκούζε, η μαρξιστική οπτική της ανατροπής, ως ολικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, είναι επίκαιρη, αφού η εκμετάλλευση οξύνεται και κυριαρχεί η απανθρωποποίηση. Η ελευθερία, όμως, ως ελευθερία σκέψης με την έννοια της συνειδητοποίησης της ανάγκης αποδέσμευσης από τον καταπιεστικό χαρακτήρα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την απελευθέρωση. Και η ανάγκη αυτή, για ελεύθερη σκέψη, δεν είναι στην ημερήσια διάταξη. Για να υπάρξει ποιοτική αλλαγή, δεν αρκεί μια φωτισμένη συνείδηση, δεν αρκεί η συνειδητοποίηση της ανάγκης για αλλαγή. Χρειάζεται υλική δύναμη.³⁰

Η επίτευξη του στόχου της ποιοτικής αλλαγής, της απελευθέρωσης, της αυτοδιάθεσης του ανθρώπου προϋποθέτει, υπογραμμίζει ο Μαρκούζε, την αυτοδιάθεση στον τρόπο παραγωγής ή αλλιώς την κοινωνικοποίηση του τρόπου παραγωγής, μέσα από την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, όπως ακριβώς διατεινόταν ο Μαρξ, από τη συλλογιστική του οποίου ο Γερμανός διανοητής υποστηρίζει ότι δεν απομακρύνθηκε ποτέ.³¹ Οι αντικειμενικές συνθήκες για τον μετασχηματισμό αυτό υπάρχουν, κατά τη γνώμη του.

Η επιτυχία, όμως, του στόχου αυτού εξαρτάται από την εμφάνιση ενός νέου επαναστατικού Υποκειμένου: μιας συλλογικής συνείδησης που δεν θα θέλει ν' αναπαράγει το status quo. Μια τέτοια συνείδηση, στη βάση της μαρξιστικής συλλογιστικής, θα έπρεπε να εμφανιστεί στις τάξεις που παίζουν ενεργότερο ρόλο, σήμερα, στην παραγωγή, δηλαδή στην επιστημονική και τεχνική διάνοηση που θα ενεργοποιήσει και τη συνείδηση της παραδοσιακής εργατικής τάξης.³² Όπως υποστηρίζει ο Μαρκούζε, ακρογωνιαίος λίθος της μαρξιστικής συλλογιστικής είναι ότι οι ιστορικές απελευθερωτικές δυνάμεις πρέπει ν' αναπτυχθούν στο εσωτερικό της υπάρχουσας κοινωνίας. Όμως, σήμερα, ο χώρος αυτός είναι «περιφραγμένος» και τα πάντα μέσα σε αυτόν γίνονται εργαλεία για τη διαίωνηση και τη δικαιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης, μέσα από το βαθμό ικανοποίησης που παρέχει το ίδιο σύστημα και από την καταστολή.³³

Γι αυτόν τον λόγο, κατά τη γνώμη του, τα πρώην επαναστατικά κόμματα, όπως είναι τα κομμουνιστικά κόμματα της δυτικής Ευρώπης, έχουν γίνει μεταρρυθμιστικά: γιατί έχει μειωθεί η κοινωνική τους βάση. Γιατί οι εργάτες απέκτησαν νοοτροπία καταναλωτή και ενδιαφέρονται για τη βελτίωση του συστήματος κατανομής των αγαθών και όχι για μια ριζική μεταβολή του συστήματος ιδιοκτησίας και κατανομής τους. Δεν έχουν πλέον συνείδηση ότι είναι η καταπιεζόμενη τάξη. Δεν επιθυμούν να είναι ο φορέας της λήψης αποφάσεων για τη μελλοντική πορεία του κοινωνικού συνόλου. Νιώθουν ότι έχουν ενταχθεί σε αυτό.³⁴

Ο Μαρξ, συνεχίζει ο Μαρκούζε, είδε το προλεταριάτο ως εν δυνάμει επαναστατική δύναμη γιατί, στην εποχή του, βρισκόταν εκτός των κατασταλτικών αναγκών της καπιταλιστικής κοινωνίας. Σήμερα, αντίθετα, η εργατική τάξη δεν αντιπροσωπεύει την άρνηση των κυρίαρχων αναγκών και δυστυχώς κανείς δεν είναι σε θέση να δώσει σαφή «συνταγή» για το ποιες είναι οι επαναστατικές δυνάμεις.³⁵

Ο Μαρκούζε υποστηρίζει ότι οι δυνάμεις της χειραφέτησης είναι διάσπαρτες και δεν συμπίπτουν με μια μεμονωμένη κοινωνική τάξη, και μάλιστα, εκτιμά ότι είναι «φυσικό δικαίωμα» κάθε καταπιεσμένης μειοψηφίας να αντιπέκεται με νόμιμα ή και με μη νόμιμα μέσα, αφού πάντα ο νόμος και η τάξη λειτουργούν υπέρ της κατεστημένης κυριαρχίας.³⁶ Ο προσδιορισμός, όμως, των δυνάμεων αυτών, επισημαίνει, είναι πιο αναγκαίος από ποτέ γιατί υπάρχουν οι αντικειμενικές συνθήκες για μια κοινωνία ελευθερίας. Όμως, το υποκείμενο της παραγωγής «διδάσκεται» ν' αρνείται αυτές τις δυνατότητες. Υπό αυτές τις συνθήκες, η απελευθέρωση της συνείδησης είναι ένα από τα βασικά καθήκοντα, κατά τον Γερμανό διανοητή, του επαναστατικού υλισμού, έστω και αν η θέση του αυτή ακούγεται, όπως ο ίδιος παραδέχεται, ως «ιδεαλιστική παρέκκλιση».³⁷

Το ζήτημα, λοιπόν, που θέτει είναι η ανάπτυξη νέων αναγκών. Όμως, όπως παραδέχεται και ο ίδιος, σε αυτό ακριβώς το σημείο έγκειται η μεγαλύτερη δυσκολία: «για ν' αναπτυχθούν νέες επαναστατικές ανάγκες πρέπει πρώτα να καταργηθούν οι μηχανισμοί που διατηρούν τις παλιές ανάγκες. Για να γίνει, όμως, αυτό, πρέπει να υπάρξει η ανάγκη της κατάργησης των παλιών μηχανισμών. Βρισκόμαστε μέσα σ' έναν φαύλο κύκλο και δυστυχώς δεν ξέρω πώς θα βγούμε...»³⁸ Παρόλα αυτά, ο

Μαρκούζε δεν είναι τόσο απαισιόδοξος όσο φαίνεται. Υποστηρίζει ότι η αποξένωση από τις ανάγκες της αποτελεσματικής οργάνωσης της παραγωγής και της κατανάλωσης στο πλαίσιο της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας, δεν είναι οριστική. Η ίδια η κοινωνία γεννά τάσεις και δυνάμεις που τείνουν να την αμφισβητούν επειδή δεν έχουν ενταχθεί στο μηχανισμό παραγωγής και κατανάλωσης.³⁹

Παρόλο που ο Μαρκούζε δεν έπαψε ποτέ να θεωρεί ότι η αστική τάξη και το προλεταριάτο είναι οι πυλώνες του καπιταλιστικού κόσμου, εκτιμούσε ότι η «ανάπτυξη του καπιταλισμού αλλοίωσε τη δομή και τη λειτουργία τους σε σημείο τέτοιο που να μην μπορούν να σταθούν ιστορικά σαν παράγοντες κοινωνικών μετασχηματισμών». ⁴⁰ «Η πάλη που θα φέρει λύσεις δεν μπορεί πια να γίνει με τις παραδοσιακές μορφές. Απέναντι στις ολοκληρωτικές τάσεις της μονοδιάστατης κοινωνίας, υπογραμμίζει, οι παραδοσιακές μορφές διαμαρτυρίας έπαψαν να είναι αποτελεσματικές. Έγιναν ίσως και επικίνδυνες γιατί συντηρούν την αυταπάτη της λαϊκής κυριαρχίας...[...]...ο «λαός», που πρώτα ήταν η ζύμη της κοινωνικής αλλαγής, «ανυψώθηκε», έγινε η ζύμη της κοινωνικής συνοχής...[...]...Όμως, κάτω από τις συντηρητικές λαϊκές τάξεις, υπάρχει το υπόστρωμα των παριών και των outsiders, των άλλων φυλών, των άλλων χρωμάτων, των εκμεταλλεούμενων και κυνηγημένων τάξεων, των ανέργων και αυτών που δεν μπορούν να βρουν δουλειά...»⁴¹

Οι ομάδες αυτές, συνεχίζει ο Γερμανός διανοητής, «βρίσκονται έξω από τη δημοκρατική διαδικασία και η ζωή τους εκφράζει την αμεσότερη και γνησιότερη ανάγκη να μπει τέρμα στις απαράδεκτες συνθήκες και στους απαράδεκτους θεσμούς...[...]...Η αντίθεσή τους είναι επαναστατική ακόμη και αν η συνείδησή τους δεν είναι. Η αντίστασή τους χτυπά το σύστημα απ' έξω και γι αυτό το σύστημα δεν μπορεί να την ενσωματώσει...[...]...Τίποτα δεν δείχνει ότι αυτό το τέλος θα είναι καλό ...[...]...υπάρχουν, όμως, πιθανότητες να συναντηθούν ξανά, στη διάρκεια αυτής της περιόδου, τα ιστορικά άκρα: η πιο εξελιγμένη ανθρώπινη συνείδηση και η πιο άγρια εκμεταλλεούμενη δύναμη...»⁴²

Με άλλα λόγια, για τον Μαρκούζε οι ομάδες αυτές που βρίσκονται εκτός των ορίων του συστήματος, εκτός της καπιταλιστικής παραγωγικής διαδικασίας, είτε πρόκειται για ανέργους, είτε για φοιτητές, είτε για παρίες, είτε για παράνομους μετανάστες, οι outsiders, δηλαδή της καπιταλιστικής κοινωνίας γενικώς, έχουν τη δυνατότητα να σταθούν απέναντι στο σύστημα, λόγω, ακριβώς, την περιθωριοποίησής τους αυτής. Δεν λειτουργούν εντός συστήματος γι αυτό και δεν μπορούν να τους καλλιεργηθούν ψευδείς ανάγκες τέτοιες, των οποίων η ικανοποίησή τους, από το ίδιο το σύστημα, θα καλλιεργήσει την ψευδαίσθηση της ελευθερίας και της ευδαιμονίας εξασφαλίζοντας τη συναίνεση τους στον καταναγκασμό και την αποκήνωση. Βιώνουν όλες τις αρνητικές συνέπειες του καπιταλιστικού συστήματος στην καθημερινότητά τους, χωρίς αυτό να έχει τη δυνατότητα παρέμβασης σε αυτήν, αφού έχουν τεθεί εκτός των ορίων του. Δεν ελπίζουν και δεν έχουν βιώσει μια καλύτερευση του μισθού τους, μια ενίσχυση της δυνατότητάς τους να καταναλώσουν αγαθά. Δεν είναι «καταναλωτές της μαζικής αποπροσανατολιστικής κουλτούρας» γιατί δεν έχουν, λόγω της άθλιας οικονομικο-κοινωνικής τους κατάστασης, πρόσβαση σε αυτήν.

Κατά το Γερμανό διανοητή, οι ομάδες αυτές «θέσει» στέκονται απέναντι στο σύστημα, ακριβώς, επειδή στερούνται δυνατότητας ψευδαισθήσεων. Και επειδή δεν έχουν καμία εξάρτηση, οποιουδήποτε είδους, από αυτό, μπορούν ν' αντιπαρατεθούν μαζί του, ακόμη και αν την ώρα που το πράττουν, δεν έχουν συνείδηση της πράξης τους αυτής. Αντίθετα, μπορεί κάλλιστα να αντιπαρατίθενται εξοργισμένοι από αυτήν την ίδια την περιθωριοποίησή τους από τον κόσμο των καπιταλιστικών ψευδαισθήσεων. Εντούτοις, η ίδια η θέση τους εμποδίζει την ενσωμάτωση της συνείδησής τους, την ένταξή τους στον ομοιομορφισμό της καπιταλιστικής κοινωνίας και τους εξωθεί στην εξέγερση. Ο Μαρκούζε εκτιμά ότι οι ομάδες αυτές μπορούν ν' αποτελέσουν τη σπίθα μιας επαναστατικής πυρκαγιάς που σταδιακά θα άρει τα εμπόδια συνειδητοποιήσεως των πραγματικών ανθρωπίνων αναγκών και της ουσιαστικής ελευθερίας και σε άλλα κοινωνικά στρώματα, ομάδες και τάξεις, που βρίσκονται εντός συστήματος, και θα οδηγήσει στο συνολικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι σε άλλα σημεία του έργου του, ο Μαρκούζε μειριάζει την κατηγορηματικότητα της διατύπωσής του αυτής για το ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν οι, εκτός συστήματος, κοινωνικές ομάδες. Σχολιάζοντας το ζήτημα, με αφορμή το φοιτητικό κίνημα, υπογραμμίζει ότι «δεν μπορούν ποτέ οι ομάδες αυτές να είναι άμεσα επαναστατική δύναμη αλλά το προζύμι, που ίσως μεταμορφωθεί μια μέρα σε επαναστατική δύναμη».⁴³ Οι outsiders, υποστηρίζει, δουλεύουν για την προετοιμασία μιας πιθανής κρίσης. Κατά την προετοιμασία αυτή, ίσως, ριζοσπαστικοποιηθεί πολιτικά και η εργατική τάξη, αλλά δεν είναι βέβαιο «προς ποια κατεύθυνση θα γίνει αυτό».⁴⁴

Και προχωρά σε περαιτέρω μειριασμό της κατηγορηματικότητάς του, γράφοντας ότι υπάρχουν τάσεις που εκδηλώνουν μια ολοκληρωτική ρήξη με τις ανάγκες της καταπιεστικής κοινωνίας, αλλά το φαινόμενο αυτό καθαυτό δεν είναι επαναστατική δύναμη. Ίσως, «μπορέσει να παίξει κάποιο ρόλο όταν συνδεθεί με άλλες πολύ ισχυρότερες αντικειμενικές δυνάμεις»⁴⁵. Η αλλιώς, οι φοιτητές (και οι άλλες αυτές τάξεις) «αν δεν καταφέρουν να κινητοποιήσουν τις ομάδες εκείνες που θα μπορούσαν να παίξουν αποφασιστικό ρόλο στην επανάσταση, λόγω του ρόλου τους στην παραγωγική διαδικασία, θα μείνουν για πάντα κομπάρσοι...[...]...είναι μόνο ο σπόρος της επανάστασης, αλλά όχι η επανάσταση...»⁴⁶

Όπως μεταφέρει ο Βρανίτσι, στο «Ιστορία του Μαρξισμού», ο Μαρκούζε, στα ωριμότερα χρόνια του, σε διαλέξεις του υπογράμμιζε ότι «ποτέ δεν υποστήριξε ότι οι φοιτητές ή άλλες ομάδες εκτός συστήματος μπορούν ν' αντικαταστήσουν την εργατική τάξη, στο ρόλο του επαναστατικού υποκειμένου, του φορέα καθολικής χειραφέτησης της κοινωνίας. Ίσως μπορούν να γίνουν διανοητική πρωτοπορία...[...]...μια ώθηση που μπορεί να μεταβληθεί σε επαναστατική δύναμη...[...]...Να δώσουν στην εργατική τάξη την εμπιστοσύνη στον εαυτό της σαν τάξης επαναστατικής αλλιώς δεν είναι δυνατή η πραγματοποίηση ολικού κοινωνικο-οικονομικού μετασχηματισμού με στόχο τη χειραφέτηση του ανθρώπου...»⁴⁷ Με αυτό προφανώς το σκεπτικό, σχολιάζοντας την λεγόμενη «Νέα Αριστερά», κυρίως στις ΗΠΑ που απαρτιζόταν από διάφορες ομάδες όπως διανοούμενοι, καλλιτέχνες, φοιτητές κ.ά.,

κατέκρινε την απομάκρυνσή της από τη φιλοσοφία και τη θεωρία και εκτιμούσε ότι «προκλήθηκε από την απομόνωσή της, και κυρίως των φοιτητών, από την εργατική τάξη και από την ανικανότητά τους για μια θεαματική πολιτική πράξη...[...]...η περιφρόνησή τους προς τη θεωρία υπηρετεί, σε τελική ανάλυση, τις κατεστημένες δυνάμεις.»⁴⁸

Όπως και να έχει κατά τον Μαρκούζε, η μαρξιστική θεωρία δεν έχει διαψευστεί. Θα διαψευστεί μόνο αν ποτέ σταματήσει η σύγκρουση μεταξύ του διαρκώς αυξανόμενου κοινωνικού πλούτου και της καταστροφικής χρησιμοποίησής του, αν όντως υπάρξει πραγματική ανθρώπινη ελευθερία στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος.⁴⁹ Αντίθετα, κατά την άποψη των Τόνι Νέγκρι και Μάικλ Χαρντ, την οποία θα παρουσιάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, η μαρξιστική οπτική της κοινωνικής ανατροπής έχει «ξεπεραστεί» σε αρκετά σημεία της τόσο ως προς την ερμηνεία της για την ανάπτυξη του καπιταλισμού και την εξέλιξή του όσο, κατά συνέπεια, και ως προς το εν δυνάμει υποκείμενο ενός επαναστατικού μετασχηματισμού, το οποίο πλέον απομακρύνεται, χωρίς ενδοιασμούς και «επανορθωτικές διατυπώσεις» όπως στην περίπτωση του Μαρκούζε, από την εργατική τάξη και το προλεταριάτο για να μεταφερθεί στο «πλήθος».

¹ Μαρκούζε Χέρμπερτ, *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, μαζί με τους Αντόρνο, Λόβενταλ, Χορκχάιμερ, Εκδ. Ψυλόν, 1984, σελ. 10 - 11

² Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Εκδ. Παπαζήση, 1971, σελ. 9

³ Στο ίδιο, σελ. 23 - 24

⁴ Στο ίδιο, σελ. 25

⁵ Στο ίδιο, σελ. 33

⁶ Στο ίδιο, σελ. 34 - 35

⁷ Στο ίδιο, σελ. 34 - 35

⁸ Στο ίδιο, σελ. 41 - 42

⁹ Στο ίδιο, σελ. 10 - 13

¹⁰ Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, ό.π., σελ. 240 - 241

¹¹ Βρανίτσι Πρέντραγκ, *Ιστορία του μαρξισμού*, Εκδ. Οδυσσεάς, 1976, Τόμος II, σελ. 358

¹² Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, ό.π., σελ. 36 - 37

¹³ Στο ίδιο, σελ. 36 - 37

¹⁴ Μαρκούζε Χ., *Τέχνη και μαζική κουλτούρα* μαζί με τους Αντόρνο, Λόβενταλ, Χορκχάιμερ, ό.π., σελ. 15 - 22

¹⁵ Μαρκούζε Χ., *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, μαζί με τους Αντόρνο, Λόβενταλ, Χορκχάιμερ, ό.π., σελ. 37 - 38

¹⁶ Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, Εκδ. Ψυλόν, 1985, σελ. 14 - 15

¹⁷ Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, ό.π., σελ. 73 - 74

¹⁸ Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, ό.π., σελ. 124

¹⁹ Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, ό.π., σελ. 250

²⁰ Στο ίδιο, σελ. 46

²¹ Στο ίδιο, σελ. 38 - 39

²² Στο ίδιο, σελ. 250

²³ Στο ίδιο, σελ. 250

²⁴ Στο ίδιο, σελ. 35

²⁵ Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, ό.π., σελ. 109 - 110

²⁶ Rousseau Jean Jacques, *Du contrat sociale*, livre II chapitre 3 και livre IV chapitre 2, Editions Flammarion, 1966

²⁷ Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, ό.π., σελ. 33

²⁸ Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, ό.π., σελ. 111

-
- ²⁹ Στο ίδιο, σελ. 12 - 13
- ³⁰ Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, ό.π., σελ. 251
- ³¹ Βρανίτσι Πρ., *Ιστορία του μαρξισμού*, ό.π., Τόμος ΙΙ, σελ. 353 - 355
- ³² Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, ό.π., σελ. 114 - 117
- ³³ Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, ό.π., σελ. 52
- ³⁴ Στο ίδιο, σελ. 10
- ³⁵ Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, ό.π., σελ. 22
- ³⁶ Βρανίτσι Πρ., *Ιστορία του μαρξισμού*, ό.π., Τόμος ΙΙ, σελ. 367
- ³⁷ Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, ό.π., σελ. 27 - 28
- ³⁸ Στο ίδιο, σελ. 37
- ³⁹ Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, ό.π., σελ. 16
- ⁴⁰ Βρανίτσι Πρ., *Ιστορία του μαρξισμού*, ό.π., Τόμος ΙΙ, σελ. 359
- ⁴¹ Μαρκούζε Χ., *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, σελ. 254 - 255
- ⁴² Στο ίδιο, σελ. 254 - 255
- ⁴³ Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, ό.π., σελ. 41
- ⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 51
- ⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 21
- ⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 55
- ⁴⁷ Βρανίτσι Πρ., *Ιστορία του μαρξισμού*, ό.π., Τόμος ΙΙ, σελ. 368 - 369
- ⁴⁸ Μαρκούζε Χ., *Το τέλος της ουτοπίας*, ό.π., σελ. 122
- ⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 132

Κεφάλαιο 9^ο

Αντόνιο Νέγκρι – Μάικλ Χαρντ: το «πλήθος» ως επαναστατικό υποκείμενο απέναντι στην «Αυτοκρατορία»

Ένα εντελώς διαφορετικό τοπίο διαμορφώθηκε στην παγκόσμια αγορά, στην παγκόσμια κίνηση και δομή του κεφαλαίου, στην άσκηση της εξουσίας σε παγκόσμιο επίπεδο τη δεκαετία του '90, υποστηρίζουν στη θεωρία τους οι Αντόνιο Νέγκρι και Μάικλ Χαρντ. Και κατά συνέπεια, διαφορετικό είναι και το επαναστατικό υποκείμενο που στέκεται απέναντι σε αυτό το νέο «τοπίο», σε αυτήν την νέα τάξη πραγμάτων.

«Μαζί με την παγκόσμια αγορά και τα παγκόσμια κυκλώματα παραγωγής αναδύθηκε μια παγκόσμια τάξη πραγμάτων, μια νέα λογική και άρθρωση της εξουσίας, μια νέα μορφή κυριαρχίας. Η Αυτοκρατορία είναι το πολιτικό υποκείμενο που, κατ' ουσία, ρυθμίζει αυτές τις παγκόσμιες ανταλλαγές, η κυρίαρχη δύναμη που κυβερνά τον κόσμο...[...]...Βασική μας υπόθεση, τονίζουν, είναι ότι η κυριαρχία έχει λάβει μια νέα μορφή, συντιθέμενη από μια σειρά εθνικών και υπερεθνικών οργανισμών τους οποίους διέπει μία και η αυτή εξουσιαστική λογική. Αυτή η νεοφανής παγκόσμια μορφή κυριαρχίας είναι ό,τι εμείς ονομάζουμε Αυτοκρατορία».¹ Η έννοια της Αυτοκρατορίας, διευκρινίζουν, στοχεύει ν' αναλύσει τις τάσεις της παγκόσμιας τάξης, που βρίσκεται υπό διαμόρφωση, δηλαδή ένα ευρύ σύνολο σύγχρονων διαδικασιών προς μια νέα τάξη.²

Η κυριαρχία του εθνικού κράτους, συνεχίζουν, ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος των ιμπεριαλιστικών καθεστώτων των ευρωπαϊκών δυνάμεων τα νεότερα χρόνια. Με τον όρο Αυτοκρατορία εννοείται κάτι εντελώς διαφορετικό από τον ιμπεριαλισμό. Αντίθετα από τον ιμπεριαλισμό, η Αυτοκρατορία δεν έχει εδαφικό κέντρο εξουσίας, ούτε εξαρτάται από αμετακίνητα σύνορα και φραγμούς. Είναι ένας «αποκεντρωμένος και απεδαφικοποιητικός μηχανισμός» που σταδιακά ενσωματώνει ολόκληρο τον πλανήτη στα ανοιχτά και επεκτεινόμενα σύνορά του.³ Σήμερα, υποστηρίζουν, η εξουσία του έθνους κράτους έχει υπονομευτεί από τις υπερεθνικές εταιρείες και τα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής. Οι κυβερνήσεις και η πολιτική είναι πλήρως ενταγμένες στο σύστημα των «υπερεθνικών προταγμάτων» γι αυτό και είναι ανεδαφική κάθε προσπάθεια αντίστασης με την παραδοσιακή της έννοια.⁴

Η Αυτοκρατορία, με βάση τη συγκεκριμένη ανάλυση, διακρίνεται κατά βάση από την έλλειψη συνόρων. Η εξουσία της δεν έχει όρια, ούτε εδαφικά σύνορα. Είναι ένα καθεστώς που κυβερνά όλο τον «πολιτισμένο κόσμο». Δεν μπορεί να προσδιοριστεί ιστορικά με την έννοια της διαλεκτικής ιστορικής εξέλιξης των ανθρωπίνων κοινωνιών. Είναι μάλλον μια τάξη πραγμάτων που «αναστέλλει την ιστορία και παγώνει την κατάσταση αιωνίως». Δεν είναι μεταβατικό καθεστώς στο πλαίσιο μιας πορείας γι αυτό και δεν έχει χρονικά όρια. Δεν διαχειρίζεται μόνο ένα έδαφος και έναν πληθυσμό αλλά δημιουργεί τον ίδιο τον κόσμο στον

οποίο εκτείνεται. «Δεν ρυθμίζει μόνο την αλληλεπίδραση των ανθρώπων αλλά στοχεύει να εξουσιάσει άμεσα την ανθρώπινη φύση. Το αντικείμενο της εξουσίας της είναι ο κοινωνικός βίος στο σύνολό του», για αυτό η Αυτοκρατορία ασκεί «βιοεξουσία». Αν και η πρακτική της βυθίζεται στο αίμα, η έννοιά της, υποστηρίζουν οι δύο στοχαστές, είναι πάντα «αφιερωμένη στην ειρήνη».⁵

Οι Νέγκρι και Χαρντ υπογραμμίζουν ότι η εξουσία της Αυτοκρατορίας έχει «δικτυακή έννοια», (κάτι που έχει «κληρονομήσει» από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του αμερικανικού συντάγματος και της αμερικανικής μορφής κυριαρχίας). Η Αυτοκρατορία έχει επεκτατική διάθεση αλλά όχι με χαρακτήρα αποκλεισμού, όπως παλαιότερα ο ιμπεριαλισμός, αλλά συμπεριληψής στη «βάση της εμμενούς έννοιας της κυριαρχίας». Αν βρεθεί αντιμέτωπη με άλλες δυνάμεις, επιχειρεί «άνοιγμα» προς αυτές για να τις συμπεριλάβει στο δίκτυό της. «Ίσως, το βασικότερο χαρακτηριστικό της αυτοκρατορικής κυριαρχίας να είναι ότι ο χώρος της είναι πάντοτε ανοιχτός».⁶ Στους κόλπους της, οι πολιτισμικές και εθνοτικές διαφορές αποθεώνονται και δεν γίνεται προσπάθεια να εξαφανιστούν. Και αυτό γιατί μέσα από την αξιοποίησή τους, λειτουργούν ως στοιχείο ελέγχου, τόσο στην κοινωνία όσο και στον εργασιακό χώρο. Η Αυτοκρατορία απλώς «επικυρώνει» αυτές τις διαφορές για να τις διευθετήσει, η ίδια, κατά το δοκούν⁷, έτσι ώστε να αναπαράγει και να διαιώνίζει την κυριαρχία της.

Η αυτοκρατορική κοινωνία, σημειώνουν οι Νέγκρι και Χαρντ, κατεδαφίζει τα πάντα και παντού στην επικράτειά της. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι οδεύει «αναγκαστικά» στην ερείπωση. Η φθορά δεν συνιστά παρέκκλιση από την αυτοκρατορική κυριαρχία αλλά την ίδια την ουσία της, τον τρόπο λειτουργία της. Ως παράδειγμα φέρνουν τη λογική της «ανοικοδόμησης χωρών» αμέσως μετά την πλήρη ισοπέδωσή τους, όπως έγινε πχ. στο Αφγανιστάν ή στο Ιράκ.⁸ Την ίδια στιγμή, που η δημοκρατία γίνεται περισσότερο από ποτέ δυνατή αλλά και αναγκαία, την ίδια στιγμή καταργείται σχεδόν μόνιμα στην Αυτοκρατορία. Σήμερα, είναι η εποχή του «ένοπλου παγκοσμιοποιημένου» πολέμου, ο οποίος τείνει να γίνει η πηγή κάθε κοινωνικής ζωής και παράγει την πολιτική τάξη της Αυτοκρατορίας με την εγκαθίδρυση καθεστώτων ασφαλείας ανά τον πλανήτη.⁹

Ο πόλεμος, πλέον, δεν γίνεται σε συγκεκριμένη περιοχή και δεν έχει κάποιο χρονικό όριο για το τέλος του. Πρόκειται για «εμφυλίους» πολέμους, και έτσι προτείνουν οι δύο στοχαστές να αντιληφθεί κανείς την ισραηλινο-παλαιστινιακή διένεξη ή τις ένοπλες συγκρούσεις στην Κολομβία, ή την κατοχή στο Ιράκ κλπ. Στον πόλεμο αυτό δεν κινητοποιείται όλη η Αυτοκρατορία και στόχος των εμπλεκομένων δεν είναι, τόσο όσο παλαιότερα, η εθνική κυριαρχία, όσο η άσκηση απόλυτης εξουσίας του ενός επί του άλλου. Επί της ουσίας, βρισκόμαστε σε μια «κατάσταση παγκόσμιου γενικευμένου πολέμου». Αν παλαιότερα, οι πόλεμοι εμφανίζονταν ως «εξαιρέση», σήμερα η εξαιρέση αυτή είναι διαρκής και γενικευμένη, ενώ επηρεάζει και τις εσωτερικές συνταγματικές εξελίξεις εντός των ξεχωριστών κρατών, καθώς οι διακυβερνήσεις τους τείνουν να πάρουν, μέσα από την υιοθέτηση

νομοθεσιών όπως πχ αντιτρομοκρατικός νόμος, το χαρακτήρα καθεστώτων ασφαλείας.¹⁰

Ο πόλεμος, εκτιμούν οι Νέγκρι και Χαρντ, τείνει να γίνει μια «διαρκής κοινωνική σχέση» με την πολιτική να είναι απλώς «μία από τις εκφάνσεις του». Ο πόλεμος έχει γίνει «βιοπολιτικό καθεστώς, τρόπος διακυβέρνησης», που στοχεύει στον έλεγχο του πληθυσμού και στην αναπαραγωγή της υπάρχουσας κοινωνικής κατάστασης. Αυτού του είδους ο πόλεμος, σε αντίθεση με παλαιότερα, δεν έχει σαφή γεωγραφικά όρια, ούτε σαφή κριτήρια νίκης ή επίτευξης εκκευρίας. Παραδείγματα χάριν, αναρωτιούνται, τι θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως νίκη στον λεγόμενο «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας» ή πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί ανακωχή; Ο νεοφανής αυτός χαρακτήρας του πολέμου, όπως και η ίδια η λειτουργία και η μορφή της Αυτοκρατορίας ως δικτυακής «συμπεριληπτικής» εξουσίας, οδηγεί στη σύγχυση των πολεμικών και των αστυνομικών μεθόδων τόσο παγκοσμίως όσο και στο εσωτερικό των ξεχωριστών χωρών, αφού ο εχθρός είναι παντού και εντός. Ακριβώς οι ίδιοι λόγοι επαναδιαμόρφωσαν τις έννοιες της συμμαχίας και της εχθρότητας, αφού ο εχθρός είναι αφηρημένος και πανταχού παρών και η συμμαχία εμφανίζεται περισσότερο ως απόλυτη και άνευ όρων απαίτηση.¹¹

Οι Νέγκρι και Χαρντ σημειώνουν ότι το νέο αυτό είδος πολέμου «εξελίσσεται σε δύο κατευθύνσεις, ταυτόχρονα, οι οποίες δεν είναι αντιφατικές». Από την μία πλευρά, ο πόλεμος μειώνεται σε «αστυνομικό επίπεδο» λόγω της αφηρημένης και πανταχού παρούσας έννοιας του εχθρού και από την άλλη απειλεί να γίνει απόλυτος, λόγω της ύπαρξης Όπλων Μαζικής Καταστροφής αφού απειλεί με γενοκτονία την ανθρωπότητα. Το αντίκτυπο αυτής της εξέλιξης είναι η αύξηση των βασανιστηρίων και της καταστολής στο εσωτερικών των χωρών. Πλέον δεν προβάλλεται η έννοια της «άμυνας» αλλά της «ασφάλειας». Για την Αυτοκρατορία, όμως, όπως προαναφέραμε, ο πόλεμος, ο «εμφύλιος», είναι μια «κανονιστική» διαδικασία θεμελίωσης της εξουσίας της.¹²

Με αυτά τα νέα δεδομένα ως προς την παγκόσμια κυριαρχία και τον τρόπο επιβολής της, οι δύο στοχαστές υποστηρίζουν ότι μετά τον πόλεμο του Κόλπου, στις αρχές της δεκαετίας του '90, οι ΗΠΑ εμφανίστηκαν ως η μόνη ικανή δύναμη να διαχειριστεί τη διεθνή δικαιοσύνη, όχι ως λειτουργία που εξυπηρετεί τα δικά τους συμφέροντα αλλά το παγκόσμιο δίκαιο. «Η παγκόσμια αστυνομική δράση των ΗΠΑ δεν εξυπηρετεί ιμπεριαλιστικά αλλά αυτοκρατορικά συμφέροντα» γράφουν, με την έννοια ότι το «συνταγματικό σχέδιο των ΗΠΑ έχει κατασκευαστεί στο πρότυπο της αναδιάρθρωσης ενός ανοικτού χώρου και των σχέσεων που υπάρχουν σε αυτόν στην μορφή δικτύου», άρα αποτελεί το «καλούπι» για τη δομή της Αυτοκρατορίας.¹³ Γι αυτόν ακριβώς το λόγο, οι ΗΠΑ έχουν την ισχύ να υψωθούν πάνω από το διεθνές δίκαιο και να ελέγξουν τις εξελίξεις, δίνοντας την εντύπωση της κυριαρχίας, με την παλιά έννοια.¹⁴

Κατά τους Νέγκρι και Χαρντ, μια διάκριση ανάμεσα στο δημόσιο και στον ιδιωτικό χώρο, ανάμεσα στο μέσα και στο έξω, δεν έχει κανένα νόημα ούτε εντός των ξεχωριστών χωρών, ούτε σε παγκόσμιο επίπεδο ακόμη και με τη στρατιωτική έννοια. Κατά τη γνώμη τους, η κυρίαρχη εξουσία δεν εκστρατεύει κατά ενός «Άλλου» που βρίσκεται εκτός της

επικράτειάς της, αλλά επεκτείνεται για να εγκολπώσει όλο τον πλανήτη. «Οι ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι έχουν τελειώσει», υποστηρίζουν. Κάθε αυτοκρατορικός πόλεμος, όπως ειπώθηκε, είναι εμφύλιος και διακρίνεται για τη λειτουργία της αστυνόμευσης που ασκεί με στόχο τη διατήρηση της «παγκόσμιας τάξης». Υπό αυτήν την οπτική οφείλει κανείς να δει, τονίζουν, την κατάπιση της εξέγερσης στο Λος Άντζελες, στις αρχές της δεκαετίας του '90, αλλά και τον πόλεμο στη Βοσνία, ή οπουδήποτε άλλο.¹⁵ Ούτε οι ΗΠΑ, αλλά ούτε και κανένα άλλο εθνικό κράτος, δεν μπορεί ν' αποτελέσει το κέντρο ενός ιμπεριαλιστικού σχεδίου. «Ο ιμπεριαλισμός έχει ξοφλήσει. Κανένα έθνος δεν πρόκειται να ηγηθεί του κόσμου με τον τρόπο που ηγήθηκαν τα ευρωπαϊκά έθνη κατά τους νεότερους χρόνους, καταλήγουν»¹⁶.

Οι δύο διανοητές υποστηρίζουν ότι την ανάδυση της Αυτοκρατορίας την «προέβλεψε», υπό μία έννοια, ο Λένιν στην ανάλυσή του για τον ιμπεριαλισμό. Γιατί εντόπισε τα αδιέξοδά του και την ανάγκη του κεφαλαίου, κάποια στιγμή, να συντρίψει τα όρια μεταξύ έσω και έξω. Οι δύο λανθάνουσες εναλλακτικές, κατά τη γνώμη τους, στο έργο του Λένιν είναι η προοπτική ή της παγκόσμιας κομμουνιστικής επανάστασης ή η ανάδυση της Αυτοκρατορίας.¹⁷

Σήμερα, σημειώνουν, δεν μπορεί να γίνει, πλέον, σαφής διάκριση μεταξύ Α', Β' και Γ' κόσμου. Το κεφάλαιο βρίσκεται ενώπιον ενός μάλλον εξομαλυσμένου κόσμου μετά τον μετασχηματισμό των κυρίαρχων παραγωγικών δυνάμεων. Ο ρόλος της βιομηχανικής εργασίας στο εργοστάσιο έχει περιοριστεί και δίνεται προτεραιότητα στην επικοινωνία, στη συνεργασία και στη συναισθηματική εργασία. Σε αυτό το πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας, η δημιουργία πλούτου τείνει ολοένα και περισσότερο προς τη λεγόμενη «βιοπολιτική παραγωγή», δηλαδή την ίδια την παραγωγή του κοινωνικού βίου, κατά την οποία το οικονομικό, το πολιτικό και το πολιτισμικό «αλληλοκαλύπτονται και αλληλοεπιδρούν».¹⁸ Αντικείμενο εκμετάλλευσης πλέον δεν είναι μόνο η παραγωγική δραστηριότητα αλλά η καθολική ικανότητα του παράγειν. «Η Αυτοκρατορία είναι ο μη τόπος της παγκόσμιας παραγωγής όπου πραγματοποιείται η εκμετάλλευση της εργασίας».¹⁹

Πλέον, ο τομέας των υπηρεσιών, συνεχίζουν, καλύπτει ένα ευρύ φάσμα της εργασιακής δραστηριότητας από την ιατρική μέριμνα, την εκπαίδευση, τα οικονομικά μέχρι τις μεταφορές, την ψυχαγωγία, τη διαφήμιση. Κεντρική θέση σε όλα αυτά έχουν η γνώση, η πληροφορική, το συναίσθημα, η επικοινωνία. Η βιομηχανική παραγωγή θα συνεχίσει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο αλλά η ίδια η διαδικασία της θα ανακαθοριστεί από την πληροφορική. Η διαφορά, πια, ανάμεσα στα προϊόντα της βιομηχανίας και των υπηρεσιών είναι δυσδιάκριτη.²⁰

Η Αυτοκρατορία, όμως, υπογραμμίζουν, είναι καλύτερη από προηγούμενες μορφές κοινωνιών, με την ίδια λογική που ο Μαρξ υποστήριζε ότι ο καπιταλισμός αντιπροσώπευε την πρόοδο σε σχέση με προηγούμενους τρόπους παραγωγής. Κατασκευάζει δικές της εξουσιαστικές και εκμεταλλευτικές σχέσεις, και συχνά είναι πιο βάνουσες από ό,τι οι παλαιότερες. «Το τέλος της διαλεκτικής της νεωτερικότητας δεν συνεπέφερε και το τέλος της διαλεκτικής της εκμετάλλευσης»,²¹ υπογραμμίζουν. Η διαμόρφωση της Αυτοκρατορίας,

όμως υπό αυτήν την έννοια, δίνει νέες δυνατότητες στις δυνάμεις της ανθρώπινης απελευθέρωσης. «Οι δημιουργικές δυνάμεις του πλήθους που συντηρούν την Αυτοκρατορία είναι εξίσου ικανές να οικοδομήσουν αυτόνομα μια αντι-Αυτοκρατορία, μια εναλλακτική μορφή πολιτικής οργάνωσης των παγκόσμιων ροών και ανταλλαγών». Οι αγώνες για την ανατροπή της Αυτοκρατορίας δεν μπορούν παρά να δοθούν εντός του «αυτοκρατορικού πεδίου». ²²

Οι Νέγκρι και Χαρντ έχουν την άποψη ότι οι διεθνείς κύκλοι λαϊκών και εργατικών αγώνων του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα ήταν η κινητήρια δύναμη που οδήγησε στην εξέλιξη των θεσμών του κεφαλαίου και το ώθησε στην αναδιάρθρωση και, κατά συνέπεια, στο σχηματισμό της Αυτοκρατορίας, η οποία είναι η απάντηση στον προλεταριακό διεθνισμό, αλλά όχι με την διαλεκτική έννοια της αντίθεσης, αλλά απλώς με την έννοια της εξέλιξης. ²³ Ιδιαίτερα οι κοινωνικοί αγώνες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αύξησαν, για το κεφάλαιο, το κόστος αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης και τον κοινωνικό μισθό, με αποτέλεσμα να μειωθεί το ποσοστό κέρδους του. Επέβαλλαν, επίσης, αλλαγές στην ποιότητα και στη φύση της εργασίας. Το «πειθαρχικό καθεστώς» του ιμπεριαλισμού δεν μπορούσε, πλέον, να χαλιναγωγήσει τις επιθυμίες και τις ανάγκες του πληθυσμού, και έτσι άρχισε να διαμορφώνεται μια νέα μορφή παγκόσμιας κυριαρχίας, αυτή που ονομάζουμε Αυτοκρατορία. ²⁴

Στο πλαίσιο της παραπάνω συλλογιστικής, οι Νέγκρι και Χαρντ τοποθετούνται και σχετικά με το σύγχρονο επαναστατικό υποκείμενο. Στο πλαίσιο της, το υποκείμενο της εργασίας και της εξέγερσης έχει αλλάξει ριζικά. Έχει μεταβληθεί ριζικά η σύνθεση του προλεταριάτου. Ενωσιολογικά, πλέον, ο όρος είναι μια ευρεία κατηγορία όπου περιλαμβάνονται όλοι εκείνοι που η εργασία τους υπάγεται στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και αναπαραγωγής. Το προλεταριάτο δεν είναι αυτό που ήταν αλλά δεν σημαίνει ότι έχει εξαφανιστεί: διαιρείται πλέον προς «ποικίλες κατευθύνσεις, διαφορές και διαστρωματώσεις». ²⁵ Σήμερα, το προλεταριάτο δεν έχει σαφή εδαφική βάση και παράγει άυλα. «Η παλιά εργατική τάξη της φορντικής εποχής γίνεται μειοψηφία στο εσωτερικό του νέου προλεταριάτου και δεν είναι πια ικανή, αν δεν έχει συνταχθεί με άλλα στρώματα, να εκπροσωπήσει το γενικό συμφέρον». Τα προϊόντα σήμερα παράγονται κυρίως από επικοινωνία, πνευματική εργασία, παράγονται άυλα και η παραγωγή τους λειτουργεί υπό τη μορφή δικτύου. ²⁶

Δεν είναι πλέον δυνατόν, εκτιμά ο Νέγκρι, να δράσει κάποιος για την απελευθέρωση των καταπιεσμένων τάξεων χωρίς να λάβει υπ' όψιν του «τις αυτοκρατορικές διαστάσεις τόσο της κυριαρχίας όσο και της επαναστατικής συνεργασίας». ²⁷ Οι νέες διαστάσεις της εξουσίας απαιτούν νέες διαστάσεις της αντίστασης, σημειώνεται. Οι αλλαγές αυτές αφορούν τη σχέση μεταξύ της οργάνωσης των κινημάτων και της οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής παραγωγής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, κατά τους δύο διανοητές, είναι ότι οι δικτυακοί αγώνες του πλήθους και η μεταφορντική οικονομική παραγωγή έχουν ένα κοινό: γίνονται και τα δύο στο βιοπολιτικό επίπεδο. Σήμερα, δεν μετρά η πειθαρχία αλλά η δημιουργικότητα, η επικοινωνία και η αυτοδιοργανωμένη συνεργασία. Στόχος είναι η παραγωγή μιας νέας υποκειμενικότητας και ενός νέου

τρόπου ζωής. Αυτός ο στόχος υπάρχει και εντός της οργάνωσης του πλήθους, της έννοιας που οι Νέγκρι και Χαρντ προβάλλουν αντί της εργατικής τάξης.²⁸

Πρέπει να γίνει κατανοητό, υπογραμμίζει ο Νέγκρι, ότι το σύγχρονο επαναστατικό υποκείμενο δεν είναι η εργατική τάξη, με την έννοια του φορντικού μοντέλου του καπιταλισμού. «Όταν μιλάμε για την εργασία ως παραγωγό της ιστορικής διαδικασίας (και της καπιταλιστικής ιστορικής διαδικασίας), μιλάμε με την έννοια μιας δύναμης που δεν είναι μόνο παραγωγή αλλά και ικανότητα παρέμβασης στην αναπαραγωγή, στη διανοήση, σε όλες τις πλευρές της ζωής...»²⁹ Στην εποχή της βιοεξουσίας και της βιοπολιτικής, εκτιμούν οι Νέγκρι και Χαρντ, ηγεμονεύει η άυλη εργασία ως προς το ρόλο της στην παραγωγή και όχι αριθμητικά. Είναι η πλέον ασταθής εργασία (ευέλικτο ωράριο, λιγότερα χρήματα κλπ.) αλλά έχει τη δυνατότητα να παράγει τα μέσα αναπαραγωγής της κοινωνίας αλλά και άμεσα τις κοινωνικές σχέσεις, δηλαδή παράγει υποκειμενικότητα και λειτουργεί ως δίκτυο. Γι αυτό και μόνο το πλήθος μπορεί να σταθεί απέναντι σε αυτήν την βιοεξουσία ως δίκτυο.³⁰

Σήμερα, συνεχίζουν, όλες οι μορφές εργασίας είναι κοινωνικά παραγωγικές. Η εργατική τάξη είναι μέσα στο πλήθος αλλά δεν έχει κανένα πολιτικό προνόμιο απέναντι στις άλλες παραγωγικές τάξεις. Το πλήθος είναι πιο ανοιχτή και επεκτατική έννοια από την εργατική τάξη, δίνει πιο ανεπτυγμένο ορισμό του νέου προλεταριάτου, ως του συνόλου εκείνου των ατόμων που παράγουν υπό το νόμο του κεφαλαίου. Το ότι παράγονται πλέον άυλα αγαθά, όπως έννοιες, κώδικες, ιδέες, τρόπος ζωής, δεν σημαίνει ότι η εργατική δύναμη δεν είναι υλική.³¹ Επίσης, στο πλήθος δεν συμπεριλαμβάνονται μόνο οι μισθωτοί αλλά και οι φτωχοί, οι άνεργοι, οι μετανάστες που δεν έχουν λάβει άδειες εργασίας και παραμονής, γιατί όλοι είναι θύματα της παγκόσμιας τάξης της Αυτοκρατορίας και επιπλέον είναι όλοι εν δυνάμει παραγωγική δύναμη.³²

Όπως σημειώνει ο Νέγκρι το πλήθος δεν είναι η κατάληξη μιας διαλεκτικής διαδικασίας στο πλαίσιο της ταξικής πάλης μεταξύ κεφαλαίου και προλεταριάτου. Μόνο από την άποψη της ανάλυσης, γράφει, υπάρχει μια «κάποια» συνέχεια από τον μαζικό εργάτη στον κοινωνικό εργάτη, δηλαδή στον μετακινούμενο, ευέλικτο, μεταμοντέρνο εργάτη. Μια συνέχεια που συνδέεται με την παραγωγή αξίας, και δεν εμφανίζεται ξεκάθαρα στον όρο «πλήθος».³³

Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι οι επαναστάσεις του 20^{ου} αιώνα, τονίζουν οι δύο διανοητές, ηττήθηκαν. Το αντίθετο. Κάθε μία από αυτές προήγαγε τους όρους της ταξικής πάλης, δημιούργησε τις προϋποθέσεις μιας νέας πολιτικής αντικειμενικότητας. Η σύγχρονη Αυτοκρατορία, κατά τη γνώμη τους, δεν είναι το αίτιο αλλά το αιτιατό της ανόδου των νέων δυνάμεων του πλήθους. Όταν το πλήθος εργάζεται, παράγει και αναπαράγει αυτόνομα ένα ολόκληρο σύστημα. Ταυτόχρονα, όμως, παράγει και τον εαυτό του ως μοναδικότητα, «μια μοναδικότητα που συνιστά μια πραγματικότητα, που ιδρύει ένα νέο τόπο μέσα στον μη – τόπο της Αυτοκρατορίας».³⁴ Η αντίσταση, προσθέτουν, δεν είναι αντίδραση στο όποιο είδος εξουσίας αλλά το αντίστροφο, είναι η βάση πάνω στην οποία θεμελιώνεται η νέα μορφή εξουσίας, όπως

παραδείγματος χάριν ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε στη βάση της εργασίας.³⁵

Το πλήθος, διευκρινίζουν οι Νέγκρι και Χαρντ, είναι διαφορετικό και από το λαό, και από τη μάζα και από την εργατική τάξη. Ο λαός, υποστηρίζουν, περιθωριοποιεί τις διαφορές και ενοποιεί τους ανθρώπους υπό μία κοινή ταυτότητα. Η μάζα, από την άλλη, εμπεριέχει διαφορετικότητες αλλά αυτές ανακατευθύνονται και πνίγονται μέσα σε αυτήν, δίνοντας της μια «γκρι» απόχρωση ομοιομορφίας. Τέλος, η εργατική τάξη, λένε, αναφέρεται στους μισθωτούς με την πιο πλατιά της έννοια και όχι στους φτωχούς ή στους ανέργους. Αντίθετα με όλα αυτά, το πλήθος δεν είναι ταυτότητα, ούτε ομοιομορφία και μέσα από το σεβασμό της διαφορετικότητας αναζητάται το «κοινό».³⁶

Το πλήθος, δηλαδή, είναι ένα σύνολο μοναδικοτήτων, κοινωνικών υποκειμένων όπου η διαφορετικότητα δεν μειώνεται σε κοινή ταυτότητα όπως ο λαός. Ούτε είναι θρυμματισμένο, ούτε ασύντακτο όπως ο όχλος ή η μάζα. Είναι κοινωνικό υποκείμενο ενεργό που δρα στη βάση του «κοινού». Είναι το μοναδικό υποκείμενο που μπορεί να πραγματοποιήσει τη δημοκρατία στο πλαίσιο της Αυτοκρατορίας. Είναι «ζωντανή σάρκα» που αυτοκυβερνάται.³⁷ Και οι δύο διανοητές επιμένουν σε αυτό το μάλλον νεφελώδες και ασαφές σχήμα γράφοντας ότι η σάρκα του πλήθους είναι «καθαρό εν δυνάμει», ζωτική δύναμη απεγκλωβισμένη από κάποια συγκεκριμένη μορφή. Υπό αυτήν την έννοια, υποστηρίζουν το πλήθος είναι «στοιχείο του κοινωνικού όντος διαρκώς κατευθυνόμενο προς την ολότητα της ζωής». Από πολιτική σκοπιά «αυτό το σώμα αντιδρά σε κάθε προσπάθεια να φυλακιστεί στα ιεραρχικά όργανα ενός πολιτικού σώματος»,³⁸ δηλαδή στο πλαίσιο μιας ιεραρχικά δομημένης οργάνωσης ανάλογης με τις παραδοσιακές μορφές έκφρασης, παλαιότερα, της εργατικής τάξης.

Από κοινωνικο-οικονομικής πλευράς, το πλήθος, υποστηρίζουν οι δύο στοχαστές, είναι το κοινό υποκείμενο της εργασίας, η σάρκα της μεταμοντέρνας παραγωγής, το αντικείμενο που το κεφάλαιο προσπαθεί να ενσωματώσει στη δική του ανάπτυξη ως οργανική ενότητα, όπως το Κράτος έπραξε με το λαό. Οι κοινωνικές ανισότητες, υπογραμμίζουν οι Νέγκρι και Χαρντ, αποκαλύπτονται στη σφαίρα της παραγωγής και εκεί εκδηλώνονται και οι δραστηριότητες της αντίστασης αλλά και οι εναλλακτικές προτάσεις στην εξουσία της Αυτοκρατορίας.³⁹ Με άλλα λόγια, στο πεδίο της παραγωγής και της ρύθμισης της υποκειμενικότητας αναδύεται το κύριο πεδίο αντίστασης στην Αυτοκρατορία.⁴⁰

Όπως υποστηρίζει ο Νέγκρι, στην ανάλυσή της «Αυτοκρατορίας» που επιχειρεί από κοινού με τον Χαρντ, οι εργατικοί αγώνες και τα προλεταριακά κινήματα γενικώς, «παραμένουν το κλειδί της ανάπτυξης της αντίστασης», όσο και αν αυτό ακούγεται αντιφατικό, ακριβώς γιατί το κύριο πεδίο αντίστασης και ρύθμισης της υποκειμενικότητας εντοπίζεται στο επίπεδο της παραγωγής. Όμως, κατά τη γνώμη τους, λειτουργούν περισσότερο ως «σημείο εκκίνησης» της όποιας αντίδρασης καθώς δεν ισχύει πλέον το «σχήμα» στο οποίο από την μία πλευρά βρίσκεται η εργατική τάξη και από την άλλη το κεφάλαιο, γιατί έχει, όπως προαναφέρθηκε, αλλάξει ριζικά η ίδια η φύση και ο χαρακτήρας της

εργασίας, η οποία δεν είναι πια μόνο παραγωγή αλλά και «ικανότητα παρέμβασης στην αναπαραγωγή, στη διανοήση..»⁴¹

Γύρω από τους εργασιακούς αγώνες αναδύεται η πραγματική βιοπολιτική μορφή του πλήθους. Η βιοπολιτική παραγωγή του πλήθους, συνεχίζουν οι Νέγκρι και Χαρντ, τείνει να κινητοποιήσει ό,τι έχει «κοινό». Αναπτύσσοντας την παραγωγική αρχή της, το πλήθος μπορεί να διαπεράσει την Αυτοκρατορία από άκρη σε άκρη, για να εκφραστεί και να κυβερνηθεί αυτόνομα. Το κεφάλαιο σήμερα βρίσκεται παντού, όχι μόνο στους χώρους της δουλειάς. Το πλήθος, καταλήγουν, είναι μια σύλληψη κατά την μαρξιστική οπτική της κοινωνικής τάξης.⁴²

Το πλήθος ως νέο προλεταριάτο, επισημαίνει ο Νέγκρι, κρίνεται κυρίως όχι τόσο πια από την τεχνική του σύνθεση, δηλαδή τη θέση του στον νέο κύκλο οργάνωσης της δουλειάς, όσο από την πολιτική του σύνθεση, δηλαδή από το σύνολο των συμπεριφορών και των επιθυμιών που μπορούν να το διαμορφώσουν ως πολιτικό υποκείμενο. Ορισμένα πρώτα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από τους εργασιακούς αγώνες, συμπληρώνει, αλλά η εικόνα της δυνατότητας του πλήθους να γίνει πολιτικό υποκείμενο παραμένει κάπως θολή. Είναι μια διασκορπισμένη μορφή που δεν μπορεί να συνταχθεί γύρω από έναν κοινό παράγοντα.⁴³

Η έννοια της πάλης των τάξεων, σημειώνει ο Ιταλός διανοητής, δεν είναι ξεπερασμένη. Αν και σήμερα, δεν υπάρχει η δυνατότητα διάκρισης κύκλων αγώνα σε διεθνές επίπεδο, όπως γινόταν παλαιότερα, φαίνεται ότι οι ταξικοί αγώνες, όντας διάσπαρτοι και περισσότερο τοπικού χαρακτήρα, είναι εντονότεροι και πιο ριζοσπαστικοί. Χάνουν ως προς τη δύναμη της μετάδοσης των στόχων τους, σε διεθνές επίπεδο, αλλά κερδίζουν σε ριζοσπαστικότητα, σε πλούτο της κοινωνικής σύνθεσης που καταφέρνουν να διασφαλίσουν σε τοπικό επίπεδο, και σε πολιτική άρθρωση, εκτιμά ο Νέγκρι. Παραδειγματος χάριν, η εξέγερση του Λος Άντζελες, ο αγώνας των Ζαπατίστας στο Μεξικό ή οι μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις στη Γαλλία το 1995. Μεταξύ αυτών των παραδειγμάτων υπάρχει ασυμμετρία, αλλά έχουν ένα σημαντικό κοινό: μεταμόρφωσαν το τοπικό ζήτημα σε πολιτικό και γενικό.⁴⁴

Δηλαδή, κατά τους Νέγκρι και Χαρντ, στην εποχή της επικοινωνίας, οι αγώνες έχουν σχεδόν χάσει τη μεταδοτικότητά τους. Ό,τι όμως έχασαν σε έκταση, διάρκεια και μεταδοτικότητα, το κέρδισαν σε ένταση. Αν και έθεσαν τα ζητήματα τοπικά, αυτά ήταν υπερεθνικού ενδιαφέροντος γιατί, επί της ουσίας, σπρέφονταν κατά της νέας αυτοκρατορικής κίνησης του κεφαλαίου. Είναι, όπως υποστηρίζουν, ταυτόχρονα, όλοι αγώνες οικονομικοί, πολιτικοί και πολιτιστικοί, δηλαδή βιοπολιτικοί. Αυτό που δεν είναι εύκολο είναι να εντοπιστεί ο κοινός εχθρός, η Αυτοκρατορία. Αυτή, όμως, η διάσπαση των αγώνων, εκτιμούν, μπορεί ίσως να αξιολογηθεί και θετικά γιατί μία εστία εξέγερσης μπορεί ν' αποδειχτεί εξαιρετικά ισχυρή αφού το «δυναμικό κέντρο της Αυτοκρατορίας, εφόσον λειτουργεί ως δίκτυο, μπορεί να προσεγγιστεί αμέσως από οποιοδήποτε σημείο της επιφάνειάς της». Οι αγώνες δεν έχουν πλέον οριζόντια σύνδεση. Μοιάζουν περισσότερο με κάθετα άλματα προς το δυναμικό κέντρο της Αυτοκρατορίας γι αυτό και δεν έχει νόημα, πλέον, κατά τη γνώμη τους, η διάκριση μεταξύ στρατηγικής και τακτικής.⁴⁵

Με άλλα λόγια, ο κύκλος των παγκοσμιοποιημένων αγώνων αναπτύσσεται ως δίκτυο. Κάθε αγώνας έχει τοπικό χαρακτήρα αλλά λειτουργεί ως κόμβος με τους άλλους. Παραμένει συνδεδεμένος με τις τοπικές συνθήκες όντας παράλληλα σε κοινό δίκτυο. Αυτό το είδος οργάνωσης πλησιάζει περισσότερο από κάθε άλλο την πολιτική έκφραση της έννοιας του πλήθους. Συνεχίζουν, βέβαια, και οι, παλιού τύπου, αγώνες αλλά μόνο ως μέρος του δικτύου.⁴⁶

Ουσιαστικά, υπογραμμίζουν οι Νέγκρι και Χαρντ, το πλήθος είναι το άλλο πρόσωπο της παγκοσμιοποίησης καθώς ανοίγονται νέοι αναρίθμητοι δρόμοι επικοινωνίας, συνεργασίας, συνάντησης. Δεν έχει την ίδια μορφή ανά τον πλανήτη. Το πλήθος, ως ανοιχτό και επεκτεινόμενο δίκτυο, εκφράζει τις διαφορές και διατηρώντας τες έχει τη δυνατότητα ανακάλυψης του «κοινού» και της συνεπαγόμενης αντίδρασης απέναντι στην Αυτοκρατορία.⁴⁷ Οι δυνάμεις που αμφισβητούν την Αυτοκρατορία, όμως, δεν περιορίζονται, όπως προαναφέρθηκε, σε μια συγκεκριμένη περιοχή.⁴⁸ Γι αυτό και είναι λάθος πλέον να υπερασπίζεται κανείς την τοπικότητα ενός προβλήματος ή ενός αγώνα ή μιας εναλλακτικής πρότασης, γιατί με τον τρόπο αυτό «παραγνωρίζει και συγκαλύπτει» τον πραγματικό εχθρό, την Αυτοκρατορία.⁴⁹

Οι δύο στοχαστές επισημαίνουν ότι αν και υπάρχει η επιθυμία εναντίωσης στην εκμετάλλευση, σήμερα δεν εκδηλώνεται η εξέγερση. «Το πρόβλημα δεν είναι γιατί εξηγείται ο λαός, αλλά γιατί δεν το κάνει...» Εντοπίζουν, όπως προαναφέρθηκε, ως σημαντικό πρόβλημα τη δυσκολία αποσαφήνισης του κοινού εχθρού, του προσδιορισμού της πηγής παραγωγής της καταπίεσης, δηλαδή της Αυτοκρατορίας. Εκτιμούν, δε, ότι στην σημερινή «μετανεωτερική» εποχή, η εναντίωση θα πρέπει να μην έχει τη μορφή μετωπικής αντιπαράθεσης αλλά μάλλον πλάγιας ή διαγώνιας αντιπαράθεσης. Να είναι «αποσκίρτηση» του πλήθους από το «αυτοκρατορικό σύστημα».⁵⁰ Να είναι, δηλαδή, μια αντιπαράθεση που όπως υποστηρίζει από τη δική του πλευρά ο Τζον Χάλλογουεϊ, εκτιμώντας ότι αυτού του είδους οι επαναστάσεις «απέτυχαν οριστικά»⁵¹, δεν θα έχει ως στόχο την κατάληψη της όποιας εξουσίας, αλλά θα αποτελείται από «πράξεις που «πρέπει να δείχνουν πέραν: να διεκδικούν εναλλακτικές μορφές του πράττειν...»⁵²

Το ζήτημα, λοιπόν, είναι πώς η επιθυμία εναντίωσης στην εκμετάλλευση θα εκδηλωθεί ως εξέγερση «αποσκίρτησης». Η, αλλιώς, όπως τονίζει ο Τόνι Νέγκρι, «πώς από τεχνική σύνθεση το νέο αυτό προλεταριάτο (το πλήθος) θα περάσει στην πολιτική, δηλαδή θα γίνει πολιτικό υποκείμενο». Εφόσον, κατά την άποψή του, η τεχνική σύνθεση, σήμερα, για το νέο προλεταριάτο σχηματίζεται ως ευελιξία, εδαφική κινητικότητα, πνευματικότητα και συνεργασία, το πολιτικό του κίνημα πρέπει να προσπαθήσει να κάνει πολιτικό αποτέλεσμα αυτά τα χαρακτηριστικά. «Η διαρκής αναζήτηση του πολιτικού είναι μια υλική λειτουργία της μάζας. Μέσα σ' αυτήν μπορεί να δημιουργηθούν οι συνθήκες μιας νέας ταξικής συνείδησης».⁵³

Η δράση του πλήθους, υπογραμμίζουν οι Νέγκρι και Χαρντ, είναι πολιτική όταν αρχίζει ν' αντιπαράθεται άμεσα και με επαρκή συνείδηση στις κεντρικές κατασταλτικές λειτουργίες της Αυτοκρατορίας, έτσι ώστε

να μην τους επιτρέπει να αποκαθιστούν την τάξη. Παραδέχονται, βέβαια, ότι ο καθήκον αυτό είναι «αφηρημένο». Προτείνουν, κατά συνέπεια, ως κεντρικά πρώτα αιτήματα μιας δράσης του πλήθους το αίτημα για παγκόσμια υπηκοότητα, για δικαίωμα σε κοινωνικό μισθό, για επανιδιοποίηση, καταρχάς, των μέσων παραγωγής.⁵⁴

Προτείνουν, δηλαδή, ένα πολιτικό σχέδιο υποστηρίζοντας ότι είναι αναγκαίο για να υπάρξει το πλήθος ως πολιτικό υποκείμενο.⁵⁵ Αν και εκτιμούν ότι η ύπαρξη ενός πολιτικού σχεδίου υπό την μορφή λίστας διεκδικήσεων δεν είναι πάντα ο καλύτερος τρόπος, υπογραμμίζουν ότι είναι απαραίτητη η διατύπωση προτάσεων που θα οδηγήσουν σε θεσμικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες, με τη σειρά τους, θα ενισχύσουν τις εξουσίες του πλήθους.

Κατά τη γνώμη τους, οι έννοιες μεταρρύθμιση και επανάσταση, αν και διαφορετικές, δεν είναι αντίθετες. Σήμερα, μια δημοκρατική μεταρρύθμιση θα αποδεικνυε την ανικανότητα της Αυτοκρατορίας για πραγματική δημοκρατία, και θα καθιστούσε πασιφανή την αναγκαιότητα και τη δυνατότητα της επανάστασης.

Οι Νέγκρι και Χαρντ καταθέτουν ορισμένες πρώτες ιδέες διεκδικήσεων ανά τομέα. Ως προς την αντιπροσωπευτικότητα, προτείνουν την δημιουργία ενός παγκόσμιου κοινοβουλίου με εκλογικές περιφέρειες σε όλο τον κόσμο ασχέτως των συνόρων. Ως προς το δίκαιο και τη δικαιοσύνη, προτείνουν την θεσμοθέτηση ανεξάρτητης παγκόσμιας επιτροπής που θα έχει διεθνή ελεγκτικό χαρακτήρα και την ενίσχυση της αρμοδιότητας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Ως προς την οικονομία προτείνουν την μείωση ή διαγραφή των χρεών των φτωχότερων χωρών υπό την εποπτεία της παραπάνω ανεξάρτητης επιτροπής ή την επιβολή φόρου στις χρηματιστηριακές συναλλαγές (φόρος Τόμπιν). Φθάνοντας, όμως, στο βιοπολιτικό επίπεδο, παραδέχονται ότι η διατύπωση προτάσεων και η υλοποίησή τους, όπως άλλωστε και στους προηγούμενους τομείς, είναι εξαιρετικά δύσκολη, υπό το πρίσμα πάντα της Αυτοκρατορίας, και αρκούνται στην πρόταξη της ανάγκης προστασίας του περιβάλλοντος, προώθησης της ενημέρωσης, τερματισμού των πολέμων.⁵⁶

Συνοψίζοντας το «πολιτικό σχέδιο» του πλήθους, οι Νέγκρι και Χαρντ τονίζουν ότι πρώτος στόχος του πρέπει να είναι η κατάργηση, σε παγκόσμιο επίπεδο, της κυριαρχίας προς όφελος της πραγματικής δημοκρατίας, με την έννοια που ο Λένιν υποστήριζε την απονέκρωση του κράτους. Αυτό είναι το νόημα, κατά τη γνώμη τους, του συνθήματος «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός». Η καταστροφή της εθνικής κυριαρχίας, πχ, δεν θα είναι, όμως, ούτε αυθόρμητη, ούτε άμεση, και θ' ακολουθηθεί από νέες δημοκρατικές θεσμικές δομές που θα συμπίπτουν με τα επικοινωνιακά δίκτυα του πλήθους. Όλα αυτά, όμως, θα πρέπει να γίνουν αντικείμενο διεκδίκησης ολόκληρου του πλήθους.⁵⁷

Προχωρώντας παραπέρα, ο Νέγκρι ασκεί κριτική στην έννοια και στην μορφή του παραδοσιακού κόμματος της εργατικής τάξης, με δεδομένη, άλλωστε, την άποψη του ότι το νέο επαναστατικό υποκείμενο είναι το «πλήθος» και περιγράφει ως εξής το κόμμα του «νέου προλεταριάτου»: «Το διεκδικούμε έτσι, όπως διεκδικούμε την παραγωγή της εργασίας και την αφθονία των επιθυμιών. Διεκδικούμε το κόμμα

εκείνων που δουλεύουν, που δημιουργούν την ελευθερία και δεν καταφέρνουν να είναι ελεύθεροι. Εκείνο τα κόμμα που με εξαιρετική δύναμη θα εκφράζει τη δυνατότητα να αναδιατάξει την εργασία και την ελευθερία....Η διεκδίκηση της ιστορίας μας είναι η διεκδίκηση του κομμουνισμού...»⁵⁸

Σήμερα η αριστερά, υποστηρίζει ο Ιταλός διανοητής, πρέπει ν' αναγνωρίσει τον εαυτό της μέσα στην παγκοσμιοποίηση. Να ερμηνευτεί ως ο αναπόφευκτος και καταλληλότερος ορίζοντας για τους κοινωνικούς αγώνες. Μόνο εντός παγκοσμιοποίησης τίθενται οι στόχοι της πάλης για το «κοινό». Πρόκειται για αγώνες πχ για την διασφάλιση της παγκόσμιας κινητικότητας της εργατικής δύναμης, για έναν ικανοποιητικό μισθό για όλους που θα εξασφαλίζει επιβίωση αλλά και γνώση, αγώνες για μια επιβιώσιμη της τεράστιας παραγωγικότητας που επιτρέπει και δημιουργεί η συνεργασία.⁵⁹

Σήμερα, υπογραμμίζουν οι Νέγκρι και Χαρντ στην «Αυτοκρατορία, στο «μεταφορντικό και πληροφοριακό καθεστώς παραγωγής», εμφανίζεται η μορφή του «κοινωνικού εργάτη», στην οποία «συνυφαίνονται τα νήματα της άυλης εργατικής δύναμης». Το «πρόγραμμα του κοινωνικού εργάτη είναι το πρόγραμμα της κοινωνικής συγκρότησης». Η «συντακτική δύναμη της εργασίας μπορεί να εκφραστεί ως αυτοαξιοποίηση του ανθρώπινου και ως πολιτική δύναμη ή ως συγκρότηση της κοινωνίας στη βάση μιας παραγωγής που θα καθορίζεται από τις ανάγκες όλων...[...]...το πλήθος είναι βιοπολιτική αυτό-οργάνωση...[...]...Το μόνο συμβάν που μένει να συντελεστεί είναι η οικοδόμηση ή μάλλον ή ανταρσία μιας ισχυρής οργάνωσης..»⁶⁰

Πώς, όμως, το πλήθος θα φτάσει να συγκροτηθεί σε πολιτικό υποκείμενο μέσα από τη διατύπωση ενός πολιτικού σχεδίου; Ποια μορφή θα λάβει αυτό το «κόμμα του νέου προλεταριάτου που διεκδικούμε»; Πώς θα οδηγηθεί το «πλήθος» στη συνειδητοποίηση του κοινού εχθρού; Τα ερωτήματα αυτά δεν απαντώνται ξεκάθαρα από τους Νέγκρι και Χαρντ που υποστηρίζουν ότι μόνο το πλήθος με τον εμπειρικό πειραματισμό του «θα προσφέρει μοντέλα και θα καθορίσει πότε και πώς το δυνατό θα γίνει πραγματικό».⁶¹

Ως καλύτερο παράδειγμα δικτυακής οργάνωσης που ταιριάζει στο χαρακτήρα του πλήθους προβάλλουν το «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης». Γιατί πρόκειται, όπως υποστηρίζουν οι δύο διανοητές, για οργανώσεις, κοινότητες και δυνάμεις που ενώθηκαν στη δράση, διατηρώντας την αυτονομία τους και τους διαφορετικούς στόχους τους. Η δημοκρατία καθορίζει τους στόχους και τη δράση του κινήματος. Ακόμη και εδώ, βέβαια, παραδέχονται ότι το κίνημα αυτό δεν έχει καταφέρει να κινητοποιήσει το πλήθος παγκοσμίως αλλά μόνο σε Ευρώπη και Αμερική και το κυριότερο ότι στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα μεταξύ των συνόδων των μεγάλων οικονομικών οργανισμών ή των συναντήσεών του ως Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμο δεν έχει καταφέρει «να γεννήσει τη θεμελιώδη μάχη και ν' αρθρώσει μια εναλλακτική κοινωνική οργάνωση». Εκτιμούν ότι ίσως πρόκειται για «στιγμιαίες αδυναμίες που θα διορθωθούν σταδιακά»⁶². Το γιατί υπάρχουν οι αδυναμίες αυτές και το πώς θα αντιμετωπιστούν είναι άλλο ένα θέμα που οι Νέγκρι και Χαρντ δεν θίγουν.

Συμπερασματικά, λοιπόν, οι Νέγκρι και Χαρντ, λοιπόν, υποστηρίζουν ότι απέναντι στην καινοφανή μορφή βιοπολιτικής κυριαρχίας και εξουσίας που εκφράζει η Αυτοκρατορία, μια μορφή πολύ διαφορετική από τον ιμπεριαλισμό και το φορντικό μοντέλο παραγωγής, δεν μπορεί πλέον να σταθεί η εργατική τάξη με την παραδοσιακή έννοια του όρου, η οποία αποτελεί ένα τμήμα, χωρίς ιδιαίτερα προνόμια, το «νέου προλεταριάτου». Το «νέο αυτό προλεταριάτο είναι το πλήθος» που μπορεί να λάβει χαρακτηριστικά «κοινωνικής τάξης». Οι Νέγκρι και Χαρντ περιγράφουν, έστω και με νεφελώδη τρόπο ορισμένες φορές, τι είναι και τι δεν είναι το πλήθος αλλά όχι το πώς θα μετεξελιχθεί σε πολιτικό υποκείμενο. «Το πλήθος δεν είναι ένα κοινωνικό σώμα. Δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια ενότητα ή να υποταχθεί στην κυβέρνηση του ενός. Δεν μπορεί να προσαρμοστεί σε έναν παραδοσιακό τρόπο διακυβέρνησης, ακόμη και αν κερδίσει την Αυτοκρατορία.»⁶³ Και όπως παραδέχονται, η μέχρι σήμερα εμπειρία δείχνει ότι το πλήθος δεν μπορεί ως τέτοιο να κυβερνήσει, ούτε να δεσμεύσει την κοινωνία με συγκεκριμένους τρόπους και απαντήσεις.⁶⁴

Οι δύο διανοητές θεωρούν ως «χαρακτηριστικότερη έκφραση μιας οργάνωσης κατάλληλης για το πλήθος, για το νέο επαναστατικό υποκείμενο» το «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης». Αυτό το κίνημα, η κοινωνική του σύνθεση, ο χαρακτήρας του, οι οργανωτικές του δομές, οι τρόποι δραστηριοποίησής του, το διεκδικητικό του πλαίσιο καθώς και η πορεία της δράσης του μέχρι σήμερα, είναι το θέμα που θα μας απασχολήσει στο τέταρτο μέρος που ακολουθεί.

¹ Νέγκρι Αντόνιο – Χαρντ Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, Εκδ. Scripta, 2002, σελ. 13 - 14

² Hardt Michael - Negri Antonio, *Multitude*, Εκδ. La Découverte, 2004, σελ. 6

³ Νέγκρι Αντόνιο – Χαρντ Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 14 - 15

⁴ Στο ίδιο, σελ. 412 - 413

⁵ Στο ίδιο, σελ. 18 - 19

⁶ Στο ίδιο, σελ. 228 - 229

⁷ Στο ίδιο, σελ. 273 - 274

⁸ Στο ίδιο, σελ. 275

⁹ Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 5

¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 15 - 23

¹¹ Στο ίδιο, σελ. 26 - 30

¹² Στο ίδιο, σελ. 34 - 39

¹³ Νέγκρι Αντόνιο – Χαρντ Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 247

¹⁴ Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 23

¹⁵ Νέγκρι Αντόνιο – Χαρντ Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 258 - 259

¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 16 - 17

¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 315 - 317

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 15 - 16

¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 286 - 287

²⁰ Στο ίδιο, σελ. 383

²¹ Στο ίδιο, σελ. 74 - 75

²² Στο ίδιο, σελ. 18 - 19

²³ Νέγκρι Αντόνιο – Χαρντ Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 85

²⁴ Στο ίδιο, σελ. 368 - 369

-
- ²⁵ Στο ίδιο, σελ. 87
- ²⁶ Negri Antonio, *L' Europa e l' Impero*, Εκδ. Le clessidre, Manifesto Libri, 2003, σελ. 39
- ²⁷ Στο ίδιο, σελ. 17
- ²⁸ Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 105 - 107
- ²⁹ Negri A., *L' Europa e l' Impero*, ό.π., σελ. 95
- ³⁰ Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 105 - 107
- ³¹ Στο ίδιο, σελ. 132 - 133
- ³² Στο ίδιο, σελ. 161
- ³³ Negri A., *L' Europa e l' Impero*, ό.π., σελ. 98
- ³⁴ Νέγκρι Αντόνιο - Χαρνι Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 520 -521
- ³⁵ Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 87
- ³⁶ Στο ίδιο, σελ. 8 - 10
- ³⁷ Στο ίδιο, σελ. 125 - 125
- ³⁸ Στο ίδιο, [μετάφραση δική μας] σελ. 228 - 229
- ³⁹ Νέγκρι Αντόνιο - Χαρνι Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 21
- ⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 482
- ⁴¹ Negri A., *L' Europa e l' Impero*, [μετάφραση δική μας] ό.π., σελ. 94 - 95
- ⁴² Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 127 - 128
- ⁴³ Negri A., *L' Europa e l' Impero*, ό.π., σελ. 41 - 42
- ⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 43
- ⁴⁵ Νέγκρι Αντόνιο - Χαρνι Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 89 - 95
- ⁴⁶ Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 255
- ⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 7
- ⁴⁸ Νέγκρι Αντόνιο - Χαρνι Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 20
- ⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 77
- ⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 287
- ⁵¹ Χάλλογουεϊ Τζον, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, Εκδ. Σαββάλας, 2006, σελ. 54
- ⁵² Στο ίδιο, σελ. 410
- ⁵³ Negri A., *L' Europa e l' Impero*, ό.π., σελ. 44 - 45
- ⁵⁴ Νέγκρι Αντόνιο - Χαρνι Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 527 - 535
- ⁵⁵ Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 250
- ⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 333 - 351
- ⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 399
- ⁵⁸ Negri A., *L' Europa e l' Impero*, ό.π., σελ. 82
- ⁵⁹ Το ίδιο, σελ. 79
- ⁶⁰ Νέγκρι Αντόνιο - Χαρνι Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, ό.π., σελ. 540
- ⁶¹ Στο ίδιο, σελ. 540
- ⁶² Hardt M. - Negri A., *Multitude*, ό.π., σελ. 112 - 113
- ⁶³ Στο ίδιο, σελ. 375 - 382
- ⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 375 - 382

ΜΕΡΟΣ Δ΄

ΤΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΑΞΗΣ (Η
ΑΛΛΙΩΣ ΤΟ «ΚΙΝΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ»)

Κεφάλαιο 10^ο

Σύντομη ιστορική αναδρομή της πορείας των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης

Τα τελευταία χρόνια είδαμε ένα κίνημα να βγαίνει στους δρόμους σε τεράστιες διαδηλώσεις, από το Σηάτλ των Ηνωμένων Πολιτειών μέχρι την Γένοβα της Ιταλίας ή τη Βαρκελώνη της Ισπανίας με αφορμή την πραγματοποίηση συνόδων οργανισμών όπως είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, (στο εξής θ' αναφέρεται με τ' αρχικά Π.Ο.Ε.), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (στο εξής θ' αναφέρεται με τ' αρχικά Δ.Ν.Τ.) ή η G8 (η ομάδα των χωρών που ελέγχουν το 65% της παγκόσμιας οικονομίας: Καναδάς, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία, Ρωσία, Μεγάλη Βρετανία, ΗΠΑ). Ανάλογο πλήθος, με διάφορες παρόμοιες αφορμές, διαδήλωσε σε πολλά μέρη του πλανήτη. Αυτό το κίνημα ονομάστηκε, κυρίως από τα ΜΜΕ, «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης». ¹ Ο όρος «Κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης», που εϊθισται να αναφέρεται στο διεθνές δίκτυο των κοινωνικών κινημάτων και των οργανώσεων, που έγιναν περισσότερο γνωστές μετά τις διαδηλώσεις στο Σηάτλ των ΗΠΑ, αμφισβητείται έντονα, ιδιαίτερα από τους συμμετέχοντες. Οι περισσότεροι από αυτούς το περιγράφουν, κυρίως, ως ένα κίνημα που αντιπροσωπεύει μια ποικιλία διαφορετικών κοινωνικών κινημάτων ενάντια σε αυτό που ονομάζεται «Νέα Τάξη Πραγμάτων», στις διάφορες εκφάνσεις της. ²

Ο όρος «κοινωνικό κίνημα», υπό το σύγχρονο περιεχόμενό του, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Γερμανό κοινωνιολόγο Λόρενς φον Στάιν στη συζήτηση για τη λαϊκή πολιτική πάλη, το 1959. Κατά την άποψη ορισμένων μελετητών, τα κοινωνικά κινήματα είναι μια μορφή διακριτής δημόσιας πολιτικής πάλης, ήδη από το 18^ο αιώνα, χωρίς να υπάρχει κάποια κοινωνική τάξη ή ομάδα που να έχει «αποκλειστικό» δικαίωμα χρήσης του χαρακτηρισμού αυτού. Ως «κοινωνικό κίνημα» χαρακτηρίζεται από τον Τσαρλς Τίλυ που αναλύει την ιστορική πορεία των κοινωνικών κινημάτων, ένα κίνημα που διοργανώνει εκστρατείες συλλογικής διεκδίκησης με επιλεγμένους, εκ των προτέρων, αποδέκτες, που αναλαμβάνει σειρά πρωτοβουλιών, όπως εκδηλώσεις, διαδηλώσεις κλπ, για να διατυπώσει τα αιτήματά του. Τέλος, «κοινωνικό κίνημα» χαρακτηρίζεται ένα κίνημα που οι «δημόσιες εμφανίσεις» του ξεχωρίζουν για την πίστη με την οποία οι συμμετέχοντες διεκδικούν τα αιτήματά τους, για την ενότητα που τους διακρίνει και επιδεικνύεται με διάφορους απτούς τρόπους (όπως είναι κονκάρδες, πανώ κλπ), για τον αριθμό των συμμετεχόντων σε αυτές τις εκδηλώσεις με αποτέλεσμα να κλείνουν δρόμοι, να αποκλείονται περιοχές κλπ, και για τη δέσμευση τους απέναντι στο στόχο τους, η οποία εκδηλώνεται με το να παρευρίσκονται στις εκδηλώσεις του κινήματος παρά τις αντίξοες καιρικές συνθήκες κλπ. Τα κοινωνικά κινήματα δεν είναι απαραίτητο ότι έχουν προοδευτικό περιεχόμενο και αιτήματα. ³

Όσον αφορά δε τον όρο «αντι-παγκοσμιοποίηση», είναι ένας όρος που αναφέρεται σε διάφορες οργανώσεις και κινήματα, η πλειοψηφία των οποίων στρέφει τον κύριο όγκο των αντιδράσεών της κατά της αυξανόμενης πολιτικής επιρροής των πολυεθνικών εταιρειών, γεγονός που καταγράφεται πλέον και στις διεθνείς εμπορικές συμφωνίες. Υποστηρίζουν ότι η αυξανόμενη αυτή επιρροή απειλεί τη δημοκρατία, το περιβάλλον, τα δικαιώματα των εργαζομένων, την εθνική κυριαρχία, και τις κοινωνίες του Γ' Κόσμου. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες σε αυτά τα κινήματα και τις οργανώσεις απορρίπτουν τον όρο «αντιπαγκοσμιοποίηση» υποστηρίζοντας ότι δεν αποδίδει, με σαφήνεια, τις προθέσεις τους. Χρησιμοποιούν περισσότερο τους όρους: «Κίνηση για την Παγκόσμια Δικαιοσύνη», «Κίνηση κατά της Παγκοσμιοποίησης των Πολυεθνικών», «Κίνηση των Κινήματων» (όρος ιδιαίτερα διαδεδομένος στην Ιταλία), ή «Κίνηση της Εναλλακτικής Παγκοσμιοποίησης» (αντίστοιχα διαδεδομένος όρος στη Γαλλία). Η διαφωνία τους ως προς τον όρο στηρίζεται στο ότι, όπως υπογραμμίζουν, δεν αντιδρούν στην Νέα Τάξη Πραγμάτων ή Παγκοσμιοποίηση, από μια εθνικιστική αντιδραστική οπτική που έχει ως κίνητρο την εθνική περιχαράκωση και το ρατσισμό. Άλλωστε, κατά της «Παγκοσμιοποίησης» είχε ταχθεί πχ στις ΗΠΑ και ο Πατ Μπιουκάναν, που προέρχεται από την πλέον συντηρητική πτέρυγα του Ρεπουμπλικανικού κόμματος, ή ο Ζαν Μαρί Λε Πεν, επικεφαλής του ακροδεξιού «Εθνικού Μετώπου» στη Γαλλία.⁴

Ο όρος «αντι-παγκοσμιοποίηση» σημειώνει ο Νόαμ Τσόμσκι, ένας από τους γνωστότερους διανοουμένους υποστηρικτές του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης, δημιουργεί σύγχυση και δίνει λαβή σε αντιδραστικού και δεξιού τύπου εθνικιστικές τάσεις. «Δεν υπάρχει προοδευτικός άνθρωπος, υγιής πνευματικά, ο οποίος να είναι ενάντια στην παγκοσμιοποίηση υπό την μορφή της αλληλεγγύης μεταξύ των λαών και του σεβασμού των δικαιωμάτων και των αναγκών όλων των ανθρώπων. Ενάντια στην παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου στρεφόμαστε...»⁵

Εκτός από την ακριβή του ονομασία, για την οποία υπάρχει διαφωνία μεταξύ των ιδίων των συμμετεχόντων ακόμη και σε κομβικά σημεία καθώς η διαφορά ανάμεσα στους όρους «Κίνηση κατά του Ελεύθερου Εμπορίου» και «Αντιϊμπεριαλιστικό, αντικαπιταλιστικό κίνημα» είναι σημαντικότερη, ιδιαίτερα ως προς το περιεχόμενο και το τελικό στόχο όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, διαφωνίες υπάρχουν και ως προς το πότε άρχισε να εκδηλώνεται αυτό το κίνημα. Κατά ορισμένους, οι ριζες του ανάγονται ακόμη και 500 χρόνια νωρίτερα, στους αντι-αποικιακούς αγώνες των ιθαγενών ενάντια στην επιβολή του «αποικιακού μοντέλου ανάπτυξης».⁶

Αρκετές, πάντως, αναφορές στα «κινήματα κατά της Νέας Τάξης» υποστηρίζουν ότι μια πρώτη εμφάνισή του, έστω και αν ήταν εντελώς ανοργάνωτη, ήταν η διαδήλωση κατά των εκδηλώσεων για την 50^η επέτειο της ίδρυσης του Δ.Ν.Τ. και της Παγκόσμιας Τράπεζας, στη Μαδρίτη τον Οκτώβριο του 1994. Κύριο σύνθημα των διαδηλωτών ήταν το «Πενήντα χρόνια είναι αρκετά...». Κατά τη διάρκεια της εναρκτήριας ομιλίας των εκδηλώσεων από τον Ισπανό βασιλιά Χουάν Κάρλος, μέλη της Μη Κυβερνητικής περιβαλλοντολογικής οργάνωσης «Greenpeace»

κρεμάστηκαν από το θόλο της αίθουσας και γέμισαν τους υψηλούς προσκεκλημένους με ψεύτικα δολάρια όπου αναγραφόταν η φράση «Οχι δολάρια για την καταστροφή του όζοντος». Ήταν μία από τις πρώτες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας αυτής της μορφής. Αρκετοί διαδηλωτές συνελλήφθησαν τότε και φυλακίστηκαν.⁷

Συμβολικά, πάντως, ως σημαντική «οπίθα» για τη γέννηση του λεγόμενου «κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης» θεωρείται η εξέγερση του Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού των Ζαπατίστας (EZLN) στην περιοχή Τσιάπας του Μεξικού, λίγους μήνες νωρίτερα, την 1^η Ιανουαρίου του 1994. Μετά τις δύο πρώτες εβδομάδες των ένοπλων συγκρούσεων, η εξέγερση εξελίχθηκε σε ένα μη βίαιο κίνημα με στόχο την μεταρρύθμιση στην ιδιοκτησία της γης και το σεβασμό των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων. Το κίνημα των Ζαπατίστας δεν εξελίχθηκε στη βάση των παραδοσιακών μοντέλων ιεραρχίας και οργάνωσης αλλά ακολούθησε ένα νέο μοντέλο, αυτό του δικτύου, κάτι που, όπως θα δούμε, χαρακτηρίζει και την οργάνωση των «κινήματων κατά της Νέας Τάξης», υπό τον όρο «Κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης». Το 1996, ο EZLN φιλοξένησε, στη ζούγκλα, μια Διεθνή Συνάντηση Απολογισμού για την Ανθρωπότητα ενάντια στον Νεοφιλελευθερισμό, στην οποία συμμετείχαν περίπου 5.000 μέλη οργανώσεων και προσωπικότητες από 40 χώρες.⁸

Η συνάντηση αυτή επαναλήφθηκε τον Φεβρουάριο του 1998 στη Γενεύη και κατέληξε στη δημιουργία της «Παγκόσμιας Δράσης των Λαών» (People's Global Action), ενός δικτύου οργανώσεων που, με βάση την αρχική διατύπωση των αρχών του, φιλοδοξούσε να αποτελέσει την «ομπρέλα» όλων των οργανώσεων που «αντιστέκονται κατά του Ελεύθερου Εμπορίου και του Π.Ο.Ε.» Αυτή ακριβώς ήταν, αρχικά, και η πλατφόρμα συντονισμού και συνεννόησης μεταξύ των οργανώσεων που αποτελούσαν το δίκτυο, παρά το γεγονός ότι αναφερόταν, έστω και με «μικρά γράμματα», στο καταστατικό του δικτύου ότι «απώτερος στόχος της πάλης είναι ο καπιταλισμός που καταστρέφει τον άνθρωπο και τον πλανήτη»,⁹ θέση που, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, εξελίχθηκε και πλέον αποτελεί θεμέλιο της διακήρυξης αρχών της People's Global Action.

Στο δίκτυο αυτό συμμετέχει μια ευρεία γκάμα οργανώσεων όπως είναι η οργάνωση των Μαορί της Νέας Ζηλανδίας, η Ομοσπονδία Αγροτών της περιοχής Καρνατάκα της Ινδίας, ή η Ένωση Ταχυδρομικών του Καναδά. Η People's Global Action υπήρξε από τους βασικούς οργανωτές των περισσότερων κινητοποιήσεων, από το 1998 μέχρι σήμερα, οι οποίες συνδέονται με τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης και εξέφρασαν την αντίθεση των συμμετεχόντων σε συνόδους οργανισμών όπως το Δ.Ν.Τ. ή ο Π.Ο.Ε.. Η People's Global Action, παράλληλα, συμμετείχε ενεργά και σε κινητοποιήσεις τοπικού επιπέδου, όπως πχ οι απεργίες των συνδικάτων στην Νότια Κορέα, οι αγώνες ενάντια στην ιδιωτικοποίηση των υδάτινων πόρων στη Βολιβία και τη Νότια Αφρική, οι μαζικές κινητοποιήσεις στην Αργεντινή μετά την οικονομική κατάρρευση της χώρας, οι αφρικανικές προσπάθειες για εξασφάλιση πρόσβασης σε φτηνά φάρμακα κατά του AIDS, οι διαδηλώσεις σε χώρες της Κεντρικής Αμερικής κατά των εμπορικών συμφωνιών των κυβερνήσεών τους με τις ΗΠΑ κ.ά.

Μία από τις πρώτες, πιο μεγάλες, από την άποψη της συμμετοχής αλλά και του συντονισμού, διαμαρτυρίες των «κινήματων κατά της Νέας Τάξης» με πιο γνωστό οργανωτή το δίκτυο της People's Global Action, υπήρξε το «Καρναβάλι κατά του Καπιταλισμού» στις 18 Ιουνίου 1999, οπότε πραγματοποιήθηκαν εκδηλώσεις και διαδηλώσεις ταυτόχρονα στο Λονδίνο, στο Γιουτζίν των ΗΠΑ και στην Κολωνία της Γερμανίας. Ημερομηνία σταθμός, όμως, αναμφιβόλως, για αυτό που τα ΜΜΕ ονομάζουν «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης» υπήρξαν οι τριήμερες διαδηλώσεις, αρχής γενομένης από την 30^η Νοεμβρίου 1999, στο Σηάτλ των ΗΠΑ, όπου περισσότεροι από 100.000 διαδηλωτές, από διάφορα μέρη του κόσμου και ποικίλες οργανώσεις, διαμαρτύρονταν κατά της συνόδου κορυφής του Π.Ο.Ε. Οι εργασίες της συνόδου διακόπηκαν, τελικά, και παραμένουν, μέχρι σήμερα, μετέωρες οι διαβουλεύσεις όσον αφορά στην απελευθέρωση των εμπορικών συναλλαγών σε όλο τον κόσμο.¹⁰

Οι διαδηλώσεις στο Σηάτλ αποτελούν κομβικό σημείο στην εξέλιξη των κινήματων κατά της Νέας Τάξης, καθώς κατά τη διάρκειά τους βρέθηκαν για πρώτη φορά μαζί, οργανώσεις περιβαλλοντιστών και φιλειρηνιστών αλλά και εργατικά συνδικάτα και οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Επί του πρακτέου ήταν η πρώτη φορά που μερίδα του συνδικαλιστικού κινήματος, (των ΗΠΑ κυρίως) βρέθηκε στην ίδια διαδήλωση με τα λεγόμενα «νέα κινήματα» και αναμφίβολα αυτό έδωσε πιο μαζικό χαρακτήρα στη διαμαρτυρία. Επίσης, μια άλλη «καινοτομία» των διαδηλώσεων του Σηάτλ ήταν τα πρώτα δείγματα «ένωσης στοιχείων τοπικής αντίστασης με διεθνείς προοπτικές». ¹¹ Αν κάτι ήταν εξαιρετικά σημαντικό στο Σηάτλ ήταν ότι το κίνημα έγινε αισθητό πλέον περισσότερο ως κίνημα αντίστασης σε παγκόσμια κλίμακα. Γιατί ως προς την κατάρρευση των συνομιλιών στους κόλπους του Π.Ο.Ε., είναι γεγονός ότι ούτως ή άλλως υπήρχαν σημαντικές διαφωνίες μεταξύ των ηγεσιών των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών. Εντούτοις, πολλοί από τους διοργανωτές των διαδηλώσεων υποστηρίζουν μέχρι σήμερα ότι η μαχητικότητα και ο όγκος των διαμαρτυριών «ενίσχυσαν» την αποφασιστικότητα των ηγεσιών των αναπτυσσόμενων χωρών να μην συναινέσουν στις προτάσεις που παρουσίασε, εκ μέρους και άλλων ισχυρών χωρών, ο τότε Αμερικανός Πρόεδρος Κλίντον.¹²

Οι οργανώσεις που συμμετείχαν στις διαδηλώσεις αλλά και στις παράλληλες εκδηλώσεις ενημέρωσης και συντονισμού που πραγματοποιήθηκαν στο Σηάτλ αιτιολόγησαν τις διαμαρτυρίες τους ως εξής: «Ο Π.Ο.Ε. στα πέντε χρόνια της πορείας του συνέβαλε στη συγκέντρωση του πλούτου στα χέρια των λίγων, στην αύξηση της φτώχειας για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και στην επιβολή εξοντωτικών προτάσεων παραγωγής και κατανάλωσης». Ως βήμα προόδου καταγράφηκε ότι υπήρξε κοινή ανακίνηση των περισσότερων συμμετεχόντων, κάτι που δεν συνέβαινε εύκολα μέχρι τότε. Όπως αναμενόταν, βέβαια, εκείνες τις ημέρες σημαντικό μέρος της ειδησεογραφικής κάλυψης των γεγονότων ασχολήθηκε μόνο με τις βίαιες συγκρούσεις μεταξύ μερίδας διαδηλωτών και αστυνομικών δυνάμεων καθώς και με τα μέτρα σκληρής καταστολής που έλαβαν οι αρχές με

αποτέλεσμα να γίνουν εκατοντάδες συλλήψεις, αλλά και να υπάρξουν άλλοι τόσοι τραυματισμοί.¹³

Λίγες μέρες αργότερα, πολλές αμερικανικές εφημερίδες γνωστές για την υποστήριξή τους στην «Νέα Τάξη Πραγμάτων», με σαφέστερη όλων την «Business Week», εκτιμούσαν ότι «το κίνημα που έκανε την εμφάνισή του στο Σηάτλ απειλεί να σείσει συθέμελα το σύστημα», συμφωνώντας, επί της ουσίας, με τους στοχαστές που έχοντας ταχθεί υπέρ του κινήματος υποστήριζαν ότι στο Σηάτλ δόθηκε περισσότερο από ποτέ η εντύπωση ότι τα κινήματα αυτά «έχουν τη δυνατότητα» να εξελιχθούν σε ένα «συνολικό αντι-συστημικό κίνημα».¹⁴ Πριν το Σηάτλ, υπήρξαν και άλλες μαχητικές διαδηλώσεις ενάντια σε ό,τι εκλαμβάνεται ως «συμβολική έκφραση της καπιταλιστικής Παγκοσμιοποίησης», όπως είναι η Παγκόσμια Τράπεζα ή το Δ.Ν.Τ.. Η διαφορά, όμως, ήταν ότι επρόκειτο για τις μαζικότερες, μέχρι τότε διαδηλώσεις και μάλιστα για πρώτη φορά στην καρδιά της ισχυρότερης καπιταλιστικής δύναμης, των ΗΠΑ. Οι διαδηλώσεις στο Σηάτλ υπενθύμισαν ότι υπάρχουν και εκεί δυνάμεις αντίστασης αλλά και αντιθέσεις, οι οποίες συνέχισαν να εκφράζονται, όπως θα δούμε παρακάτω, και τους επόμενους μήνες και χρόνια, παρά τα αυστηρά μέτρα αστυνομοκρατίας που επιβλήθηκαν στις ΗΠΑ μετά τις πολύνεκρες επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 κατά των Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου στην Νέα Υόρκη, κυρίως μέσα από τις διαμαρτυρίες, σε επίπεδο πανεπιστημίων, κατά της παιδικής εργασίας προς όφελος πολυεθνικών εταιρειών, όπως είναι οι Nike, Reebok, The Gap, Disney,¹⁵ και στη συνέχεια μέσα από αντιπολεμικές διαδηλώσεις (μετά την εξαπόλυση του πολέμου κατά της «τρομοκρατίας», με στόχους, μέχρι στιγμής, το Αφγανιστάν και το Ιράκ).

Οι διαδηλώσεις στο Σηάτλ αποτελούν κομβικό σημείο για το λεγόμενο «κίνημα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης», (όπως προαναφέρθηκε έτσι κυρίως ονομάζεται στη Γαλλία) γιατί αποτέλεσαν τη χρονική στιγμή της, επί του πρακτέου, διεύρυνσης των εμπλεκομένων σε αυτό δύναμewν με την συμμετοχή πολύ περισσότερων οργανώσεων, με τη διοργάνωση παράλληλων εκδηλώσεων κλπ. Μάλιστα, αποτέλεσε το σημείο καμπής για ορισμένες, ήδη, αρκετά γνωστές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (στο εξής θ' αναφέρονται με τ' αρχικά Μ.Κ.Ο.), όπως η γαλλική «Attac» (Action pour la Taxation des Transactions Financières pour l' Aide aux Citoyens – Δράση για την Φορολόγηση των Χρηματιστηριακών Συναλλαγών με στόχο τη Βοήθεια προς του Πολίτες). Η «Attac», «πνευματικό παιδί» της εφημερίδας «Monde Diplomatique», ενώ μέχρι τότε ασχολούνταν αποκλειστικά με το θέμα της ελάφρυνσης των χρεών των φτωχότερων χωρών, «αφουγκράστηκε τις διαθέσεις» και «επαναπροσδιόρισε» τα ενδιαφέροντά της και άρχισε να ασχολείται με θέματα ευρύτερης πολιτικής, όπως είναι η παιδεία, η υγεία, οι συντάξεις, και μάλιστα δημοσιοποίησε σειρά συγκεκριμένων θέσεων υπό την μορφή «Μανιφέστου», οι οποίες, ως ένα βαθμό, επηρέασαν τη συζήτηση που έγινε στις γαλλικές εκλογές του 2002.¹⁶

Ενώ ο θόρυβος για τα γεγονότα στο Σηάτλ δεν είχε ακόμη καταλαγιάσει, σοβαρές συγκρούσεις σημειώθηκαν μεταξύ διαδηλωτών των κινήματων κατά της Νέας Τάξης και αστυνομικών δυνάμewν στο Νταβός της Ελβετίας, τον Ιανουάριο του 2000, πριν και κατά τη διάρκεια

του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (στο εξής θ' αναφέρεται με τ' αρχικά Π.Ο.Φ.), που άρχισε στις 27 του μηνός. Στις 16 Απριλίου, το ενδιαφέρον στρέφεται και πάλι στις ΗΠΑ, όπου χιλιάδες διαδηλωτές διαμαρτύρονται κατά τη διάρκεια της ετήσιας συνεδρίασης του Δ.Ν.Τ. στην Ουάσινγκτον. Σημειώνονται σφοδρές συγκρούσεις, ξυλοδαρμοί, τραυματισμοί και συλλήψεις. Κάποια από τα συνθήματα, όπως το «κάτω ο καπιταλισμός», επιβεβαιώνουν όσους υποστήριζαν ότι στο Σηάτλ επιήλθε μια κάποια ριζοσπαστικοποίηση μερίδας των κινημάτων, έστω και μειοψηφικής.¹⁷

Η 1η Μάη του 2000 ανακηρύχθηκε από τα κινήματα κατά της «Νέας Τάξης» Παγκόσμια Ημέρα Δράσης, κάτι που έκτοτε ισχύει για κάθε Πρωτομαγιά. Διοργανώθηκαν διαδηλώσεις σε πολλές μεγάλες πόλεις του κόσμου, που ενόθησαν ή κινήθηκαν παράλληλα με τις γνωστές, λόγω Πρωτομαγιάς, εργατικές συγκεντρώσεις. Εντός ΗΠΑ, η αναταραχή συνεχίζεται και διάφορες παράμετροι του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης δίνουν ραντεβού μεταξύ 29 Ιουλίου και 4 Αυγούστου 2000 στη Φιλαδέλφεια, όπου διεξάγεται το εθνικό συνέδριο του Ρεπουμπλικανικού κόμματος, στο οποίο ο Τζωρτζ Μπους λαμβάνει επίσημα το χρίσμα του προεδρικού υποψηφίου εκ μέρους των Ρεπουμπλικανών. Ακολουθούν ανάλογες διαδηλώσεις μεταξύ 14 και 17 Αυγούστου, στο Λος Άντζελες, στο αντίστοιχο συνέδριο του Δημοκρατικού Κόμματος. Εδώ, μάλιστα, σημειώνονται και συγκρούσεις με την αστυνομία. Το επίκεντρο των διαμαρτυριών μεταφέρεται σχεδόν ένα μήνα αργότερα, σε άλλη ήπειρο: στην Αυστραλία, όπου πραγματοποιούνται διαδηλώσεις, στις 11 Σεπτεμβρίου 2000, ενάντια στην περιφερειακή σύνοδο του Π.Ο.Φ.¹⁸

Στις 26 Σεπτεμβρίου, διαδηλώσεις και συγκρούσεις σημειώνονται μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομικών δυνάμεων στην Πράγα, στην Τσεχία, όπου κινήματα κατά της Νέας Τάξης, αλλά και παραδοσιακά εργατικά κόμματα όπως το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, διαδηλώνουν ενάντια στην Κοινή Σύνοδο της Παγκόσμιας Τράπεζας με το Δ.Ν.Τ. Δύο μήνες αργότερα, στις 20 Νοεμβρίου 2000, μεγάλες διαδηλώσεις πραγματοποιούνται στο Μόντρεαλ του Καναδά ενάντια στη Σύνοδο της G20. (Πρόκειται για το φόρουμ των Υπουργών Οικονομικών και των επικεφαλής των Κεντρικών Τραπεζών πλούσιων, φτωχών, αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων χωρών με «στόχο την επίτευξη υψηλής ανάπτυξης και παγκόσμιας οικονομικής σταθερότητας». Στο Φόρουμ, που αρχικώς, το 1999, υποτίθεται ότι ξεκίνησε ως μια «πρωτοβουλία της Βραζιλίας για να ενισχυθεί η φωνή των αναπτυσσόμενων χωρών κυρίως στον αγροτικό τομέα», συμμετέχουν πλέον οι: Αργεντινή, Αυστραλία, Βραζιλία, Καναδάς, Κίνα, Γαλλία, Γερμανία, Ινδία, Ινδονησία, Ιταλία, Ιαπωνία, Μεξικό, Ρωσία, Σ. Αραβία, Ν. Αφρική, Ν. Κορέα, Τουρκία, Μ. Βρετανία, ΗΠΑ και ΕΕ.¹⁹) Η χρονιά ολοκληρώνεται με τις διαδηλώσεις κατά τη διάρκεια της συνόδου κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής θ' αναφέρεται με τ' αρχικά Ε.Ε.) στη Νίκαια της Γαλλίας, στις 7 Δεκεμβρίου.²⁰

Επίσης, στα τέλη του 2000 ολοκληρώνεται και η προετοιμασία για τη σύσταση του γνωστού ως Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ (στο εξής θα αναφέρεται με τ' αρχικά Π.Κ.Φ.), ως «αντίβαρο» στο Π.Ο.Φ. Η ιστορία του

Π.Κ.Φ. ξεκινά ουσιαστικά από τις αρχές του 1998, όταν δημοσιοποιήθηκε η πορεία των διαπραγματεύσεων για την Multilateral Agreement of Investment –MAI- (Πολυμερή Συμφωνία Επενδύσεων), ενός είδους παγκόσμιου χάρτη για τις μετακινήσεις του κεφαλαίου, που στόχος ήταν να υπογραφεί από τις ισχυρότερες, οικονομικά, χώρες του κόσμου, χωρίς καν να γίνει έστω και τυπική συζήτηση με τον υπόλοιπο πλανήτη.²¹

Το θέμα έφερε στο φως της δημοσιότητας η εφημερίδα «Monde Diplomatique» μετά από καταγγελία των μουσικών διαπραγματεύσεων που διεξάγονταν στις ΗΠΑ από το κίνημα «Public Citizens». Ως αντίδραση δημιουργήθηκε ένα κίνημα αμφισβήτησης του οποίου ηγήθηκε η γαλλική οργάνωση «Attac» και το οποίο οδήγησε στην απόσυρση της Γαλλίας από τις διαπραγματεύσεις. Η διαδικασία αυτή οδήγησε στη διαμόρφωση μιας ολόκληρης επιχειρηματολογίας σε παγκόσμιο επίπεδο, γύρω από το ζήτημα της παγκοσμιοποίησης, και ανέδειξε ένα ελάχιστο σημείο συνεννόησης «μεταξύ όλων αυτών που αρνούσαν να αποδεχτούν την απόλυτη κυριαρχία του κεφαλαίου». Παράλληλα, συνέπεσε χρονικά με τις μεγάλες διαδηλώσεις του Σηάτλ, της Ουάσινγκτον και της Πράγας.²²

Ορισμένοι Βραζιλιάνοι μέλη οργανώσεων κοινωνικών, πολιτικών και ανθρωπιστικών οργανώσεων και διανοούμενοι προώθησαν, τότε, την ιδέα ότι η αντίδραση ενάντια στον «οικονομικό φιλελευθερισμό» θα πρέπει ν' αλλάξει μορφή και ό,τι πέρα από τις μαζικές διαμαρτυρίες, ίσως θα πρέπει ν' αρχίσει μια διαδικασία διαλόγου και κατάθεσης προτάσεων για τη δημιουργία «ενός άλλου κόσμου, στη βάση της λογικής ότι η οικονομία είναι στην υπηρεσία της ανθρώπινης ύπαρξης και όχι το αντίθετο». Στόχος τους ήταν η οργάνωση μιας συνάντησης παγκόσμιου βεληνεκούς, βασισμένης στην «έννοια του κοινωνικού», κατ' αντίθεση της έννοιας του «οικονομικού», που κυριαρχούσε στο Π.Ο.Φ., και στην οποία συνάντηση θα συμμετείχαν όλες εκείνες οι οργανώσεις και τα κινήματα που είχαν αντιταχθεί σε αυτήν την «Νέα Τάξη Πραγμάτων του οικονομικού φιλελευθερισμού». Έτσι, προέκυψε η ιδέα ενός Π.Κ.Φ., το οποίο, με στόχο να αποκτήσει και συμβολικό χαρακτήρα, αποφασίστηκε να γίνεται την ίδια περίπου περίοδο με το Π.Ο.Φ., κάθε χρόνο. Βασικός εμπνευστής της ιδέας ήταν ο Βραζιλιάνος Οντένι Γκράτζιου και σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και ο Μπερνάρ Κασέν, τότε ακόμη διευθυντής της Monde Diplomatique και επικεφαλής, όπως και σήμερα, της «Attac».²³

Ως έδρα του Π.Κ.Φ. επιλέχθηκε το Πόρτο Αλέγκρε της Βραζιλίας. Η επιλογή, που έγινε από τον Μπερνάρ Κασέν, είχε ιδιαίτερα συμβολικό χαρακτήρα. Στην πόλη, το 1988, δήμαρχος εκλέχτηκε ο Ολίβιο Ντούτρα, συνδικαλιστής τραπεζοϋπάλληλος και ιδρυτικό μέλος του νυν κυβερνόντος Εργατικού Κόμματος Βραζιλίας. Ακολουθώντας πρόταση του αναπληρωτή του, Τάρσο Τζένρο, δικηγόρου και επίσης μέλους του Εργατικού Κόμματος, ο δήμαρχος εφάρμοσε την ιδέα του «συμμετοχικού προϋπολογισμού»: δηλαδή η λήψη αποφάσεων για τη διαχείριση των δημοτικών πόρων πέρασε από το Δημοτικό Συμβούλιο σε λαϊκές συνελεύσεις, οι οποίες στη συνέχεια ελέγχουν την υλοποίησή των αποφάσεων και αξιολογούν την αποτελεσματικότητά τους. Η διαδικασία

αυτή θεωρήθηκε ως έμπρακτη «εφαρμογή της συμμετοχικής δημοκρατίας», ως πολιτικοποίηση των συζητήσεων για τον δημοτικό προϋπολογισμό, ως μια, ήδη, εφαρμόσιμη «εναλλακτική προσέγγιση της άσκησης εξουσίας», γι αυτό και το Πόρτο Αλλέγκρε θεωρήθηκε ιδανική επιλογή για να γίνει έδρα του Π.Κ.Φ., το οποίο επίσης φιλοδοξούσε να διατυπώσει, όπως έλεγαν οι ιδρυτές του, μια «εντελώς νέα εναλλακτική πρόταση εξουσίας για τον κόσμο».²⁴

Η δημιουργία του Π.Κ.Φ., που, ένα χρόνο μετά, ακολουθήθηκε από την ίδρυση φόρουμ ανά ήπειρο και ανά περιφέρεια, καθώς το Παγκόσμιο θεωρήθηκε ότι κυριαρχούνταν από τη λατινο-αμερικανική και την ευρωπαϊκή, κυρίως γαλλική και ιταλική, παρουσία, χαρακτηρίζεται ως μία από τις «θεαματικότερες εκδηλώσεις του διεθνούς χαρακτήρα» των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης.²⁵ Κατά πολλούς υποστηρικτές του, δε, αποτέλεσε μια σημαντική ποιοτική μετεξέλιξη του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης, από κίνημα διαμαρτυρίας σε κίνημα με κοινές ανησυχίες, κοινούς προβληματισμούς, κοινούς στόχους, από κίνημα «καταγγελίας και άρνησης, όπως λένε, σε κίνημα θετικό», αφού κεντρικό σύνθημά του αναδείχτηκε η γνωστή φράση «Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός»²⁶. Έτσι, από τον Ιανουάριο του 2001, μεγάλο μέρος των οργανώσεων, κυρίως Μ.Κ.Ο., και των ξεχωριστών κινήματων που συμμετείχαν στις διαδηλώσεις «κατά των εκφραστών της Νέας Τάξης», συσπειρώνονταν γύρω ή στους κόλπους του Φόρουμ.

Έτσι, το 2001 ξεκινά με τις «παραδοσιακές» πλέον, καθώς θεωρούνται σταθερό σημείο διαμαρτυρίας για το «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης», διαδηλώσεις στο Νταβός της Ελβετίας κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της ετήσιας συνάντησης του Π.Ο.Φ. αλλά και την ιδρυτική σύνοδο του Π.Κ.Φ. στο Πόρτο Αλλέγκρε της Βραζιλίας. Οι εμπνευστές του Π.Κ.Φ. μιλούν για την ίδρυση ενός «παγκόσμιου τόπου συνάντησης»²⁷, το οποίο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, θα διαδραματίσει έναν αρκετά σημαντικό, αν και αμφισβητούμενο ως προς το τελικό του αποτέλεσμα αλλά και τους πραγματικούς του στόχους, ρόλο.

Οι διαμαρτυρίες ανά τον κόσμο συνεχίστηκαν, το 2001, με τις διαδηλώσεις κατά της Συνόδου για την Ελεύθερη Ζώνη Εμπορίου για την Αμερική (FTAA – Free Trade Area of the Americas στα αγγλικά και ALCA – Area di Libre Comercio de las Américas στα ισπανικά) να πραγματοποιούνται, αυτή τη φορά, στο Κεμπέκ, αναγκάζοντας τις καναδικές αρχές να θέσουν σε εφαρμογή τη μεγαλύτερη επιχείρηση ασφαλείας που είχε γίνει ποτέ στη χώρα. Στις 15 Ιουνίου, του ίδιου χρόνου, χιλιάδες διαδηλωτές συγκεντρώνονται στο Γκέτεμποργκ της Σουηδίας, κατά τη διάρκεια της συνόδου κορυφής της Ε.Ε. Είναι η πρώτη φορά που οι δυνάμεις καταστολής της Σουηδίας κάνουν χρήση πυροβόλων όπλων. Τουλάχιστον τρεις, από τους δεκάδες τραυματίες, έχουν πυροβοληθεί ενώ γίνονται περισσότερες από 600 συλλήψεις. Οι διαδηλώσεις στο Γκέτεμποργκ ήταν αυτές που σηματοδεύτηκαν, μετά το Σηάτλ και πριν από την Γένοβα που ακολουθεί, από τις σκληρότερες συγκρούσεις.²⁸ Επρόκειτο για την μεγαλύτερη διαδήλωση που είχε ζήσει ποτέ η πόλη ενώ, αναλυτές σχολίαζαν ότι τα συνθήματα των διαδηλωτών ήταν ακόμη πιο ριζοσπαστικά, από ό,τι παλαιότερα, με κυρίαρχο το «κάτω ο καπιταλισμός» και «όχι στην Ο.Ν.Ε. (Οικονομική Νομισματική

Ενοποίηση)». Τα ευρωπαϊκά ΜΜΕ έκαναν λόγο για «ολικό πόλεμο πολιτικό και πρακτικό ανάμεσα σε λαούς και κυβερνήτες». ²⁹

Στις 25 Ιουνίου, και ενώ τα πνεύματα παραμένουν εξαιρετικά τεταμένα, μετά από τριήμερη αναβολή, πραγματοποιείται στη Βαρκελώνη, της Ισπανίας, η σύνοδος της Παγκόσμιας Τράπεζας. Οι κατασταλτικές αρχές, πλέον, εμφανίζονται ιδιαίτερα σκληρές απέναντι στους διαδηλωτές. Αν και θεωρείται μία από τις μεγαλύτερες διαδηλώσεις που έγιναν ποτέ σε ευρωπαϊκό έδαφος, με ορισμένες εκτιμήσεις να αγγίζουν το μισό εκατομμύριο συμμετέχοντες, οι συγκρούσεις ήταν σφοδρότατες και προκλήθηκαν, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, από την αστυνομία. Οι συλλήψεις καταμετρήθηκαν σε εκατοντάδες. Σαφώς μικρότερης εμβέλειας και όγκου ήταν οι διαδηλώσεις κατά μιας έκτακτης συνόδου του Π.Ο.Φ. στο Σάλτσμπουργκ της Αυστρίας, την 1^η Ιουλίου, καθώς όλοι προετοιμάζονταν για τις επικείμενες διαδηλώσεις στη Γένοβα, όπου έμελλε, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, να αποτελεί τον μεγαλύτερο σταθμό στην πορεία των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης. ³⁰

Στις 20 Ιουλίου και επί τρεις ημέρες, η πόλη σείεται από διαδηλώσεις και διαφόρων ειδών εκδηλώσεις, κατά τη διάρκεια της συνόδου κορυφής της G8. Η συμμετοχή εκτιμάται ότι άγγιξε τις 300.000 κόσμο παρά τα δρακόντεια μέτρα ασφαλείας, στα οποία συμπεριλήφθηκε ακόμη και η άρση της Συνθήκης Σέγκεν, που επιτρέπει την ελεύθερη μετακίνηση μεταξύ των χωρών μελών της Ε.Ε. Οι διαμαρτυρίες στιγματίζονται από τη δολοφονία του 20χρονου Ιταλού διαδηλωτή Κάρλο Τζουλιάνι από τους καραμπινιέρους, κατά τη διάρκεια συγκρούσεων. Η κατάσταση, κατά διαστήματα, ξεφεύγει από κάθε έλεγχο: η πόλη πνίγεται στα δακρυγόνα, αυτοκίνητα και καταστήματα πυρπολούνται, η αστυνομία εισβάλλει σε κατασκηνώσεις και πρόχειρες εγκαταστάσεις των διαφόρων οργανώσεων και των διοργανωτών της διαδήλωσης. Οι συλλήψεις ανέρχονται σε χιλιάδες. ³¹

Πολλοί υποστήριξαν ότι οι διαδηλώσεις στη Γένοβα, ο τρόπος οργάνωσής τους αλλά κυρίως οι δυνάμεις που συμμετείχαν, σηματοδότησαν ένα ποιοτικό άλμα για το «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης». Ιδιαίτερα Ιταλοί αναλυτές αλλά και πολιτικοί παράγοντες της αριστεράς υποστήριξαν ότι καθοριστική ήταν η επίδραση της μεγάλης απεργίας που βρισκόταν σε εξέλιξη από τις αρχές Ιουλίου κυρίως στο χώρο των μεταλλεργατών, γεγονός που οδήγησε μεγάλο κομμάτι των ιταλικών αλλά και άλλων εργατικών συνδικάτων, να συμμετάσχουν και, σε αρκετά σημεία, να αποτελέσουν τη ραχοκοκκαλιά των τριήμερων διαμαρτυριών δίνοντας την εντύπωση ότι «δημιουργούνται νέες διαστάσεις και δυνατότητες». ³² Πολλοί περισσότεροι συμφώνησαν στο ότι οι διαδηλώσεις στη Γένοβα αποτέλεσαν ίσως μία από τις συγκλονιστικότερες μαζικές διαμαρτυρίες της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας. ³³

Κατά άλλους, οι διαδηλώσεις στη Γένοβα αποτελούν, την τελευταία, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, τόσο δυναμική ενωτική εμφάνιση των «κινήματων κατά της Νέας Τάξης». Περισσότερο από ποτέ, στους δρόμους της ιταλικής πόλης, και κυρίως μέσα από τα συνθήματα των διαδηλωτών, έγιναν εμφανείς οι μεγάλες πια διαφορές ανάμεσα στο ρεύμα εκείνων των οργανώσεων και κινημάτων που είχαν ως απώτερο στόχο την

αντιμετώπιση και βελτίωση πλευρών και «συμπωμάτων» του καπιταλιστικού συστήματος (ρεύματα που φάνηκε να συσπειρώνονται μέσα και γύρω από το Π.Κ.Φ.) και στο ρεύμα εκείνων των οργανώσεων και κινημάτων που ζητούσε, πλέον, ανοικτά ολική ρήξη και ανατροπή του καπιταλισμού.

Η διαφορά αυτή προφανώς ήταν εμφανής και στην κυρίαρχη τάξη, καθώς εκπρόσωποι της παγκοσμίας, όπως πχ διευθύνοντα στελέχη της Παγκόσμιας Τράπεζας, δήλωναν, μετά τη Γένοβα, πρόθυμοι να «συνομιλήσουν» με εκπροσώπους «μερίδας» των κινημάτων (αναφερόμενοι κυρίως στις μεγάλες Μ.Κ.Ο. ή στις γραφειοκρατούμενες και συμβιβασμένες συνδικαλιστικές ηγεσίες) υπό τον όρο ότι θα δέχονταν «να βρεθεί μια κοινώς αποδεκτή λύση», όρος που ουσιαστικά θέτει «εκτός κινήματος» τα πιο ριζοσπαστικά ρεύματα που απαιτούσαν ρήξη και ανατροπή. Το «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης» στη Γένοβα ήταν εμφανές ότι βρισκόταν μπροστά σε ένα εξαιρετικά σημαντικό σταυροδρόμι: ή της διατύπωσης μιας συνολικής πρότασης ρήξης και ανατροπής του συστήματος ή της μετατροπής του σε ένα «πολύχρωμο και ενδιαφέρον», πλην ανώδυνο για το καπιταλιστικό σύστημα «κίνημα παυσιπόνων» για τα μείζονα προβλήματα. Δεν είναι λίγοι όσοι εκτιμούν ότι η επιλογή έγινε, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, και ότι σε αυτήν διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο η δραστηριότητα του Π.Κ.Φ. και των δυνάμεων, που τελικά, επικράτησαν μέσα σε αυτό.³⁴

Οι πολύνεκρες επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 και ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» που εξαπόλυσε, στη συνέχεια, η ηγεσία των ΗΠΑ μαζί με συμμαχικές κυβερνήσεις, ενέτειναν περαιτέρω τα μέτρα ασφαλείας και καταστολής παγκοσμίως, γεγονός που είχε άμεση επίδραση και στις ανά τον κόσμο διαδηλώσεις και κινητοποιήσεις των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης. Μόλις λίγες μέρες μετά, στις 29 Σεπτεμβρίου και υπό τη σκιά των επιθέσεων, διαδηλώσεις γίνονται στην Ουάσινγκτον με αφορμή τη σύνοδο του Δ.Ν.Τ., οι οποίες, όμως, μετατρέπονται σε αντιπολεμική διαμαρτυρία.³⁵

Μεταξύ 31 Ιανουαρίου και 5 Φεβρουαρίου 2002 πραγματοποιείται στο Πόρτο Αλλέγκρε η δεύτερη συνάντηση του Π.Κ.Φ., που συμπίπτει, για άλλη μια φορά, χρονικά με την ετήσια σύνοδο του Π.Ο.Φ., που, αυτή τη χρονιά, σε ένδειξη συμπαράστασης για τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, γίνεται στη Νέα Υόρκη. Στο Πόρτο Αλλέγκρε συγκεντρώνονται 51.300 άτομα από 123 χώρες, ενώ οι οργανώσεις που εκπροσωπούνται είναι 4.909 από 87 διαφορετικές χώρες. Πρόκειται, κυρίως, για Μ.Κ.Ο. διαφόρων προσανατολισμών και περιεχομένων, για εργατικά συνδικάτα, για κοινωνικά, φεμινιστικά, οικολογικά και αγροτικά κινήματα, για οργανώσεις αυτοχθόνων αλλά και διεθνείς οργανισμούς, όπως η UNESCO.

Παράλληλα, με το Φόρουμ, διεξήχθησαν, επίσης, το Παγκόσμιο Φόρουμ για την Εκπαίδευση, το Παγκόσμιο Φόρουμ των Κοινοβουλευτικών Αντιπροσώπων (με 1.500 εκπροσώπους από 50 χώρες), το Συνδικαλιστικό Παγκόσμιο Φόρουμ, το Διεθνές Δικαστήριο για το χρέος των χωρών του Τρίτου Κόσμου, το Διεθνές Φόρουμ για την Υπεράσπιση της Υγείας, το Φόρουμ των Τοπικών Αντιπροσώπων, το

Παγκόσμιο Φόρουμ των Δικαστών. Στις εργασίες παρευρέθηκαν και πολιτικοί ηγέτες, τόσο από τον ευρωπαϊκό όσο και από τον λατινο-αμερικανικό χώρο, αλλά δεν πήραν το λόγο παρά μόνο σε εκδηλώσεις εκτός όσων «τυπικά» οργανώνονται από το Φόρουμ, με βάση τους κανονισμούς διεξαγωγής του. Σε αυτή τη συνάντηση αποφασίστηκε, επίσης, η σύσταση ηπειρωτικών Φόρουμ, που τέθηκαν σε λειτουργία από τον ίδιο κύκλο χρόνο.³⁶ Η δημιουργία ηπειρωτικών Φόρουμ κρίθηκε ως ένα εξαιρετικά σημαντικό βήμα, καθώς «έδωσε τη δυνατότητα στους πολίτες να επαναπροσεγγίσουν την πολιτική και σε πολύ διαφορετικές δυνάμεις να εργαστούν από κοινού. Σημαντικότερο, ιδιαίτερα για το ευρωπαϊκό κοινωνικό Φόρουμ, θεωρήθηκε το γεγονός ότι έφερε τη νεολαία στο προσκήνιο, δίνοντάς της έναν τρόπο να κάνει πολιτική έξω από τις γνωστές μορφές».³⁷

Στις 20 Απριλίου 2002 νέες μεγάλες αντιπολεμικές διαδηλώσεις πραγματοποιούνται από τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης στην Ουάσινγκτον. Στις 26 Ιουνίου, οι διαδηλώσεις μεταφέρονται στο Κάλγκαρι, την Αλμπέρτα, την Οντάβα και το Οντάριο του Καναδά με αφορμή τη σύνοδο κορυφής της G8. Είναι η πρώτη φορά, τα τελευταία δύο χρόνια, που οι διαδηλώσεις δεν διακρίνονται για τον μεγάλο όγκο τους. Στις 27 Σεπτεμβρίου, η σύνοδος της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Δ.Ν.Τ. στην Ουάσινγκτον γίνεται η αφορμή για νέες διαδηλώσεις, που επίσης δεν είναι τόσο μαζικές όσο οι παλαιότερες. Παράλληλα, από τα μέσα του 2002 και μετά πραγματοποιούν την παρθενική τους εμφάνιση τα ηπειρωτικά κοινωνικά φόρουμ: το ευρωπαϊκό στη Φλωρεντία, το λατινο-αμερικανικό στο Κίττο, το αφρικανικό στο Μπαμάκο. Επίσης, γίνονται τα πρώτα δύο περιφερειακά Φόρουμ: της περιφέρειας Αμαζονίου και το μεσογειακό.³⁸ Παρόλα αυτά, η χρονιά τελειώνει με λιγότερες, αριθμητικά αλλά και από άποψη μαζικότητας, διαδηλώσεις από ό,τι οι προηγούμενες.

Στα τέλη Ιανουαρίου 2003 (μεταξύ 23 και 28) πραγματοποιείται στο Πόρτο Αλλέγκρε το τρίτο, κατά σειρά, Π.Κ.Φ. σε αντιδιαστολή με το 33° Π.Ο.Φ., στο Νταβός. Στη βραζιλιάνικη πόλη συγκεντρώνονται περισσότεροι από 100.000 άνθρωποι από 157 χώρες. Παρευρέθηκαν συνολικά 20.763 αντιπρόσωποι από οργανώσεις 130 χωρών. Η κυριαρχία του βραζιλιάνικου στοιχείου ήταν και πάλι σαφής. Οι 13.046 αντιπρόσωποι ήταν από τη Βραζιλία. Ακολουθούσαν, από άποψη αριθμού, οι αντιπροσωπίες των ΗΠΑ, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Αργεντινής, της Ουρουγουάης. Για άλλη μια φορά, πραγματοποιήθηκαν παράλληλα το Παγκόσμιο Φόρουμ Εκπαίδευσης, το Φόρουμ των Τοπικών Αρχών, το Παγκόσμιο Συνδικαλιστικό Φόρουμ, το Παγκόσμιο Φόρουμ των Κοινοβουλευτικών Αντιπροσώπων με τη συμμετοχή 300 βουλευτών από 29 χώρες.³⁹

Η αντίστροφη μέτρηση για την εξαπόλυση στρατιωτικής επίθεσης κατά του Ιράκ, στις αρχές του 2003, έφερε και πάλι εκατομμύρια κόσμου στους δρόμους με τις αντιπολεμικές διαδηλώσεις να κυριαρχούν τόσο τον Μάρτιο όσο και τον Απρίλιο, μετά την επίθεση. Στις 15 Φεβρουαρίου, το Π.Κ.Φ., αλλά και άλλα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, καλούν σε αντιπολεμικές διαδηλώσεις ανά τον κόσμο. Εκτιμάται ότι πολλά εκατομμύρια πολιτών κατέκλυσαν τις πρωτεύουσες δεκάδων

χωρών, από το Τόκιο ως το Λος Αντζελες, σε μια διαμαρτυρία που καταγράφηκε ως μέρος του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης, αν και δεν συμφωνούν όλοι με αυτό καθώς συμμετείχαν πολιτικές δυνάμεις, παραδοσιακά εργατικά κόμματα και συνδικάτα που δεν αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως «οργανικό κομμάτι» του «κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης».⁴⁰

Οι δρόμοι ξαναγεμίζουν το τριήμερο μεταξύ 19 Μαΐου και 3 Ιουνίου, όπου σε έναν ασφυκτικά αποκλεισμένο χώρο, στο Εβιάν, πραγματοποιείται η σύνοδος κορυφής της G8. Διαδηλώσεις έγιναν στο Εβιάν αλλά και στις Λωζάνη και Γενεύη της Ελβετίας και αυτή τη φορά, όπως σχολίαζαν τα ΜΜΕ, θύμιζαν κάτι από τα παλιά ως προς τη μαζικότητα. Στις 26 Ιουνίου, οι διαδηλώσεις μεταφέρονται στη Θεσσαλονίκη, όπου πραγματοποιείται η σύνοδος κορυφής της Ε.Ε. Σημειώνονται μικροσυγκρούσεις, σε σύγκριση με παλαιότερες κινητοποιήσεις. Στις 14 Σεπτεμβρίου 2003, τις διαμαρτυρίες των διαδηλωτών των κινήματων κατά της Νέας Τάξης συγκεντρώνει η υπουργική σύνοδος του Π.Ο.Ε., στο Κανκούν του Μεξικού. Οι συνομιλίες καταρρέουν, και πάλι, όπως και στο Σηάτλ, όμως, οι διαμαρτυρίες αμαυρώνονται από την δημόσια αυτοκτονία (χαρακίρι) ενός διαδηλωτή, του νοτιοκορεάτη Λη Κιάνγκ Χάε, που φορούσε μπλούζα με το σύνθημα «WTO kills the farmers» (ο Π.Ο.Ε. δολοφονεί τους αγρότες). Η χρονιά κλείνει με τις διαδηλώσεις κατά της συνόδου για την Ελεύθερη Ζώνη Εμπορίου για την Αμερική – FTAA στο Μαϊάμι των ΗΠΑ στις 20 Νοεμβρίου. Η πώση του αριθμού των «μαζικών εμφανίσεων» του «κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης» συνεχίζεται.⁴¹

Τον Ιανουάριο του 2004, μεταξύ 16 και 21, πραγματοποιείται το τέταρτο Π.Κ.Φ. Μόνο που αυτή τη φορά διοργανώνεται στο Μουμπάι (πρώην Βομβάη) της Ινδίας. Η συμμετοχή είναι και πάλι αρκετά εντυπωσιακή καθώς αγγίζει τα 100.000 άτομα από 140 χώρες. Εξ αυτών, 74.126 ήταν αντιπρόσωποι από 1.653 οργανώσεις από 117 χώρες, μόνο που η αναλογία των πληθυσμών, λόγω της γεωγραφικής τοποθεσίας διεξαγωγής του Φόρουμ, έχει ελαφρώς διαφοροποιηθεί: έχει αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των αντιπροσώπων από ασιατικές χώρες όπως είναι το Πακιστάν, η Ιαπωνία, το Νεπάλ, η Ν. Κορέα, το Θιβέτ, η Σρι Λάνκα, η Ταϊλάνδη, οι Φιλιππίνες, η Ινδονησία και φυσικά η Ινδία, ενώ μεγάλες ήταν οι αντιπροσωπείες και πάλι από τη Βραζιλία, τις ΗΠΑ, τη Γαλλία και την Ιταλία. Παράλληλα, διοργανώθηκαν όλες οι υπόλοιπες δραστηριότητες, όπως το Παγκόσμιο Φόρουμ Εκπαίδευσης, το Παγκόσμιο Φόρουμ Τοπικών Αρχών, το Παγκόσμιο Συνδικαλιστικό Φόρουμ και το Παγκόσμιο Φόρουμ Κοινοβουλευτικών Αντιπροσώπων με τη συμμετοχή 250 βουλευτών από 25 χώρες.⁴²

Το αξιοσημείωτο, αυτή τη φορά, είναι ότι διοργανώθηκε, πολύ κοντά στο χώρο που πραγματοποιούνταν οι εργασίες του Π.Κ.Φ., μια παράλληλη εκδήλωση με την ονομασία «Αντίσταση Μουμπάι 2004» από ένα μικρό μαοϊκό κίνημα. Στόχος της εκδήλωσης ήταν να καταγγείλει τους συμμετέχοντες στο Π.Κ.Φ. ως ένα «καάδες μείγμα, όπως ανέφερε στις ανακοινώσεις του, ρεφορμιστικών μαζικών οργανώσεων και μη κυβερνητικών οργανώσεων, που τελικά χρηματοδοτούνται από τις μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες και επί της ουσίας προωθούν, με την μη

ανάληψη σημαντικών ριζοσπαστικών δράσεων, την διατήρηση του status quo.» Αυτό το «αντι-φόρουμ» αμφισβήτησε το ότι το Π.Κ.Φ. είναι ένας «πραγματικά ανοικτός χώρος συζήτησης» εξαιτίας ακριβώς των άμεσων και έμμεσων χρηματοδοτήσεών του.⁴³

Στις 29 Απριλίου, του ίδιου χρόνου, τα «κινήματα κατά της Νέας Τάξης» έκαναν την εμφάνισή τους στη Βαρσοβία της Πολωνίας διαδηλώνοντας ενάντια στη σύνοδο του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Φόρουμ. Μία ακόμη μαζική εμφάνιση έγινε μεταξύ 19 – 23 Νοεμβρίου ενάντια στη σύνοδο του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας των χωρών της Ασίας και του Ειρηνικού – APEC Asia Pacific Economic Cooperation, με αιχμή του δόρατος την παρουσία του Αμερικανού Προέδρου, στο Σαντιάγο της Χιλής, όπου σημειώθηκαν και σφοδρές συγκρούσεις.⁴⁴ Ο αριθμός των, ανά τον κόσμο, μεγάλων διαδηλώσεων είναι σαφές ότι μειώνεται διαρκώς ενώ αντίστοιχη πτώση παρουσιάζει και το ενδιαφέρον των μεγάλων ΜΜΕ για παρόμοιες εκδηλώσεις με αποτέλεσμα οι πληροφορίες να γίνονται ολοένα και πιο δυσεύρετες.

Τον Ιανουάριο του 2005, μεταξύ 26 και 31, το Π.Κ.Φ. επιτρέπει στο Πόρτο Αλλέγκρε της Βραζιλίας, και πραγματοποιείται παράλληλα με το 35^ο Π.Ο.Φ. Συμμετέχουν 155.000 άνθρωποι, 6.872 οργανώσεις από 151 χώρες. Αν και αυτή τη φορά διοργανώθηκαν οι παράλληλες δραστηριότητες, όπως το Παγκόσμιο Φόρουμ της Εκπαίδευσης κλπ, το 90% των εργασιών του Π.Κ.Φ. καλύφθηκε από «αυτο-οργανωμένες» δραστηριότητες, δηλαδή συζητήσεις, σεμινάρια και εργαστήρια που διοργανώθηκαν από τους συμμετέχοντες, κυρίως τις Μ.Κ.Ο. ανάλογα με το περιεχόμενο της κάθε μίας. Οι μεγαλύτερες αντιπροσωπείες ήταν της Βραζιλίας, της Αργεντινής, των ΗΠΑ, της Ουρουγουάης, της Γαλλίας αλλά και της Ν. Κορέας, της Ιαπωνίας, της Βενεζουέλας ενώ ενισχυμένη ήταν και η παρουσία ορισμένων αφρικανικών χωρών, όπως το Μάλι, η Μπουρκίνα Φάσο, η Σενεγάλη, η Ν. Αφρική, η Νιγηρία, η Αιθιοπία και η Γκάνα⁴⁵. Για πρώτη φορά οι εργασίες του Π.Κ.Φ. δεν καλύπτονται εξαντλητικά και αναλυτικά από τα μεγάλα διεθνή ΜΜΕ.

Η χρονιά συνεχίζεται με μόνο δύο μεγάλες διαμαρτυρίες των «κινήματων κατά της Νέας Τάξης». Μεταξύ 2 και 8 Ιουλίου, μαζικές διαδηλώσεις πραγματοποιούνται στο Εδιμβούργο, στη Γλασκώβη, στο Στίρλινγκ και στο Γκλενίνγκλες της Σκωτίας, ενάντια στη σύνοδο της G8. Κύριο αίτημα μεγάλου μέρους των οργανώσεων και των κινήματων που συμμετέχουν είναι η διαγραφή του χρέους των φτωχότερων χωρών, αίτημα που ικανοποιείται, τελικά, εν μέρει μετά και από «επαφές» που εκπρόσωποι των «ισχυρότερων κρατών» είχαν με «αντιπροσώπους» Μ.Κ.Ο. που έχουν αυτό-προσφερθεί να «διαμεσολαβήσουν». Διαγράφεται το χρέος 18 χωρών προς την Παγκόσμια Τράπεζα, το Δ.Ν.Τ. και την Τράπεζα Αφρικανικής Ανάπτυξης. Οι διαδηλώσεις διεξάγονται σε κλίμα αστυνομοκρατίας καθώς κατά τη διάρκειά τους εκδηλώνονται οι πολύνεκρες βομβιστικές ταυτόχρονες επιθέσεις στο μετρό του Λονδίνου. Το «κίνημα» επανεμφανίζεται μεταξύ 13 και 18 Δεκεμβρίου, μαζικά, στο Χονγκ Κονγκ διαδηλώνοντας με αφορμή την 6^η υπουργική σύνοδο του Π.Ο.Ε. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που σχολιάζουν ότι όσο αυξάνονται οι «συμμετοχές» στα «στρογγυλά τραπέζια συζήτησης» του Π.Κ.Φ. τόσο μειώνεται η μαχητική παρουσία οργανώσεων και διαδηλωτών στο δρόμο

ενώ μειώνονται και τα «ραντεβού» αγώνα που δίνονται με διάφορες αφορμές⁴⁶.

Το Π.Κ.Φ. του 2006 είναι «πολυκεντρικό», όπως υποστηρίζουν οι συμμετέχοντες σε αυτό, τουλάχιστον στην επίσημη ιστοσελίδα του. Πραγματοποιείται, δηλαδή, σε τρεις πόλεις: στο Μπαμάκο του Μάλι τον Ιανουάριο, στο Καράκας της Βενεζουέλας τον Μάρτιο, και δύο μήνες αργότερα στο Καράτσι του Πακιστάν. Η κάθε συνάντηση ακολούθησε διαφορετικό πρόγραμμα συζητήσεων σε μια προσπάθεια να επικεντρωθεί στα προβλήματα της εκάστοτε περιοχής. Εξαιρετικό ενδιαφέρον έχει, πάντως, ότι από τη χρονιά αυτή και μετά, στην επίσημη ιστοσελίδα του Φόρουμ, που αποτελεί και την κύρια άμεση πηγή πληροφόρησης για τα τεκταινόμενα σε αυτό, δεν αναφέρονται πια πιο λεπτομερή στοιχεία για τις συμμετοχές παρά μόνο για τους θεματικούς άξονες.⁴⁷ Εξίσου ενδιαφέρον είναι και το γεγονός ότι στις ελληνόγλωσσες ιστοσελίδες που ασχολούνταν με το Π.Κ.Φ., τα, σχετικά με αυτό, στοιχεία σταματούν, κατά κύριο λόγο, στο 2005.⁴⁸

Τα μεγάλα ΜΜΕ, πάντως, έχουν, ήδη, σταματήσει εντελώς να ασχολούνται με τις εργασίες του Π.Κ.Φ. Δεν είναι τυχαίο ότι η, αν μη τι άλλο, πρωτότυπη ιδέα διεξαγωγής ενός «πολυκεντρικού» Φόρουμ σε τρεις διαφορετικές χώρες και ηπειρούς δεν καλύφθηκε σχεδόν καθόλου από τα ΜΜΕ. Κατά τα άλλα, η σημαντικότερη «εμφάνιση» του «κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης», το 2006, ανεξαρτήτως των εργασιών του Π.Κ.Φ., ήταν μόνο οι μεγάλες διαδηλώσεις κατά της συνόδου της G20 στη Μελβούρνη της Αυστραλίας.⁴⁹

Το 2007, σύμφωνα με την επίσημη ιστοσελίδα του Π.Κ.Φ., οι εργασίες του προγραμματίστηκαν για το Ναϊρόμπι της Κένυας μεταξύ 20 και 25 Ιανουαρίου. Δεν υπάρχουν στοιχεία σχετικά με τις συμμετοχές και δεν είναι προσβάσιμα, τουλάχιστον στις γλώσσες πλην της πορτογαλικής, τα κείμενα ή τα πρακτικά των συζητήσεων που πραγματοποιήθηκαν. Ακόμη και το πρόγραμμα της συνάντησης είναι υπό τη μορφή περισσότερο πρότασης για ένα γεγονός που «θα γίνει», παρά ως κάτι τελεσμένο.⁵⁰

Την ίδια στιγμή, οι περισσότερες μαζικές διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν μέσα στο 2007, ανά τον κόσμο, με τη συμμετοχή ποικίλων, αν και λίγων σε αριθμό, οργανώσεων από διάφορες χώρες, είχαν περισσότερο αντι-αμερικανικό και αντι-πολεμικό χαρακτήρα. Στις 9 Μαρτίου μεγάλες διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στο Σάο Πάολο της Βραζιλίας με αφορμή την επίσκεψη του Αμερικανού Προέδρου Μπους, που περιοδεύει στη Λατινική Αμερική. Κάθε στάση της περιοδείας του έγινε αφορμή για μεγάλες διαδηλώσεις. Ανάλογες διαμαρτυρίες διοργανώθηκαν στην Κολομβία στις 12 Μαρτίου και στο Μεξικό, στις 14 του ίδιου μήνα, οι οποίες σηματοδεύτηκαν και από συγκρούσεις. Κατά τα άλλα, στις 29 Μάη διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στο Χάιλινγκενταμ αλλά και στο Αμβούργο, της Γερμανίας, πριν τη σύνοδο της G8. Στις 2 Ιουνίου εντυπωσιακές σε όγκο, μετά από καιρό, είναι και οι διαδηλώσεις που γίνονται στο Ροστόκ της Γερμανίας κατά τη διάρκεια πλέον της G8. Τέλος, στις 8 Σεπτεμβρίου με τις διαδηλώσεις ενάντια στη σύνοδο του APEC, στο Σίδνεϋ της Αυστραλίας, ολοκληρώνονται, για το 2007, οι διαδηλώσεις στις οποίες η θεματική αλλά και ως ένα βαθμό οι

συμμετέχοντες θύμιζε κάτι από το «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης».⁵¹

¹ Ρέντον Ντέιβιντ, *Κριτικός Μαρξισμός*, Εκδ. ΚΨΜ, 2005, σελ. 13

² Engler Mark - Griffiths Kate, Share the World's Resources, "The Anti-globalization movement defined", From the Encyclopedia of Activism and Social Justice, <http://www.stwr.net>

³ Τίλυ Τσαρλς, *Κοινωνικά Κινήματα 1768 – 2004*, Εκδ. Σαββάλας, 2007, σελ. 25 - 29

⁴ "Anti-globalization", in Wikipedia, the free encyclopedia, <http://en.wikipedia.org>

⁵ Dimitriadis Epameinondas, Chomsky Interviewed by Dimitriadis Epameinondas, <http://www.zmag.org>

⁶ Klein Naomi, "Reclaiming the common", στο New Left Review 9, May – June 2001, <http://www.newleftreview.org>

⁷ "Anti-globalization", in Wikipedia the free encyclopedia, <http://en.wikipedia.org>

⁸ Engler Mark - Griffiths Kate, Share the World's Resources, "The Anti-globalization movement defined", From the Encyclopedia of Activism and Social Justice, <http://www.stwr.net>

⁹ Brief history of PGA, <http://www.agp.org>

¹⁰ Στο ίδιο

¹¹ Amin Samir e Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, Forum Mondiale delle Alternative, Ed. Punto Rosso, 2003, σελ. 192 - 193

¹² Bensaïd Daniel, "Marx critique de la mondialisation?", στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003, σελ. 68

¹³ Ραυτόπουλος Γιώργος, *Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός*, Εκδ. Οδυσσέας, 2005, σελ. 210

¹⁴ Tabb William K., "After Seattle: Understanding the Politics of Globalization", στο Monthly Review, March 2000, <http://www.monthlyreview.org>

¹⁵ "Towards a New Internationalism", Editors, στο Monthly Review, July – August 2000, <http://www.monthlyreview.org>

¹⁶ Gautier Elisabeth, "Acteurs de la transformation sociale, Nouvelles constructions sociales et politiques", στο *Classes Sociales: Retour ou Renouveau?* Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003, σελ. 244 - 245

¹⁷ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

¹⁸ Στο ίδιο

¹⁹ <http://www.g20.org/G20/>

²⁰ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

²¹ <http://www.kinimata.gr> <http://www.forumsocialmundial.org.br>

²² <http://www.kinimata.gr> <http://www.forumsocialmundial.org.br>

²³ Στο ίδιο

²⁴ Sander Emir, "Beyond Civil Society", στο New Left Review 17, September – October 2002, <http://www.newleftreview.org>

²⁵ Amin Samir e Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 340

²⁶ Ραυτόπουλος Γ., *Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός*, ό.π., σελ. 223

²⁷ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

²⁸ Στο ίδιο

²⁹ Ραυτόπουλος Γ., *Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός*, ό.π., σελ. 218 - 219

³⁰ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

³¹ Στο ίδιο

³² Bertinotti Fausto, "Il rapporto con i movimenti", στο La rivista del manifesto, n.20, settembre 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

³³ Ραυτόπουλος Γ., *Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός*, ό.π., σελ. 220 - 221

³⁴ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2002, σελ. 166 - 170

³⁵ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

³⁶ <http://en.wikipedia.org> <http://www.kinimata.org>

<http://www.forumsocialmundial.org.br>

³⁷ Gautier Elisabeth, “Acteurs de la transformation sociale, Nouvelles constructions sociales et politiques”, στο *Classes Sociales: Retour ou Renouveau?*, ό.π., σελ. 250

³⁸ Amin Samir e Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 340,

<http://www.forumsocialmundial.org.br>

³⁹ <http://www.kinimata.gr> <http://www.forumsocialmundial.org.br>

⁴⁰ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

⁴¹ Στο ίδιο

⁴² <http://www.kinimata.gr> <http://www.forumsocialmundial.org.br>

⁴³ <http://www.kinimata.gr>

⁴⁴ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

⁴⁵ <http://www.kinimata.gr> <http://www.forumsocialmundial.org.br>

⁴⁶ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

⁴⁷ <http://www.forumsocialmundial.org.br>

⁴⁸ <http://www.kinimata.gr>

⁴⁹ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

⁵⁰ <http://www.forumsocialmundial.org.br>

⁵¹ <http://en.wikipedia.org> <http://www.agp.org>

Κεφάλαιο 11ο

Η εργατική τάξη στην κοινωνική σύνθεση, το χαρακτήρα, τις οργανωτικές δομές και τον τρόπο δράσης των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης

Ως προς τη **σύνθεση** των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης ή του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης θα μπορούσε κανείς γενικά να τα περιγράψει ως τα κινήματα εκείνα στα οποία συμμετέχουν δυνάμεις που αμφισβητούν την υπάρχουσα κυρίαρχη τάξη πραγμάτων, στις ποικίλες εκφάνσεις της, είτε μέσω της δημόσιας συλλογικής διαμαρτυρίας τους είτε μέσω της καλλιέργειας εναλλακτικής στάσης ζωής για τα μέλη τους.¹ Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης αποτελούνται, θα μπορούσε κανείς να πει, από μια ποικιλία κοινωνικών δυνάμεων, που προέρχονται από εντελώς διαφορετικά κοινωνικο-πολιτικά πλαίσια, με εντελώς διαφορετική δυναμική, με διαφορετικές αφετηρίες ως προς τα αίτια της αντίδρασης τους και διαφορετικές στρατηγικές.²

Οι Μαρκ Ένγκλερ και Κέιτ Γκρίφιθς επικειρώντας να «προσδιορίσουν» τις συνιστώσες των κινήματων κατά της «νέας τάξης» σε σχετικό τους άρθρο, υποστηρίζουν ότι πρόκειται για συνδικάτα, περιβαλλοντιστές, αναρχικούς, οργανώσεις για τη δίκαιη αναδιανομή της γης, για τα ανθρώπινα δικαιώματα, για την ισότιμη ανάπτυξη, ενάντια στην ιδιωτικοποίηση και την παιδική εργασία που «ήρθαν κοντά» αντιδρώντας στις κοινωνικές συνέπειες της «νέας τάξης πραγμάτων» ή αλλιώς της «παγκοσμιοποίησης» και στους οργανισμούς που γίνονται αντιληπτοί ως οι κύριοι εκφραστές της. Ως χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αναφέρουν ότι οι αντιδράσεις κατά του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (θ' αναφέρεται, στο εξής, με τ' αρχικά Π.Ο.Ε.) «ένωσαν» συνδικάτα των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών που διαμαρτύρονται για τη συμπίεση των μισθών και τις περικοπές των εργασιακών δικαιωμάτων, με αγρότες από τις αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου που αντιτίθενται στη σταδιακή επιβολή του βιομηχανικού τύπου γεωργίας, με ακτιβιστές για την ασφάλεια των τροφίμων που αντιδρούν στη διάδοση των γενετικά τροποποιημένων τροφίμων, με περιβαλλοντιστές που υποστηρίζουν ότι «οι συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου» αποδυναμώνουν τη νομοθεσία για την προστασία του περιβάλλοντος, με οργανώσεις για τα δικαιώματα των αυτοκθόνων που καταγγέλλουν την ισοπεδωτική ομοιογένεια που επιβάλλει το «ελεύθερο εμπόριο» στους διαφορετικούς πολιτισμούς, με αντικαπιταλιστές που αντιμετωπίζουν τον Π.Ο.Ε. σαν ένα ακόμη οργανισμό προώθησης των συμφερόντων του κεφαλαίου.³

Ως «κίνημα των φτωχών, των ανέργων, των αποκλεισμένων, που παρέσυρε στο δρόμο πλήθος ανθρώπων, οι οποίοι άφησαν την απελπισία, τη σιωπή και τη σκιά, για το φως, τη ζωή και τη δράση»⁴ περιέγραφε ο Γ. Ραυτόπουλος το «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης» στο βιβλίο του «Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός». Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης απαρτίζονται, κατά τον Τζον Χάλλογουεϊ, από όλους όσους «απορρίπτουν έναν κόσμο που νιώθουν εσφαλμένο...[...].από όλους

όσους βγάσουν μια κραυγή: όχι.»⁵ Και, όπως συνεχίζει, «αυτό το «εμείς», που προσδιορίζει τους συμμετέχοντες σε αυτά, δεν είναι καθαρό, υπερβατικό Υποκείμενο: ούτε Άνδρας, ούτε Γυναίκα, ούτε Εργατική τάξη, τουλάχιστον όχι ακόμη...»⁶ Η αλλιώς «είμαστε εμείς που δεν εκμεταλλευόμαστε και δεν θέλουμε να εκμεταλλευτούμε, εμείς που δεν έχουμε εξουσία και δεν θέλουμε να την αποκτήσουμε, εμείς που ακόμη θέλουμε να ζήσουμε μια ζωή που να τη θεωρούμε ανθρώπινη...[...].. εμείς είμαστε η κρίση του καπιταλισμού...»⁷

Για «μαχητές του ανθρώπινου», έκαναν λόγο με λογοτεχνική διάθεση, αλλά και με εξαιρετική ασάφεια, αρκετοί ομιλητές που συμμετείχαν σε συνάντηση ανταλλαγής απόψεων για το ποιόν των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης μετά τις μεγάλες διαδηλώσεις στο Σηάτλ.⁸ Εκτιμούσαν, μάλιστα, ότι πρόκειται για «καινούργια στρώματα και κατηγορίες πληθυσμού, που βγήκαν στους δρόμους να διαμαρτυρηθούν για την πραγματικότητα που ζουν. Κυρίως για νέους που συμμετέχουν σε ομάδες, οι οποίες έχουν ασαφή δομή και εξαιρετικά ρευστή μορφή οργάνωσης»⁹, προσέγγιση που ξεκάθαρα θέτει σε απόσταση τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης από το «παραδοσιακό» κίνημα της εργατικής τάξης.

Αναφερόμενοι στην κοινωνική σύνθεση του «κινήματος» μετά και από τις μεγάλες διαδηλώσεις στη Γένοβα, πολλοί στοχαστές, όπως ο Αρνώ Σπίρ, ακολουθώντας αυτή την προσέγγιση, υποστηρίζουν ότι το «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης» δεν είναι κίνημα της εργατικής τάξης γιατί η εργατική τάξη έχει γίνει πλέον «ένα θολό σύνολο...[...]..Τα παλιά ταξικά όρια είναι ομιχλώδη και νέες ονομασίες έρχονται στο φως, όπως είναι οι «μεσαίες τάξεις», την εύνοια των οποίων διεκδικούν οι πολιτικοί και η κυρίαρχη τάξη, και οι «λαϊκές τάξεις», οι οποίες αντικαθιστούν το παλιό προλεταριάτο...[...]..Διαμορφώνεται, έτσι, σταδιακά, μέσα από τα κινήματα αυτά κατά της Νέας Τάξης, ένα συλλογικό υποκείμενο που αναδύεται χωρίς ιεραρχία...»¹⁰

Για κάποιους άλλους στοχαστές, όπως η Ελιζαμπέτ Γκωτιέ τα πράγματα ορίζονται λίγο πιο θετικά, δηλαδή όχι με γνώμονα τι δεν είναι αλλά το τι είναι το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης: είναι ένα «διαταξικό κίνημα», καθώς στους κόλπους του η όποια συζήτηση για κοινωνική μεταρρύθμιση γίνεται στη βάση των «φορέων», που θα την φέρουν σε πέρας ενώ δεν γίνεται λόγος για «κοινωνικές τάξεις».¹¹ Μέσα από αυτή τη διαδικασία που «δεν γίνεται με όρους κοινωνικών τάξεων», υποστηρίζει η ίδια, θ' αναδυθεί σταδιακά ένα συλλογικό υποκείμενο το οποίο θα φτάσει κάποια στιγμή να έχει σαφείς πολιτικές επιδιώξεις και έτσι να γίνει δύναμη μετασχηματισμού.¹² Τόσο αυτή άποψη, όσο και η προαναφερθείσα εκτίμηση του Σπίρ, ως προς τη λογική τους, θυμίζουν κάτι από την αντίστοιχη αντίληψη των Νέγκρι και Χαρνι, όπως αυτή παρουσιάστηκε στο προηγούμενο μέρος της έρευνας στο σχετικό κεφάλαιο.

Η κοινωνική ή καλύτερα η ταξική ετερογένεια των κινημάτων είναι αντιληπτή και από τους συμμετέχοντες σε αυτά, όπως ένας από τους «μέντορες» τους, ο καθηγητής Νόαμ Τσόμοκι, οι οποίοι, σε πρώτο επίπεδο, την εκτιμούν ως ιδιαίτερα θετικό, ξεχωριστό χαρακτηριστικό αλλά και «ίδιον της νεοτερικότητας» του «κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης». Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο του Τσόμοκι για τη

σύνθεση των διαδηλωτών που κατέκλυσαν το Σηάτλ, τον Νοέμβριο του 1999: «επιτέλους ήρθαν κοντά εντελώς διαφορετικά ρεύματα και οργανώσεις ακόμη και κάποιοι που είχαν διαφορετικά συμφέροντα αλλά μια κάποια κοινή οπτική για τα προβλήματα!»¹³ «Η ποικιλία των απόψεων, των οργανώσεων, και των τακτικών, εκτιμούν άλλοι όπως ο Τζωρτζ Κατσιαφίκας, είναι μία από τις μεγαλύτερες δυνάμεις των κινημάτων αυτών, γιατί μπορούν ν' αλλάξουν πολύ περισσότερο την κοινωνία από τις κοινοβουλευτικές προσπάθειες ή τα θεσμοποιημένα είδη κινημάτων, όπως το κίνημα της εργατικής τάξης».¹⁴

Ίσως μία από τις γλαφυρότερες διατυπώσεις της τάσης αυτής στους κόλπους των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης που χαράσσει σαφή διαχωριστική γραμμή ως προς το ρόλο και τη θέση σε αυτά της εργατικής τάξης να είναι το βιβλίο του Τζον Χάλλογουει «Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία», όπου ο συγγραφέας κραυγάζει, αναφερόμενος στα κινήματα ότι «δεν παλεύουμε ως εργατική τάξη αλλά ενάντια στο να είμαστε εργατική τάξη, η πάλη μας πηγάζει από το ό,τι αρνούμαστε να μας ταξινομήσουν ως εργατική τάξη». Στη συνέχεια, βέβαια, πέφτει σε αντιφάσεις αποτυπώνοντας ως ένα βαθμό και τη σύγκυση μεγάλης μερίδας των κινημάτων, αφού εκτιμά ότι «μόνο στο βαθμό που δεν είμαστε εργατική τάξη μπορούμε να συλλάβουμε την ιδέα της επανάστασης ως αυτοχειραφέτησης της εργατικής τάξης. Η εργατική τάξη δεν μπορεί να χειραφετήσει τον εαυτό της όσο είναι εργατική τάξη...[....]... Ωστόσο, μόνο στο βαθμό που είμαστε εργατική τάξη προκύπτει η ανάγκη για χειραφέτηση...»¹⁵

Επιχειρώντας μια λιγότερο «λογοτεχνική» αλλά σίγουρα σαφέστερη προσέγγιση, ο Μάνινγκ Μάραμπλ υποστηρίζει ότι στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες συμμετέχουν, κυρίως, απόφοιτοι Πανεπιστημίων ή γενικά ιδρυμάτων ανώτερης και ανώτατης Εκπαίδευσης. Άνθρωποι που προέρχονται από τα ανώτερα στρώματα της μεσαίας τάξης, οι οποίοι μπορεί να συμπάσχουν πραγματικά με όλους όσους υποφέρουν από τις συνέπειες της «Παγκοσμιοποίησης», με τις συνθήκες ζωής και την ολοένα και μεγαλύτερη εξαθλίωση των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά οι ίδιοι ουδέποτε βρέθηκαν, τουλάχιστον ακόμη, στη θέση αυτή. Αυτό, άλλωστε, αντανακλάται και μόνο στο γεγονός ότι τα περισσότερα ενεργά μέλη των διαφόρων οργανώσεων έχουν την οικονομική δυνατότητα να μετακινούνται ανά τον πλανήτη για να συμμετέχουν στις διάφορες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας αλλά και για να έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο που, όπως θα δούμε παρακάτω, αποτελεί βασικό μέσο επικοινωνίας και συντονισμού των κινημάτων. Αντίθετα, εκτιμά ο Μάραμπλ, στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης των αναπτυσσόμενων χωρών η κοινωνική σύνθεση είναι κάπως διαφοροποιημένη γιατί εκεί εμπλέκεται ενεργότερα η εργατική τάξη.¹⁶

Την άποψη αυτή, τουλάχιστον ως προς τα τεκταινόμενα στις αναπτυσσόμενες χώρες, συμμαρτίζεται, εμμέσως, και ο Σαμίρ Αμίν, ένας άλλος «μέντορας» των κινημάτων. Επικαλούμενος τα υπάρχοντα στοιχεία, υποστηρίζει ότι στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, όπου έγινε και η έδρα του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ (στο εξής θ' αναφέρεται με τ' αρχικά Π.Κ.Φ.), και τα οποία

εκφράστηκαν κυρίως με γνώμονα την αντίθεσή τους κατά της Συμφωνίας Ελεύθερου Εμπορίου για την Αμερική – FTAA, συμμετέχουν αυτόχθονες, εργάτες, μεσαίες τάξεις, οργανώσεις γυναικών αλλά και θρησκευτικών οργανώσεων. Σε όλα πλειοψηφία είναι η νεολαία, η οποία είθισται να προέρχεται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα της μεσαίας τάξης ή από την εργατική τάξη.¹⁷

Σαφή στοιχεία για την ηλικιακή αλλά και κοινωνική σύνθεση, έστω και μερικώς, των κινημάτων κατά της νέας Τάξης έχουν καταγραφεί μόνο κατά τη διάρκεια των μεγάλων διαδηλώσεων στη Γένοβα της Ιταλίας, τον Ιούλιο του 2001, με αφορμή τη σύνοδο της G8. Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποιήθηκε υπό την εποπτεία της καθηγήτριας του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου της Φλωρεντίας Ντιοντέλα ντελα Πόρτα, οι συμμετέχοντες στις διαδηλώσεις ήταν 7% κάτω των 19 χρόνων, 51% μεταξύ 19 – 25 χρόνων, 25% 26 – 35 χρόνων και 17% άνω των 36 χρόνων. Επίσης, ως προς τους Ιταλούς διαδηλωτές, το 10,7% δήλωσαν άνεργοι, το 12,6% εργαζόμενοι στο δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, 2,3% έμποροι και βιοτέχνες, 6,8% διανοητικά εργαζόμενοι, 49,9% φοιτητές και μαθητές και 7,1% ελεύθεροι επαγγελματίες και επιχειρηματίες.¹⁸ Θα μπορούσε κανείς να πει, στη βάση αυτών των στοιχείων, ότι η εργατική τάξη, της Ιταλίας τουλάχιστον, είχε σημαντική παρουσία μεταξύ των διαδηλωτών της Γένοβα, έστω και αν αυτή η παρουσία δεν ήταν απολύτως συντεταγμένη και οργανωμένη με γνώμονα τις «παραδοσιακές μορφές» έκφρασής της, όπως είναι τα συνδικάτα, αν και η συνδικαλιστική παρουσία ήταν έντονη σε σύγκριση με άλλες τέτοιου είδους διαμαρτυρίες.

Τη σημαντική παρουσία της ιταλικής εργατικής τάξης στις διαδηλώσεις στη Γένοβα επεσήμαινε σε άρθρο του, λίγο αργότερα, ο Φάουστο Μπερτινόνι, ο τότε επικεφαλής του κόμματος της Κομμουνιστικής Επανάστασης στην Ιταλία, υπογραμμίζοντας ότι: «υπάρχει πλέον η επίγνωση της ανάγκης για συνεργασία, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, και συντονισμού του εργατικού αγώνα και του εργατικού κινήματος με τα κινήματα που η ριζοσπαστική διαμαρτυρία τους έχει άλλες ρίζες».¹⁹ «Επίγνωση», όμως, που όπως αποδείχτηκε μέσα από τη φθίνουσα πορεία εμφάνισης του λεγόμενου «κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης» τα τελευταία χρόνια όπως καταγράφεται στο 10^ο κεφάλαιο, δεν μετουσιώθηκε σε πράξη.

Αν και γενικώς, σαφώς μετρήσιμα στοιχεία για την κοινωνική σύνθεση του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης δεν υπάρχουν στην σχετική ηλεκτρονική, κυρίως, αρθρογραφία αλλά και στην όποια βιβλιογραφία έχει, ήδη, εκπονηθεί, στη Γένοβα δεν ήταν η πρώτη φορά που καταγράφονταν, αναλόγου περιεχομένου, παρατηρήσεις. Οι διαδηλώσεις κατά τη διάρκεια των εργασιών του Π.Ο.Ε. στο Σηάτλ, το 1999, είχαν χαρακτηριστεί από ΜΜΕ και από κεντρικό άρθρο της διεύθυνσης του πολιτικού αμερικανικού περιοδικού «Monthly Review» «ποιοτικό βήμα» στην πορεία των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης μέχρι τότε, ακριβώς επειδή ήταν μαζικότερη η παρουσία της εργατικής τάξης μέσα από τα συνδικάτα της.²⁰ Σύμφωνα με τις πρώτες εκτιμήσεις των διοργανωτών, στις διαδηλώσεις συμμετείχαν περισσότεροι από 20.000 εργαζόμενοι ακολουθώντας τα συνδικάτα τους, ενώ όλες οι άλλες «ομάδες», όπως οι

φοιτητές, ή τα μέλη μη κυβερνητικών οργανώσεων είχαν μικρότερη, αριθμητικά, αντιπροσώπευση.²¹ Το στίγμα των διαμαρτυριών στο Σηάτλ δόθηκε από την εργατική πλειοψηφία και ενδεικτικό είναι ότι σύμφωνα με δημοσκοπήσεις που είχαν, την ίδια περίοδο, διεξαχθεί στις ΗΠΑ, η πλειοψηφία των αμερικανών εργαζομένων δήλωνε ότι «συμφωνεί με τις ανησυχίες και τα αιτήματα» των διαδηλωτών.²²

Παρά τις επισημάνσεις αυτές, όμως, και παρά το γεγονός ότι έγιναν ορισμένες προσπάθειες, τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης συνέχισαν, κατά κύριο λόγο, να αποτελούνται από ανέργους, εργαζόμενους προσωρινής απασχόλησης, μικροαστικά τμήματα, τμήματα της διανοήσης, φοιτητές και επαγγελματίες ακτιβιστές, στη συντριπτική τους πλειοψηφία μέλη Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (στο εξής θ' αναφέρονται με τ' αρχικά Μ.Κ.Ο.). Η εργατική τάξη παρέμεινε μειοψηφούσα.²³ Στις εργασίες των διαφόρων Φόρουμ κυριαρχούν οι οργανώσεις της λεγόμενης «κοινωνίας των πολιτών» αλλά και διάφορες άλλες οργανώσεις ή αγροτικές ενώσεις από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Κι αυτό, παρά το ότι οι μεγαλύτερες και δυναμικότερες διαδηλώσεις των κινήματων κατά της Νέας Τάξης πραγματοποιήθηκαν, όπως υπενθυμίζει ο Εμίρ Σαντέρ, στις δυτικές ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες και κατά κοινή ομολογία σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε σε αυτές η εκεί εργατική τάξη, παρά τις όποιες εσωτερικές διαφοροποιήσεις και διαστρωματώσεις της.²⁴

Σε γενικές γραμμές τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης κυριαρχούνται, χωρίς να σημαίνει αυτό ότι δεν υπάρχουν και ορισμένα πραγματικά ριζοσπαστικά ρεύματα, από Μ.Κ.Ο. Όπως θα δούμε αναλυτικότερα στη συνέχεια, οι περισσότερες από αυτές έχουν επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους το περιβάλλον και τη λεγόμενη «κοινωνία των πολιτών» και είθισται να ζητούν «ρυθμιστικούς κανόνες» για τη λειτουργία και τη δραστηριότητα των πολυεθνικών εταιρειών έτσι ώστε να υπάρχει ένα «δικαιότερο εμπόριο και ένα ασφαλέστερο περιβάλλον». Στα κινήματα, ισχυρή παρουσία, επίσης, έχουν οι λεγόμενες οργανώσεις «σκληρών οικολόγων» όπως είναι η «Earth First», οι οποίες αντιμετωπίζουν το σύγχρονο πολιτισμό ως τον «πυρήνα των προβλημάτων» και ζητούν μια ριζική αλλαγή «στη σχέση με τη φύση».²⁵

Σημαντική είναι και η παρουσία σε αυτά συνδικαλιστικών οργανώσεων ή κινήσεων, που μάχονται για τη διατήρηση των εργατικών δικαιωμάτων και για την μη μετακίνηση μεγάλων βιομηχανικών μονάδων από τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες προς τα «φτηνά εργατικά χέρια» και τις «προνομιούχες, για το κεφάλαιο, συνθήκες έλλειψης κάθε σχετικής νομοθεσίας» των αναπτυσσόμενων χωρών. Την ίδια, όμως, στιγμή, αρκετές από αυτές τις επίσημες συνδικαλιστικές οργανώσεις, υπό τη γραφειοκρατούμενη ηγεσία τους, συνεργάζονται με τις κυβερνήσεις των χωρών τους στη βάση «συμβιβαστικών συμφωνιών» για τη θέση των εργαζομένων. Τέλος, στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης συμμετέχουν αγρότες, κυρίως των αναπτυσσόμενων χωρών, που τάσσονται ενάντια στην πλήρη απελευθέρωση του εμπορίου και στην ολική εκβιομηχάνιση της γεωργίας καθώς έτσι καθίστανται μη ανταγωνιστικοί και απειλούνται με εξαφάνιση.²⁶

Η ανομοιογένεια των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης και η κυριαρχία μεγάλων («ουδέτερων» ταξικά) Μ.Κ.Ο καθρεφτίζεται ξεκάθαρα στους κόλπους του Π.Κ.Φ., που χρησιμοποίησε ως θεμέλιο της σύστασής του τα κινήματα για ν' αποπειραθεί, με επιτυχία σε μεγάλο βαθμό, να λειτουργήσει στη συνέχεια ως «συνολικός εκφραστής τους και ομπρέλα τους». Στην Ιδρυτική του Διακήρυξη αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι σε αυτό συμμετέχουν μεγάλες διεθνείς Μ.Κ.Ο., όπως η Oxfam, εθνικές Μ.Κ.Ο., θεσμοθετημένα κοινωνικά κινήματα, όπως η Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Συνδικάτων, περισσότερο ριζοσπαστικά συνδικαλιστικά κινήματα όπως το SUD της Γαλλίας, αγροτικά κινήματα, όπως των «ακτιμώνων χωρίς γη» στη Βραζιλία, αγωνιστικές «δομές» (επίσης Μ.Κ.Ο.) όπως η γαλλική Attac, Εκοστρατείες όπως η Επιτροπή για την Κατάργηση του Χρέους του Τρίτου Κόσμου και απελευθερωτικά κινήματα όπως των Ζαπατίστας (EZLN).²⁷

Επίσης, με βάση τις ενημερώσεις για τις εργασίες των Π.Κ.Φ. που έχουν γίνει μέχρι σήμερα, προκύπτει ότι σε αυτές συμμετείχαν, εκτός από κινήματα ή οργανώσεις που συμπεριλαμβάνονται στις προαναφερόμενες κατηγορίες, εκκλησιαστικές οργανώσεις, εκπρόσωποι Φυλών, όπως οι «Φίλοι των Σακράου» ή οι Ινδιάνοι Μαπούτσε της Χιλής, κινήματα όπως αυτό των Ρακοςυλλεκτών στις βραζιλιάνικες φαβέλες, κινήματα καταναλωτών, πολιτισμικών ρευμάτων, αυτοχθόνων, υπεράσπισης της σεξουαλικής διαφοράς, κινήματα για το ελεύθερο λογισμικό, αντιπολεμικά κ.ά. Οι ίδιοι οι διοργανωτές αναγνωρίζουν ότι, από κοινωνικής άποψης, με εξαίρεση το Φόρουμ που πραγματοποιήθηκε στο Μουμπάι της Ινδίας, το 2004, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στα υπόλοιπα μέσα από τις ποικίλες αυτές οργανώσεις προερχόταν κυρίως από τις μεσαίες κοινωνικές τάξεις.²⁸ Επίσης, δεν μπορεί παρά να επισημανθεί ως αρνητικό το γεγονός ότι στο Π.Κ.Φ., που από ένα σημείο και μετά αυτοπροωθήθηκε ως εκπρόσωπος των λεγόμενων νέων κινήματων κατά της Νέας Τάξης, συμμετείχαν κυρίως εργατικά συνδικάτα αναπτυσσόμενων χωρών ενώ από τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες η εκπροσώπηση ήταν μικρή και κυρίως από επίσημες γραφειοκρατούμενες συνδικαλιστικές ενώσεις,²⁹ όπως αναφέρθηκε και παραπάνω.

Τα κοινωνικά κινήματα και το Π.Κ.Φ. είναι, όπως τονίζεται από πολλούς υποστηρικτές του όπως η Γκωπιέ, «αλληλένδετες δυναμικές, αλληλοσυμπληρωματικές αλλά όχι ταυτόσημες». Τα κινήματα αναζητούν κοινές πλατφόρμες, αναζητούν μια ελάχιστη σύγκλιση έτσι ώστε να επεξεργαστούν πολιτικά συγκεκριμένες θέσεις για την καθημερινότητα και το Π.Κ.Φ., με όλα του τα παρακλάδια (ηπειρωτικά, περιφερειακά, θεματικά Φόρουμ) προσφέρει τον απαραίτητο «ανοιχτό χώρο» που ευνοεί την εξεύρεση κάποιων κοινών στόχων. Τον «χώρο», όπου θα μπορούσαν να υπερσκελιστούν οι «ρήξεις ανάμεσα στις διαφορετικότητες» χωρίς να δίνεται σημασία στην κοινωνική σύνθεση ή στην ταξική αναφορά των συμμετεχόντων στις οργανώσεις που απαρτίζουν τα κινήματα αυτά. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλα εντός του Φόρουμ «κυλούν ειδυλλιακά». Όπως παραδέχονται και υποστηρικτές του, συχνά, στις διαδικασίες του αναπαράγονται οι διαίρεσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας, δηλαδή διαίρεσεις ανάμεσα σε μισθωτούς και αποκλεισμένους, σε ντόπιους

κατοίκους και μετανάστες, ανάμεσα στα φύλα, στις γενιές, ανάμεσα στις «παράδοσιακές» οργανώσεις και στις καινούργιες.³⁰

Οι διαιρέσεις αυτές, επισημαίνουν οι Τζέιμς Πέτρας και Χένρι Βελτιμέγιερ δεν είναι απλώς διαιρέσεις αλλά ταξικές ανισότητες, τόσο μεταξύ διαφορετικών στρωμάτων και τάξεων όσο και στο εσωτερικό της ίδιας τάξης, οι οποίες εκφράζονται και εντός του Π.Κ.Φ. Γι αυτόν ακριβώς το λόγο, άλλωστε, και τα χαρακτηριστικά της αντίστασης στον καπιταλισμό είναι ανομοιογενή από χώρα σε χώρα αλλά ακόμη και εντός της ίδιας χώρας.

Τα στοιχεία που διαφοροποιούν το επίπεδο συνειδητοποίησης και πάλης είναι, υποστηρίζουν, τα διαφορετικά επίπεδα πολιτικής αντίληψης, οι αγωνιστικές παραδόσεις, η εσωτερική δομή των τοπικών μαζικών οργανώσεων και η επαναστατική ή γραφειοκρατική προέλευση των όποιων κινημάτων αντίστασης. Παραδείγματος χάριν, συνεχίζουν, το συνδικαλιστικό κίνημα εμφανίζεται πιο προωθημένο στη Γαλλία από ό,τι στις ΗΠΑ, αλλά στις ΗΠΑ είναι μάλλον πιο προωθημένο από ό,τι στο Περού. Ανάλογες διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και εντός των χωρών. Ορισμένες τάξεις, τομείς, περιοχές και εθνικές ομάδες προβάλλουν ενεργητικότερη αντίσταση σε σύγκριση με άλλες. Παραδείγματος χάριν, καταλήγουν οι δύο συγγραφείς, στη Λατινική Αμερική συνήθως οι περιοχές της περιφέρειας εμφανίζονται πολύ πιο ριζοσπαστικές από τα αστικά κέντρα, ενώ το ανάποδο ακριβώς συμβαίνει στην Ευρώπη όπου οι εργαζόμενοι των αστικών βιομηχανικών κέντρων εμφανίζουν πιο ριζοσπαστικές αντιδράσεις από ό,τι οι κάτοικοι, αγρότες και εργάτες, της περιφέρειας.³¹

Το Π.Κ.Φ., το οποίο υπό μία έννοια θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μικρογραφία της σύνθεσης της συντριπτικής πλειοψηφίας των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης, αντιμετωπίζει, εξ αρχής, δύο εξαιρετικά σημαντικά μειονεκτήματα, υποστηρίζει ο Εμίρ Σαντέρ, τα οποία προκύπτουν από μία και μόνη αρχή: επιμένει ότι εκφράζει, όπως και τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, την «κοινωνία των πολιτών», σε αντίθεση με το «ξεπερασμένο» εργατικό κίνημα κ.ο.κ. Η έννοια «κοινωνία των πολιτών», υπογραμμίζει ο Sader, συγκαλύπτει τον ταξικό χαρακτήρα όσων την συνθέτουν και συμπεριλαμβάνονται σε αυτή. Γιατί όταν αναφέρει κανείς «κοινωνία των πολιτών», δίπλα στα κοινωνικά κινήματα, τα συνδικάτα κλπ., θα πρέπει να τοποθετήσει και τις πολυεθνικές εταιρείες, τις τράπεζες κλπ.³² Ενδεικτικό της λογικής αυτής που αναφέρει ο Σαντέρ είναι το ότι ένας από τους εμπνευστές του Π.Κ.Φ., ο Μπερνάρ Κασέν, αναφέρει ως ιδιαίτερα θετικό στοιχείο του «κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης» και του Π.Κ.Φ. το γεγονός ότι σε αυτό συμμετέχουν, ως μέλη της «κοινωνίας των πολιτών», θεσμοί όπως η εκκλησία αλλά και συνεταιρισμοί μικρών ή μεσαίων επιχειρήσεων.³³

Ο Σαντέρ επιμένει στην επικριτική του άποψη υπογραμμίζοντας ότι, εκτός της θολής αποπροσανατολιστικής έννοιας της «κοινωνίας των πολιτών» που κυριαρχεί στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης και στο Π.Κ.Φ., αρνητική είναι και η πλειοψηφική παρουσία, σε αυτά, των Μ.Κ.Ο. Αποτελεί η παρουσία αυτή, εκτιμά, σημάδι «αμυντικού χαρακτήρα», γιατί οι περισσότερες από αυτές λειτουργούν, όπως θα δούμε αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο, ως το «μακρύ χέρι» της

νεοφιλελεύθερης πολιτικής συνεργαζόμενες με ιδρύματα όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και συχνά το αποτέλεσμα της δράσης τους είναι «η αποζημίωση» για τις συνέπειες αυτής της πολιτικής προκειμένου να είναι ελεγχόμενες οι όποιες αντιδράσεις. Αν λάβει, δε, κανείς υπ' όψιν του ότι συνεργάζονται συχνά και με μεγάλες εταιρείες, είναι σαφές ότι η επιρροή τους στις θέσεις, όπως θα δούμε αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο, και στα αιτήματα των κινημάτων και του Π.Κ.Φ. είναι αρνητική.³⁴ Γι αυτό δεν θα πρέπει να προκαλέσει έκπληξη ότι ένας από τους πιο σταθερούς χρηματοδότες του Π.Κ.Φ., δια μέσου Μ.Κ.Ο., είναι το γνωστό Ίδρυμα Φορντ!³⁵

Το λεγόμενο κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης, λοιπόν, δεν αποτελεί κίνημα της εργατικής τάξης υπό την έννοια της κυρίαρχης ή έστω πλειοψηφικής παρουσίας της στις διαδικασίες του, έστω και αν σε ορισμένες κομβικές στιγμές, όπως οι μεγάλες διαδηλώσεις στη Γένοβα και στο Σιάτλ, η εργατική τάξη έδωσε δυναμικό παρόν επηρεάζοντας καθοριστικά το χαρακτήρα των συγκεκριμένων κινητοποιήσεων. Παρά το γεγονός ότι, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται τάχιστα προλεταριοποίηση ολόένα μεγαλύτερου αριθμού του πληθυσμού, κυρίως στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες όπου οι ταξικές αντιθέσεις γίνονται καθημερινά εντονότερες, αυτό δεν έχει επηρεάσει τη σύνθεση του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης. Στους κόλπους του, κυρίαρχη παραμένει η λογική των «ουδέτερων» ταξικά προσεγγίσεων που προωθούν οι Μ.Κ.Ο. και των υποστηρικτών της αποπροσανατολιστικής έννοιας της «κοινωνίας των πολιτών» ότι η εργατική τάξη εκτός από «θολά όρια», όπως αναφέρθηκε παραπάνω, «δεν αποτελεί πλέον και την πλειοψηφία των κοινωνιών», γι αυτό και δεν διατηρεί κεντρικό ρόλο στο «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης».³⁶

Από μια άλλη οπτική γωνία, όπως επισημαίνουν οι Ένγκλερ και Γκριφίθς, το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης απαρτίζεται κυρίως από κοινωνικά κινήματα και όχι από παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις, όπως πχ είναι οι κομμουνιστές ή οι σοσιαλιστές ή σοσιαλδημοκράτες ή από παραδοσιακού τύπου οργανώσεις έκφρασης της εργατικής τάξης, όπως πχ τα συνδικάτα.³⁷ Και τα κοινωνικά κινήματα γενικώς, όπως σχολιάζει με τη σειρά του ο Τσαρλς Τίλυ, συχνά αποτελούνται από ποικίλες ομάδες συμφερόντων, χωρίς να σημαίνει απαραίτητα ότι η δράση τους και τα αιτήματά τους έχουν προοδευτικό χαρακτήρα.³⁸

Προχωρώντας περαιτέρω, ας δούμε πώς αυτή η «διαφορετικότητα» αφηγηριών, στόχων, κοινωνικής σύνθεσης και χαρακτήρα μεταξύ των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης καθορίζει, κατά πολύ, και τον τρόπο **οργάνωσης και συνεργασίας τους καθώς και την επιλογή των μεθόδων δράσης τους.**

Γενικά, τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης χαρακτηρίζονται από αρκετά ελεύθερη οργάνωση. Οι συμμετέχοντες εμφανίζονται ιδιαίτερα καχύποπτοι ως προς την επικράτηση ρουτίνας και απορρίπτουν τις σαφώς οριοθετημένες και ιεραρχικές οργανωτικές δομές, εκτός ίσως από τα μέλη των Μ.Κ.Ο. όπου υπάρχει ιεραρχική δομή, όπως και στα συνδικάτα. Με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία, η πλειοψηφία των μελών των νέων αυτών κινημάτων κατά της Νέας Τάξης, δεν φαίνεται να έχει ούτε την βιωματική εμπειρία αλλά ούτε την θεωρητική γνώση της

συμμετοχής σε μια σαφώς διαρθρωμένη οργάνωση. Δεν αντιλαμβάνεται τι σημαίνει να είναι κανείς μέλος μιας οργανωμένης δομής και πώς αυτή λειτουργεί. Δεν γνωρίζει ποια είναι τα υπέρ και ποια τα κατά αυτής της μορφής δομής. Η «αθωότητα» αυτή, όπως χαρακτηρίζεται από ορισμένους αναλυτές όπως ο Ντέιβιντ Ρέντον, ιδιαίτερα των νεαρών μελών των κινημάτων θεωρείται, από τους συμμετέχοντες σε αυτά, ταυτόχρονα πλεονέκτημα και μειονέκτημα. Το ότι δεν υπάρχουν αναφορές στην ιστορική πορεία των κινημάτων, στο εργατικό κίνημα ή ό,τιδήποτε ανάλογο, σημαίνει, κατά την άποψη αυτή, από την μία, ότι δεν υπάρχει καμία πηγή άντλησης εμπειρίας, από την άλλη, όμως, ότι μπορεί να υπάρχει αυθεντικότητα και αυθορμητισμός.³⁹

Πρόκειται για ένα κίνημα, υποστηρίζει μία από τις φυσιογνωμίες που έχουν ταυτιστεί με το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης η Καναδέζα δημοσιογράφος Ναόμι Κλάιν, αποκεντρωμένο, διόλου ιεραρχημένο. Δεν γίνονται κεντρικές συνεντεύξεις Τύπου, δεν υπάρχει χαρισματική ηγεσία, δεν υπάρχει ιεραρχία, δεν υπάρχει ένα κέντρο λήψης αποφάσεων που «ενημερώνει» τις κατώτερες, ιεραρχικά, οργανωτικές δομές γι αυτές κ.ο.κ. Ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης αποτελεί, όπως υποστηρίζει η Κλάιν, αντίδραση στην «αποτυχία των παραδοσιακών πολιτικών κομμάτων και του παραδοσιακού εργατικού κινήματος»⁴⁰ και ευνοεί την «ισότιμη συμμετοχή» σε όλες τις διαδικασίες όλων ανεξαιρέτως των ενδιαφερομένων.

Το κίνημα μοιάζει περισσότερο με ένα καλά επεξεργασμένο δίκτυο και αυτό γιατί ο συντονισμός του βασίζεται στο διαδίκτυο. Αυτό σημαίνει ότι οι συμμετέχοντες σε αυτό ανταλλάσσουν απόψεις, κανονίζουν την όποια συνάντησή τους ή συντονίζουν τη δράση τους, σε πρώτο επίπεδο, ηλεκτρονικά. Ακόμη, όμως, και όταν πραγματοποιούνται συναντήσεις των συνιστωσών του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης, η διαδικασία και πάλι «θυμίζει» οριζόντιο δίκτυο μέσα από την ανταλλαγή απόψεων που γίνεται σε παράλληλα τραπέζια συζητήσεων ανά θεματική ενότητα, χωρίς αυτά απαραίτητως να συμπυκνώνονται σε μια τελική διαδικασία λήψης απόφασης. Αντίθετα, υιοθετούνται παράλληλες δράσεις για παρόμοια ζητήματα που αφορούν σε διαφορετικά σημεία του πλανήτη με τη δυνατότητα στις οργανώσεις ή στα κινήματα που δρουν σε τοπικό επίπεδο να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να μην ακολουθούν μια αυστηρώς προσδιορισμένη δραστηριότητα. Αυτού του «δικτυακού» τύπου η διαδικασία κρίνεται ως ιδιαίτερα θετική από την Κλάιν αφού, όπως λέει, με τον τρόπο αυτό οι καμπάνιες για ένα θέμα γίνονται παγκόσμιες. Παραδείγματος χάριν, η εκστρατεία κατά της πολυεθνικής γενετικά τροποποιημένων τροφίμων Mosanto ένωσε αγρότες, καταναλωτές, περιβαλλοντιστές, σε όλο τον κόσμο. Έτσι, καταλήγει η Κλάιν, συνδέεται το τοπικό με το παγκόσμιο και αντίστροφα και αυτή η σύνδεση πρέπει να γίνει ακόμη καλύτερη.⁴¹

Το συσχετισμό του τρόπου οργάνωσης των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης με το διαδίκτυο αναδεικνύει και ο Τσαρλς Τίλυ αλλά υπό μια άλλη οπτική. Τα κοινωνικά κινήματα του 21^{ου} αιώνα, μεταξύ των οποίων κυριαρχούν τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, τονίζει, επηρεάζονται από την τεχνολογία στο επίπεδο της επικοινωνίας και του συντονισμού. Αυτό, όμως, όπως σημειώνει, ισχύει μόνο για όσους έχουν πρόσβαση σε αυτήν,

κάτι που σημαίνει ότι αποκλείονται, σε ένα σημαντικό βαθμό, οι φτωχοί πληθυσμοί και οι εκπρόσωποί τους που προφανώς προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, όπως επισημάνθηκε και παραπάνω. Ο Τίλυ, όμως, εκτιμά, ότι η επίδραση της τεχνολογίας στην οργάνωση και στη δράση των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης, μάλλον, έχει υπερτιμηθεί καθώς, όπως συμπληρώνει, τα περισσότερα νέα χαρακτηριστικά των κοινωνικών κινημάτων προκύπτουν από μεταβολές στο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο και όχι από την τεχνολογία αυτή καθ' εαυτή. Και αυτό αποδεικνύεται από το ότι, παρά το γεγονός της τεχνολογικής διευκόλυνσης της επικοινωνίας, η πλειοψηφία των κινημάτων παραμένει ως προς τη δραστηριότητά της προσανατολισμένη σε εθνικές, τοπικές και περιφερειακές μορφές οργάνωσης.⁴²

Η «δικτυακού τύπου» οργάνωση αποτυπώνεται πολύ καθαρά στην ιδρυτική διακήρυξη του Π.Κ.Φ. Τονίζεται ότι είναι ένας χώρος δημοκρατικού διαλόγου, ιδεών, εμβάθυνσης σκέψης, διατύπωσης προτάσεων, ανταλλαγής εμπειριών και συνεύρεσης κοινωνικών κινημάτων, δικτύων και Μ.Κ.Ο., όπως και οργάνωσεων της «κοινωνίας των πολιτών» ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό, στο κεφάλαιο και στην κυριαρχία του στον κόσμο. Το Π.Κ.Φ. χαρακτηρίζεται, όπως επισημαίνεται στη διακήρυξη, από ποικιλότητα και διαφορετικότητα στοιχείων και έχει αποκεντρωτικό χαρακτήρα. Δεν αρνείται ούτε αποφεύγει τις διαφωνίες και τις αντιφάσεις στο εσωτερικό του και τις αναπαράγει «γιατί έτσι προωθείται ο διάλογος και το αίσθημα της αμοιβαίας αναγνώρισης». Όσοι επιθυμούν να προωθήσουν τις δραστηριότητές τους, στο πλαίσιο του, όποια και αν είναι η μορφή τους, μπορούν να το πράξουν.⁴³

Το Π.Κ.Φ. «δεν είναι δογματικό, ούτε κυβερνητικό, ούτε κομματικό». Δεν λαμβάνει δεσμευτικές αποφάσεις, δεν αποτελεί εξουσιαστικό όργανο και κανείς δεν δικαιούται να μιλήσει στο όνομά του. Δημοσιοποιεί και προβάλλει όσα συζητούνται και αποφασίζονται στις εργασίες του. Δεν έχει διοικητήριο αλλά ένα Διεθνές Συμβούλιο και μια Γραμματεία. Δεν εκδίδει ανακοινώσεις στο τέλος των εργασιών του. Αυτό γίνεται από τις άλλες παράλληλες εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της συνόδου ή από συμμετέχοντες σε αυτό με δική τους πρωτοβουλία. Τα κείμενα αυτά μπορούν να τα υπογράψουν ή να τα υποστηρίξουν ανοικτά και πολιτικά κόμματα. Αντίθετα, τα πολιτικά κόμματα δεν έχουν δικαίωμα ως τέτοια να συμμετέχουν στο Π.Κ.Φ. αλλά μόνο ξεχωριστά μέλη τους. Επίσης, το Π.Κ.Φ. απέρριψε το αίτημα συμμετοχής της Οργάνωσης για την Ανεξαρτησία των Βάσκων – ΕΤΑ όπως και των Επαναστατικών Στρατιωτικών Δυνάμεων της Κολομβίας – FARC, επειδή, όπως αναφέρεται, είναι «οργανώσεις που πλήττουν την ζωή ανθρώπων ως μέσο πάλης».⁴⁴

Οι συμμετέχοντες σε αυτό και οι υποστηρικτές του υπογραμμίζουν ότι το Π.Κ.Φ. προσπαθεί να συγκεράσει δυνάμεις προερχόμενες από τη λεγόμενη παραδοσιακή αριστερά με τα νέα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, με οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με Μ.Κ.Ο. διαφόρων ειδών και ποικίλου περιεχομένου, και πολλές άλλες οργανώσεις, που είναι δομημένες σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο, με σεβασμό στις προτεραιότητες που η κάθε μία από αυτές τις συνιστώσες

θέτει και στον τρόπο οργάνωσης που η κάθε μία επιλέγει. Όλα αυτά χωρίς συγκεκριμένη μορφή ή δομή.⁴⁵ Είναι ένας χώρος που σχεδιάζει μια γενική δραστηριότητα, την οποία ο κάθε ένας από τους συμμετέχοντες μπορεί να ακολουθήσει ή όχι, ενώ ταυτόχρονα δίνει «μια ταυτότητα ενότητας». Κάποιες από τις οργανώσεις που συμμετέχουν έχουν ιεραρχική «παραδοσιακή» δομή, όπως παραδείγματος χάριν οι περισσότερες Μ.Κ.Ο. Το ίδιο το Π.Κ.Φ. όμως και κατ' επέκταση τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης ως κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης δεν έχουν ούτε ιεραρχία, ούτε επίσημη ηγεσία.

Συνήθως, γνωστοί συγγραφείς ή διανοούμενοι καλούνται να το εκπροσωπήσουν καθώς θεωρούνται πρόσωπα άμεσα συνδεδεμένα με αυτό. Μεταξύ αυτών οι γνωστότεροι είναι η Καναδή δημοσιογράφος Ναόμι Κλάιν, η Ινδή οικολόγος – φεμινίστρια και πρώην σημαίνον στέλεχος της Παγκόσμιας Τράπεζας Βαντάνα Σίβα, ο Αμερικανός καθηγητής γλωσσολογίας - στοχαστής Νόαμ Τσόμσκι, ο Φιλιππινέζος αναλυτής Γουάλντεν Μπέλο, οι συνιδρυτές της Attac Μπερνάρ Κασέν – Ινιάτσο Ραμονέ νυν διευθυντής της εφημερίδας «Le Monde Diplomatique», η Ινδή συγγραφέας Αρουνάτι Ρόι, ο Νοτιοαφρικανός κοινοτικός ηγέτης Τρέβορ Νγκουάνε, οι καθηγητές στοχαστές Μίκαελ Χαρντ – Αντόνιο Νέγκρι, ο αγροτοσυνδικαλιστής Ζοζέ Μποβέ, ο υποδιοικητής Μάρκος του Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού των Ζαπατίστας – ΕΖΛΝ.⁴⁶

Με δεδομένη αυτή την δικτυακού τύπου οργάνωση είναι μάλλον αναμενόμενο το ότι ο γνωστότερος και πλέον διαδεδομένος **τρόπος δράσης των κινήματων κατά της Νέας Τάξης** είναι οι συντονισμένες μεγάλες διαμαρτυρίες τους, που για κάποιο χρονικό διάστημα τουλάχιστον κυρίως μεταξύ του 1999 και του 2004, ήταν αρκετά συχνές. Με αυτές τις διαδηλώσεις τα κινήματα έγιναν ευρύτερα γνωστά, δίνοντας, αρχικώς, την εντύπωση ότι αυτός ήταν και ο μοναδικός τρόπος δράσης τους, αίσθηση που κυριαρχεί μέχρι σήμερα αφού, επί της ουσίας, δεν έχει γίνει ευρύτερα γνωστή κάποιοι άλλου είδους κοινή δράση τους. Η People's Global Action, η πρώτη οργάνωση «ομπρέλα» για τις οργανώσεις και τα κινήματα αυτά, έχει ως αποκλειστική δραστηριότητά της τον, μεταξύ τους, συντονισμό και τη διοργάνωση Ημερών Διεθνούς Δράσης, που είθισται να συμπίπτουν χρονικά με συνόδους σημαντικών οργανισμών όπως είναι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (θ' αναφέρεται με τ' αρχικά Δ.Ν.Τ. στο εξής) ή η Παγκόσμια Τράπεζα ή η G8. Στο ενδιαμέσο των κινητοποιήσεων αυτών η δραστηριότητά της περιορίζεται στην οργάνωση ενημερωτικών σεμιναρίων ανά τον κόσμο και караβανιών αλληλεγγύης σε δοκιμαζόμενους πληθυσμούς ανά τον πλανήτη.⁴⁷

Αν και τα τελευταία, ιδίως, χρόνια έγινε προσπάθεια να δοθεί έμφαση στις «τοπικές εναλλακτικές» μέσα από την ανάληψη συγκεκριμένων πρωτοβουλιών, η πιο διαδεδομένη και γνωστή μέθοδος δράσης των κινήματων κατά της Νέας Τάξης παραμένουν οι μεγάλες διαδηλώσεις άμεσης δράσης, οι οποίες, όμως, γίνονται ολοένα και σπανιότερες. Οι διαδηλώσεις αυτές είχαν ως άμεσο στόχο την καθυστέρηση ή τη διακοπή, στην καλύτερη περίπτωση, των εργασιών του οργανισμού ή της συνόδου ενάντια στην οποία πραγματοποιούνταν. Αυτό έδωσε λαβή σε αρκετά

σχόλια σύμφωνα με τα οποία, όπως αποτυπώνονται στις σχετικές ηλεκτρονικές σελίδες, για τους συμμετέχοντες φαινόταν, τελικά, πιο σημαντικό να γίνει η ίδια η διαδήλωση και να δημιουργηθεί κάποια εμπλοκή στη διαδικασία εναντίον της οποίας στρεφόταν παρά να προβληθεί κάποια εναλλακτική πρόταση. Επίσης, εξαιτίας της έλλειψης κεντρικού σχεδιασμού, κάποιας ιεραρχικά δομημένης οργάνωσης αλλά και κοινού στόχου, οι διαδηλώσεις αυτές πραγματοποιούνταν, συχνά, από συμπαγείς χωριστές δυνάμεις που απλώς βρίσκονταν στον ίδιο χώρο.⁴⁸

Όπως προκύπτει, λοιπόν, από τα παραπάνω ως κυρίαρχη μορφή δράσης των κινημάτων αυτών αναδείχθηκαν οι μεγάλες διαδηλώσεις και ακολουθεί ο τοπικός ακτιβισμός ενώ ορισμένα από τα κινήματα προβάλλουν και την προσπάθεια «αλλαγής τρόπους ζωής συλλογικά ή σε ατομικό επίπεδο»⁴⁹ ή αυτό που ονομάζουν συχνά «πράξεις μη βίαιης κοινωνικής ανυπακοής».⁵⁰

Σχολιάζοντας το είδος αυτό της δράσης, ο Χάλλογουεϊ μιλά για «μετατόπιση από μια πολιτική της οργάνωσης σε μια πολιτική των συμβάντων.» Το κύμα των διαδηλώσεων κατά της παγκοσμιοποίησης είναι επικεντρωμένο στα συμβάντα, στις «γιορτές των μη υποταγμένων, των καταπιεσμένων...»⁵¹ Αυτή η «πολιτική των συμβάντων» χαρακτηρίζεται από τους επικριτές του Π.Κ.Φ. ως μια λογική του «να υπάρχει κίνημα για το κίνημα» χωρίς σαφή στόχο, στην οποία ανταποκρίνονται μόνο όσοι έχουν τη δυνατότητα να ταξιδεύουν ανά τον κόσμο, δηλαδή προφανώς όχι όσοι προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.⁵²

Συνοπτικά, θα μπορούσε κανείς να πει ότι τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης ή το σύγχρονο κίνημα «κατά της Παγκοσμιοποίησης», είναι ένας συνδυασμός ανθρώπων που διαμαρτύρονται με διαφορετικούς τρόπους για διαφορετικούς λόγους, όπως υποστηρίζει ο Ντέιβιντ Ρέντον, στο βιβλίο του «Κριτικός Μαρξισμός». Κάποιοι από αυτούς τους ανθρώπους προέρχονται από τα γνωστά ως κλασικά μαρξιστικά κόμματα αλλά αυτό δεν αφορά στην πλειοψηφία τους. Δεν είναι ένα κίνημα όπου, σταθερά, κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει η εργατική τάξη. Πρόκειται, μάλλον, για έναν, όπως συνεχίζει ο Ρέντον, συνδυασμό ανεξάρτητων, σοσιαλιστών, οικολόγων, αναρχικών, Μ.Κ.Ο. και οργάνωσεων της λεγόμενης «κοινωνίας των πολιτών». Αυτό που τους ενώνει, εκτιμά, είναι περισσότερο η ίδια η έννοια της «ολότητας», απέναντι σε αυτό που ονομάζουν, ο καθένας από την δική του οπτική, «νέα τάξη πραγμάτων», παρά κάποια θεματική ή τοπική εκστρατεία ή η κοινωνική τους τάξη, η οποία, όπως είδαμε, δεν είναι κοινή, όπως γινόταν με τα παλαιότερα κινήματα.⁵³

Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης χαρακτηρίζονται από χαλαρά δομημένα δίκτυα, τα οποία, από την μία, βοηθούν περισσότερο την επικοινωνία και τον συντονισμό μεταξύ τους από την άλλη όμως επιτείνουν την εξασθένηση της ταύτισης των τοπικών ακτιβιστών με το κίνημα ως σύνολο. Επίσης έχει μειωθεί, όπως επισημαίνει ο Τίλυ ο ρόλος της ιδεολογίας στην προσωπική ανάμειξη στα κινήματα ενώ προωθούνται εκστρατείες διαρκείας με γενικό και ακαθόριστο περιεχόμενο, όπως πχ είναι η Παγκοσμιοποίηση, με αποτέλεσμα να

είναι εξαιρετικά εύκολο να μεταβάλλονται, ανά περίπτωση, οι στόχοι. Πλέον, εντός των κινημάτων θεωρείται, υπογραμμίζει, στρατηγικό πλεονέκτημα η ανάδειξη φτωχών και χωρίς πόρους οργανώσεων (τόσο γιατί σε αυτές ασκείται πιο εύκολα έλεγχος από το κίνημα αλλά και γιατί η παρουσία τους ασκεί περισσότερη πίεση σε κοινή γνώμη και κυβερνήτες) ενώ περιθωριοποιούνται ισχυρές, οικονομικά, και παγιωμένες εθνικές οργανώσεις. Αυτά τα χαρακτηριστικά, κατά τον Τίλυ, προκαλούν περαιτέρω προβλήματα συντονισμού και ελέγχου στα κινήματα.⁵⁴

Τα «ευφυή πλήθη και τα χαλαρή σύνδεσης δίκτυα», συνεχίζει, δεν έχουν την ικανότητα για επίμονη πολιτική δουλειά υπέρ ενός συγκεκριμένου προγράμματος, όποιο και αν είναι αυτό, ικανότητα που, τους προηγούμενους αιώνες, αποδείχτηκε εξαιρετικά απαραίτητη για την ευόδωση των στόχων των κοινωνικών κινήματων. Η σύγχρονη τεχνολογία και η δικτυακή διασύνδεση των κινήματων κατά της Νέας Τάξης, μεταξύ τους, διασφαλίζουν γρήγορη επικοινωνία και κινητοποίηση για μια διαδήλωση αλλά αυτό από μόνο του, χωρίς σαφή στόχο και οργάνωση, απλώς παρακινεί τους αποδέκτες της διαμαρτυρίας, παραδείγματος χάριν, τον Π.Ο.Ε. να βελτιώσει τις δημόσιες σχέσεις του και να λάβει περισσότερα μέτρα ασφαλείας. Και αυτή η, τόσο πολυσυζητημένη, δικτυακή σύνδεση δεν διασφαλίζει, υπογραμμίζει ο Τίλυ, ότι ακούγεται η φωνή και του τελευταίου φτωχότερου μέλους του κινήματος, δεν διασφαλίζει τη δημοκρατία, στο όνομα της οποίας υποτίθεται ότι δεν υπάρχει κάποιου άλλου είδους οργάνωση στα κινήματα.⁵⁵

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής σύνθεσης, της οργανωτικής δομής και των τρόπων δράσης του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης σκιαγραφούν μια μάλλον ασαφή, θολή αλλά και αντιφατική εικόνα ως προς το τι πραγματικά είναι και το ποιους εκπροσωπεί το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης, κάτι που αποτυπώνεται και στο τι πρεσβεύει, στις θέσεις, στα αιτήματα και στους στόχους που έχει προβάλλει, μέχρι σήμερα, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

¹ Παπαμιχαήλ Γιάννης, *Μη κυβερνητικές Οργανώσεις και κυρίαρχη πολιτική*, Εκδ. The Monthly Review Imprint, 2005, σελ. 56

² Πέτρας Τζέιμς – Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, Εκδ. ΚΨΜ, 2005, σελ. 74

³ Engler Mark – Griffiths Kate, “Share the World’s Resources, The Anti-globalization movement defined”, From the Encyclopedia of Activism and Social Justice, <http://www.stwr.net>

⁴ Ραυτόπουλος Γιώργος, *Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός*, Γιώργος Ραυτόπουλος, Εκδ. Οδυσσέας, 2005, σελ. 217

- ⁵ Χάλλογουεϊ Τζον, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, Εκδ. Σαββάλας, 2006, σελ. 20
- ⁶ Στο ίδιο, σελ.25
- ⁷ Στο ίδιο, σελ. 391
- ⁸ *Pour une construction citoyenne du monde, Après Seattle*, επιμ. Patrick Coulon, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2001, σελ. 159
- ⁹ Στο ίδιο, σελ. 169
- ¹⁰ Spire Arnaud, “Classes sociales et perspectives politiques”, στο *Classes Sociales: Retour ou Renouveau?* Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003, σελ. 170
- ¹¹ Gauthier Elisabeth, “Acteurs de la transformation sociale, Nouvelles constructions sociales et politiques”, στο *Classes Sociales: Retour ou Renouveau?*, ό.π., σελ. 238
- ¹² Στο ίδιο, σελ. 248 - 249
- ¹³ Barsamian David, “The meaning of Seattle”, An Interview with Noam Chomsky <http://www.zmag.org>
- ¹⁴ Katsiaficas George, “Eros and the battle of Seattle”, <http://eroseffect.com>
- ¹⁵ Χάλλογουεϊ Τζον, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, ό.π., σελ. 280 - 283
- ¹⁶ Marable Manning, “Globalization and Racialization”, στο Synthesis/Regeneration 39, Winter 2006, <http://www.greens.org>
- ¹⁷ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, Forum Mondiale delle Alternative, Ed. Punto Rosso, 2003, σελ. 163
- ¹⁸ Σερντιδάκις Νίκος, «Το κίνημα των κινημάτων», στην «Κυριακάτικη Αυγή», 22 Ιουνίου 2003
- ¹⁹ Bertinotti Fausto, “Il rapporto con i movimenti”, στο La rivista del Manifesto, n.20, settembre 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ²⁰ “Towards a New Internationalism”, by the Editors, στο Monthly Review, July-August 2000, <http://www.monthlyreview.org>
- ²¹ Castellina Luciana, “Tartarughe e operai”, στο La rivista del Manifesto, n.2, gennaio 2000, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ²² Tabb William, “After Seattle: Understanding the politics of globalization”, στο Monthly Review, March 2000, <http://www.monthlyreview.org>
- ²³ Δούλος Ορέστης, «Το κίνημα από τη σκοπιά του μαρξισμού», 2003, <http://www.marxismos.com>
- ²⁴ Sader Emir, “Beyond civil society”, στο New Left Review 17, September-October 2002, <http://www.newleftreview.org>
- ²⁵ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περιεκτική δημοκρατία*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2002, σελ. 156 - 157
- ²⁶ Στο ίδιο, σελ. 156 - 157
- ²⁷ <http://www.kinimata.gr> <http://www.forumsocialmundial.org.br>
- ²⁸ Στο ίδιο
- ²⁹ Castellina Luciana, “Un passo indietro e due avanti”, στο La rivista del Manifesto, n.15, marzo 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ³⁰ Gauthier Elisabeth, “Acteurs de la transformation sociale, Nouvelles constructions sociales et politiques”, στο *Classes Sociales: Retour ou Renouveau?*, ό.π., σελ. 248 - 249
- ³¹ Πέτρος Τζέιμς - Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, ό.π., σελ. 48
- ³² Sader Emir, “Beyond civil society”, στο New Left Review 17, September-October 2002, <http://www.newleftreview.org>
- ³³ Cassen Bernard, “Dove arrivera Porto Allegre?”, στο La rivista del Manifesto, n.32, ottobre 2002, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ³⁴ Sader Emir, “Beyond civil society”, στο New Left Review 17, September-October 2002, <http://www.newleftreview.org>
- ³⁵ Φωτόπουλος Τάκης, «Πόρτο Αλλέγκρε: Το ρεφορμιστικό καπέλωμα του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης», <http://inclusivedemocracy.org>
- ³⁶ “Towards an Alternative Strategy”, στο Marxist Forum, n. 10, Spring 2004, σελ. 13

³⁷ Engler Mark – Griffiths Kate, “Share the World’s Resources, The Anti-globalization movement defined”, From the Encyclopedia of Activism and Social Justice, <http://www.stwr.net>

³⁸ Τίλυ Τσαρλς, *Κοινωνικά κινήματα 1768 – 2004*, Εκδ. Σαββάλας, 2007, σελ. 19

³⁹ Ρέντον Ντέιβιντ, *Κριτικός Μαρξισμός*, Εκδ. ΚΨΜ, 2005, σελ. 13 - 14

⁴⁰ Klein Naomi, “Reclaiming the Commons”, στο New Left Review, n.9, May-June 2001, <http://www.newleftreview.org>

⁴¹ Στο ίδιο

⁴² Τίλυ Τσαρλς, *Κοινωνικά κινήματα 1768 – 2004*, ό.π. σελ. 229 - 230

⁴³ <http://www.kinimata.gr> <http://www.forumsocialmundial.org.br>

⁴⁴ Στο ίδιο

⁴⁵ Wallerstein Immanuel, “New revolt against the system”, στο New Left Review, n.18, November-December 2002, <http://www.newleftreview.org>

⁴⁶ Engler Mark – Griffiths Kate, “Share the World’s Resources, The Anti-globalization movement defined”, From the Encyclopedia of Activism and Social Justice, <http://www.stwr.net>

⁴⁷ Brief History of the People’s Global Action, <http://www.agp.org>

⁴⁸ Anti-globalization, <http://en.wikipedia.org>

⁴⁹ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περιεκτική δημοκρατία*, ό.π., σελ. 158

⁵⁰ *Pour une construction citoyenne du monde, Après Seattle*, επιμ. Patrick Coulon, ό.π., σελ. 180

⁵¹ Χάλλογουεϊ Τζον, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, ό.π., σελ. 413

⁵² Δούλος Ορέσης, «Το κίνημα από τη σκοπιά του μαρξισμού», 2003,

<http://www.marxismos.com>

⁵³ Ρέντον Ντέιβιντ, *Κριτικός Μαρξισμός*, ό.π., σελ. 237

⁵⁴ Τίλυ Τσαρλς, *Κοινωνικά κινήματα 1768 – 2004*, ό.π., σελ. 246 - 247

⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 279 - 280

Κεφάλαιο 12°

Χειραφέτηση και διεκδικητικό πλαίσιο των κινήματων κατά της Νέας Τάξης

Σε σχετικές ηλεκτρονικές σελίδες στο διαδίκτυο, όπως είναι <http://en.wikipedia.org> επισημαίνεται ότι η δραστηριότητα πολλών από τα κινήματα ή των οργανώσεων που απαρτίζουν αυτό που ονομάζουμε κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης, πριν τη διαμόρφωση μιας, έστω και ελάχιστης, κοινής αντίθεσης κατά της «νέας τάξης», δεν είχε καμία σχέση με τη λεγόμενη «θεματική της αντιπαγκοσμιοποίησης». ¹ Ακόμη, όμως, και μετά τη διαμόρφωση αυτής της κοινής «βάσης», η ρευστότητά τους ως προς το περιεχόμενό τους και τα αιτήματά τους είναι τέτοια, επισημαίνουν αναλυτές όπως ο Ντέιβιντ Ρέντον, που μπορεί τα σύγχρονα κινήματα κατά της Νέας Τάξης (ή το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης) ν' αλλάζουν στάση και απόψεις σε πολύ σημαντικά θέματα ακόμη και κάθε χρόνο. ²

Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης καλύπτουν ένα πολύ μεγάλο φάσμα ιδεολογικών προσανατολισμών, πολύ διαφορετικών μεταξύ τους. Οι περισσότερες αναφορές στα κινήματα αυτά συγκλίνουν στο ότι στόχος τους, με γνώμονα τις θέσεις που έχουν υιοθετήσει, είναι ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός ενώ ταυτόχρονα τάσσονται υπέρ της «ενίσχυσης της συμμετοχικής δημοκρατίας» προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερος «λαϊκός έλεγχος» στη διαδικασία λήψης σημαντικών, για την ανθρωπότητα, αποφάσεων. Τα πιο γνωστά τους συνθήματα, εκτός από το «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός», είναι το «παγκοσμιοποιείστε την ελπίδα», «παγκοσμιοποιείστε την αντίσταση» ή το «παγκοσμιοποιείστε την απελευθέρωση». ³

Μέσα από την καταγραφή των ζητημάτων που, στην πορεία τους μέχρι σήμερα, τα κινήματα έχουν θίξει θα μπορούσε κανείς να πει ότι η πλειοψηφία τους ή αλλιώς η πλειοψηφία του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης, επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στους διεθνείς οικονομικούς θεσμούς και στις διεθνείς εμπορικές και οικονομικές συμφωνίες. Θεωρούν ότι υποσκάπτουν τις δυνατότητες λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο και ότι λειτουργούν, όπως και οι κυβερνήσεις, εξυτηρητώντας τα συμφέροντα των πολυεθνικών εταιρειών, στις οποίες, επί της ουσίας, αποδίδουν την ευθύνη άσκησης εξουσίας παγκοσμίως υποστηρίζοντας ότι καταλήγουν να έχουν περισσότερα προνόμια από ό,τι η κοινωνία, οι λαοί, ο άνθρωπος. Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, συνήθεις «στόχοι» των κινήματων κατά της Νέας Τάξης είναι η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (θ' αναφέρεται Δ.Ν.Τ. στο εξής), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (θ' αναφέρεται Ο.Ο.Σ.Α στο εξής), ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (θ' αναφέρεται Π.Ο.Ε. στο εξής), η Ελεύθερη Ζώνη Εμπορίου της Αμερικής (θ' αναφέρεται F.T.A.A. στο εξής), κ. ά. Συχνά, σε αυτούς προστίθενται και τα μεγαλύτερα και

γνωστότερα επιχειρηματικά Φόρουμ, όπως το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (θ' αναφέρεται Π.Ο.Φ. στο εξής) ή ο Οργανισμός Οικονομικός Συνεργασίας των χωρών Ασίας και Ειρηνικού.⁴

Τα πιο προβεβλημένα αιτήματά τους είναι η υιοθέτηση «κανόνων λειτουργίας» για τις πολυεθνικές εταιρείες και η μεταρρύθμιση ή κατάργηση ορισμένων διεθνών οργανισμών και θεσμών. Επίσης, μετά το 2002, κυρίως, έχει ενισχυθεί και ο αντιπολεμικός χαρακτήρας των κινημάτων. Παράλληλα, όμως, έχουν έρθει στην επιφάνεια πολύ περισσότερες διαφωνίες και ως προς την τακτική που θα έπρεπε να ακολουθηθεί στις ποικίλες δραστηριότητές τους και στις διαμαρτυρίες τους.⁵

«Το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης είναι αντίδραση στην μορφή της παγκοσμιοποίησης που προωθούν οι μεγάλες επιχειρήσεις, η οποία είναι μια διεθνής οικονομική διαδικασία βαθιά αντιδημοκρατική»⁶ υποστηρίζει ο Νόαμ Τσόμσκι, ένας από τους κύριους εκπρόσωπους του. Εκτιμά ότι πρόκειται περισσότερο «για ένα κίνημα κατά των επιθέσεων στα δημοκρατικά δικαιώματα, στην ελευθερία λήψης αποφάσεων και στην γενική υποταγή των πάντων στο κέρδος των πολυεθνικών, στις οποίες εκπροσωπείται ένα απειροελάχιστο ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού».⁷ Πρόκειται, δηλαδή, για μια προσπάθεια συντονισμένης διεκδίκησης ορισμένων στόχων, οι οποίοι διαμορφώνονται, όπως επισημαίνει ο Τσαρλς Τίλυ, μέσα από την αντίδραση στις επιχειρηματικές επιλογές των πολυεθνικών επιχειρήσεων ανά τον κόσμο, όπως η Nike ή η Coca Cola ή στις πολιτικές αποφάσεις διεθνών οργανισμών όπως το NATO ή ο Π.Ο.Ε.⁸

Ο στόχος του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης, κατά τον Τσόμσκι, αποτελεί συνέχεια των στόχων που έθεταν τα παλαιότερα «λαϊκά ή συνδικαλιστικά κινήματα». Κατά τη γνώμη του, ο στόχος αυτός θα μπορούσε να συνοψιστεί στην προσπάθεια για «μια δίκαιη και υγιή παγκοσμιοποίηση»⁹ ή αλλιώς για μια παγκοσμιοποίηση με σκοπό την εξάλειψη της φτώχειας, τη δίκαιη κατανομή του παραγόμενου πλούτου, τη διαγραφή των χρεών των χωρών του τρίτου Κόσμου, την κοινωνική δικαιοσύνη, το σεβασμό των ανθρώπινων και πολιτικών δικαιωμάτων.¹⁰

Ως «διευρυμένο αγώνα ενάντια στην ιδιωτικοποίηση όλων των ειδών και επιπέδων» ορίζει το περιεχόμενο των κινήματων κατά της Νέας Τάξης, η Ναόμι Κλάιν, έταιρη «πνευματική» εκπρόσωπος του λεγόμενου κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης. Υπογραμμίζει ότι τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης στρέφονται κατά της ιδιωτικοποίησης των δημοσίων υπηρεσιών, του περιβάλλοντος, των φυσικών πηγών, των ιδεών που γίνονται διαφημιστικά σλόγκαν για το κέρδος των πολυεθνικών. Είναι, όπως λέει, ένα κίνημα για τη δημοκρατία αφού στρέφεται κατά των οικονομικών θεσμών που υπαγορεύουν πολιτικές επιλογές στις κυβερνήσεις, ένα κίνημα για το δικαίωμα των πολιτών να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων.¹¹

Τα ερωτήματα, που το κίνημα αυτό έθεσε, κατά τη γνώμη της είναι παραδείγματος χάριν το αν «έχουμε δικαίωμα να διαπραγματευθούμε τους όρους της σχέσης μας με το ξένο κεφάλαιο και τις επενδύσεις;» ή το αν «μπορούμε ν' αποφασίσουμε πώς θα προστατευθούμε από την απορρύθμιση της αγοράς;» Για ορισμένους, καταλήγει, το κίνημα αυτό

στρέφεται και κατά του καπιταλισμού, αλλά η ίδια εκτιμά ότι «δεν είναι δουλειά των κινημάτων να διατυπώσουν μια συνολική συγκεκριμένη πρόταση για την κοινωνία...»¹²

Ορίζοντας τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, ως κινήματα όσων γενικά «λένε όχι κατά των όσων ζούμε», ο Τζον Χάλλογουεϊ υποστηρίζει ότι πρόκειται για την «πάλη του όχι, την πάλη για την απελευθέρωση του πράττειν από την εργασία, της υποκειμενικότητας από την αντικειμενοποίηση».¹³ Συνεχίζει, δε, υποστηρίζοντας ότι οι άνθρωποι έχουν εκατομμύρια τρόπους να πουν αυτό το «όχι». Η κινητήρια δύναμη της αντίδρασής τους αυτής δεν είναι μόνο η ανυποταγή, «η αγωνιστική και ανοιχτή άρνηση του κεφαλαίου αλλά και η μη υποταγή, η λιγότερο αισθητή και πιο συγκεκριμένη απροθυμία συμμόρφωσης...[...]...Η επιβίωση του καπιταλισμού εξαρτάται, τονίζει, από την αιχμαλωσία αυτών που τρέπονται σε φύγη από αυτόν...»¹⁴

Ακολουθώντας περίπου την ίδια οπτική, ο Αλέξανδρος Μητσιού ορίζει τα κινήματα «αντι-παγκοσμιοποίησης» ως τις αντιλήψεις και τις μεθόδους εκείνες «που μπορούν ν' αναδείξουν παγκόσμια έναν νέο ανθρωπισμό». Μια διαδικασία που τη χαρακτηρίζει ως «νέα κοινωνική επανάσταση, μέσα από τη συμμετοχή στη διαχείριση του κοινωνικού πλούτου, στη διοίκηση των κοινοτήτων, στη διαμόρφωση πολιτισμού στο επίπεδο του λόγου, της τέχνης, της συμπεριφοράς απέναντι στη φύση και στο περιβάλλον...[...]...Είναι μια εσωτερική επανάσταση που διαδοχικά εξωτερικεύεται, είναι βίωμα, τρόπος ζωής».¹⁵ Κατά την άποψη του, τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης ζητούν κυρίως σεβασμό στη διαφορετικότητα όλων των ειδών, απαιτούν τη διεθνή εφαρμογή κοινωνικής δικαιοσύνης και την άμεση συμμετοχή των πολιτών στα κοινά και δεν προσδιορίζονται «ούτε στα αριστερά ούτε στα δεξιά του πολιτικού φάσματος»¹⁶.

Το κίνημα κατά της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και του πολέμου είναι «η συνολική απάντηση στην πρόκληση των κυρίαρχων τάξεων», γράφει, από την άλλη, ο Σαμίρ Αμίν, ένας από τους ιδρυτές του «Παγκόσμιου Φόρουμ των Εναλλακτικών», που αποτελεί τυπικώς το βασικό εργαστήριο «επεξεργασίας εναλλακτικών θεωριών» του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ (θ' αναφέρεται Π.Κ.Φ. στο εξής), στου οποίου τη σύσταση υπήρξε θεμελιώδης παράγοντας. Ο ίδιος ο νεοφιλελευθερισμός, ως ολική επίθεση στο ιστορικό και κοινωνικό σύνολο αλλά και στις θεμελιώδεις βάσεις της ζωής οδηγεί, συνεχίζει, στο να υπερσκελιστεί ο κατακερματισμός, ο διχασμός, ο μικροκομματισμός, οι εξειδικεύσεις. Πλέον είναι ανάγκη να «ενεργήσουμε και για το περιβάλλον, και για τις γυναίκες, και για τα ανθρωπίνια δικαιώματα, και για τους ιθαγενείς και για τους εργαζομένους».¹⁷

Κατά τον Αμίν, το πνεύμα του Π.Κ.Φ., στο οποίο έγινε προσπάθεια να εκπροσωπηθούν τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, είναι η απόπειρα αξιοποίησης και εκδημοκρατισμού της «διανοητικής λειτουργίας» για να ξεπεραστούν οι διαχωρισμοί και οι εξειδικεύσεις των διανοουμένων. Είναι να βρεθεί ένας τρόπος αξιοποίησης και εκδημοκρατισμού της «πολιτικής λειτουργίας» ενάντια στο διαχωρισμό των πολιτών. Είναι η δύσκολη προσπάθεια, επισημαίνει, της «επαιδύσεως της πολιτικής ως κοινού καλού».¹⁸

Τα σύγχρονα κινήματα κατά της Νέας Τάξης στοχεύουν, υποστηρίζει πάντα ο Amin, σε μια «παγκοσμιοποίηση» του ανθρώπινου γένους, της αλληλεγγύης, με σεβασμό στις ξεχωριστές ταυτότητες, στον πολιτισμικό πλούτο των ανθρωπίνων σχέσεων και στις σχέσεις με το περιβάλλον. Στόχος τους δηλαδή είναι «ένας νέος κοσμοπολιτισμός που δεν ισοπεδώνει και δεν φτωχαίνει, που διασώζει τις πολιτιστικές διαφορές...[...]...Το μυστικό του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης είναι η συλλογική αυτοεκμάθηση αυτής της νέας αντίληψης έτσι ώστε να ενεργοποιηθεί η διαρκής διαμόρφωση του νέου πολίτη μέσα από αγώνες, μέσα από παιδευτικές διαδικασίες όπως είναι το Π.Κ.Φ...[...]...Να αυτοδιοργανωθεί μια δραστηριότητα για την μεταφορά εξειδικευμένων κριτικών γνώσεων και τη διαμόρφωση μιας συνείδησης σύνδεσης των εξειδικευμένων γνώσεων. Και αυτός είναι ο πιο άμεσος στόχος του κινήματος γιατί η κριτική κουλτούρα του έχει την ικανότητα της ηγεμονίας στην κοινωνία και του τερματισμού του μονοπωλίου του νεοφιλελευθερισμού που δεν δίνει καμία εναλλακτική λύση στην καπιταλιστική οικονομία...»¹⁹ Γι αυτό, καταλήγει, και στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, η πολιτισμική διαμαρτυρία έχει κεντρικό ρόλο, προσπαθώντας, ταυτόχρονα, να μην υπάρχουν υπερβολές που αξιοποιούνται από το σύστημα.²⁰

Τα αιτήματα του κινήματος, όπως είναι φυσικό, καθορίζονται από την ετερογένεια της σύνθεσής του, η οποία όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο κυριαρχείται από την παρουσία των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (θ' αναφέρονται Μ.Κ.Ο. στο εξής). Το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης αποτελείται από εντελώς διαφορετικά υποκείμενα που νοηματοδοτούν με διαφορετικό τρόπο την κοινωνική πραγματικότητα και τη δράση τους για το μετασχηματισμό της. Ενδεικτικά της «ποικιλίας» αυτής ως προς το περιεχόμενο και τους στόχους του κινήματος, ίσως, είναι τα αποτελέσματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε υπό την εποπτεία της καθηγήτριας στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο της Φλωρεντίας, Ντονατέλα ντέλα Πόρτα, κατά τη διάρκεια της κινητοποίησης στη Γένοβα, τον Ιούλιο του 2001, μέσα από την οποία έγινε προσπάθεια ν' αποσαφηνιστεί με ποιόν τρόπο οι συμμετέχοντες στις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης ερμηνεύουν τη δική τους εμπλοκή στις διαδικασίες αυτές.

Το 40,8% των διαδηλωτών δήλωνε ότι συμμετέχει για να διεκδικήσει τη διεύρυνση της πολιτικής συμμετοχής των πολιτών στη λήψη κρίσιμων αποφάσεων. Το 37,2% δήλωνε ότι συμμετέχει για να διαμαρτυρηθεί για την κοινωνική ανισότητα και να διεκδικήσει ουσιαστικές εγγυήσεις για το σεβασμό των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Το 29,8% των διαδηλωτών της Γένοβας εκτιμούσε ότι βρισκόταν εκεί για να διεκδικήσει ειρήνη και προστασία του περιβάλλοντος. Το 16,2% για να διαμαρτυρηθεί κατά του νεοφιλελευθερισμού, το 11,1% για να εκφράσει την αντίθεσή του στον καπιταλισμό και στον ιμπεριαλισμό και το 4,1% για να καταδικάσει τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, γενικά και αόριστα.²¹

Ορισμένοι, όπως ο Τ. Φωτόπουλος, εκτιμούν ότι η τόσο ευρεία γκάμα διαφορετικών αιτημάτων, τα οποία δεν συγκλίνουν απαραίτητα σε μία

τελική πρόταση, σχετίζεται και με την προσπάθεια να προσελκυστεί περισσότερος κόσμος στα κινήματα. Γι αυτό και ανακοινώσεις, όπως αυτή που εκδόθηκε από τα κινήματα που συμμετείχαν στις διαδηλώσεις κατά της F.T.A.A. στο Κεμπέκ το 2001 είναι ανοιχτές σε οποιαδήποτε ερμηνεία: «Πιστεύουμε ότι είναι δυνατό να αντιπαχθούμε ριζοσπαστικά και δημιουργικά στον ιμπεριαλισμό και στον καπιταλισμό διατηρώντας ταυτόχρονα τον ανοικτό χαρακτήρα του κινήματος που είναι αναγκαίος για ν' αναπτυχθεί ένα ποικίλο και πλουραλιστικό κίνημα αντίστασης».²²

Η διάχυση αυτή στη θεματολογία, η ποικιλία αιτημάτων και προβληματικών αναδεικνύεται σαφώς στις συζητήσεις που έχουν διεξαχθεί στο πλαίσιο του Π.Κ.Φ. Στην ιδρυτική του διακήρυξη υποστηρίζεται ότι στόχος είναι μια «άλλη μορφή παγκοσμιοποίησης στη βάση του σεβασμού των καθολικών δικαιωμάτων του ανθρώπου», είναι η «εθνική και διεθνής διάρθρωση των συστατικών στοιχείων της κοινωνίας των πολιτών» και η αντίθεση σε «κάθε ολοκληρωτική και περιορισμένη μορφή της οικονομικής ανάπτυξης, σε κάθε μορφή βίας ως μέσο ελέγχου της κοινωνίας από το Κράτος».²³

Στις τελικές ενημερώσεις για τα τεκταινόμενα σε αυτήν την πρώτη συνάντηση, σημειώνονται ως σημεία σύγκλισης όλων των συμμετεχόντων: η αναγκαιότητα διατύπωσης δημοκρατικής και διεθνούς εναλλακτικής πρότασης στη νεοφιλελεύθερη καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση, η αναγκαιότητα πραγμάτωσης της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, η αναγκαιότητα ενίσχυσης της κρίσης νομιμότητας των διεθνών οργανισμών όπως είναι το Δ.Ν.Τ. ή ο Π.Ο.Ε. αλλά και των πολυεθνικών, η υποστήριξη της διαγραφής του χρέους των χωρών του τρίτου Κόσμου και η εγκατάλειψη των πολιτικών οικονομικής αναδιάρθρωσης, η προσπάθεια τερματισμού της απορρύθμισης του εμπορίου, η αντίθεση σε ορισμένες χρήσεις των γενετικά τροποποιημένων τροφίμων, η αντίθεση στις ιδιωτικοποιήσεις και στην милитарιστική πολιτική, η υποστήριξη των δικαιωμάτων των λαών, η υποστήριξη της θέσπισης εσόδων με βάση τη φορολογία του κεφαλαίου και την εφαρμογή νόμων τύπου Τόμπιν, η αναγκαιότητα αγροτικών μεταρρυθμίσεων και γενικευμένης μείωσης των εργασιακών ωρών.

Ταυτόχρονα, όμως, διευκρινίζεται ότι δεν υπήρξε συμφωνία ούτε ως προς το αν πρέπει να καταργηθούν ή να «βελτιωθούν» οι διεθνείς οργανισμοί όπως ο Π.Ο.Ε. αλλά ούτε στο κατά πόσο θα πρέπει να ασκηθεί πίεση μέσα από κινητοποιήσεις για την διαγραφή του χρέους των χωρών του τρίτου Κόσμου ή να γίνει διαπραγμάτευση με τους προαναφερόμενους οργανισμούς. Στο τελικό κάλεσμα των κινήματων, γίνεται λόγος για «μια συμμαχία με στόχο μια νέα κοινωνία όπου δεν θα είναι κυρίαρχη η λογική της ελεύθερης αγοράς και το χρήμα» αλλά δεν αμφισβητείται η ύπαρξη ελεύθερης αγοράς.²⁴

Η αποσπασματικότητα και ο κατακερματισμός της θεματολογίας είναι χαρακτηριστικό των διαδικασιών όλων των Π.Κ.Φ. που έχουν γίνει μέχρι σήμερα. Έτσι στους θεματικούς άξονες που κατά καιρούς συζητήθηκαν σε διαφορετικά «τραπέζια» χωρίς να συσχετίζονται μεταξύ τους ζητήματα όπως η «παραγωγή του πλούτου» από την «πολιτική εξουσία» (στο 2^ο Π.Κ.Φ.), τα «ανθρώπινα δικαιώματα και η αξιοπρέπεια» από τους «κοινωνικούς αγώνες» ή την «κυριαρχία μιας οικονομίας προς όφελος των

λαών» (5^ο Π.Κ.Φ.). Ταυτόχρονα, συζητήθηκαν σε παράλληλα «τραπέζια» ως ίδιας βαρύτητας ζητήματα, που, και πάλι, δεν συσχετίζονται μεταξύ τους, η «ιμπεριαλιστική παγκοσμιοποίηση» με τη «διατροφική ανασφάλεια» (στο 4^ο Π.Κ.Φ.), η «εξουσία και ο πολιτικός αγώνας για την κοινωνική χειραφέτηση», η «ιμπεριαλιστική στρατηγική και η λαϊκή αντίσταση» με το «δικαίωμα στη σεξουαλική διαφορετικότητα» και την «θέση της γυναίκας σε πατριαρχικές κοινωνίες» (6^ο Π.Κ.Φ.). Παρά το γεγονός ότι οι θεματικοί άξονες, με την πάροδο των χρόνων, μοιάζουν να λαμβάνουν πιο «πολιτικά χαρακτηριστικά» (πχ στο Π.Κ.Φ. το 2006 κυριάρχησαν τα ζητήματα της πολιτικής εξουσίας, του ιμπεριαλισμού, των δικαιωμάτων των λαών στην αντίσταση, της εργασίας, του λαϊκού ελέγχου στην οικονομία κλπ.), καμία συγκεκριμένη απόφαση, ούτως ή άλλως, δεν λαμβάνεται, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο με βάση τους κανονισμούς λειτουργίας του Π.Κ.Φ.²⁵

Επιπλέον οι διαφωνίες ως προς το αν θα πρέπει να καταργηθούν ή να μεταρρυθμιστούν οι διεθνείς οργανισμοί, όπως ο Π.Ο.Ε. παρέμειναν αγεφύρωτες και σε αυτές προστέθηκαν και άλλες μετά το 2002, όπως το ποια τακτική θα πρέπει να ακολουθηθεί στο αντιπολεμικό κίνημα. Οι διαφωνίες αυτές δεν σχετίζονται τόσο με οργανωτικά ζητήματα αλλά κυρίως με ζητήματα ουσίας, καθώς τα κινήματα εκφράζουν διαφορετικές στρατηγικές αναλύσεις της πραγματικότητας.²⁶ Όσο δε για τις τελικές ενημερώσεις, δίνουν πάντα την αίσθηση άσχετων, μεταξύ τους, θεμάτων, ενώ η σύνδεσή τους με την ίδια τη φύση του καπιταλιστικού συστήματος, δεν γίνεται ποτέ.²⁷

Την ίδια στιγμή, ιδιαίτερα αισθητή είναι η επιρροή των απόψεων των Μίκαελ Χαρντ – Τόνι Νέγκρι περί αγώνων όχι «περιορισμένων» στους μισθούς ή στο κράτος πρόνοιας, αλλά στο «βιοπολιτικό πεδίο» για μια «συνολικά καλύτερη ζωή», μέσα από ένα μη ιεραρχικό δίκτυο οργανώσεων οριζόντιας διασύνδεσης. Μάλιστα, με δεδομένες και τις εμφανείς στρατηγικές διαφωνίες, οι συζητήσεις και οι διάλογοι, στο όνομα του «σεβασμού της διαφορετικότητας», μοιάζουν περισσότερο με παράλληλους μονολόγους παρά με κάποιου είδους γόνιμη ιδεολογικοπολιτική αντιπαράθεση.²⁸

Το γεγονός αυτό δεν προβληματίζει ορισμένους από τους υπέρμαχους των κινήματων κατά της Νέας Τάξης, όπως ο Χάλλογουεϊ, που εκτιμούν ότι η έλλειψη σαφούς γενικού προγράμματος, ξεκάθαρων στόχων και αναλύσεων, είναι «θετική», καθώς «στην επανάσταση, ο ανοικτός χαρακτήρας της αβεβαιότητας έχει κεντρική σημασία»!²⁹ Ανάλογη άποψη έχει διατυπώσει και ο ένας από τους εμπνευστές του Π.Κ.Φ., ο Μπερνάρ Κασέν, που χαρακτήριζε την προσπάθεια έκφρασης των κινήματων μέσα από το Π.Κ.Φ. ως μια «διαρκή διαδικασία διαλόγου, αναζήτησης, κατάθεσης προτάσεων, που παραμένει ανοικτή».³⁰

Και αυτό γιατί, όπως υποστηρίζουν οι υπέρμαχοι αυτής της άποψης όπως οι Χάλλογουεϊ, Τσόμσκι, Κλάιν, Κασέν, τα κινήματα στοχεύουν, καταρχάς, στην πολιτική δουλειά της μεταμόρφωσης της προσωπικής συνείδησης. Αυτή η δουλειά μεταφράζεται σ' ένα πολιτικό σχέδιο «αναθεώρησης μιας φανταστικής συλλογικότητας για το κοινό καλό» σε διάφορα σημεία του πλανήτη και με διαφορετικές διαδρομές και αφορμές³¹ και αυτό επιτυγχάνεται, κατά τη γνώμη τους, μέσα από αυτές

τις συνθήκες διαρκούς διαλόγου και αναζήτησης, που δεν καταλήγουν σε τίποτε συγκεκριμένο. Η «αντιπαγκοσμιοποίηση», γράφει χαρακτηριστικά ο Μητσίου, «είναι εσωτερική επανάσταση μέσα από την καλλιέργεια της αυτογνωσίας και της ευσυνειδησίας, που σταδιακά θα οδηγήσει στην μεταμόρφωση της κοινωνίας με πρωταγωνιστές όλους τους ανθρώπους». ³² Είναι η σύνθεση «των στοιχείων που γεννά η ανθρώπινη διαλεκτική, η νέα κοινωνική επανάσταση, και το σύνθημά της θα μπορούσε να είναι ελεύθεροι άνθρωποι όλων των χωρών ενωθείτε!» ³³

Η αντίληψη αυτή εκφράζεται ανάγλυφα στην απόσταση που τα περισσότερα κινήματα κατά της Νέας Τάξης παίρνουν από την οποιαδήποτε προοπτική κατάκτησης της εξουσίας, που ειθισται να βασίζεται σε μια συνολική συνεκτική πολιτική πρόταση. ³⁴ «Η ιδέα ότι η επανάσταση ισοδυναμεί με την κατάληψη της εξουσίας έχει αποτύχει. Τώρα, στην ημερήσια διάταξη βρίσκεται η πολύ πιο απαιτητική ιδέα της άμεσης υπέρβασης των σχέσεων εξουσίας», διαμηνύει ο Τζον Χάλλογουεϊ εκφράζοντας, σε γενικές γραμμές, την άποψη αρκετά σημαντικής μερίδας των κινήματων. ³⁵

Κατά την οπτική αυτή, ο αγώνας, πλέον, δεν αποβλέπει στην ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής αλλά στη «δημιουργία της συνειδητής και βέβαιης κοινωνικότητας της ροής του πράττειν...» Στόχος, δηλαδή, της επανάστασης είναι ο μετασχηματισμός της κοινωνίας, αλλά υπό την έννοια του μετασχηματισμού της καθημερινότητας, έτσι ώστε ο καθένας να αναλαμβάνει τις ευθύνες του. Με άλλα λόγια, το ζήτημα δεν είναι μέσα από οποιοδήποτε είδους μαζικές συνειδητές πολιτικές διαδικασίες ν' αλλάξει το κοινωνικο-οικονομικό σύστημα αλλά μέσα από μια διαδικασία προσωπικής ατομικής αυτογνωσίας ο καθένας χωριστά να αλλάξει τις καθημερινές εκείνες συνήθειες και τις επιλογές που τον εγκλωβίζουν μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα και να επιλέξει «εναλλακτικές» μορφές αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου του ή ακόμη και «εναλλακτικές» μορφές επαγγελματικής απασχόλησης. Έτσι, υποστηρίζουν οι υπέρμαχοι της συγκεκριμένης άποψης, το κοινωνικό-οικονομικό σύστημα «αλλάζει από τα κάτω» χωρίς να προηγηθεί κατάληψη της εξουσίας γιατί δεν μπορεί να υπάρξει εξουσία χωρίς «υπηκόους» και οι περισσότεροι θα έχουν «αποσκιρτήσει», όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν και οι Νέγκρι και Χάρντ στην «Αυτοκρατορία», όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Άρα η κατευθυντήρια σκέψη των κινήματων, κατά την άποψη αυτή, θα πρέπει να είναι μακριά από ηγεσίες, ήρωες ή γενικά προτάγματα. «Αυτού του είδους η επανάσταση μπορεί να γίνει πραγματικότητα μόνο αν δεχτούμε ότι το να είναι κανείς επαναστάτης είναι κάτι φυσικό και κοινό και εκφράζεται στην καθημερινότητα και ότι η επανάσταση δεν έχει εργαλειακή έννοια με μοναδικό σκοπό την εξουσία» υποστηρίζει ο Χάλλογουεϊ. ³⁶ Η οπτική αυτή προτάσσει ως δραστηριότητα την εναλλακτική μορφή «πράττειν» σε ατομικό αλλά και σε συλλογικό επίπεδο. Ως υλοποίηση του «πνεύματος» των κινήματων κατά της Νέας Τάξης σε συλλογικό επίπεδο πχ στον τομέα της ενημέρωσης και της αυτό-συνειδητοποίησης προβάλλεται η ίδρυση του τηλεοπτικού δικτύου των χωρών Κούβα, Βενεζουέλα, Αργεντινή, Ουρουγουάη, με τη συμμετοχή δημοσιογράφων και αναλυτών από όλο τον κόσμο. ³⁷

Ο Φάουστο Μπερτινόνι, πρώην Γενικός Γραμματέας του Κόμματος της Κομμουνιστικής Επανίδρυσης στην Ιταλία, υποστήριξε σε άρθρο του στην εφημερίδα «Guardian» στις 11 Νοεμβρίου του 2003, ότι τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης είναι τα πρώτα που «εκφράζουν ρήξεις με τις αλήθειες και τους μύθους του 20^{ου} αιώνα. Στην παρούσα φάση είναι η μοναδική πηγή εναλλακτικής πολιτικής...[...]...Δεν θέλουν να κατακτήσουν την εξουσία αλλά να τη μεταμορφώσουν, διαλύοντάς την και αναδομώντας την μέσα από μια διαδικασία αυτό-κυβέρνησης...[...]... Είναι αντίθετα με την έννοια του ενός κόμματος στο ρόλο της πρωτοπορίας, και θέτουν την έννοια του δικτύου ομάδων, ενώσεων και κομμάτων...[...]...Το μεγαλύτερο μειονέκτημά τους, όμως, είναι η έλλειψη σύνδεσης μεταξύ της πάλης κατά της παγκοσμιοποίησης και της πάλης κατά της ανασφάλειας και της εκμετάλλευσης στο πλαίσιο των παραγωγικών σχέσεων...»³⁸ Και καταλήγει ότι «τα κινήματα προωθούν μια επανίδρυση της πολιτικής ως παγκόσμιας διαδικασίας άρα και μια αναδόμηση του φορέα της κοινωνικής αλλαγής, δηλαδή της εργατικής τάξης..» Το ζήτημα, βέβαια, είναι ότι ο Μπερτινόνι δεν καταθέτει καμία πρόταση ως προς το ποιος ακριβώς είναι ο ρόλος της εργατικής τάξης σε σχέση με τα κινήματα αυτά, αφού όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν είναι συγκροτημένο και σημαντικό συνθετικό τους κομμάτι, ούτε ποια είναι, τελικά, η σχέση της «επανιδρυμένης», από τα κινήματα, πολιτικής με το κράτος και την εξουσία, διευκρινίσεις που θα αποσαφήνιζαν το στόχο τους.³⁹

Οι περισσότεροι μέντορες των κινήματων κατά της Νέας Τάξης υπεραμύνονται της θέσης τους κατά των κομμάτων και της έννοιας της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας, υποστηρίζοντας ότι μόνο με τον τρόπο αυτό οι πολίτες θα είναι αυτοί που πραγματικά ελέγχουν όλες τις διαδικασίες και τις εναλλακτικές πολιτικές μορφές που θα προκύψουν.⁴⁰ Μάλιστα, εκτιμούν ότι η έλλειψη γενικών κανόνων δράσης εκτός από την άμεση τοπική δράση και το συντονισμό ανάλογα με τις συνθήκες και τον εκάστοτε στόχο, δεν αποκλείει από τα κινήματα, υπό την «ενωτική ταυτότητα» του Π.Κ.Φ., να «γίνουν, όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Νόαμ Τσόμσκι, ο σπόρος μιας νέας Διεθνούς για μια παγκοσμιοποίηση με ανθρώπινο προσανατολισμό».⁴¹ Μιας Διεθνούς που θα δημιουργηθεί «όχι στη βάση των τάξεων ή ενός συνολικού σαφούς προγραμματικού στόχου αλλά στη βάση των κοινών προβλημάτων ανά κλάδο, που έχουν διεθνοποιηθεί» καθώς παραδείγματος χάριν οι αγρότες στην Ινδία και στην Λατινική Αμερική αντιμετωπίζουν παρόμοιο πρόβλημα, όπως και οι εργαζόμενοι ανά τον κόσμο κ.ο.κ.⁴²

Γενικά, μπορεί κανείς να πει ότι στόχος των κινήματων είναι, με βάση τα λεγόμενα της πλειοψηφίας των εκπροσώπων τους, η οικοδόμηση, καταρχήν σε επίπεδο ατομικής συνείδησης, μιας νέας αντίληψης για τη δημοκρατία, που θα προτάσσει το δημόσιο και συλλογικό συμφέρον απέναντι στην λογική της αγοράς και των απροσπέλαστων κέντρων λήψης αποφάσεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Οι ίδιοι ορίζουν ως σκοπό τους την οικοδόμηση μιας «παγκοσμιοποίησης χωρίς διχοτόμηση, της άρθρωσης μιας παγκόσμιας πολιτικής που θα συμβαδίζει με τις κοινωνικές και περιβαλλοντολογικές ανάγκες μέσα από τον εκδημοκρατισμό των αποφασιστικών, για την παγκόσμια οικονομία,

δομών. Μιας πολιτικής που θα επεξεργαστεί μια διαδικασία προώθησης της κοινωνίας των πολιτών από τα κάτω»⁴³, μιας έννοιας, δηλαδή, που όπως είδαμε είναι εξαιρετικά αντιφατική και παραπλανητική αφού αποκρύπτει την ταξική δομή της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Η προβολή της συγκεκριμένης έννοιας από τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης θα πρέπει, όμως, να είναι μάλλον αναμενόμενη τόσο λόγω της κυριαρχίας στους κόλπους τους των Μ.Κ.Ο., όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, αλλά και λόγω της έλλειψης σαφούς ενιαίας θέσης ως προς το καπιταλιστικό σύστημα και ως προς τη θέση του αστικού κράτους στις σύγχρονες συνθήκες.⁴⁴

Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, ή αλλιώς το «Κίνημα των Κινήματων», χαρακτηρίζονται από την ποικιλομορφία και την ανοικτότητα. Αν και ο καπιταλισμός (η νεοφιλελεύθερη εκδοχή του τουλάχιστον) θεωρείται η κύρια πηγή όλων των προβλημάτων, δεν είναι ακόμη κοινός τόπος ποιες είναι οι εναλλακτικές στρατηγικές και ποιοι οι στόχοι. Η κινητοποίηση των κινήματων οφείλεται, όπως παραδέχονται και συμμετέχοντες σε αυτά, περισσότερο στην αντίδραση απέναντι στις συνέπειες του καπιταλισμού παρά στην ύπαρξη κάποιας άποψης για το «ποιος είναι ο άλλος κόσμος που είναι εφικτός».⁴⁵ Και παρά το γεγονός ότι η διάθεση αντίστασης είναι τόσο γενικευμένη, τα περισσότερα κινήματα παραμένουν στοχοπροσηλωμένα σε επιμέρους εκφάνσεις της καπιταλιστικής οικονομίας, που ενίοτε παρουσιάζονται ως εντελώς ασύνδετες μεταξύ τους.⁴⁶

Όπως προκύπτει σε γενικές γραμμές το κοινό χαρακτηριστικό των κινήματων αυτών είναι ότι έχουν τα περισσότερα ως αφορμή ή ως κίνητρο την προάσπιση δικαιωμάτων και συμφερόντων, παντός είδους, που θίγονται από τις επιλογές της κυρίαρχης τάξης. Αυτό οδηγεί σε διατύπωση, καταρχάς, «αμυντικού τύπου» αιτημάτων, δηλαδή σε αιτήματα που σχετίζονται με τη διατήρηση δικαιωμάτων και της, ήδη, υπάρχουσας κατάστασης ως γραμμή άμυνας απέναντι στις αναδιρθρώσεις που προωθεί το κεφάλαιο. Υπάρχουν και ορισμένα κινήματα, που στην πορεία τους, προώθησαν τις θέσεις τους ή ακόμη και υιοθέτησαν αρκετά ριζοσπαστική στάση, αλλά δεν είναι η πλειοψηφία.⁴⁷

Η έλλειψη σαφήνειας, βέβαια, είναι, υπό μία έννοια, η αναγκαία συνέπεια της ετερογένειας της σύνθεσης των κινήματων, όπως αυτή καταγράφηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Υπάρχουν κινήματα, τα οποία αποτελούν και την πλειοψηφία, που ασκούν κριτική στα συμπτώματα της ακούμενης πολιτικής και όχι στο σύστημα που την γεννά οπότε τα αιτήματά τους περιορίζονται στον ρυθμιστικό έλεγχο του συστήματος. Υπάρχουν επίσης κινήματα που διαχωρίζουν την ιδεολογία που καλλιεργείται από το σύστημα, όπως είναι ο καταναλωτισμός, από το ίδιο το σύστημα και τις δομές του, τα οποία προτάσσουν τη λύση της ατομικής ή συλλογικής αλλαγής συνείδησης και στάσης ζωής χωρίς να αναφέρονται καθόλου στο σύστημα, μέσα από κινητοποιήσεις όπου θα κυριαρχεί το «αντί» χωρίς να περιλαμβάνονται άλλες εναλλακτικές προτάσεις. Υπάρχουν και κινήματα, που είναι η μειοψηφία, και αντιτάσσονται συνολικά στο καπιταλιστικό σύστημα, στις δομές, στους θεσμούς και στις πολιτικές του επιλογές.⁴⁸

Ακόμη και αυτά, όμως, δεν διαφεύγουν, απαραίτητα, της γενικότερης σύγχυσης και συχνά όταν διατυπώνουν τις θέσεις τους περιορίζονται σε, μικρής κλίμακας εναλλακτικές προτάσεις, που θα μπορούσαν, ίσως, να λειτουργήσουν, υπό συνθήκες, ως βάση κοινωνικού μετασχηματισμού αλλά η έλλειψη συνολικής ταξικής επεξεργασίας, συνοχής και ανάλυσης πέραν του τοπικού, τις καθιστά εντελώς αποσπασματικές, άρα και περιορισμένης εμβέλειας.⁴⁹ Τέτοιου είδους προτάσεις είναι πχ η θέσπιση, σε συγκεκριμένες περιοχές, άτοκης δανειοδότησης ή η ίδρυση πιστωτικών ενώσεων, προτάσεις που υιοθετήθηκαν ακόμη και από κυβερνήσεις όπως η βρετανική του «Εργατικού» Τόνυ Μπλερ. Χαρακτηριστικό, ίσως, παράδειγμα της ιδεολογικής σύγχυσης που επικρατεί ακόμη και σε ορισμένες από τις πιο ριζοσπαστικές, με γνώμονα τις διατυπωμένες θέσεις τους, συνιστώσες των κινήματων, είναι η «διευκρίνιση», μέσα από ανακοίνωση, της οργάνωσης «Ya Basta!», που αυτοπροσδιορίζεται ως ριζοσπαστική – αντισυστημική οργάνωση, ότι «υπάρχει η θολή αντίληψη ότι το κίνημα είναι ενάντια στον καπιταλισμό και τίποτε περισσότερο! Εμείς υποστηρίζουμε, όμως, ότι μπορούμε από μέρα σε μέρα και από πόλη σε πόλη, ν' αλλάζουμε τον κόσμο!»⁵⁰

Τα κινήματα υιοθετούν, επί της ουσίας, μια αντιφατική θέση. Από την μία συγκλίνουν ως προς την «ενοχή» της οικονομίας της αγοράς, εξαιτίας όμως των στρατηγικών διαφωνιών τους, των διαφορετικών αναλύσεών τους για την πραγματικότητα, αποκλείουν τη διατύπωση μιας «συνολικής πρότασης και στόχευσης»⁵¹ εγκλωβιζόμενα έτσι σε μια αποσπασματική εικόνα της πραγματικότητας. Χρησιμοποιώντας στο λεξιλόγιό τους φράσεις όπως «στόχος είναι η διασφάλιση του δικαιώματος στη ζωή όλων των ανθρώπων» και διαπιστώνοντας, γενικά, την «αναγκαιότητα ανακάλυψης από την αρχή της πολιτικής»⁵², τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης κάθε άλλο παρά αποσαφηνίζουν τη θέση και τον προσανατολισμό τους, που γίνεται ολοένα και πιο θολός, αντί για το αντίστροφο, όσο περνά ο καιρός.

Για ορισμένους από τους υποστηρικτές τους, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η απουσία ανάλυσης σε βάθος, και ιδιαίτερα για τη φύση του καπιταλιστικού συστήματος και τη σχέση κεφαλαίου – εργασίας, είναι θετικό χαρακτηριστικό. Γιατί, κατά την εκτίμησή τους, μέσα από αυτήν την απουσία τα συμμετέχοντα κινήματα, συμπεριλαμβανομένων των συνδικαλιστικών οργανώσεων, δηλώνουν ότι δεν τους αρέσει ο τρόπος που εργάζονται, που καταναλώνουν, που ζουν, ενώνουν τις φωνές τους σ' ένα «όχι», χωρίς να εμπλέκονται σε διαφωνίες που θα μειώναν «την ένταση» αυτού του «όχι».⁵³

Το ζήτημα, όμως, είναι ότι όλες αυτές οι διαπιστώσεις, όλα αυτά τα «όχι», δεν έχουν αναχθεί σε πολιτικό επίπεδο⁵⁴, δεν έχουν λάβει κάποια ενωτική διάσταση, έτσι ώστε να μην μείνουν απλώς σε ένα επίπεδο γενικόλογης, και τελικά, εξουδετερωμένης πολιτικά, καταγγελίας. Η διατήρηση των διαφωνιών στους κόλπους του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης ως προς κομβικά ζητήματα, όπως το αν ο καπιταλισμός είναι η αιτία όλων όσων φέρονται να αντιπαλεύουν ή το ποιος είναι ο ρόλος του αστικού κράτους⁵⁵ αποδεικνύει την απουσία ενότητας ως προς το στρατηγικό τους στόχο, κάτι το οποίο οδηγεί στην μη διατύπωση ενός αιτήματος πραγματικής επαναστατικής ανατροπής.

Στο συγκεκριμένο περιεχόμενο του λεγόμενου κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης αντανάκλαται, υποστηρίζει ο Αρνώ Σπιρ, μια κρίση πολιτικής, καθώς κυριαρχεί περισσότερο η έννοια του αποκλεισμού από την έννοια της εκμετάλλευσης. Αυτό, εκτιμά πάντα ο ίδιος, συνεπάγεται και μια κρίση προοπτικής, ως προς το κίνημα, η οποία, όπως επισημαίνεται ακόμη και από υποστηρικτές του, καθιστά περισσότερο από αναγκαία την αποκατάσταση της σχέσης ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και στο πολιτικό διακύβευμα που, λογικά, θα αναμενόταν να θέτουν.⁵⁶

Η ξεκάθαρη απόσταση που τα κινήματα αυτά παίρνουν από ό,τι αγγίζει το ζήτημα της εξουσίας, άρα και των πολιτικών κομμάτων, για ορισμένους από τους συμμετέχοντες, όπως επισημαίνει η Ελιζαμπιέ Γκωτιέ, σημαίνει ότι στόχος δεν είναι η εξουσία ενώ για άλλους αναδεικνύει ένα τεράστιο κενό στην προβληματική τους, και για άλλους αποδεικνύει ότι ο διαχωρισμός κοινωνικού και πολιτικού εξοστρακίζει την κοινωνία από το πολιτικό πεδίο, οδηγώντας στην μη διατύπωση ουσιαστικών λύσεων. Έτσι, συνεχίζει η Γκωτιέ, παρατηρείται το φαινόμενο σε χώρες που είδαν μεγάλες κινητοποιήσεις και διαδηλώσεις ενάντια σε μέτρα των καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων, η δυναμική αυτή να μην εκφράζεται σε εκλογικό επίπεδο, πχ στη Γαλλία.⁵⁷

Τα περισσότερα κινήματα κατά της Νέας Τάξης παραμένουν προσατολίσιμα σε ένα πρώτο επίπεδο συνεπειών της οικονομίας της αγοράς, χωρίς να προχωρούν καθόλου σε μια ανάλυση της διαδικασίας συσώρευσης του κεφαλαίου, έλλειψη που αποτυπώνεται, ως ένα βαθμό, και στη δυσκολία που παρατηρείται στη σύνδεση των κινήματων με το συνδικαλιστικό κίνημα. Αυτές οι θεωρητικές ανεπάρκειες οδηγούν το λεγόμενο κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης, σημειώνει η Γαλλίδα στοχαστής, στην μη ανάπτυξη μιας συνεκτικής ανάλυσης του συνόλου των πλευρών του καπιταλισμού, η οποία θα καταλήξει και σ' ένα συνολικό σχέδιο μετασχηματισμού της κοινωνίας. Κατά ορισμένους, αναφέρει η Γκωτιέ, η θεωρία αυτή θα πρέπει να είναι «συνδυαστική» και μία από τις πηγές της θα είναι ο μαρξισμός.⁵⁸

Οι προφανέστερες αυτές ανεπάρκειες και αντιφάσεις γίνονται αντιληπτές από ορισμένους άλλους «μέντορες» των κινήματων όπως ο Σαμίρ Αμίν, που διαφωνούν με τις κυρίαρχες αντιλήψεις στους κόλπους του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης. Τα κινήματα, υποστηρίζει, αύξησαν το επίπεδο πολιτικοποίησης του πληθυσμού, ιδιαίτερα στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, αλλά είναι ακόμη πολύ μακριά από την παρουσίαση ενός συνολικού πολιτικού εναλλακτικού σχεδίου, έστω και αν ορισμένες παράμετροί τους έχουν αρχίσει να κατανοούν αυτή την αναγκαιότητα.⁵⁹ Για να μετατραπεί το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης σε επαναστατικό υποκείμενο απέναντι στο σύστημα, συνεχίζει, θα πρέπει να λάβει μέρος στο πολιτικό παιχνίδι με συγκροτημένη σαφή εναλλακτική πρόταση, κάτι που πχ ούτε σε ευρωπαϊκό επίπεδο, δεν έχει γίνει εφικτό, παρά τη δυναμική του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ, όπου εκπροσωπούνται τα περισσότερα κινήματα κατά της Νέας Τάξης της περιοχής, καθώς δεν υπάρχει καν κοινή ανάλυση για το ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης!⁶⁰

Και μπορεί, επισημαίνει ο Αμίν, οι περισσότεροι συμμετέχοντες στο λεγόμενο κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης να απορρίπτουν κατηγορηματικά το ενδεχόμενο ενός κόμματος πρωτοπορίας αλλά πληθαίνουν όσοι προβληματίζονται για τη συνεχιζόμενη έλλειψη κοινής στρατηγικής και στόχων πέραν της απλής παράθεσης των, ανά περιοχή και θεματολογία, σκοπών, που οδηγεί στην απόλυτη σχετικότητα, επισημαίνοντας ότι εγκυμονεί, πλέον, πολύ σοβαρά ο κίνδυνος γραφικότητας και περιθωριοποίησης.⁶¹ Οι προκλήσεις για τα κινήματα, συνεχίζει, είναι ξεκάθαρες: η σχέση τους με την πολιτική και η αναγκαιότητα κατάθεσης μιας συνολικής αντισυστημικής πολιτικής πρότασης.⁶² Γιατί αν δεν οριστούν ξεκάθαρα οι στόχοι του λεγόμενου κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης, αν δεν υπάρξει σύνδεση με την πολιτική όχι «απαραιτήτα υπό την μορφή ενός κόμματος αλλά υπό την μορφή συνεργασίας πολιτικών οργανώσεων», είναι αδύνατη η σύγκρουση με τις «κυρίαρχες κοινωνικές και οικονομικές δομές».⁶³ Αν δεν γίνει αυτό, υπογραμμίζει ο Αμίν, και συνεχιστεί η άσκηση κριτικής χωρίς σε βάθος αμφισβήτηση των θεμελίων του συστήματος που γεννά τη συγκεκριμένη πραγματικότητα, τότε το σύστημα θα καταφέρει να εγκολπώσει τις αντιδράσεις και να απορροφήσει τους κραδασμούς.⁶⁴

Προσεγγίζοντας βαθύτερα και σαφέστερα το πρόβλημα, ο Σαμίρ Αμίν υπογραμμίζει ότι τα κινήματα δεν θα πρέπει ποτέ να απωθήσουν από την οπτική τους το ότι ο καπιταλισμός είναι ο στόχος τους ως ιστορική φάση, κατά την οποία η εξέλιξη της οικονομίας της αγοράς επιδρά καταλυτικά και αναγκαστικά σε όλους τους τομείς της ζωής⁶⁵, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου για την εντονότερη τάση μεταξύ των κινήματων να αποσυνδέεται ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός από το σύστημα του οποίου αποτελεί έκφραση. Και συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι τα κινήματα δεν θα πρέπει να έχουν ποτέ την αυταπάτη ότι «η παγκοσμιοποίηση της καπιταλιστικής οικονομίας δεν είναι θεμελιώδες χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού συστήματος, αδιαχώριστο από τις πολιτικές του διαστάσεις...[...]...που έγιναν πιο έντονα αισθητές μετά την εξαφάνιση των σοσιαλιστικών κρατών και την κυριαρχία ενός και μόνο πόλου, παγκοσμίως...[...]...Ο καπιταλισμός είχε πάντα παγκόσμια τάση και υλοποιώντας την, εντείνει τις ανισότητες, την εκμετάλλευση, την πώλωση μεταξύ πλούτου και φτώχειας. Η πώλωση και ο ιμπεριαλισμός είναι, σημειώνει, οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Ο ιμπεριαλισμός είναι αδιάρρηκτο στοιχείο της φύσης του κεφαλαίου» καταλήγει ο Αμίν.

Η άποψή του, όμως, δεν είναι διαδεδομένη στους κόλπους των κινήματων κατά της Νέας Τάξης. Παρά τις όποιες διαφορές, μικρές ή μεγάλες, ένας μεγάλος αριθμός των κινήματων αυτών είναι, πλέον, εμφανές ότι συμμαρμίζονται ορισμένες κοινές απόψεις αλλά όχι την συγκεκριμένη. Συμφωνούν, στην πλειοψηφία τους, ότι οι νέες τεχνολογίες παίζουν ρόλο στην ενίσχυση των ανισοτήτων, ότι το φαινόμενο της αλληλεξάρτησης των οικονομιών είναι «καινούργιο», ότι, κατά συνέπεια, ο ρόλος του έθνους – κράτους έχει υποχωρήσει στην εποχή της «μετακυριαρχίας», ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια νέα κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα, δηλαδή μια νέα «ποιότητα», που κυριαρχείται από τις πολυεθνικές και τους διεθνείς οργανισμούς και θεσμούς, κάτι όμως που δεν συνδέεται άρρηκτα με τον καπιταλισμό.⁶⁶

Η άποψη ότι η παγκοσμιοποίηση δεν είναι παρά η φυσική εξέλιξη του καπιταλισμού, όπως αναφέρει και ο Αρίν, είναι μειοψηφική. Είναι δηλαδή μειοψηφική η άποψη ότι «εχθρός» παραμένει ο καπιταλισμός που βρίσκεται στο ανώτατο στάδιο ανάπτυξης του, τον ιμπεριαλισμό, όπως ορίζεται από τον Λένιν.⁶⁷

Αντίθετα με την λενινιστική θέση, μια μεγάλη πτέρυγα των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης, η οποία εκφράζεται κυρίως μέσα από το Π.Κ.Φ., περιθωριοποιεί την έννοια του ιμπεριαλισμού εντελώς. Σε συνδυασμό, μάλιστα, με την αποδοχή της έννοιας της «παγκοσμιοποίησης», ως νέας πραγματικότητας, στη βάση της οποίας προτείνεται και μια «άλλη παγκοσμιοποίηση», συγκροτείται μια πρόταση ειρηνιστικής μεταφυσικής που αντιπαράκειται υποκριτικά στην αντι-ιμπεριαλιστική αλληλεγγύη και στο δικαίωμα της ένοπλης αντίστασης των καταπιεσμένων λαών⁶⁸, όπως προκύπτει και από τις αρχές λειτουργίας του Π.Κ.Φ, σοκέτως των γενικόλογων αναλύσεων των διαφόρων θεματικών αξόνων των συνόδων του.

Επιπλέον, εφόσον δεν κυριαρχεί μια ανάλυση της φύσης του καπιταλιστικού συστήματος, τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης περιορίζονται στο να θεωρούν ως οικονομική βάση της σύγχρονης εξουσίας (που εκφράζεται μέσα από οργανισμούς όπως ο Π.Ο.Ε. και από τα πλέον ισχυρά καπιταλιστικά κράτη) την οικονομική κυριαρχία των πολυεθνικών εταιρειών επί της παγκόσμιας παραγωγής και όχι τον καπιταλισμό αυτόν καθ' εαυτόν. Στο «καινούργιο ποιοτικά» σχήμα οικονομική κυριαρχία – πολιτική νεοφιλελεύθερη εξουσία αποδίδονται όλα τα δεινά: η καταστροφή της τοπικής βιομηχανίας και των τοπικών αγροτικών παραγωγών στις αναπτυσσόμενες χώρες, η καθήλωση των υποανάπτυκτων χωρών, η ανεργία και η καταστροφή των κρατικών δομών, όπως είναι το κράτος πρόνοιας, στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, η έξαρση των εθνικιστικών, ρατσιστικών φαινομένων, η καταστροφή του περιβάλλοντος κλπ. Έτσι, η πλειοψηφία των εναλλακτικών προτάσεων που διατυπώνουν τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης αφήνουν άθικτη τη σχέση της καπιταλιστικής (με τις σύγχρονες μορφές ατομικής ιδιοκτησίας στα ανεπτυγμένα και συγκεντρωμένα μέσα παραγωγής) οικονομικής κυριαρχίας – πολιτικής εξουσίας. Προτάσσουν εναλλακτικές μορφές διαχείρισης πχ στο ρόλο και στο χρόνο παρέμβασης του Δ.Ν.Τ., της Παγκόσμιας Τράπεζας (όπως πιστώσεις, επιδοτήσεις κλπ), στη φορολογία (φόρος Τόμπιν) των χρηματιστηριακών συναλλαγών κλπ.⁶⁹

Αυτές οι προτάσεις, αποκομμένες από ένα σαφώς αντι-καπιταλιστικό πλαίσιο, αποπροσανατολίζουν από την ουσία των προβλημάτων ενώ το γεγονός ότι η αναζήτηση των αιτιών παραμένει στο επίπεδο της νεοφιλελεύθερης πολιτικής, σημαίνει ότι θεωρείται συγκυριακή και όχι στρατηγική σημασίας, η συγκεκριμένη μορφή διαχείρισης της καπιταλιστικής οικονομίας από τις κυβερνήσεις, την τελευταία σχεδόν 20ετία. Άρα, τα προβλήματα προέρχονται από «κακή διαχείριση και λάθη» και όχι από την ίδια τη λειτουργία και εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος. Έτσι οι εναλλακτικές προτάσεις είναι «ρυθμιστικού προσανατολισμού» με στόχο το σεβασμό της «διαφορετικότητας και της πολυπλοκότητας», την εγκαθίδρυση κοινοβουλευτικών αστικών

«συμμετοχικών» δημοκρατιών, τον εκδημοκρατισμό των διεθνών οργανισμών, τον έλεγχο της δραστηριότητας των πολυεθνικών εταιρειών. Με τον τρόπο αυτό συσκοτίζεται η πραγματική φύση του καπιταλισμού και δεν δημιουργούνται οι όροι μιας συνολικής σύγκρουσης⁷⁰ που θα οδηγήσει στην ανατροπή του και στην χειραφέτηση του ανθρώπου, σύμφωνα με την μαρξιστική συλλογιστική.

Σε αντίθεση με τον προσανατολισμό αυτό, καλλιεργούνται, από την πλειοψηφία των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης, ψευδαισθήσεις ότι η άσκηση κάποιας «πίεσης από τα κάτω» και η «ρύθμιση» θα αποτρέψει την «κακή διαχείριση και τα λάθη» και θα αποκατασταθεί η σχέση με τη φύση, το κοινωνικό κράτος ή η ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ελευθερία χωρίς να ανατραπούν οι εκμεταλλευτικές σχέσεις από τις οποίες αλλοτριώνονται όλα αυτά.⁷¹ Αν δεν είναι αφελής, είναι τουλάχιστον αποπροσανατολιστική η εκτόξευση κατηγοριών προς ένα ...αφηρημένο κεφάλαιο για «λογική τζόγου», για «κονιόφθαλμες επιλογές» ή για «έλλειψη ήθους και κανόνων» όπως και η πεποίθηση ότι μπορεί να υπάρξει μέσα από «ρυθμιστικά μέτρα» και άλλες «καταναλωτικές συμπεριφορές», σαν να ήταν ο άνθρωπος ως εργατική τάξη, μόνο καταναλωτής και όχι παραγωγός του πλούτου, ένα «δίκαιο εμπόριο» στο πλαίσιο του καπιταλισμού.⁷² Καλλιεργείται, με άλλα λόγια, η ψευδαισθητική της δυνατότητας «βελτίωσης και ελέγχου» του καπιταλισμού», έτσι ώστε να έχει «ανθρώπινο πρόσωπο».⁷³

Σημαντικά αρνητικά, ως προς τη ριζοσπαστικότητά τους, επιρροή στις θέσεις των περισσότερων κινημάτων κατά της Νέας Τάξης, όπως εκφράζονται μέσα από το Π.Κ.Φ. είχε, κατά τον Σαντέρ, η θεσμοποίηση της κυρίαρχης τάσης στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, να μην υπάρχει συμμετοχή, σε αυτά, κομμάτων ως τέτοιων ή κυβερνήσεων. Η απόσταση που παίρνουν από τα κόμματα, τις κυβερνήσεις, το κράτος, το στόχο της εξουσίας, ουσιαστικά, επισημαίνει ο Σαντέρ, απομακρύνει τα κινήματα από την οποιαδήποτε συνολική εναλλακτική πρόταση και τα καθιστά ανίκανα να μετατραπούν σε ριζοσπαστική πολιτική δύναμη⁷⁴, σε φορέα απελευθέρωσης της κοινωνίας με βάση την μαρξιστική οπτική.

Με την «θεσμοποίηση» αυτή έχουν διαφωνήσει ακόμη και κινήματα, κυρίως συνδικαλιστικά, που συμμετέχουν στις διαδικασίες του Φόρουμ. Όπως χαρακτηριστικά τόνισε, κατά τη διάρκεια του δεύτερου Π.Κ.Φ., μία συνδικαλιστρια από την Κολομβία, μέλος του εκεί ΚΚ, «είναι εντελώς λανθασμένη όλη αυτή η διαμάχη ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα και στα κινήματα. Είναι παραπλανητικής κατεύθυνσης γιατί δημιουργεί την αίσθηση ότι υπάρχει πρόθεση τα μαζικά κινήματα να καταλήξουν πολιτικά ουδέτερα».⁷⁵

Την επισημάνση ότι παρατηρείται μια τάση τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, στην πλειοψηφία τους, να αποδέχονται την άποψη που καλλιεργεί η κυρίαρχη τάξη ότι τα προβλήματα είναι αποτέλεσμα απλώς «κακής διαχείρισης και λαθών» αλλά και τη θέση ότι τα έθνη – κράτη δεν έχουν πια κανένα ρόλο, είχε κάνει μετά τις κινητοποιήσεις στο Σηάτλ, ο Τζον Μπέλαμι Φόστερ. Με βάση, όμως, την μαρξιστική συλλογιστική, σημείωνε ο Φόστερ, το έθνος – κράτος, στο πλαίσιο ενός συστήματος κρατών και ανάλογα με τη θέση που έχει σε αυτό, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας, κατά

συνέπεια ουδέποτε η πάλη εντός των συνόρων δεν αποσυνδέεται πλήρως από την παγκόσμια κατάσταση.⁷⁶ Όσο περισσότερο μεγάλη μερίδα του λεγόμενου κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης υιοθετεί τις θέσεις αυτές, υπογράμμισε, τόσο απομακρύνεται από την μαρξιστική οπτική της χειραφέτησης του ανθρώπου.

Ακόμη νωρίτερα, κατά την περίοδο ανάδυσης των κινήματων κατά της Νέας Τάξης στα τέλη της δεκαετίας του '90, άλλοι αναλυτές, όπως η Έλεν Μάικινς Γουντ, υπογράμμιζαν ότι ο «προσανατολισμός» που φαίνεται να παίρνουν, επηρεαζόμενα σαφώς από τη σύνθεσή τους, οδηγεί σε μια ανάλυση της πραγματικότητας στην οποία είναι ελάχιστη, αν όχι απύουσα, η έννοια της «κοινωνικής τάξης» όπως και του αστικού κράτους. «Σαν να εξαφανίστηκαν, τόνιζε η Γουντ, οι όροι και οι έννοιες αυτές καθώς και ό,τι αντιπροσωπεύουν και να αντικαταστάθηκαν από την έννοια της κοινωνίας των πολιτών», με όλες τις αντιφάσεις που αυτή αποκρύπτει.⁷⁷

«Ο προσανατολισμός αυτός, δηλαδή προς τις πολυεθνικές και τους οργανισμούς αλλά όχι προς το καπιταλιστικό σύστημα και την ταξική πάλη, υποστήριζαν το 2000, λίγο λιγότερο από ένα χρόνο μετά τις μεγάλες διαδηλώσεις στο Σηάτλ, οι εκδότες του Monthly Review σε εκτενές άρθρο τους, αντανακλά και μια προσπάθεια που καλλιεργεί χρόνια το κεφάλαιο, έτσι ώστε να εκτονώνονται οι μαζικές εξεγέρσεις και η λαϊκή αντίδραση σε ανούσιες απόπειρες επιμέρους μεταρρυθμίσεων, που δεν αμφισβητούν την ταξική κοινωνία». Ο προσανατολισμός αυτός, εκτιμούσαν, που ενισχύεται από την άποψη ότι η «παγκοσμιοποίηση» είναι μια εντελώς διαφορετική πραγματικότητα από τον καπιταλισμό, το έθνος – κράτος, τον ιμπεριαλισμό, την ταξική πάλη, οδηγεί αναπόφευκτα στη μη διατύπωση συνολικών ριζοσπαστικών εναλλακτικών λύσεων. Καλλιεργεί την αίσθηση ότι μοναδικός στόχος είναι οι διεθνείς οργανισμοί και οι πολυεθνικές και στην πεποίθηση ότι οι Μ.Κ.Ο. και η «κοινωνία των πολιτών» είναι το μοναδικό πεδίο αντίδρασης. Η εγκατάλειψη της ιδέας των κοινωνικών ταξικών σχέσεων και της φύσης της καπιταλιστικής εργασίας, από όπου απορρέει κατά τον Μαρξ, η αποξένωση σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης προσωπικότητας, επί της ουσίας, λειτουργεί ως η άλλη όψη του νομίσματος που υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει καμία εναλλακτική προοπτική πλην του καπιταλισμού, με «βελτιωμένο πρόσωπο».⁷⁸

Αμέσως μετά τις συγκλονιστικές διαδηλώσεις στη Γένοβα της Ιταλίας, ο Ρικάρντο Πετρέλα, επανερχόταν στο συγκεκριμένο ζήτημα επιστώντας την προσοχή στο ότι αν τα κινήματα δεν καταφέρουν να καταλήξουν σύντομα σε μια άλλη «διήγηση» του κόσμου, δηλαδή μια κοινή «διήγηση» με ιδέες, αξίες, σύμβολα και συστηματικά σχέδια που θα ορίζουν την «άλλη παγκοσμιοποίηση» που ευαγγελίζονται, δεν θα είναι ποτέ «εφικτός», με τους όρους που το θέτουν, ένας άλλος κόσμος.⁷⁹ Υιοθετώντας την ίδια λογική, την ίδια χρονική περίοδο, η Λουτσιάνα Καστελίνα, τόνιζε ότι τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης δεν προβάλλουν ακόμη μια πραγματική αντικαπιταλιστική πρόταση.

Αν και η θεματολογία τους, οι κινητοποιήσεις, ο σεβασμός στη διαφορετικότητα και η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας μιας ευρύτερης συμφωνίας είναι θετικά γνωρίσματα, υπογράμμισε η

Καστελίνα, η οποία ενότιητα κινδυνεύει να μην κρατήσει πολύ όσο παρατείνονται οι σοβαρές αντιφάσεις των κινήματων ως προς την στρατηγική και την τακτική τους. «Επικρατεί, σημειώνει, μια κουλτούρα αντι-ιδεολογική, μια κουλτούρα της πράξης που παίρνει ηθελημένα απόσταση από τους θεσμούς και τις δεδομένες πολιτικές δυνάμεις...[...]...Όλα τα ζητήματα έχουν παγκόσμια διάσταση αλλά δεν φαίνεται ακόμη να υπάρχουν ξεκαθαρισμένοι στόχοι...[...]...Αν το σύνθημα «σκεφτόμαστε παγκόσμια, δρούμε τοπικά» (που αξίζει να σημειωθεί ότι καθιερώθηκε από τις Μ.Κ.Ο.) δεν εκφραστεί με σαφείς θέσεις και προτάσεις, τότε θα γίνει «σκέφτομαι παγκόσμια» σε ένα συμβολικό επίπεδο και «δρω τοπικά» μόνο σε περιθωριακά ζητήματα...»⁸⁰

«...Δεν υπάρχει, συνέχιζε, κανένας κανόνας που να υπογορεύει ότι για να διαφέρουν τα κοινωνικά κινήματα από τα κόμματα πρέπει ν' αρνηθούν να έχουν ένα σαφές πολιτικό πλαίσιο, οργανωμένες δομές, που να ορίζουν την ταυτότητα, το πρόγραμμα, τις συμμαχίες τους...[...]...Αν δεν υπάρξει μια πιο δομημένη παρουσία, όπου οι διάφορες μορφές τοπικής δράσης θα εντάσσονται σε ένα γενικό και συγκεκριμένο πολιτικό πλαίσιο, τότε υπάρχει ο κίνδυνος το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης να μετατραπεί σε σούπερ μάρκετ εναλλακτικών προτάσεων, κάτι που θα οδηγήσει σε φτώχεια την ανάλυση των σύγχρονων αντιφάσεων. Ανάλυση που πρέπει να υπάρχει από χώρα σε χώρα, από πολιτική δύναμη σε πολιτική δύναμη και όχι γενικόλογα...[...]...Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης έχουν ανάγκη την πολιτική, υπό την έννοια ενός οργανωμένου αυτόνομου υποκειμένου, που θα μπορεί να είναι φορέας ενός συγκεκριμένου συνολικού προγράμματος αλλιώς θα είναι πάντα θολά, αποσπασματικά, χωρίς συγκεκριμένους μεγάλους στόχους και θα οδηγηθούν στην παθητική επανάσταση».⁸¹

Οι επισημάνσεις των προαναφερόμενων αναλυτών, όπως ο Αμίν, ο Φόστερ, η Γουντ κ.ά., περί κινδύνου «εγκόλπωσης» του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης από το σύστημα αποδείχτηκαν λίαν προφητικές. Ήδη, από τις διαδηλώσεις κατά του Π.Ο.Ε., στο Σηάτλ, αν και τα περισσότερα Μ.Μ.Ε. προσπάθησαν να υποτιμήσουν, τότε, το περιεχόμενο και πρόβαλλαν τα επεισόδια, όπως αργότερα έγινε και με τις διαδηλώσεις στη Γένοβα το 2001 κατά της G8, το περιοδικό Fortune, που θεωρείται από τους σημαντικότερους εκφραστές των θέσεων του κεφαλαίου, έγραφε τον Μάη του 2000, ότι «το κίνημα αυτό έχει βάση. Οι οικονομικές και παγκόσμιες ηγεσίες καλά θα κάνουν ν' ακούσουν...[...]...γιατί αλλιώς μπορεί ν' αμφισβητηθεί η κατεύθυνση της παγκοσμιοποίησης αλλά και η ίδια η παγκοσμιοποίηση...»⁸²

Και ..άκουσαν. Την ώρα που τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης διακατέχονται από σύγχυση και γενικότητα ως προς την ανάλυση και τους στόχους τους, το Π.Ο.Φ., και στη συνέχεια πολλοί άλλοι θεσμοί και οργανισμοί, αντιγράφοντας τους θεματικούς άξονες του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ, εισήγαγαν στην προβληματική τους, από το 2003, σεμινάρια και συζητήσεις με θέματα όπως «το μέλλον του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης», «η αδικία και η φτώχεια στον κόσμο», «τα δικαιώματα του ανθρώπου και η ασφάλεια» καθώς και «η σημασία και ο ρόλος των Μ.Κ.Ο.», καταλήγοντας σε αποσπασματικές απαντήσεις

«παυσιπόνα» στις συνέπειες της πολιτικής τους και εξουδετερώντας ουσιαστικά τα «ζητήματα αιχμής» που θέτει η πλειοψηφία του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης.⁸³ Μάλιστα, η όλη αυτή προσπάθειά τους έγινε με την βοήθεια οργανώσεων, κυρίως μεγάλων Μ.Κ.Ο., που συμμετέχουν στο κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης και έχουν κυρίαρχο ρόλο στο Π.Κ.Φ., καθώς αμέσως μετά τις διαδηλώσεις στη Γένοβα, πολλοί από τους θεσμούς που βρίσκονταν στο «εδώλιο» από τα κινήματα δήλωσαν «ανοικτοί» στο διάλογο με τις συνιστώσες εκείνες του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης που έχουν «ρυθμιστικές προτάσεις» και εκπροσωπούν την «κοινωνία των πολιτών».⁸⁴

Η διασταύρωση των πολιτικών γραμμών των κινήμάτων ήταν κάτι που γινόταν σε όλες τις κινητοποιήσεις και τις εκδηλώσεις αλλά κορυφώθηκε στη Γένοβα, όπου ο δικασμός και η σύγκρουση των διαφορετικών ρευμάτων στους κόλπους των κινήμάτων κατά της Παγκοσμιοποίησης ήταν πιο εμφανής από ποτέ, καθώς είχε αυξηθεί ο αριθμός των κινήμάτων που έθεταν το ζήτημα της συνολικής ρήξης με το σύστημα. Τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. υπέσκαψαν, όπως αναμενόταν, το περιεχόμενο και αυτής της διαμαρτυρίας προβάλλοντας τα επεισόδια, που υποβοηθήθηκαν από την πρωτοφανώς σκληρή καταστολή των αρχών. Η έκβαση αυτής της διασταύρωσης ήταν που τελικά έκρινε και τη φύση των κινήμάτων κατά της Νέας Τάξης, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, καθιστώντας, προς το παρόν, βερμπαλισμό το σύνθημα «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός» αφού δεν ξεκαθαρίζεται ποιος είναι αυτός και πώς παλεύει το κίνημα για να τον υλοποιήσει.⁸⁵

Για να υπάρξει πραγματική ανατροπή του νεοφιλελεύθερου μοντέλου, δηλαδή του καπιταλισμού, απαιτείται διεθνής συνεργασία σε πολιτικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο. Αν δεν υπάρχει ο στόχος της ανατροπής του συστήματος συνολικά τότε είναι αναπόφευκτη η μη ύπαρξη συνολικής στρατηγικής και ο περιορισμός σε δραστηριότητες κλαδικού και τοπικού επιπέδου που διαμορφώνουν «δράσεις» κοινωνικο-πολιτικές τύπου Μ.Κ.Ο. οι οποίες λειτουργούν «παράλληλα» με την επίσημη πολιτική.⁸⁶

Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης ή αλλιώς το κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης δεν είναι κίνημα χειραφέτησης του ανθρώπου κατά την μαρξιστική οπτική και ανάλυση. Θα γίνει όταν επικεντρώσει την προσοχή του στην πραγματική φύση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, των εκμεταλλευτικών σχέσεων παραγωγής που είναι σύμφυτες με τον καπιταλισμό και στο πλαίσιο των οποίων γεννάται η αποξένωση. Μέχρι στιγμής, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μόνο ως ένα πρώτο αλλά μερικό βήμα προς μια συνολική επαναστατική ρήξη.

Μια νέα Διεθνής, όπως ευαγγελίζεται ο Νόαμ Τσόμσκι, ένας από τους σημαντικότερους «μέντορες» των κινήμάτων κατά της Νέας Τάξης, όπως εκφράζονται στους κόλπους του Π.Κ.Φ., δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς μια διαλεκτική σχέση οργανικής ολότητας προς τα μέρη της, δηλαδή τα κατά τόπους κινήματα και οργανώσεις. Και αυτό σημαίνει ότι μια τέτοια Διεθνής «δεν μπορεί να είναι πεδίο τυχαίας, ευκαιριακής συνάντησης, κινήσεων, ρευμάτων, κομμάτων» γενικά και αφηρημένα⁸⁷ στη βάση «κοινών προβλημάτων» που προκύπτουν ανά περίπτωση και χρονική περίοδο.

Παρόλα αυτά, υπάρχει ένα σημαντικό θετικό στοιχείο που προκύπτει από την παρέμβαση αυτών των κινήματων. Αυτό είναι ότι κανείς δεν μπορεί ν' αμφισβητήσει ότι τα κινήματα, παρά τις διαφοροποιήσεις μεταξύ τους ως προς το επίπεδο συνειδητοποίησής τους, εξέφρασαν την ολοένα και μεγαλύτερη απονομιμοποίηση του καπιταλισμού στη συνείδηση ενός αυξανόμενου αριθμού πολιτών.⁸⁸

Δημιούργησαν και πάλι ελπίδες, υποχρεώνοντας σε υποχώρηση ένα αίσθημα μοιρολατρίας που είχε επικρατήσει, έστω και αν οι προοπτικές που το καθένα προτάσσει, από τη «ρύθμιση» του καπιταλισμού μέχρι την ανατροπή του⁸⁹, παραμένουν αντιφατικές και αλληλοαναιρούμενες. Χωρίς να εμβαθύνουν απαραίτητα στα αίτια της παρούσας κατάστασης, εξέφρασαν μια αμφισβήτηση σε «ό,τι σημαίνει διαδικασία παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου, επειδή όξυνε την εκμετάλλευση, την κυριαρχία, την αποξένωση, μετατρέποντας σε εμπόρευμα όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες, προκαλώντας στρατιωτικοποίηση και πολέμους».⁹⁰

Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης ανέδειξαν τις συνέπειες της οικονομικής πολιτικής του κεφαλαίου. Απέδειξαν ότι η πλειοψηφία του κόσμου αμφισβητεί τον καπιταλιστικό μονόδρομο και την ιμπεριαλιστική νέα παγκόσμια Τάξη πραγμάτων, έστω και αν δεν είναι σαφές σε ποιο βαθμό και προς ποια κατεύθυνση έγκειται αυτή η αμφισβήτηση.⁹¹ Ο κατάλογος των σχετικών παραδειγμάτων μπορεί να είναι πολύ μεγάλος και συμπεριλαμβάνει από τις διαδηλώσεις κατά του Συμφώνου Πρώτης Απασχόλησης στη Γαλλία μέχρι την αντίσταση του παλαιστινιακού λαού. Αυτό που δεν έχει αποσαφηνιστεί είναι αν πρόκειται για φυσικές αντιδράσεις απέναντι σε αποφάσεις και γεγονότα που εκλαμβάνονται ως «απάνθρωπα, παράλογα και άδικα» δημιουργώντας ένα συνείδηση οργής και αγανάκτησης χωρίς περαιτέρω ανάλυση ή αν είναι συνειδητοποιημένες τοποθετήσεις που προοπτικά μπορούν να αποκτήσουν τη στρατηγική ικανότητα ανατροπής του συστήματος.⁹²

Ενδεικτικό της θετικής επίδρασης που άσκησε το γεγονός της ανάδειξης από τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης των πολλαπλών ειδεχθών προσώπων του καπιταλισμού, στη διάρκεια της σύντομης αυτής πορείας τους, από τη δεκαετία του '90 μέχρι σήμερα, είναι ότι επιτεύχθηκε «στροφή» προς πιο ριζοσπαστικές θέσεις ακόμη και από ορισμένες οργανώσεις – παράγοντες του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η περίπτωση της οργάνωσης – ομπρέλας People's Global Action, η οποία, σταδιακά, εγκατέλειψε από τον κατάλογο των αρχών της την άποψη ότι τάσσεται μόνο ενάντια στις πολυεθνικές, στους διεθνείς οργανισμούς και στους θεσμούς του νεοφιλευθερισμού και υιοθέτησε μια ριζοσπαστικότερη θέση όπου τονίζεται η «ξεκάθαρη απόρριψη του καπιταλισμού και του ιμπεριαλισμού» ενώ παράλληλα τάχθηκε υπέρ της συγκρουσιακής τακτικής, αφήνοντας στο περιθώριο την επιλογή του «διαλόγου», εκτιμώντας ότι «δεν υπάρχει δυνατότητα επίτευξης της οποιασδήποτε λύσης μέσα από το διάλογο με τέτοιου είδους θεσμούς, οργανισμούς ή κυβερνήσεις».⁹³

Ο προσανατολισμός αυτός μπορεί να μην εκφράζει την πλειοψηφία των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης αλλά δεν μπορεί κανείς πλέον ν' αμφισβητήσει ότι είναι υπαρκτός και καταγράφεται σε αντίθεση με την παθητικότητα και ένα αίσθημα αδυναμίας παρέμβασης με οποιονδήποτε τρόπο στις εξελίξεις που είχε επικρατήσει σε μεγάλη μερίδα των πολιτών πριν την εμφάνιση των κινημάτων. Είναι, επίσης, γεγονός ότι τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, ως ένα βαθμό, θέτουν, έστω και στο λεξιλόγιό τους, το ζήτημα της «απελευθέρωσης της κοινωνίας και του ανθρώπου». ⁹⁴ Θέτουν το ζήτημα της αναγκαιότητας των αγώνων για τη «χειραφέτηση της κοινωνίας» έστω και αν το πράττουν κάπως γενικόλογα και ασαφώς. ⁹⁵

Εντούτοις, τα ερωτήματα που παραμένουν αναπάντητα ως προς τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης δεν είναι διόλου αμελητέα προκειμένου να αποσαφηνιστεί το ιδεολογικό τους υπόβαθρο και ο στρατηγικός τους προσανατολισμός: ενάντια σε ποιόν μάχονται; Μόνο ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό ή ενάντια στον καπιταλισμό; Οι πόλεμοι στο Κόσσοβο, στο Αφγανιστάν και μετά στο Ιράκ απέδειξαν ότι υπάρχει ιμπεριαλισμός ή όχι; Και αν ναι, συνδέεται με τη νεοφιλελεύθερη πολιτική; Στόχος είναι ένας «ηπιότερος» καπιταλισμός ή η ριζική αλλαγή του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος; ⁹⁶ Ποιος είναι ο ρόλος του αστικού κράτους; ⁹⁷ Σε ποιο πλαίσιο ακριβώς διατυπώνεται το αίτημα για ένα «δικαιότερο εμπόριο», που είναι και το πλέον διαδεδομένο στους κόλπους των κινημάτων; ⁹⁸ Πόσο μάλλον που ένας από τους γνωστότερους «μέντορες» των κινημάτων, ο Νόαμ Τσόμσκι, απαντά στο συγκεκριμένο ερώτημα, επιδεινώνοντας ακόμη περισσότερο τη σύγχυση, λέγοντας ότι δεν υπάρχουν σαφείς ορισμοί για του τι είδους διεθνές εμπόριο θα έπρεπε να υπάρχει, αλλά θα πρέπει να αποφασιστεί από κοινού το πώς θα επιτευχθεί αυτό το «δικαιότερο εμπόριο». ⁹⁹

Τελικά, όπως υπογραμμίζει ο Ρεμί Χερρέρα, πρέπει «ν' αποσαφηνίσουμε ποιοι είμαστε» μέσα από τη διατύπωση μιας «σαφούς άποψης για τις αλλαγές του καπιταλισμού, μέσα από την διατήρηση της ιστορικής μνήμης, της ενημέρωσης έξω από τα κυρίαρχα ΜΜΕ και της απόκτησης αποτελεσματικών οργανώσεων, οι οποίες θα συναρθρώσουν ένα ξεκάθαρο και σαφώς προσανατολισμένο πρόγραμμα πάλης». ¹⁰⁰ Όσες συγκρούσεις και αν γίνουν στους δρόμους, όσες συννοδοι οργανισμών και αν διακόψουν τις εργασίες τους, όσες τοπικές δράσεις και αν αναληφθούν, δεν παλεύει κανείς για την επανάσταση με απώτερο στόχο την ανθρώπινη χειραφέτηση κατά την μαρξιστική έννοια, αν δεν έχει συλλάβει μια σαφή εικόνα της ίδιας της επανάστασης αλλά και των αιτιών της ανθρώπινης αλλοτρίωσης. Και αυτό δεν μπορεί να γίνει όσο στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης κυριαρχούν απόψεις που δεν έχουν στόχο τη συνολική ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος. ¹⁰¹

Στην καλλιέργεια και ενίσχυση απόψεων που δεν αναλύουν τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και δεν στοχεύουν στη συνολική ανατροπή του καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν οι Μ. Κ. Ο., οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά το χαρακτήρα, τις επιλογές οργάνωσης και τρόπων δράσης αλλά και το περιεχόμενο και τα αιτήματα των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης, στο πλαίσιο των οποίων κυριαρχούν. Περισσότερα

στοιχεία για τη δράση, το χαρακτήρα και τον προσανατολισμό των Μ.Κ.Ο. παρουσιάζονται στο επόμενο κεφάλαιο.

-
- ¹ Anti-globalization, <http://en.wikipedia.org>
- ² Ρέντον Ντέιβιντ, *Κριτικός μαρξισμός*, Εκδ. ΚΨΜ, 2005, σελ. 13 - 14
- ³ Engler Mark – Griffiths Kate, “Anti-globalization movement defined, Share the world’s resources”, From the Encyclopedia of Activism and Social Justice, <http://www.stwr.net>
- ⁴ Στο ίδιο
- ⁵ Στο ίδιο
- ⁶ Ραυτόπουλος Γιώργος, *Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός*, Εκδ. Οδυσσέας, 2005, σελ. 212
- ⁷ Barsamian David, “The meaning of Seattle”, Noam Chomsky interviewed by David Barsamian, <http://www.zmag.org>
- ⁸ Τίλυ Τσάρλς, *Κοινωνικά κινήματα 1768 – 2004*, Εκδ. Σαββάλας, 2007, σελ. 263 - 266
- ⁹ Sivaraman Satya, “Chomsky says US foreign policy amounts to international terrorism”, Common Dreams News Center, <http://www.commondreams.org>
- ¹⁰ Ραυτόπουλος Γιώργος, *Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός*, ό.π. σελ. 225
- ¹¹ Klein Naomi, “Reclaiming the Commons”, στο The New Left Review, May-June 2001, <http://www.newleftreview.org>
- ¹² Στο ίδιο
- ¹³ Χάλλογουεϊ Τζον, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, Εκδ. Σαββάλας, 2006, σελ. 87
- ¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 394 - 395
- ¹⁵ Μητούσιου Αλέξανδρος, *Αντιπαγκοσμιοποίηση, η νέα κοινωνική επανάσταση*, Εκδ. Αρχέτυπο, 2005, σελ. 16 - 19
- ¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 36 - 42
- ¹⁷ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, Forum Mondiale delle Alternative, Ed. Punto Rosso, 2003, σελ. 5 - 8
- ¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 5 - 6
- ¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 5 - 6
- ²⁰ Στο ίδιο, σελ. 343 - 346
- ²¹ Σερντιδάκης Νίκος, “Το κίνημα των κινημάτων”, στην «Κυριακάτικη Αυγή», 22 Ιουνίου 2003
- ²² Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περιεκτική δημοκρατία*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2002, σελ. 92 - 97
- ²³ <http://www.kinimata.gr>, <http://www.forumsocialmundial.org.br>
- ²⁴ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περιεκτική δημοκρατία*, ό.π., σελ. 92 - 97
- ²⁵ <http://www.kinimata.gr>, <http://www.forumsocialmundial.org.br>
- ²⁶ Mertes Tom, “Grass-roots globalism”, στο The New Left Review, September-October 2002, <http://www.newleftreview.org>
- ²⁷ <http://www.kinimata.gr>, <http://www.forumsocialmundial.org.br>
- ²⁸ Castellina Luciana – Serafini Massimo, “Cosa dell’ altro mondo”, στο La rivista del Manifesto, n.26, marzo 2002, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ²⁹ Χάλλογουεϊ Τζον, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, ό.π., σελ. 414
- ³⁰ Cassen Bernard, “Dove arrivera Porto Alegre?” στο La rivista del Manifesto, n.32, ottobre 2002, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ³¹ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 7 - 8
- ³² Μητούσιου Αλέξανδρος, *Αντιπαγκοσμιοποίηση, η νέα κοινωνική επανάσταση*, ό.π., σελ. 48
- ³³ Στο ίδιο, σελ. 252

- ³⁴ Χρύσης Αλέξανδρος, *Για τη διαλεκτική εξουσίας και επανάσταση. Σκέψεις με αφετηρία το έργο του John Holloway «As αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία»*, Εκδ. ΚΨΜ, 2009
- ³⁵ Χάλλογουεϊ Τζον, *As αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, ό.π., σελ. 54
- ³⁶ Στο ίδιο, σελ. 403 - 406
- ³⁷ Μητσιού Αλέξανδρος, *Ανυπαγκοσμοποίηση, η νέα κοινωνική επανάσταση*, ό.π., σελ. 36 - 42
- ³⁸ "Towards an alternative strategy", στο Marxist Forum, n.10, Spring 2004, σελ. 13 - 16
- ³⁹ Στο ίδιο
- ⁴⁰ Gauthier Elisabeth, "Acteurs de la transformation sociale, Nouvelles constructions sociales et politiques", στο *Classes sociales : retour ou renouveau?*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003, σελ. 248 - 249
- ⁴¹ Dimitriadis Epaminondas, Noam Chomsky interviewed by Dimitriadis Epaminondas, <http://www.zmag.org>
- ⁴² Bensaid Daniel, "Marx critique de la mondialisation?", στο *Marx Contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003, σελ. 78 - 79
- ⁴³ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 84
- ⁴⁴ Anti-globalization, <http://en.wikipedia.org>
- ⁴⁵ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 15 - 17
- ⁴⁶ Πέτρος Τζέιμς - Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, Εκδ. ΚΨΜ, 2005, σελ. 74 - 77
- ⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 74 - 77
- ⁴⁸ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περιεκτική δημοκρατία*, ό.π., σελ. 92 - 97
- ⁴⁹ Πέτρος Τζέιμς - Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, ό.π., σελ. 78 - 79
- ⁵⁰ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περιεκτική δημοκρατία*, ό.π., σελ. 98 - 108
- ⁵¹ Ρέντον Ντέιβιντ, *Κριτικός μαρξισμός*, ό.π., σελ. 13 - 14
- ⁵² *Pour une construction citoyenne du monde - Après Seattle*, επιμ. Patrick Coulon ό.π., σελ. 36
- ⁵³ Zipponi Maurizio, "Gli operai e gli altri", στο *La rivista del manifesto*, n.21 ottobre 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ⁵⁴ O' Connor James, "Non basta Internet", στο *La rivista del Manifesto*, n.4 marzo 2000, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ⁵⁵ Egler Mark - Griffiths Kate, "Share the World's Resources Anti-globalization movement defined.", From the Encyclopedia of Activism and Social Justice, <http://www.stwr.net>
- ⁵⁶ Spire Arnaud, "Classes sociales et perspectives politiques", στο *Classes sociales : retour ou renouveau?*, ό.π., σελ. 171 - 172
- ⁵⁷ Gauthier Elisabeth, "Acteurs de la transformation sociale, Nouvelles constructions sociales et politiques", στο *Classes sociales : retour ou renouveau?*, ό.π., σελ. 253 - 255
- ⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 253 - 255
- ⁵⁹ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 194 - 195
- ⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 215
- ⁶¹ Στο ίδιο, σελ. 339 - 340
- ⁶² Στο ίδιο, σελ. 163
- ⁶³ Στο ίδιο, σελ. 179
- ⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 395
- ⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 315 - 317
- ⁶⁶ Λιόσης Βασίλης, «Παγκοσμιοποίηση: πραγματικότητα ή ιδεολογικό κατασκεύασμα;», στο Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τ. 2, 2002, σελ. 116 - 118
- ⁶⁷ Στο ίδιο, σελ. 116 - 118

- ⁶⁸ Πρέβε Κωνστάντσο, «Ιμπεριαλισμός, παγκοσμιοποίηση και επαναστατικό υποκείμενο από την εποχή του Μαρξ μέχρι τις μέρες μας», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, Εκδ. ΚΨΜ, 2007, σελ. 97
- ⁶⁹ Μπέλλου Ελένη, «Παγκοσμιοποίηση: Μύθος ή συγκάλυψη της καπιταλιστικής φύσης του σύγχρονου κόσμου;», στο Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τ.3, 2001, σελ. 15 - 16
- ⁷⁰ Όψιμος Βασίλης, «Οι στοχεύσεις των Κοινωνικών Φόρουμ και ο ρολός του ΣΥΝ», 2005, <http://www.kke.gr/komep>
- ⁷¹ Στο ίδιο
- ⁷² Δούλος Ορέστης, «Το κίνημα από τη σκοπιά του μαρξισμού», <http://www.marxismos.com>
- ⁷³ *Pour une construction citoyenne du monde – Après Seattle*, επιμ. Patrick Coulon, ό.π., σελ. 144
- ⁷⁴ Sader Emir, “Beyond civil society”, στο The New Left Review, September-October 2002, <http://www.newleftreview.org>
- ⁷⁵ Castellina Luciana – Serafini Massimo, “Cose dell’ altro mondo”, στο La rivista del Manifesto, n.26, marzo 2002, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ⁷⁶ Bellamy Foster John, “Marx e Internationalism”, στο The Monthly Review, July-August 2000, <http://www.monthlyreview.org>
- ⁷⁷ Meiksins Wood Ellen, “Labor, the State and Class Struggle”, στο The Monthly Review, July-August 1997, <http://www.monthlyreview.org>
- ⁷⁸ “Towards a new Internationalism”, The Editors, στο The Monthly Review, July-August 2000, <http://www.themonthlyreview.org>
- ⁷⁹ Petrella Ricardo, “Globalizzazione fase due”, στο La rivista del Manifesto, n.19, luglio-agosto 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ⁸⁰ Castellina Luciana, “Forza e problemi del movimento”, στο La rivista del Manifesto, n.20, settembre 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>
- ⁸¹ Στο ίδιο
- ⁸² “Towards a new Internationalism”, The Editors, στο The Monthly Review, July-August 2000, <http://www.themonthlyreview.org>
- ⁸³ Smée Veronique, “Davos / Porto Alegre, l’ impossible dialogue?”, <http://www.novethic.fr>
- ⁸⁴ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περιεκτική δημοκρατία*, ό.π., σελ. 166 - 171
- ⁸⁵ Λιόσης Βασίλης, «Παγκοσμιοποίηση: πραγματικότητα ή ιδεολογικό κατασκεύασμα;», ό.π., σελ. 138 - 141
- ⁸⁶ Πέτρας Τζέιμς – Βελτμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, ό.π., σελ. 167
- ⁸⁷ Χρύσης Αλέξανδρος, «Οδοιπορικό προς μια νέα Κομμουνιστική Διεθνή: Ο σύγχρονος ιμπεριαλισμός και η κομμουνιστική προοπτική», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, ό.π., σελ. 169
- ⁸⁸ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 334
- ⁸⁹ Gauthier Elisabeth, “Acteurs de la transformation sociale, Nouvelles constructions sociales et politiques”, στο *Classes sociales : retour ou renouveau?*, ό.π., σελ. 252 - 253
- ⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 252 - 253
- ⁹¹ Tabb William, “After Seattle: Understanding the Politics of Globalization”, στο The Monthly Review, March 2000, <http://www.monthlyreview.org>
- ⁹² Πρέβε Κωνστάντσο, «Ιμπεριαλισμός, παγκοσμιοποίηση και επαναστατικό υποκείμενο από την εποχή του Μαρξ μέχρι τις μέρες μας», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, ό.π., σελ. 99
- ⁹³ <http://www.agp.org>
- ⁹⁴ *Pour une construction citoyenne du monde – Après Seattle*, επιμ. Patrick Coulon Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2001, σελ. 78
- ⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 125
- ⁹⁶ Callinicos Alex, “La troisième voie et le nouveau mouvement contre le capitalisme”, στο *Marx Contemporain*, ό.π., σελ. 167 - 168
- ⁹⁷ *Pour une construction citoyenne du monde – Après Seattle*, επιμ. Patrick Coulon ό.π., σελ. 52 - 53

⁹⁸ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, αριστερά και περικεικλή δημοκρατία*, ό.π., σελ. 158 - 159

⁹⁹ Chomsky Noam, "Globalization and its discontents", Noam Chomsky debates with Washington Post readers, <http://www.chomsky.info>

¹⁰⁰ Χερρέρα Ρέμι, «Η οικοδόμηση εναλλακτικών δυνατοτήτων», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, ό.π., σελ. 30

¹⁰¹ Morse Chuck, "Theory of the anti-globalization movement", στο New Formulation, v.2, February 2003, <http://www.newformulation.org>

Κεφάλαιο 13°

Ο ιδιαίτερος ρόλος των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων στο πλαίσιο των Κινήματων κατά της Νέας Τάξης

Ως Μη Κυβερνητική Οργάνωση (στο εξής θ' αναφέρεται Μ.Κ.Ο.) ορίζεται, τυπικά, μια οργάνωση που έχει συσταθεί από ιδιώτες ή μια οργάνωση στην οποία δεν συμμετέχουν και δεν εκπροσωπούνται κυβερνήσεις. Το καθεστώς αυτό διατηρείται ακόμη και αν μια τέτοια οργάνωση χρηματοδοτείται ολικά ή εν μέρει από το κράτος.¹ Επί της ουσίας, για τον Ο.Η.Ε. σήμερα, κάθε είδος ιδιωτικής οργάνωσης, που δεν δομείται ως πολιτικό κόμμα, είναι μη κερδοσκοπική και δεν συνδέεται επισήμως με κάποιο βίαιο κίνημα, μπορεί να φέρει το χαρακτηρισμό Μη Κυβερνητική Οργάνωση.²

Η **ιστορία** των διεθνών Μ.Κ.Ο. αρχίζει περίπου στα μισά του 19^{ου} αιώνα, όπου διαδραμάτισαν ρόλο στα κινήματα κατά του δουλεμπορίου, υπέρ της γυναικείας ψήφου, και πολύ αργότερα υπέρ του παγκόσμιου αποπλισμού. Μια από τις πρώτες αναφορές σε, περίπου, τέτοιου τύπου οργανώσεις γίνεται από τον Αλέξις Τόκεβιλ, στο βιβλίο του υπό τον τίτλο «Η Δημοκρατία στην Αμερική». Ο Τόκεβιλ, μένοντας λίγους μήνες στον «Νέο Κόσμο», μεταξύ άλλων, αναφέρεται με ιδιαίτερα θετικούς χαρακτηρισμούς στις «ενώσεις» εκείνες που συνδέονται με κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής, και όχι μόνο με επαγγελματικούς κλάδους (συνδικάτα) ή την πολιτική (κόμματα), μέσα από τις οποίες, κατά τη γνώμη του, τα άτομα συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική ζωή και δεν νιώθουν αδύναμα και απροστάτευτα απέναντι σε μια συγκεντρωτική και απόμακρη κεντρική εξουσία.³ Ο Τόκεβιλ εκτιμά ότι μέσα από αυτού του τύπου τις «ενώσεις», που πρόκειται περισσότερο για οργανώσεις φιλανθρωπικού, θρησκευτικού και γενικά ταξικά ουδέτερου χαρακτήρα, η αστική δημοκρατία διασφαλίζει μεγαλύτερη «ισότητα» και «ελευθερία» για τους πολίτες της και τους προσφέρει την, έστω και σε επίπεδο ψευδαισθήσης θα συμπληρώναμε εμείς, εντύπωση ότι «συμμετέχουν στα κοινωνικά δρώμενα και στη διαμόρφωση των εξελίξεων».⁴

Ο όρος Μ.Κ.Ο. εμφανίζεται για πρώτη φορά το 1945, στην παράγραφο 71 του άρθρου 10 της Χάρτας των Ηνωμένων Εθνών, όπου οι Μ.Κ.Ο. περιγράφονται ως συμβουλευτικές. Είναι γεγονός ότι πολλές από αυτές, σήμερα, έχουν σημαντικό συμβουλευτικό ρόλο εντός των θεσμικών οργάνων των Ηνωμένων Εθνών, όπως παραδείγματος χάριν έχει συμβουλευτικό ρόλο το Δίκτυο του Τρίτου Κόσμου στη Σύνοδο για την Εμπορική Ανάπτυξη του Ο.Η.Ε. (UNCTAD) και στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του Ο.Η.Ε. (ECOSOC). Το 1946 συμβουλευτικό ρόλο είχαν μόνο 41 Μ.Κ.Ο. στον Ο.Η.Ε. ενώ το 2003 ο αριθμός αυτός είχε φτάσει τις 3.550.⁵

Η αλλαγή αυτή συνάδει με τη συνολική αύξηση του αριθμού των Μ.Κ.Ο., ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες. Σήμερα, υπολογίζεται ότι οι διεθνείς Μ.Κ.Ο. είναι 40.000 ενώ αυτές που δραστηριοποιούνται σε εθνικό επίπεδο πολύ περισσότερες. Παραδείγματος χάριν στη Ρωσία

έχουν καταμετρηθεί 400.000 ενώ στην Ινδία 1 – 2 εκατομμύρια. Στην ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια wikipedia αναφέρεται η εκτίμηση, που αντικατοπτρίζει, όπως θα δούμε στη συνέχεια του υποκεφαλαίου αυτού, την άποψη πολλών επικριτών των Μ.Κ.Ο., ότι ο ρόλος τους αναβαθμίστηκε κατά πολύ τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ως αντίβαρο στην ενίσχυση των εξουσιών διεθνών οργανισμών όπως είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (στο εξής θ' αναφέρεται Π.Ο.Ε.) ή το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (στο εξής θ' αναφέρεται Δ.Ν.Τ.), προκειμένου να εξισορροπηθούν οι συνέπειες της ασκούμενης, από αυτούς τους οργανισμούς, πολιτικής. Σύμφωνα, πάντα, με την ίδια άποψη στα διάφορα Φόρουμ που έχουν δημιουργηθεί, όπως είναι το Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ (στο εξής Π.Κ.Φ.), οι Μ.Κ.Ο. καταλαμβάνουν χώρο που θα έπρεπε να έχουν τα λαϊκά κινήματα με αποτέλεσμα, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στη wikipedia, οι επικριτές των Μ.Κ.Ο. να τις κατηγορούν ότι έχουν αντικαταστήσει, ως λειτουργία και στόχο, τις ιεραποστολές της αποικιοκρατικής εποχής.⁶

Οι Μ.Κ.Ο. δεν υπόκεινται στη διεθνή νομοθεσία με εξαίρεση το Διεθνή Ερυθρό Σταυρό και τα παρακλάδια του. Κατηγοριοποιούνται, κατά την Παγκόσμια Τράπεζα, η οποία χρηματοδοτεί δια μέσου προγραμμάτων αρκετές από αυτές, σε «λειτουργικές» Μ.Κ.Ο., δηλαδή αυτές που ανακουφίζουν πληθυσμούς μετά από πολέμους ή φυσικές καταστροφές και υλοποιούν αναπτυξιακά τεχνικά ή οικονομικά έργα, και σε «οργανώσεις συνηγόρους», δηλαδή σε αυτές τις Μ.Κ.Ο. που ασχολούνται με την προώθηση και το σεβασμό συγκεκριμένων κατηγοριών δικαιωμάτων.⁷

Αντίθετα, για τους επικριτές τους, οι Μ.Κ.Ο. διαχωρίζονται, συχνά, σε τέσσερις κατηγορίες. Σε αυτές που παρέχουν άμεση ανακούφιση σε πληθυσμούς που έχουν πληγεί από πολέμους ή φυσικές καταστροφές, κατηγορία που έκανε την εμφάνισή της εντονότερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Σε αυτές που αναλαμβάνουν να φέρουν σε πέρας μακροχρόνια προγράμματα κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης, όπως είναι η κατασκευή και η λειτουργία σχολείων ή νοσοκομείων και δραστηριοποιήθηκαν κυρίως μετά τη δεκαετία του '60. Σε αυτές που δραστηριοποιούνται για την ενίσχυση «τοπικών αγορών» και «μικροεπιχειρήσεων», προωθώντας προγράμματα αυτοβοήθειας και κατάρτισης, και βρίσκονται, αρκετά συχνά, σε διαρκή επαφή με διεθνείς καπιταλιστικούς οργανισμούς, όπως είναι το Δ.Ν.Τ. ή η Παγκόσμια Τράπεζα και τέλος σε αυτές που ασχολούνται με την υπεράσπιση διαφόρων ειδών δικαιωμάτων.⁸

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, η κυρίαρχη τάξη, το κεφάλαιο, είχε συνείδηση της πώλωσης, της οργής και των κοινωνικών αντιδράσεων που θα προκαλούσαν οι πολιτικές επιλογές της στην κατεύθυνση της απελευθέρωσης των αγορών και της σταδιακής περικοπής του κράτους πρόνοιας. Όπως υποστηρίζει ο Τζέιμς Πέτρας, γι αυτόν ακριβώς το λόγο δρομολογήθηκε η άμεση ή έμμεση χρηματοδότηση, εκ μέρους θεσμών και οργάνων του κεφαλαίου, οργανώσεων με λαϊκή βάση και «αντι-κρατική» ιδεολογία, που σταδιακά θα μπορούσαν να αναδειχτούν σε ιδανικό μεσολαβητή ανάμεσα στις ολοένα και πιο απροκάλυπτα αντιτιθέμενες κοινωνικές τάξεις, δηλαδή το

κεφάλαιο και την εργατική τάξη. Οι οργανώσεις αυτές θα αναλάμβαναν το ρόλο του «κοινωνικού μαξιλαριού» για την απορρόφηση των κραδασμών της λαϊκής οργής, έτσι ώστε να μην απειληθεί το καπιταλιστικό σύστημα. Στη δεκαετία του 1990, οι οργανώσεις αυτές ήταν πλέον χιλιάδες και ο προϋπολογισμός της λειτουργίας τους εκτιμάται ότι άγγιζε τα χιλιάδες δισεκατομμύρια δολάρια παγκοσμίως.⁹

Με άλλα λόγια, μεταξύ 1975 και 1985, η προερχόμενη από τις δυτικές αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες «βοήθεια» προς τις αναπτυσσόμενες αυξήθηκε δια μέσου Μ.Κ.Ο. κατά 1.400%. Οι λόγοι που οδήγησαν στην εντυπωσιακή αυτή αύξηση συνοψίζονται ως εξής: στην άμεση ή έμμεση τάχιστη ανάπτυξη των τοπικών Μ.Κ.Ο. στις αναπτυσσόμενες χώρες με την σταθερή υποστήριξη των μεγάλων δυτικών Μ.Κ.Ο., στην αύξηση της χρήσης των Μ.Κ.Ο. από τις κυβερνήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών ως αντίβαρο στις περικοπές του κράτους πρόνοιας και στην αναγνώρισή τους ως αναπόσπαστο «κομμάτι της κοινωνίας» λόγω των φτηνών υπηρεσιών που μπορούσαν να παράσχουν στο κοινωνικό σύνολο, και τέλος στον κατακερματισμό και την υποχώρηση του εργατικού κινήματος σε συνδυασμό με την αποτυχία των συνδικάτων αλλά και των παραδοσιακών αριστερών κομμάτων να αντιμετωπίσουν με εναλλακτικές προτάσεις τα οξυόμενα προβλήματα.¹⁰

Η αποδυνάμωση της παραδοσιακής αριστεράς και της μαζικής της βάσης άφησε έναν κενό χώρο που καταλήφθηκε από οργανώσεις τύπου Μ.Κ.Ο., οι οποίες συνειδητά παίρνουν αποστάσεις από την πολιτική αρένα. Αυτό συνεπάγεται ότι παίρνουν αποστάσεις και από κάθε σοβαρή σκέψη ως προς τα πραγματικά αίτια της κατάστασης και ως προς μια σοβαρή στρατηγική αντιμετώπισής τους. Είναι, όπως υποστηρίζει ο Emir Sader, σαν «να εγκαταλείφθηκε ένας κομβικός ζωτικός χώρος για την εργατική τάξη και το κίνημα της στον εχθρό».¹¹

Ο Γιάννης Παπαμικαήλ θέτει το ζήτημα λίγο διαφορετικά. Υποστηρίζει ότι ο ριζικός διαχωρισμός της κοινωνίας από το «μετα-εθνικό, αυτοκρατορικό κράτος και τους θεσμικούς μηχανισμούς της παγκόσμιας διακυβέρνησης όπως είναι η Παγκόσμια Τράπεζα ή το Δ.Ν.Τ.» δημιουργήσε ένα εμφανές έλλειμμα δημοκρατικού ελέγχου, δηλαδή ένα ζήτημα εθνοπολιτικής νομιμοποίησης του καπιταλιστικού συστήματος. Αυτό το «θεωρητικό έλλειμμα» (ως προς τον έλεγχο του κράτους, το σεβασμό της συλλογικής ελευθερίας, της πολιτικής ισότητας κλπ) καλούνται να «συγκαλύψουν», εμπειρικά καταρχήν, οι Μ.Κ.Ο. αλλά και τα κοινωνικά κινήματα που αγωνίζονται (στο όνομα συχνά του «διεθνισμού») για μια, όπως λένε, «παγκοσμιοποίηση με ανθρώπινο πρόσωπο» ή αλλιώς «για μια παγκοσμιοποίηση από τα κάτω».¹²

Πιο ευρεία εξάπλωση των Μ.Κ.Ο. παρατηρείται, υποστηρίζουν οι Τζέιμς Πέτρας και Χένρι Βελτμέγιερ, συνήθως σε δύο διαφορετικές χρονικές και ιστορικές περιόδους. Καταρχήν σε περιόδους ανόδου των μαζικών κινήματων που αμφισβητούν το καπιταλιστικό σύστημα και την ιμπεριαλιστική κυριαρχία. Οι λαϊκές εξεγέρσεις «απελευθερώνουν» εντυπωσιακούς πόρους από τους διεθνείς οργανισμούς προκειμένου να «κατευναστούν τα πνεύματα». Έτσι, στη δεκαετία του '70 έφθασαν εκατομμύρια δολάρια, δια μέσου Μ.Κ.Ο. στην Ινδονησία, στην Ταϊλάνδη, στο Περού. Τη δεκαετία του '80 αποδέχτες της έκτακτης

αυτής βοήθειας ήταν κυρίως η Νικαράγουα, η Χιλή, οι Φιλιππίνες, και τη δεκαετία του '90 το Ελ Σαλβαδόρ, η Γουατεμάλα, η Ν. Κορέα. Δηλαδή, οι Μ.Κ.Ο. βρίσκονται εκεί για «να σβήσουν φωτιές», να αποτρέψουν την εμπλοκή των πολιτών σε ιδεολογικά κινήματα. Όσο αυξανόταν ο αριθμός των Μ.Κ.Ο. στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, συμπληρώνουν, τόσο οι ντόπιες κοινότητες διαιρούνταν σε τμήματα ξεχωριστά που αναδείκνυαν τα αποσπασματικά μικροσυμφέροντά τους και μάχονταν μεταξύ τους για ένα «μικρό κομμάτι από την πίτα της χρηματοδότησης».

Κατά δεύτερον, οι Μ.Κ.Ο. εξαπλώνονται ευρέως σε περιόδους βαθιάς κρίσης του καπιταλισμού, όπου λειτουργούν συχνά ως «παυσίπονα» για τις συνέπειες της κρίσης, οργανώνουν συσσίτια και σεμινάρια εκπαίδευσης σε στρατηγικές επιβίωσης, αντί για απεργίες ή μαζικές διαδηλώσεις. Αρκετές φορές, επίσης, λειτουργούν ως «γραφεία ευρέσεως εργασίας» διανοουμένων και άλλων προσωπικοτήτων, οι οποίοι επίσης πλήττονται από την κρίση του καπιταλισμού και αν δεν «κλείσει κάπως το στόμα τους» θεωρούνται εν δυνάμει επικίνδυνοι για το σύστημα.¹³ Ο Πέτρας σημειώνει ότι δεν είναι διόλου τυχαίο το ότι όπου κυριαρχούν οι Μ.Κ.Ο., έχει παρουσιάσει ύφεση η ανεξάρτητη ταξική πολιτική δράση. Και παράλληλα, πολλοί πρώην ηγέτες αντάρτικων, πολιτικών ή συνδικαλιστικών κινήματων απορροφούνται από τις Μ.Κ.Ο. είτε λόγω της αυταπάτης ότι θα καταφέρουν να αξιοποιήσουν αυτές τις οργανώσεις για το σκοπό τους, είτε λόγω των θελκτικότητας προσφορών των Μ.Κ.Ο., καθώς η συμμετοχή σε αυτές εκτός από γνωριμίες και χρήματα διασφαλίζει και άσυλο από την καταστολή των τοπικών αυταρχικών καθεστώτων.¹⁴

Υπό μία έννοια, συμπληρώνει ο ίδιος μαζί με τον Βελτμέγιερ, οι Μ.Κ.Ο. έχουν εξελιχθεί σ' ένα σύγχρονο μηχανισμό κοινωνικής ανέλιξης για φιλόδοξους εκπροσώπους, κυρίως μορφωμένων και μικροαστικών ή μεσοαστικών τάξεων. Οι ηγέτες των Μ.Κ.Ο. συγκροτούν μια νέα κοινωνική ομάδα, που δεν στηρίζεται στην κατοχή ιδιοκτησίας ή στην πρόσβαση σε κυβερνητικές πηγές αλλά στην ιμπεριαλιστική χρηματοδότηση, όπως υποστηρίζουν οι Πέτρας και Βελτμέγιερ, και στην ικανότητά τους να χειραγωγούν τα λαϊκά στρώματα ενώ οι επαγγελματίες ακτιβιστές των οργανώσεων αυτών αποτελούν μια ξεχωριστή ομάδα επαγγελματιών στις αναπτυσσόμενες χώρες που έχουν τη δυνατότητα να γλιτώσουν από τον όλεθρο και την καταστροφή που σπέρνει η εφαρμογή νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών.¹⁵

Θα μπορούσε, δηλαδή, κανείς να πει ότι οι Μ.Κ.Ο. έχουν αναδειχθεί σε μια ακμάζουσα βιομηχανία κυρίως λόγω της εξασθένησης της ελπίδας για ριζικές κοινωνικές αλλαγές. Έχουν αναχθεί στις πιο «υπερτιμημένες πολιτικές οντότητες» της δεκαετίας του '90 και η αυξανόμενη σημασία τους αντικατοπτρίζει την ολοένα και συχνότερη παρέμβαση των τυπικά ιδιωτικών οργανώσεων στις πολιτικές διαδικασίες σε διεθνές και εθνικό επίπεδο. Κατά κάποιο τρόπο, οι Μ.Κ.Ο. καταδεικνύουν το πώς οργανώσεις που μέχρι πρότινος ήταν ιδιωτικές προσλαμβάνουν κρατικά χαρακτηριστικά ή αντιστρόφως το πώς όργανα του κράτους ιδιωτικοποιούνται.¹⁶

Προφανώς, δεν είναι απλώς σύμπτωση ότι όσο περισσότερο οξύνονται οι κοινωνικές αντιθέσεις που προκαλούνται από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές επιλογές του κεφαλαίου, τόσο θεσμοί όπως η Παγκόσμια Τράπεζα αλλά και ισχυρά καπιταλιστικά κράτη όπως οι Η.Π.Α. και ενώσεις καπιταλιστικών κρατών, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση (στο εξής θ' αναφέρεται Ε.Ε.), αυξάνουν τη χρηματοδότηση προς τις Μ.Κ.Ο. Υπάρχει δηλαδή μια άμεση σχέση ανάμεσα στην ενδυνάμωση των κοινωνικών κινημάτων ενάντια στο «νεοφιλελεύθερο καπιταλιστικό μοντέλο» και στην ενίσχυση των προσπαθειών υπονόμευσης τους μέσα από τις «εναλλακτικές μορφές κοινωνικής δράσης» των Μ.Κ.Ο.¹⁷

Οι Μ.Κ.Ο. υποστηρίζουν ότι μιλούν εκ μέρους της «κοινωνίας των πολιτών». Ο όρος αυτός αναδεικνύει και τη στρατηγική τους: η κοινωνία των πολιτών, εξ ορισμού, δεν είναι κράτος. Η διαφοροποίηση που μοιάζει να προκύπτει κατά την αντίφαση *pays légal - pays réel*, του 19^{ου} αιώνα, μεταξύ «εκείνων που έχουν την ισχύ και εκείνων που εκφράζουν το λαϊκό αίσθημα», επισημαίνει ο Ιμάνουελ Βαλεροτάν, σημαίνει, κατά τη λογική των Μ.Κ.Ο., ότι το κράτος ελέγχεται από μια προνομιούχα μειοψηφία ενώ η κοινωνία των πολιτών αποτελείται από την μάζα του πληθυσμού. Οι οργανώσεις, όμως, που βασίστηκαν στον παραπάνω διαχωρισμό σταδιακά εξελίχθηκαν σε συμπλήρωμα του κράτους, εκφράζοντας σπανίως θέσεις συνολικά ενάντια στο σύστημα.¹⁸

Ο όρος «κοινωνία των πολιτών» περιέχει όλες τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές σχέσεις του συγκεκριμένου κοινωνικο-οικονομικού συστήματος με έμφαση στο «πολιτικό κομμάτι» πλήρως απομακρυσμένο από την έννοια της ταξικής διάκρισης, λογική που θυμίζει την άποψη του Τόκεβιλ, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Οι Μ.Κ.Ο. μπορεί να δηλώνουν ότι δεν ασχολούνται με την πολιτική, μπορεί να είναι προοδευτικές ή συντηρητικές, αλλά οι δραστηριότητές τους, υπό μία έννοια, είναι πάντα πολιτικές αφού επηρεάζουν με διάφορους τρόπους τη διαμόρφωση πολιτικής. Επίσης, πρέπει να είναι σαφές, αν και πολλάκις αρκετές Μ.Κ.Ο. έχουν υιοθετήσει αντίθετη συμπεριφορά, ότι δεν αποτελούν λαϊκή έκφραση, δεν είναι οι εκπρόσωποι των λαών ή έστω μιας κοινότητας ή μειονότητας.¹⁹

Θεωρητικά, δηλαδή, κατά την άποψη που προωθούν, επί του πρακτέου, οι Μ.Κ.Ο., η «κοινωνία των πολιτών» συνίσταται από όλες εκείνες τις οργανώσεις και τους θεσμούς, που βρίσκονται έξω από τον κρατικό έλεγχο αλλά και από την οικονομία της αγοράς: τα συνδικάτα, τους συλλόγους, τις κινήσεις πολιτών, τους συνεταιρισμούς και τις ίδιες τις Μ.Κ.Ο. Είναι όμως φανερό ότι ελάχιστες από αυτές τις κινήσεις είναι πραγματικά αυτόνομες από την κυρίαρχη τάξη. Ακόμη και τα εργατικά συνδικάτα, πλέον, σε μεγάλο βαθμό, είναι παρηκμασμένα και γραφειοκρατικά, άμεσα συνδεδεμένα με τα κόμματα της εξουσίας ή το κεφάλαιο. Πόσο μάλλον οι Μ.Κ.Ο.²⁰ Η «κοινωνία των πολιτών», έτσι όπως υιοθετείται ο όρος από τις Μ.Κ.Ο., δεν είναι κάποια ενωμένη οντότητα. Αποτελείται από τάξεις. Οι μεγάλες αδικίες, η εκμετάλλευση των εργαζομένων από τους εργοδότες, όλα αυτά, λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της «κοινωνίας των πολιτών». Ο τρόπος, όμως, με τον οποίο χρησιμοποιείται ο όρος αυτός αποκρύπτει την ταξική πάλη και την ταξική διαίρεση της κοινωνίας.²¹

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι Μ.Κ.Ο. αποτελούν, μάλλον, «εκφράσεις» μιας αλλαγής στο πεδίο των κοινωνικο-πολιτικών ταυτοτοποιήσεων και των στάσεων των πολιτών του δυτικού, κυρίως, κόσμου απέναντι στις παραδοσιακές πολιτικές πραγματικότητες, όπως είναι η κοινωνική τάξη. Παράλληλα, αποτελούν τμήματα των θεσμικών συνθηκών μέσω των οποίων οργανώνονται οι παραπάνω αλλαγές στάσεων και συμπεριφορών των πολιτικά ενεργών πολιτών. Όπως και τα «νέα κοινωνικά κινήματα», οι Μ.Κ.Ο., σημειώνει ο Γιάννης Παπαμιχαήλ, είναι συνήθως συμπαθείς στον «προοδευτικό κοινό νοου», ίσως γιατί κινούνται και προβάλλουν αιτήματα σχεδόν αποκλειστικά στο επίπεδο των γεγονότων χωρίς ν' αναζητούν το «γιατί». Για τον ίδιο ακριβώς λόγο, πιθανότατα, είναι και «ενοχλητική» στον «κοινό προοδευτικό νοου» η συζήτηση για την «πολιτική» ουσία των κινήματων και των οργανώσεων αυτών.²²

Ο προσδιορισμός «μη κυβερνητική» δεν εγγυάται για μια τέτοια οργάνωση ότι θα εργαστεί προς όφελος των περιθωριοποιημένων, των μειονοτήτων, των εκμεταλλευομένων. Κίνητρο των Μ.Κ.Ο. μπορεί κάλλιστα να είναι η διαφύλαξη καθιερωμένων μονοπωλίων εξουσίας και προνομίων. Οι δραστηριότητές τους μπορεί να επιστρατεύονται από κυβερνήσεις ή κρατικές υπηρεσίες ή άλλες δομές εξουσίας, όπως είναι παραδείγματος χάριν ο αμερικανικός στρατός, όπως θα δούμε παρακάτω, με στόχο τη διατήρηση της υπάρχουσας κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης.²³ Ο χαρακτηρισμός «μη κυβερνητικός» είναι μια ταμπέλα που συνοδεύει μια τεράστια ποικιλία οργανώσεων. Αρκετές από αυτές, όχι όλες, λειτουργούν ως το «μακρύ χέρι του κράτους». Παραδείγματος χάριν, στις αναπτυσσόμενες χώρες η ύπαρξη τέτοιων οργανώσεων είναι ένας από τους λίγους τρόπους που διαθέτουν τα τοπικά καθεστώτα να εξασφαλίσουν επιπλέον χρηματοδοτήσεις από το εξωτερικό. Άλλωστε, ιδιαίτερα χαρακτηριστικός είναι ο ρόλος πολλών Μ.Κ.Ο. στο πλαίσιο των λεγόμενων «ανθρωπιστικών στρατιωτικών επεμβάσεων» που έχουν πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια.²⁴

Επίσης, μεγάλες διεθνείς Μ.Κ.Ο. όπως η Διεθνής Αμνηστία απέδειξαν το «πόσο αυτόνομες είναι» με τη στάση τους σε γεγονότα όπως παραδείγματος χάριν ο πόλεμος στο Κόσσοβο ή η εξολόθρευση των πολιτικών κρατουμένων στην Τουρκία, για τα οποία δεν υπήρξε κάποια έντονη αντίδραση. Ο βομβαρδισμός στόχων στην πρώην Γιουγκοσλαβία με βόμβες που περιείχαν και απεμπλουτισμένο ουράνιο, το 1999, δεν ενόχλησε την κατά τα άλλα περιβαλλοντολογική Μ.Κ.Ο. Greenpeace.²⁵ Το ερώτημα που θα μπορούσε κανείς να θέσει είναι ποια είναι τελικά η λειτουργία των οργανώσεων της πολυσυζητημένης «κοινωνίας των πολιτών» ή αλλιώς μήπως τελικά γίνονται «μέρος ενός διευρυμένου κράτους»;²⁶

Ας δούμε όμως πιο αναλυτικά το **περιεχόμενο της δράσης** αυτών των οργανώσεων και το **πώς αυτό αποενοχοποιεί τους πραγματικούς υπευθύνους**. Η πλειοψηφία των Μ.Κ.Ο. είναι εξειδικευμένη σε χωριστά ζητήματα και η δράση τους είναι συγκεκριμένα κατευθυνόμενη προς πολύ περιορισμένες και σαφώς οριοθετημένες κοινωνικές ομάδες ή προβλήματα.²⁷

Μέχρι σήμερα οι δραστηριότητές των Μ.Κ.Ο. επικεντρώνονται σε «ευαίσθητα» και ιδιαίτερα σημαντικά, ως προς την ανταπόκριση της κοινής γνώμης, θέματα, όπως είναι η προστασία του περιβάλλοντος, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η πώση του βιοτικού επιπέδου μιας συγκεκριμένης κοινότητας κλπ. Φυσικά ο τρόπος με τον οποίο προωθούν τη θεματολογία τους εξαρτάται κατά πολύ από το «εκτόπισμά» τους, δηλαδή τους πόρους που έχουν εξασφαλίσει και κατά συνέπεια και το εύρος της δράσης τους. Είναι ξεκάθαρο ότι οι «βόρειες» Μ.Κ.Ο., δηλαδή των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών, έχουν πολύ μεγαλύτερες δυνατότητες άσκησης επιρροής από τις τοπικές «νότιες» Μ.Κ.Ο. των αναπτυσσόμενων χωρών.²⁸

Οι Μ.Κ.Ο., στην πλειοψηφία τους, παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες υποσκάπτοντας την αξία και την ευθύνη του κράτους πρόνοιας. Δηλαδή, εκπονούν και υλοποιούν προγράμματα σχετικά με την εκπαίδευση, την περιθαλψη, την κατασκευή βασικών υποδομών κ.ο.κ., έργα, δηλαδή, που υπό άλλες συνθήκες θα ήταν στην ευθύνη της κεντρικής κρατικής εξουσίας, η οποία θα γινόταν αποδέκτης της λαϊκής οργής στην περίπτωση που δεν ανταποκρινόταν έστω και στοιχειωδώς. Με τον τρόπο αυτό, οι Μ.Κ.Ο. καλύπτουν τις τεράστιες ελλείψεις της όποιας κεντρικής εξουσίας, κατευνάζουν τις τυχόν αντιδράσεις εναντίον της, αποπροσανατολίζουν τους πολίτες από το ποιος έχει την ευθύνη για την κάλυψη τέτοιου είδους αναγκών και τελικά συνεισφέρουν στην καλλιέργεια της αντίληψης ότι η ύπαρξη ενός κράτους πρόνοιας δεν είναι και τόσο σημαντική αφού δεν ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του απέναντι στους πολίτες, τις οποίες, όμως, μπορούν να καλύψουν άλλοι είδους ιδιωτικές πρωτοβουλίες, αρχής γενομένης από τις Μ.Κ.Ο.²⁹

Όσο περισσότερο το κεφάλαιο δημιουργεί μεγαλύτερη μάζα χαμηλόμισθων και ανέργων τόσο περισσότερο οι Μ.Κ.Ο. κατευθύνουν τα προγράμματά τους σε ζητήματα «αυτο-βοήθειας» και «ανάπτυξης ικανοτήτων» ή «λαϊκής εκπαίδευσης», τα οποία προσφέρουν προσωρινή ανακούφιση, διασφαλίζουν, για κάποιο χρονικό διάστημα, την επιβίωση των συμμετεχόντων και υποσκάπτουν κάθε λογική αγώνα ενάντια στο σύνολο του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο γεννά αυτές τις κοινωνικές ανισότητες. Συχνά, στις αναπτυσσόμενες χώρες, προβάλλουν δυσανάλογα τις ευθύνες της εκάστοτε τοπικής εξουσίας, είτε της τοπικής αυτοδιοίκησης είτε του κυβερνήτη, είτε των κοινοτικών τοπικών αρχών «απαλλάσσοντας» υπό μία έννοια την κρατική κεντρική εξουσία των υποχρεώσεών της, χαρακτηρίζοντας την απόμακρη και αυθαίρετη. Τόσο στις αναπτυσσόμενες όσο και στις αναπτυγμένες χώρες, αποενοχοποιούν το κράτος ως έκφραση εξυπηρέτησης των συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης: παραδείγματος χάριν για την απροθυμία υιοθέτησης αυστηρών νομοθετικών μέτρων για την προστασία του περιβάλλοντος «φταίει» η τάδε ή η δεινά κυβέρνηση, ο τάδε ή ο δεινά κυβερνητικός παράγοντας ή υπουργός, και όχι το κεφάλαιο που στο βωμό των κερδών του θυσιάζει ολόκληρο τον πλανήτη.³⁰

Με τον τρόπο αυτό, οι Μ.Κ.Ο. αποκρύπτουν τη διασύνδεση μεταξύ τοπικής και κρατικής εξουσίας, μεταξύ κρατικής εξουσίας και κυρίαρχης τάξης και κατά συνέπεια όλων των εκφράσεών της (όπως είναι οι

οργανισμοί τύπου Π.Ο.Ε. κλπ). Αποκρύπτουν, δηλαδή, το γεγονός ότι η διαρκώς επιδεινούμενη κατάσταση στους τομείς της οικονομίας, του περιβάλλοντος, των πολιτικών ή ανθρωπίνων δικαιωμάτων κ.λ.π. δεν οφείλεται στον «κακό» Π.Ο.Ε. ή στην «ανάλητη» Παγκόσμια Τράπεζα, αλλά είναι έκφραση της ίδιας της λειτουργίας ενός και μοναδικού συστήματος, του καπιταλισμού. Παράλληλα, υιοθετώντας τη στάση αυτή, δικαιολογούν και το ρόλο τους ως μεσαζόντων ανάμεσα στους χρηματοδότες τους, που είναι συχνά ακριβώς αυτοί οι οργανισμοί, και στις εκάστοτε κυβερνήσεις ή καθεστώτα, τα οποία τελικά μένουν στο απυρόβλητο των λαϊκών διαμαρτυριών.³¹

Γι αυτό και μπορεί επισήμως να αντιτίθενται στην πολιτική ιδρυμάτων και οργανισμών όπως ο Π.Ο.Ε. ή το Δ.Ν.Τ. ή στις πολιτικές που προωθεί, μέσω αυτών, η κυρίαρχη τάξη, λίγες, όμως, Μ.Κ.Ο. ασκούν ουσιαστικά αυστηρή πίεση και θέτουν συνολικά την εικόνα της κατάστασης. Δεν αμφισβητούν τη βαθύτερη πραγματικότητα των αιτιών, αποφεύγουν την ανάλυση της φύσης του καπιταλιστικού συστήματος και καταπιάνονται με επιμέρους κατηγορίες «καταφρονεμένων». Την ίδια στιγμή, διαγκωνίζονται ολοένα και περισσότερο για την εξασφάλιση χρηματοδότησης ακριβώς από αυτούς τους οργανισμούς που καταγγέλλουν.³²

Γι αυτούς τους λόγους, άλλωστε, συνήθως όταν οι κυβερνήσεις ιδιωτικοποιούν τον κρατικό πλούτο, οι Μ.Κ.Ο. δεν είναι μέρος της συνδικαλιστικής αντίδρασης αλλά εντείνουν τα τοπικά ιδιωτικά προγράμματα στην λογική της αυτο-βοήθειας. Με τη στάση αυτή, βοηθούν στην αποπολιτικοποίηση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού, εγκλωβίζουν πιθανούς ηγέτες σε μικρά σχέδια και απέχουν, σχεδόν πάντα, από τους συνδικαλιστικούς αγώνες, οποιασδήποτε κατηγορίας. Οι «μη κυβερνητικές δραστηριότητες» τους μεταφράζονται σε «δραστηριότητες χωρίς δημόσιες δαπάνες».³³

Η πολιτική των περισσότερων Μ.Κ.Ο. είναι επί της ουσίας «μεταπρατική»: δεν παράγουν εθνικό προϊόν αλλά αντίθετα συνδέουν ξένους χρηματοδότες με την τοπική εργατική δύναμη, μέσω προγραμμάτων μικρο-επιχειρηματικότητας, υποσκάπτουν το κοινωνικό κράτος και την αξία του, και διευκολύνουν την εφαρμογή νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Τα προγράμματα και τα εκπαιδευτικά εργαστήρια τους δεν έχουν καμία ουσιαστική οικονομική επίδραση στην άνοδο των εισοδημάτων των εργατών ή των αγροτών. Οι δραστηριότητές τους, όμως, έχουν πράγματι αποτέλεσμα καθώς εκτρέπουν τη δράση από την ταξική πάλη και τη σύγκρουση για την οριστική ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος σε μορφές συνεργασίας των ανθρώπων με τους καταπιεστές τους.³⁴

Οι Μ.Κ.Ο. συχνά «μιλούν τη γλώσσα» των λαϊκών κινημάτων, χρησιμοποιώντας φράσεις όπως «λαϊκή δύναμη» ή «ηγεσία από τη βάση» και «δραστηριότητα από τα κάτω». Κινητοποιούν, όμως, τον πληθυσμό μόνο για τα προγράμματα «αυτο-βοήθειας», όχι για τον έλεγχο των μέσων παραγωγής και του κοινωνικά παραγόμενου πλούτου. Η τακτική τους εκτρέπει την προσοχή από την πηγή και τη λύση των κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων, της εκμετάλλευσης, της φτώχειας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και διασπά την εργατική τάξη σε τμήματα και

υπομήματα υποσκάπτοντας τη δυνατότητα αντίληψης της συνολικής εικόνας της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος. Εμμένουν στην αντιμετώπιση των αποσπασματικών συμπτωμάτων αφήνοντας επίτηδες και σταθερά στο περιθώριο κάθε προσέγγιση στο κοινωνικό σύστημα που τα παράγει.³⁵

Όλα αυτά, πάντα, με τη δικαιολογία του «ρεαλισμού» και της «παρακμής της επαναστατικής Αριστεράς», του «αδιαμφισβήτητου θριάμβου του καπιταλισμού», και την «ανυπαρξία εναλλακτικών λύσεων απέναντι στο μονόδρομο της αποδοχής του συστήματος και της προσπάθειας βελτίωσής του». Όσο για τα διευθυντικά τους στελέχη λειτουργούν ως πολιτικοί παράγοντες και δεν είναι λίγοι όσοι τελικά γίνονται πολιτικοί παράγοντες³⁶, όπως παραδείγματος χάριν ο πρώην επικεφαλής των «Γιατρών χωρίς Σύνορα» Μπερνάρ Κουσνέρ, ο οποίος είναι πλέον υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση του Γάλλου Προέδρου Νικολά Σαρκοζί, άκρως συντηρητικού και ένθερμου θιασώτη των περικοπών στο κοινωνικό κράτος και στο δημόσιο τομέα, των ιδιωτικοποιήσεων και της προώθησης νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών.

Επί της ουσίας, οι Μ.Κ.Ο. διαδραματίζουν κομβικότατο ρυθμιστικό ρόλο ως προς τον περιορισμό και την εξισορρόπηση των κοινωνικών, οικονομικών και οικολογικών συνεπειών του καπιταλισμού.³⁷ Η ανάπτυξή τους σχετίζεται με την πτώση του βιοτικού επιπέδου ολόένα και μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων, παγκοσμίως. Και αυτές, στρέφουν τη λαϊκή δυσaréσκεια από την εναντίωση στις δομές εξουσίας και κερδών στην ενσωμάτωσή της στα τοπικά μικροπρογράμματα ανακούφισης και «λαϊκής επιμόρφωσης», διαμορφώνοντας μια απολιτική «λαϊκή βάση» και αποφεύγοντας οποιαδήποτε ταξική ανάλυση του ιμπεριαλισμού και της καπιταλιστικής κερδοφορίας.³⁸

Την εκτίμηση ότι οι Μ.Κ.Ο. μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στο να «κερδηθούν οι καρδιές και τα μυαλά των ανθρώπων» προκειμένου να προωθηθούν τα σχέδιά της νέας Τάξης Πραγμάτων, είχε, ήδη, από το 1998, και ο αμερικανικός στρατός, υπό την εντολή του οποίου διενεργήθηκε σχετική έρευνα με τίτλο «ο κοινωνικός δικτυοπόλεμος των Ζαπατίστας στο Μεξικό», από ερευνητική ομάδα στο Κέντρο Rand. Συγκεκριμένα εκτιμάται ότι μέσα από τη δράση ενός «δικτυακού πράκτορα» στο πλαίσιο ενός γενικού δικτύου διαμορφωμένου σε οριζόντιο επίπεδο (όπως λειτουργούν οι Μ.Κ.Ο.) μπορεί να προκληθεί «σύγκυση στις θεμελιώδεις πεποιθήσεις του κόσμου για την φύση του πολιτισμού, της κοινωνίας και της διακυβέρνησής του, μπορεί να προκληθεί φόβος αλλά κυρίως μπορεί να προκληθεί αποπροσανατολισμός και στρέβλωση αντίληψεων».³⁹

Η αξιοποίηση της δράσης των Μ.Κ.Ο. από τις εκάστοτε αστικές κυβερνήσεις και το κεφάλαιο για λόγους εντελώς διαφορετικούς από το δεδηλωμένο πλαίσιο δραστηριοποίησής τους δεν «ανακαλύφθηκε» από τον αμερικανικό στρατό το 1998. Έχει πολύ παλαιότερες ρίζες. Ίσως ξαφνιαστεί κανείς αλλά είναι παραδείγματος χάριν γεγονός ότι αμερικανικές Μ.Κ.Ο., με επικεφαλής την «Αμερικανική Ένωση Ανακούφισης» - American Relief Administration μετέβησαν στη Σοβιετική Ένωση, κατά τη διάρκεια του λιμού του 1921, μεταφέροντας

τρόφιμα, ρούχα, και φάρμακα, αξίας πάνω από μισό δισεκατομμύριο δολάρια. Η κίνηση κρίθηκε απαραίτητη προκειμένου να συγκεντρωθούν περισσότερες πληροφορίες για το νέο σύστημα αλλά και να εντοπιστούν οι αδυναμίες και τα προβλήματά του, εφόσον δεν είχε επιτευχθεί η επικράτηση των αντεπαναστατών, τους οποίους οι ΗΠΑ υποστήριζαν σθεναρά, απέναντι στους μπολσεβίκους. Παράλληλα, βέβαια, η αποστολή 540.000 τόνων σιτηρών στην Ε.Σ.Σ.Δ. βοήθησε και στη σταθεροποίηση της τιμής τους στην αμερικανική αγορά. Ανάλογες «ανθρωπιστικές αποστολές διερευνητικού χαρακτήρα» έγιναν και στην Αυστρία και στην Ουγγαρία, λίγο αργότερα.⁴⁰

Δεν πρέπει, επίσης, κανείς να ξεχνά ότι ενώ μαινόταν ο πόλεμος στο Βιετνάμ, δεκαετίες μετά, αμερικανικές «ανθρωπιστικές» Μ.Κ.Ο., όπως οι CARE (Co-operative Assistance for Relief Everywhere), CRS (Catholic Relief Services), WV (World Vision), IVS (International Voluntary Services), Vietnam Christian Service και ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός δραστηριοποιούνταν έντονα για την ανακούφιση των θυμάτων του πολέμου μεταξύ του βιετναμέζικου πληθυσμού. Ανάλογες «ανθρωπιστικές αποστολές» είδαμε πιο πρόσφατα στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ, όπου οι βόμβες έπεφταν παράλληλα με το ψωμί.⁴¹

Η σύγχυση ως προς τον πολιτικό χαρακτήρα των Μ.Κ.Ο., που δεν ασχολούνται αποκλειστικά με την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, γεννάται κυρίως στη δεκαετία του '70, οπότε πολλές Μ.Κ.Ο. δραστηριοποιούνται υπέρ των θυμάτων δικτατορικών καθεστώτων και κατηγορούν τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η εικόνα τους σίγουρα ήταν θετική αν και τα όριά τους ακόμη και τότε ήταν εμφανή. Σπάνια καταδίκασαν τους ηθικούς αυτουργούς των εγκλημάτων αυτών, δηλαδή τους ισχυρούς υποστηρικτές των δικτατορικών καθεστώτων και τους πραγματικούς υποκινητές των πραξικοπημάτων, όπως ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες.⁴²

Χαρακτηριστικότερο όλων ίσως είναι το παράδειγμα της δικτατορίας του Πινοσέτ στη Χιλή, μεταξύ 1973 - 1989. Οι Μ.Κ.Ο. που δραστηριοποιούνταν στη χώρα καταδίκασαν τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οργάνωναν συσσίτια για τους φτωχούς, εκπονούσαν κριτικές μελέτες για τις συνέπειες του νεοφιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου που ο δικτάτορας εφάρμοζε στη χώρα. Από τις περίπου 200 Μ.Κ.Ο., όμως, λιγότερες από 5 είχαν διατυπώσει ξεκάθαρη κριτική για τους δεσμούς της δικτατορίας του Πινοσέτ με τον ιμπεριαλισμό των Ηνωμένων Πολιτειών ή για τη σύνδεση της εφαρμογής των πολιτικών της ελεύθερης αγοράς δια της χρηματοδότησης της Παγκόσμιας Τράπεζας με το ποσοστό 47% του πληθυσμού που είχε πέσει κάτω από τα όρια της φτώχειας.⁴³

Μετά το 1989, τα κοινωνικά κινήματα που πρωτοστάτησαν στην ανατροπή της δικτατορίας τέθηκαν σταδιακά στο περιθώριο ενώ αντίθετα οι Μ.Κ.Ο. εγκατέλειψαν και την ελάχιστη κριτική διάθεση απέναντι στην εξουσία και στήριξαν την κυβέρνηση. Αρκετοί Χριστιανοδημοκράτες και Σοσιαλιστές, που είχαν αναμειχθεί με τη δράση των Μ.Κ.Ο., έγιναν κυβερνητικά στελέχη και υπουργοί και φυσικά σταμάτησε κάθε κριτική για την πολιτική της ελεύθερης αγοράς. Χαρακτηριστικά, η Μ.Κ.Ο. «Sud Profesionales» διενήργησε έρευνα με θέμα «η ροπή προς τη βία» στις

παραγκουπόλεις όπου ζούσαν οι περισσότερο πληγείσες κοινωνικές ομάδες από την πολιτική της ελεύθερης αγοράς χωρίς να κάνουν ούτε νύξη για τις πολιτικές που εντεινουν τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Αντίθετα, μέσα από τη δημοσιοποίησή της, ουσιαστικά έδωσαν στοιχεία και οδηγίες στις αρχές που οδήγησαν στη σύλληψη πολλών κατοίκων των παραγκουπόλεων, μεταξύ αυτών σημαντικών στελεχών ριζοσπαστικών κοινωνικών κινημάτων. Δύο από τους επικεφαλής της έρευνας εξαργύρωσαν προφανώς τις υπηρεσίες τους με τον υπουργικό θώκο.⁴⁴

Ένα άλλο χαρακτηριστικό και πιο πρόσφατο παράδειγμα για τη λειτουργία και τους πραγματικούς στόχους των περισσότερων Μ.Κ.Ο. είναι η δράση που έχουν αναπτύξει, μέχρι και σήμερα, στον αραβικό κόσμο. Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί κυριολεκτικά έκρηξη στον αριθμό τους. Συνολικά στις αραβικές χώρες υπολογίζεται ότι δραστηριοποιούνται περισσότερες από 100.000, στην Αλγερία 55.000, στην Αίγυπτο 15.000, στο Μαρόκο 18.000. Οι δραστηριότητές τους δεν υπόκεινται σε κανέναν έλεγχο και δεν είναι διαφανείς. Είτε καλύπτουν τα κενά των δημοσίων υπηρεσιών και του κράτους πρόνοιας, λειτουργώντας νοσοκομεία και σχολεία, είτε καλύπτουν τις ελλείψεις στην κρατική υποδομή, όπως είναι τα έργα υδροδότησης ή αποχέτευσης, είτε συγκαλύπτουν το εκμεταλλευτικό σύστημα προωθώντας προγράμματα «στήριξης μικρο-επιχειρηματιών» ή γενικά και αόριστα διατείνονται ότι υπερασπίζουν τα δικαιώματα μειονοτήτων διαφόρων ειδών ή των εργαζομένων.⁴⁵

Όπως και να έχει, το αποτέλεσμα είναι ότι η τακτική τους έχει, διαπιστωμένα, διαμορφώσει πελατειακές σχέσεις με μερίδα του πληθυσμού λόγω της εξάρτησης που οι ντόπιοι έχουν από τις δραστηριότητές τους ενώ ταυτόχρονα έχει κατακερματίσει την εργατική τάξη και έχει οδηγήσει μεγάλα τμήματά της στην αποπολιτικοποίηση. Οι πλέον πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι το 70% των Μ.Κ.Ο. που δραστηριοποιούνται στις αραβικές χώρες δεν διαμαρτύρονται ενάντια στις κυβερνητικές πολιτικές ούτε στα συχνά αυταρχικά καθεστώτα. Εξαιρεση στην εικόνα αυτή αποτελούν συνήθως οι Μ.Κ.Ο. που ασχολούνται με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴⁶

Οι Μ.Κ.Ο. που δραστηριοποιούνται στις αραβικές χώρες δεν αποτελούν κάποιου είδους αρνητική εξαιρεση. Σχολιάζοντας τη δράση και τις θέσεις των Μ.Κ.Ο., ντόπιων και διεθνών, που δραστηριοποιούνται στην Ταϊλάνδη, ο Τζι Ζιλ Ουγκπάκον, υπογραμμίζει ότι οι περισσότερες δεν προχωρούν σε καμία ανάλυση των αιτιών της άθλιας οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης, δεν δίνουν πραγματικές λύσεις στους χωρικούς που είναι και εκείνη η κοινωνική ομάδα που πλήττεται περισσότερο από την νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική με την καταλήστευση των περιουσιών τους, και απορρίπτουν κατηγορηματικά την ταξική πάλη με στόχο την εξουσία και την ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος, αντιπροτείνοντας την προσφυγή σε διαφόρων ειδών «ανεξάρτητα όργανα και επιτροπές». Ενδεικτικό, όπως αναφέρει, είναι ότι η πλειοψηφία των Μ.Κ.Ο. στην Ταϊλάνδη, δεν συμμετείχε καν στις μεγάλες διαδηλώσεις κατά της συνόδου του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας Ασίας και Ειρηνικού (APEC),

στην Μπανγκόγκ το 2003, αφήνοντας τις Μ.Κ.Ο. που δεν δραστηριοποιούνται στη χώρα να δώσουν το παρόν.⁴⁷

Τα τελευταία χρόνια, μέρος της δραστηριότητας μεγάλων Μ.Κ.Ο. έχει στραφεί στους τομείς της «παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας μετά από πολέμους» και στην «προώθηση της δημοκρατίας». Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των καναδέζικων Μ.Κ.Ο. Δια μέσου αυτών, το σύνολο της καναδικής εξωτερικής βοήθειας που χορηγείται από την Καναδική Υπηρεσία Διεθνούς Ανάπτυξης (Canadian International Development Agency - CIDA) έχει προωθηθεί στις περιοχές όπου οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, με επικεφαλής τις ΗΠΑ, έχουν εξαπολύσει «ανθρωπιστικές στρατιωτικές επιχειρήσεις». Συγκεκριμένα, μεταξύ 1999 - 2000 το μεγαλύτερο μέρος της καναδικής βοήθειας δια των καναδικών Μ.Κ.Ο. δόθηκε στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Το 2003 και το 2004, ανάλογη κίνηση έγινε προς το Αφγανιστάν, το Ιράκ και την Αϊτή μετά από το αμερικανοκίνητο πραξικόπημα.⁴⁸

Και αυτά είναι τα επίσημα στοιχεία της Καναδικής Υπηρεσίας Διεθνούς Ανάπτυξης, η οποία παλαιότερα είχε υποστηρίξει και την «προώθηση δομικών οικονομικών αλλαγών» από την Παγκόσμια Τράπεζα και το Δ.Ν.Τ. σε διάφορες αναπτυσσόμενες χώρες. Μία από αυτές ήταν η Γκάνα η οποία σαρώθηκε από τις ιδιωτικοποιήσεις και την μείωση της κρατικής παρέμβασης, στα τέλη της δεκαετίας του '80 με βάση τις οδηγίες της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Δ.Ν.Τ. Τότε, η επικεφαλής της Καναδικής Υπηρεσίας Διεθνούς Ανάπτυξης, Μάργκαρετ Κέιτλι - Κάρλσον είχε απροκάλυπτα δηλώσει απευθυνόμενη στο λαό της Γκάνας: «Ξέρουμε ότι το πρόγραμμα της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Δ.Ν.Τ. θα σας στοιχίσει. Θα αυξηθούν οι τιμές των τροφίμων, θα προκληθεί αποσταθεροποίηση. Γι αυτό θα στείλουμε βοήθεια σε τρόφιμα και θα σας στηρίξουμε αυτή τη δύσκολη περίοδο με τις Μ.Κ.Ο.» Έτσι, ουσιαστικά, στήθηκαν «παράλληλα συστήματα» αποσιπώντας από το κράτος τις ευθύνες για όλα όσα οι εργαζόμενοι θεωρούσαν δικαίωμά τους και αγωνίζονται μέχρι και σήμερα για να διατηρήσουν το δημόσιο χαρακτήρα τους.⁴⁹

Όσον αφορά, δε, την «προώθηση της δημοκρατίας», που τα τελευταία χρόνια, αναδεικνύεται σε μανδύα μιας σημαντικής πλευράς του σύγχρονου ιμπεριαλισμού, η δράση των Μ.Κ.Ο. επίσης δεν είναι αμελητέα καθώς θεωρούνται ιδανικές προκειμένου να επιτευχθεί «διάτρηση των τοπικών κοινωνιών» και να προωθηθούν ευκολότερα και χωρίς πολλές αντιδράσεις τα ιμπεριαλιστικά σχέδια. Από το 1998, ο Αμερικανός Οργανισμός Διεθνούς Ανάπτυξης - USAID και η αντίστοιχη βρετανική Υπηρεσία Διεθνούς Ανάπτυξης - DFID έχουν προχωρήσει σε συμβόλαια «μεγάλης διάρκειας» για να στηρίξουν τις «ικανότητες της κοινωνίας των πολιτών να προχωρήσει στη δημοκρατία» σε αναπτυσσόμενες χώρες με μεγάλες διεθνείς Μ.Κ.Ο. όπως είναι οι CARE, Action Aid, Oxfam, Save the Children κ.ά. Εκτιμάται ότι η ανάλογη καναδική υπηρεσία CIDA διαθέτει πλέον το 1/5 του συνολικού ετήσιου προϋπολογισμού της που εκτιμάται στα 600 εκατομμύρια δολάρια σε προγράμματα «προώθησης της δημοκρατίας» δια των Μ.Κ.Ο. ενώ το αμερικανικό Εθνικό Ίδρυμα για τη Δημοκρατία συντηρεί ταυτόχρονα 6.000 προγράμματα παρόμοιου περιεχομένου!⁵⁰

Στα ενδεικτικότερα παραδείγματα της «προώθησης της δημοκρατίας» συγκαταλέγονται οι λεγόμενες «Επανάστασεις των Χρωμάτων», όρος με τον οποίο χαρακτηρίζονται συνολικά μια σειρά από κινήματα που αναπτύχθηκαν, κυρίως, σε χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη αλλά και στην Κεντρική Ασία τα τελευταία χρόνια. Οι συμμετέχοντες σε αυτά χρησιμοποιούν μη βίαια μέσα για να διαμαρτυρηθούν, όπως λένε, απέναντι σε καθεστώτα «αυταρχικά και διεφθαρμένα». Στα κινήματα αυτά πρωταγωνιστικό ρόλο έχουν διαδραματίσει οι Μ.Κ.Ο., που γεννιούνται κυρίως στους κόλπους του φοιτητικού κινήματος. Με επιτυχία έχουν σεφθεί οι κινήσεις αυτές στη Σερβία το 2000, στην Γεωργία το 2003, στην Ουκρανία το 2004, στο Κιργιστάν (και με χρήση βίας) το 2005.⁵¹

Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τέτοιου περιεχομένου οργάνωσης είναι η οργάνωση Οτρορ (Αντίσταση) που ιδρύθηκε, τον Οκτώβριο του 1998, στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου, αλλά είχε πολλά μέλη μη φοιτητές, και άρχισε να διαμαρτύρεται κατά της πολιτικής του Προέδρου Μίλόσεβιτς στη διάρκεια του πολέμου του Κοσόβου. Τα μέλη της Οτρορ δήλωναν ότι «εκπαιδευσαν» τα μέλη ανάλογων μη κυβερνητικών οργάνωσεων με στόχο «την καταπολέμηση αυταρχικών και διεφθαρμένων καθεστώτων», που ξεκίνησαν από τα Πανεπιστήμια στη Γεωργία (οργάνωση Kamra), στην Ουκρανία (οργάνωση Poru), στη Λευκορωσία (οργάνωση Zubr) και στην Αλβανία (οργάνωση MJAFTi!). Οι αντίπαλοι των οργάνωσεων αυτών τις κατηγορήσαν ότι υποστηρίζονται από τις Η.Π.Α. δια μέσου χρηματοδοτήσεων του Ιδρύματος του Τζωρτζ Σόρος και διαφόρων Μ.Κ.Ο. που ελέγχει, όπως και δια της υπηρεσίας USAID, η οποία και στήριξε οικονομικά όλη την ηλεκτρονική δραστηριότητα, καταρχάς, της Οτρορ στο διαδίκτυο. Οι ίδιες οι οργανώσεις, και πιο ανοικτά από όλες η Οτρορ και η ουκρανική Poru, δήλωσαν ότι η βοήθεια που έλαβαν ως προς τη διαμόρφωση και δημοσιοποίηση των θέσεών τους καθώς και ως προς την προπαγανδιστική τους εκπαίδευση από το αμερικανικό Ινστιτούτο Άλμπερτ Αϊνστάιν ήταν κομβικής σημασίας για την επίτευξη του στόχου τους!⁵²

Τα τελευταία χρόνια, πολλές μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή σε αυτό που ονομάζουν «δραστηριότητες κοινωνικής ευθύνης», δηλαδή συνεργάστηκαν με Μ.Κ.Ο. σε τομείς που μπορεί να αποτελούν και συνέπειες της δραστηριότητάς τους, έτσι ώστε να αποφύγουν τυχόν καταγγελίες Μ.Κ.Ο., στη βάση της λογικής ότι «αν οι πολυεθνικές δουλέψουν μαζί με τις Μ.Κ.Ο., τότε αυτές δεν θα δουλέψουν ενάντια τις πολυεθνικές». ⁵³ Κάποιες άλλες Μ.Κ.Ο. επέλεξαν την άμεση συνεργασία με τις πολυεθνικές για να «ελέγχουν, όπως διατείνονται, καλύτερα τις δραστηριότητές τους». Έτσι, το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση – WWF έφτιαξε το Συμβούλιο Διαχείρισης Δασών και το Συμβούλιο Διαχείρισης Θαλασσών, τα οποία θεωρητικώς εξετάζουν τις δραστηριότητες και τα προϊόντα των πολυεθνικών και εφόσον ούτε οι διαδικασίες παραγωγής ούτε τα ίδια τα προϊόντα δεν βλάπτουν το περιβάλλον, το WWF ανταμείβει τις πολυεθνικές συνιστώντας στους καταναλωτές να τα προτιμήσουν.⁵⁴

Τέλος, έχουν εισαχθεί και «μετανεωτερικές μορφές πάλης», όπως ονομάζονται από τις Μ.Κ.Ο. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η

απόφαση της περιβαλλοντικής Μ.Κ.Ο. «Greenpeace» ν' αγοράσει μετοχές αξίας 250.000 ευρώ του αγγλο-ολλανδικού πετρελαϊκού κολοσσού Royal Dutch Shell με σκοπό, όπως ανακοίνωσε, να «πέσει για περισσότερες επενδύσεις στον τομέα της ηλιακής ενέργειας!» Όσο και αν ακούγεται περίεργο, η τακτική αυτή εξαπλώνεται ολοένα και περισσότερο μεταξύ των μεγάλων Μ.Κ.Ο.⁵⁵

Ως προς τη **δομή** τους, οι Μ.Κ.Ο. είτε αποτελούν μια διεθνή ιεραρχία μ' ένα ισχυρό κέντρο αποφάσεων και χαλαρή διασύνδεση σε πολλές χώρες είτε έχουν την έδρα τους σε μία χώρα και από εκεί εκπορεύονται οι δραστηριότητές τους σε άλλα σημεία του πλανήτη. Η νέα τεχνολογία και η εξέλιξη της πληροφορικής και του διαδικτύου βοήθησε πολύ στη συνεργασία μεταξύ των Μ.Κ.Ο. και στη δημιουργία Μ.Κ.Ο. - «ομπρελών» στις οποίες συμμετέχουν οργανώσεις, οι οποίες δεν έχουν απαραίτητα κοινές θέσεις. Οι Μ.Κ.Ο., επί της ουσίας και ασχέτως του ολοένα και πιο ενισχυμένου ρόλου τους, είναι μέρος των κοινωνικών κινημάτων και όχι το σύνολο των κοινωνικών κινημάτων, όπως συχνά υποστηρίζουν οι ίδιες.⁵⁶

Στο εσωτερικό των Μ.Κ.Ο. επικρατεί, συνήθως, αυστηρή ιεραρχία και τα καθήκοντα είναι σαφώς προσδιορισμένα και διανεμημένα. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι η διαδικασία ανάδειξης των στελεχών τους δεν είναι σχεδόν ποτέ δημοκρατική, καθώς δεν λαμβάνουν χώρα εκλογές ή κάτι ανάλογο. Τα τελευταία χρόνια, δε, μετά την διόγκωση του κύκλου δραστηριοτήτων τους, πολλά από τα ανώτερα στελέχη τους, ιδιαίτερα στις μεγαλύτερες Μ.Κ.Ο., έχουν ως αποκλειστική τους ενασχόληση τη λειτουργία και τη δραστηριότητα της οργάνωσης. Είναι, δηλαδή, «επαγγελματίες ακτιβιστές», που λαμβάνουν το μισθό τους από τους πόρους της οργάνωσης. Συχνά ως απάντηση στην κριτική για την έλλειψη δημοκρατικής ανάδειξης στελεχών, οι Μ.Κ.Ο. απαντούν ότι η συμμετοχή όλων των μελών, ασχέτως αν είναι «επαγγελματίες» ή όχι, είναι «εθελοντική». Αυτό, όμως, δεν δικαιολογεί απαραίτητα το γιατί, όπως επισημαίνει μελετώντας τις ιαπωνικές Μ.Κ.Ο. η Τέσσα Μόρρις - Σουζούκι, δεν ενθαρρύνονται ποτέ τα μέλη τους να ασκήσουν κριτική απέναντι στην εσωτερική ιεραρχία και στη θέση που αυτή επιλέγει να κατέχουν οι οργανώσεις στο πλαίσιο των εθνικών και διεθνών δομών εξουσίας, ενάντια στις οποίες υποτίθεται ότι αγωνίζονται.⁵⁷

Επί της ουσίας, ο τρόπος λειτουργίας τους, υποστηρίζει ο Τζέιμς Πέτρας, προάγει ένα νέο τύπο πολιτισμικού και οικονομικού αποικιοκρατισμού και εξάρτησης. Τα προγράμματά τους σχεδιάζονται ή τουλάχιστον εγκρίνονται βάσει των προτεραιοτήτων των ιμπεριαλιστικών κέντρων που τις χρηματοδοτούν και των θεσμών τους και «πωλούνται» στις κοινωνίες που τα έχουν ανάγκη.⁵⁸ Επ' αυτού ακριβώς του θέματος, ο Τσαρλς Τίλυ παραθέτει τις ανησυχίες που έχει διατυπώσει ο Ινδός ακτιβιστής Νήρα Τσάντχοκ. Σύμφωνα με τον Τσάντχοκ οι μεγάλες διεθνείς Μ.Κ.Ο., που κυριαρχούν στα κινήματα, θα «παραβλέψουν», σταδιακά, την υποχρέωσή τους να λογοδοτούν προς τους «απλούς πολίτες», ενώ οι οργανώσεις του ανεπτυγμένου «βόρρα» και οι ακτιβιστές τους θα κυριαρχήσουν στις διεθνείς διαδικασίες διατύπωσης των διεκδικήσεων αφού έχουν περισσότερες δυνατότητες πρόσβασης στην τεχνολογία, άρα και στην επικοινωνία, όπως και δυνατότητα διαρκών

μετακινήσεων για συντονισμό, με αποτέλεσμα να ζημιωθούν οι φτωχότερες οργανώσεις των αναπτυσσόμενων χωρών.

Ο Ινδός ακτιβιστής εκτιμά ότι το χάσμα μεταξύ «επαγγελματιών ακτιβιστών» και πολιτών θα αυξηθεί καθώς «...στο μεσοδιάστημα των διαδηλώσεων, η δραστηριότητα ασκείται από τον κεντρικό πυρήνα των Μ.Κ.Ο...[...]...η ημερήσια διάταξη και ο προγραμματισμός δράσης πιθανότατα έχουν διαμορφωθεί αλλού όχι στον τόπο του άμεσα ενδιαφερόμενου...[...]...η διαχείριση γίνεται γραφειοκρατική...[...]...και οι απλοί πολίτες γίνονται καταναλωτές των επιλογών που έγιναν αλλού...»⁵⁹

Υπάρχουν βέβαια και Μ.Κ.Ο. που δεν λειτουργούν κατά αυτόν τον τρόπο, κυρίως στην κατηγορία της υπεράσπισης δικαιωμάτων. Εντούτοις είναι μειοψηφία, και είθισται να μην λαμβάνουν γενναίες χρηματοδοτήσεις, ιδιαίτερα αν υποστηρίζουν και τη σύνδεση των λαϊκών αγώνων με την κρατική εξουσία προωθώντας αντιλήψεις συνολικής ρήξης με το καπιταλιστικό σύστημα.⁶⁰ Οι περισσότερες Μ.Κ.Ο., όμως, έχουν τέτοιο τρόπο λειτουργίας που δεν αφήνει περιθώριο να εξεταστούν τα προβλήματα δομικά στο πλαίσιο του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος.⁶¹

Όσο περνά ο καιρός, οι Μ.Κ.Ο. έχουν ως μοναδικό όπλο διασφάλισης ακόμη μεγαλύτερης **χρηματοδότησης**, την καλή γνώση που έχουν για την κατάσταση που επικρατεί σε μια κοινότητα ή ένα συγκεκριμένο τόπο, λόγω της επαφής που έχουν με τους πολίτες. Έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν την τοπική κοινή γνώμη. Αυτή ακριβώς την ικανότητα χρησιμοποιούν, και μάλιστα συχνά αξιοποιώντας τα Μ.Μ.Ε. και αναπτύσσοντας ένα πολύπλοκο δίκτυο δημοσίων σχέσεων, για να πιέσουν για μεγαλύτερη χρηματοδότηση. Προσαρμόζουν τη δράση τους στη «θεαματικότητα» και παράλληλα αξιοποιούν την «ικανότητα επιρροής» στις τοπικές κοινότητες ανάλογα με τις πολιτικές των χρηματοδοτών τους. Άλλωστε, οι Μ.Κ.Ο. γνωρίζουν καλύτερα τα ακριβή προβλήματα, επί τόπου, και επιλέγουν τι και πώς θα το αναδείξουν.⁶²

Οι Μ.Κ.Ο. εργάζονται πια σ' ένα πλαίσιο όπου οι στρατηγικές και οι κατευθύνσεις τους καθορίζονται και ελέγχονται στενά από τους χρηματοδότες τους. Αυτές που εδρεύουν στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες στηρίζονται ολοένα και περισσότερο στις επίσημες χρηματοδοτήσεις και στους δωρητές, κάτι που σημαίνει ότι αυξάνει η εξάρτησή τους και οδηγούνται αναπόφευκτα στην, έστω και σιωπηλή, υποστήριξη των πολιτικών των χρηματοδοτών τους. Επιπλέον, λειτουργούν ολοένα και περισσότερο στη βάση του επιχειρηματικού μοντέλου, σχεδιάζοντας πλάνα αποδοτικότητας και λογοδοτώντας για την αξιοποίηση της χρηματοδότησής τους σε υπηρεσίες όπως είναι παραδείγματος χάριν η βρετανική Υπηρεσία Διεθνούς Ανάπτυξης – DFID ή ο Αμερικανός Οργανισμός Διεθνούς Ανάπτυξης – USAID.⁶³

Οι ροές και τα ποσά της χρηματοδότησής των Μ.Κ.Ο. είναι, τις τελευταίες δεκαετίες ιδιαίτερα, εξαιρετικά δύσκολο να ελεγχθούν. Σύμφωνα με ορισμένες πρώτες έρευνες, από 200 δισεκατομμύρια δολάρια που ήταν ο προϋπολογισμός τους το 1970 έφτασε τα 2.600 δισεκατομμύρια δολάρια το 1997. Ενδεικτικό, επίσης, είναι ότι με βάση στοιχεία της βρετανικής Υπηρεσίας Διεθνούς Ανάπτυξης, το 43% των

εσόδων των βρετανικών Μ.Κ.Ο., ήδη μεταξύ 1988 – 1989, προερχόταν από την ίδια, και το υπόλοιπο από το βρετανικό Δημόσιο, τα επίσημα ταμεία για τις αναπτυσσόμενες χώρες και ένα ελάχιστο ποσοστό από ανεξάρτητους δωρητές. Οι Μ.Κ.Ο., παράλληλα, αναδεικνύονται σε σημαντικούς «παίκτες» για την παγκόσμια αναπτυξιακή σκηνή, αν σκεφτεί κανείς ότι παραδειγματος χάριν η βρετανική Μ.Κ.Ο. Oxfam είχε, το 1999, τζίρο 504 εκατομμύρια δολάρια και προώθησε δραστηριότητες σε 117 χώρες.⁶⁴

Σύμφωνα, πάντα, με στοιχεία της βρετανικής Υπηρεσίας Διεθνούς Ανάπτυξης, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, έχει αυξηθεί το ποσοστό χρηματοδότησης των μεγάλων διεθνών Μ.Κ.Ο., σε βάρος των μικρότερων, ενώ ανάλογη τακτική έχει επιλέξει και η Ε.Ε. προκηρύσσοντας πια πλειοδικούς διαγωνισμούς σύμφωνα με τις αναπτυξιακές της προτεραιότητες. Έτσι, οι Μ.Κ.Ο. που θα συμμετάσχουν για να εξασφαλίσουν χρηματοδότηση, έχουν ουσιαστικά αποποιηθεί μεγάλο μέρος της δικής τους συμβολής στο σχεδιασμό του προγράμματος που θα προωθήσουν.⁶⁵

Ο ετήσιος προϋπολογισμός μίας μεγάλης Μ.Κ.Ο. πλέον υπολογίζεται σε εκατομμύρια δολάρια. Παραδειγματος χάριν, η σχεδόν άγνωστη και όχι διεθνής Μ.Κ.Ο. «Αμερικανική Ένωση Συνταξιούχων» - AARP είχε το 1999 προϋπολογισμό 540 εκατομμύρια δολάρια. Από αυτό γίνεται αντιληπτό ότι οι Μ.Κ.Ο. που έχουν διεθνή δραστηριότητα έχουν ανάγκη από πολύ μεγάλες χρηματοδοτήσεις, που προέρχονται από συνδρομές, πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών, αλλά κυρίως από διεθνείς οργανισμούς, κυβερνήσεις και ισχυρούς ιδιώτες. Ορισμένες, δε, εξαρτώνται ολόενα και περισσότερο άμεσα από κυβερνήσεις. Παραδειγματος χάριν η βρετανική Oxfam έλαβε το 1/4 του προϋπολογισμού της για το 1999, δηλαδή 162 εκατομμύρια δολάρια, από τη βρετανική κυβέρνηση και υπηρεσίες της Ε.Ε. ενώ αντίστοιχα η οργάνωση «Γιατροί χωρίς σύνορα» καλύπτει σχεδόν το σύνολο του προϋπολογισμού της από κυβερνητικές πηγές, κάτι που προφανώς εξηγεί και τη σιωπή της κατά τη διάρκεια των νατοϊκών βομβαρδισμών του γιουγκοσλαβικού πληθυσμού, το 1999, με εξαίρεση το ελληνικό τμήμα της.⁶⁶

Χαρακτηριστικά του τρόπου που η χρηματοδότηση των Μ.Κ.Ο., κυρίως των μεγαλύτερων και κατά συνέπεια των μικρότερων παρακλαδιών τους ανά τον κόσμο, επηρεάζει τη δράση και τον προσανατολισμό τους είναι ορισμένα παραδείγματα. Οι περισσότερες Μ.Κ.Ο. που δραστηριοποιούνται, παραδειγματος χάριν, στον αραβικό κόσμο χρηματοδοτούνται από κρατικούς θεσμούς, από ντόπιους ισχυρούς ιδιώτες με διασυνδέσεις με τα τοπικά καθεστώτα, από πωλήσεις υπηρεσιών στους τομείς υγείας και εκπαίδευσης, και σε μεγάλο βαθμό από ισλαμικούς οργανισμούς με αποτέλεσμα να είναι αρκετά διαδεδομένη μια μεγάλη σύγχυση ως προς το ιδεολογικό, πολιτικό περιεχόμενό τους που συχνά συνδέεται άμεσα με το πολιτικό Ισλάμ. Δεν λείπει και η χρηματοδότηση από διεθνή ιδρύματα όπως είναι η Παγκόσμια Τράπεζα ή Αμερικανική Υπηρεσία Διεθνούς Ανάπτυξης – USAID κ.ά. σε συνεργασία με τις τοπικές αρχές. Αντίθετα, λείπει, όπως είδαμε και προηγουμένως, η κριτική, από τις περισσότερες οργανώσεις,

απέναντι στα ντόπια αυταρχικά, στην συντριπτική τους πλειοψηφία, καθεστώτα.⁶⁷

Ένα άλλο παράδειγμα είναι οι Μ.Κ.Ο. που δραστηριοποιούνται στην υποσαχάρεια Αφρική. Στην πλειοψηφία τους υποκαθιστούν το απόν κράτος πρόνοιας στους τομείς της υγείας και της παιδείας με κεντρικό σύνθημά τους την καταπολέμηση της φτώχειας. Μια άλλη μικρότερη ομάδα, περίπου το 15% αυτών, ασχολείται με προγράμματα ανάπτυξης στον τομέα των ανύπαρκτων κρατικών υποδομών και μια τρίτη μικρή κατηγορία ασχολείται με την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το 85% της συνολικής χρηματοδότησης προς τις Μ.Κ.Ο. της συγκεκριμένης περιοχής διοχετεύεται στις δύο πρώτες κατηγορίες με την τρίτη να βρίσκεται στο χείλος της οικονομικής καταστροφής και προέρχεται από υπηρεσίες κυβερνήσεων ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών με ή χωρίς τη συνεργασία των τοπικών καθεστώτων αλλά και από διεθνή ιδρύματα όπως η Παγκόσμια Τράπεζα. Είναι μάλλον αυτονόητο ότι η πλειοψηφία των Μ.Κ.Ο. δεν στρέφει ποτέ τα βέλη της κατά των πολιτικών που επιλέγουν οι χρηματοδότες της.⁶⁸

Επίσης, ένας άλλος συνήθης τρόπος που χρησιμοποιούν οι διεθνείς μεγάλες Μ.Κ.Ο. για να υποσκελίσουν, να ελέγξουν και τελικά να μεταβάλουν σε υποχείριό τους, και κατ' επέκταση σε υποχείριο των χρηματοδοτών τους, τοπικά ριζοσπαστικά κινήματα είναι το δέλεαρ της παροχής μεγάλων χρηματικών ποσών υπό τον όρο, όμως, ότι θα υλοποιηθούν προγράμματα και στόχοι που έχουν τεθεί στα κέντρα λήψης αποφάσεων των Μ.Κ.Ο. Χαρακτηριστικά, ο Πέτρος αναφέρει το παράδειγμα μεγάλης ολλανδικής Μ.Κ.Ο. που προσέγγισε το Κίνημα των Ακτιμόνων χωρίς γη, στη Βραζιλία, το οποίο είναι ένα από τα πολυπληθέστερα και δυναμικότερα στη χώρα, σε ένα από τα πιο πρόσφατα συνέδριά του, προσφέροντας χρηματοδότηση μεγαλύτερη των 300.000 δολαρίων για την εφαρμογή «έτοιμου» προγράμματος ανάπτυξης, στο οποίο το Κίνημα δεν θα είχε λόγο.⁶⁹

Η διαπλοκή των Μ.Κ.Ο. με ιμπεριαλιστικά κέντρα εξουσίας και εκπροσώπους τους είναι εμφανής και μέσα από ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Μόλις πριν λίγους μήνες, μεγάλος θόρυβος ξέσπασε στην Τουρκία όταν η Ένωση Κινημάτων Κοινωνικής Διαφάνειας (TSHD) κατηγορήσε ανοικτά το Τουρκικό Ίδρυμα Οικονομικών και Κοινωνικών Μελετών (TESEV) μετά τη δημοσιοποίηση έκθεσης για την τουρκική ασφάλεια ότι το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησής του προέρχεται από το Ίδρυμα του Τζωρτζ Σόρος, το δίκτυο παροχής βοήθειας της Παγκόσμιας Τράπεζας και από το αμερικανικό Εθνικό Ίδρυμα για τη Δημοκρατία (National Endowment for Democracy) αμφισβητώντας, έτσι, τα κίνητρα και τα αποτελέσματα της έκθεσης. Σύμφωνα με την Ένωση Κινημάτων Κοινωνικής Διαφάνειας πολλές τουρκικές Μ.Κ.Ο. και ιδιαίτερα «ερευνητικού χαρακτήρα» που κατά διαστήματα εκπονούν αρκετά σημαντικές έρευνες για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, όπως το Ίδρυμα Τουρκικής Ιστορίας ή το Ινστιτούτο Έρευνας Οικονομικής Πολιτικής, έχουν τους ίδιους χρηματοδότες.⁷⁰

Μετά από όλα όσα προαναφέρθηκαν είναι προφανές για ποιο λόγο ιδρύματα – εμβλήματα του καπιταλιστικού συστήματος, όπως είναι το Ίδρυμα Ford, το Ίδρυμα Rockefeller, το Ίδρυμα Carnegie και το Ίδρυμα

Heinrich Boll χορηγούν εκατομμύρια δολάρια στις Μ.Κ.Ο. ετησίως. Χαρακτηριστικά, το Ίδρυμα Ford, από τη σύστασή του το 1936, έχει χορηγήσει σε Μ.Κ.Ο. 8 δισεκατομμύρια δολάρια!⁷¹ Επίσης, είναι χαρακτηριστικό ότι, με βάση τις πλέον πρόσφατες εκτιμήσεις, παρά την υπέρογκη χρηματοδότησή τους, μόνο το 10% - 15% των πόρων αυτών φθάνει στην κοινωνική βάση που υποτίθεται ότι υπηρετούν, αποδεικνύοντας ότι πρώτος στόχος είναι η ύπαρξη και η λειτουργία τους αυτή καθ' εαυτή και όχι όλα όσα ευαγγελίζονται.⁷²

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε κανείς να πει ότι στην πραγματικότητα οι Μ.Κ.Ο. δεν είναι μη κυβερνητικές οργανώσεις, αφού οι πόροι τους προέρχονται, στο μεγαλύτερο μέρος τους, από κυβερνήσεις, οργανισμούς και ιδρύματα με αποτέλεσμα συχνά να λειτουργούν ως υπεργολάβι των τοπικών κυβερνήσεων, συνεργαζόμενες ανοικτά με κυβερνητικές υπηρεσίες. Λειτουργούν προγράμματα που παρέχουν συμβόλαια απασχόλησης ορισμένου χρόνου σε αντίθεση με το κράτος ή το δημόσιο και οι «επιδόσεις» τους ελέγχονται από διεθνείς οργανισμούς και ιδρύματα, από κυβερνητικές υπηρεσίες μεγάλων καπιταλιστικών κρατών.⁷³

Επί της ουσίας, υπονομεύουν τη δημοκρατία, αφαιρώντας τον έλεγχο των κοινωνικών προγραμμάτων από τους ντόπιους ενώ παράλληλα αποπροσανατολίζουν την προσοχή του πληθυσμού από τον εθνικό προϋπολογισμό και τις προτεραιότητες που θα έπρεπε να έχει, προς τις χρηματοδοτήσεις από τα ξένα ιδρύματα και υπηρεσίες. Έτσι το πεδίο μένει ελεύθερο για περικοπές στο κοινωνικό κράτος και για ιδιωτικοποιήσεις, αφού καλλιεργείται η ιδέα της ιδιωτικής ευθύνης για τα κοινωνικά προβλήματα και της σημαντικότητας των ιδιωτικών πόρων για την επίλυσή τους. Βέβαια, οι «καταφρονεμένοι» ντόπιοι συνεχίζουν να πληρώνουν, παραδειγματος χάριν, φορολογία.

Οι Μ.Κ.Ο. ζητούν μια «παγκοσμιοποίηση με ανθρώπινο πρόσωπο», μια «παγκοσμιοποίηση από τα κάτω», (συνθήματα που έχουν σε μεγάλο βαθμό κυριαρχήσει και στους κόλπους των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης), δημιουργώντας την αυταπάτη ότι υπάρχει η δυνατότητα μεταρρύθμισης και ελέγχου καπιταλιστικών ιδρυμάτων όπως είναι το Δ.Ν.Τ., που εκφράζουν τα συμφέροντα του παγκόσμιου κεφαλαίου, ενώ υποσκάπτουν την έκφραση οργής κατά του ιμπεριαλισμού. Υιοθετούν αντικρατική στάση και ρητορική, η οποία είναι γοητευτική στους προοδευτικούς κύκλους, ενώ ταυτόχρονα προωθούν τις ιδιωτικοποιήσεις μικρής κλίμακας. Την ώρα που το κεφάλαιο επιδιώκει την πλήρη ασυδοσία του και την πλήρη απαλλαγή του από τον όποιο κρατικό έλεγχο, που ζητά ολική απελευθέρωση της αγοράς, οι Μ.Κ.Ο. μιλούν για «αυτό-βοήθεια», για «συνεργασία», για «προσωπική ευθύνη» και για «ανάπτυξη της κοινότητας». Έτσι το κράτος απαλλάσσεται από όλες τις υποχρεώσεις του (από την ύπαρξη πόσιμου νερού και τα έργα υποδομής μέχρι την υγεία και την παιδεία).⁷⁴

Οι Μ.Κ.Ο., επικεντρώνοντας την προσοχή τους στις φτωχότερες περιοχές του πλανήτη με προγράμματα «παυσίπονα», απορροφούν τη λαϊκή οργή, αποπολιτικοποιούν τις λαϊκές μάζες και τις απομακρύνουν από τα κόμματα και τα ριζοσπαστικά κινήματα για «να λύσουν μόνες τους επιτέλους τα προβλήματα» και τελικά συντηρείται η κυρίαρχη τάξη

πραγμάτων. Οι οργανώσεις αυτού του είδους έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν τμήματα του πληθυσμού με τρόπο που οι κυβερνήσεις και τα κόμματα δεν έχουν, γιατί γίνονται αντιληπτές ως «οργανώσεις που βρίσκονται κοντά στους κατατρεγμένους, χωρίς κανένα ίδιον κέρδος» ενώ παράλληλα χρησιμοποιώντας μια ριζικά ανατρεπτική αντιιμπεριαλιστική ρητορική μπορούν να προλείνουν το έδαφος για περαιτέρω επέλαση του κεφαλαίου.⁷⁵

Η ρητορική των Μ.Κ.Ο. περί «παγκοσμιοποίησης» δεν είναι παρά ένα «υποκατάστατο του διεθνισμού» απογυμνωμένο από κάθε αντιιμπεριαλιστική αντικαπιταλιστική προσέγγιση. Κατά πολλούς επικριτές τους, όπως οι Πέτρας και Βελτμέγιερ, οι Μ.Κ.Ο. δεν είναι παρά η μικροαστική «ριζοσπαστική» πτέρυγα του «νεοφιλελεύθερου κατεστημένου», αναποκρινόμενες, επί της ουσίας, με τις δραστηριότητές τους, από πολιτική άποψη στην νέα ιμπεριαλιστική στρατηγική.⁷⁶

Οι Μ.Κ.Ο., επηρεάζοντας σε σημαντικό βαθμό τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης που συμμετέχουν και στο Π.Κ.Φ., δρουν ως «δούρειος ίππος» στους κόλπους τους με στόχο τον αποπροσανατολισμό τους. Οι, ενίοτε, δυναμικές αντιδράσεις τους σε διάφορες μαζικές διαδηλώσεις δεν λένε από μόνες τους τίποτε εφόσον δεν συνοδεύονται από σαφές και συγκεκριμένο περιεχόμενο. Άλλωστε, οι μορφές πάλης δεν υπάρχουν ανεξάρτητα από το περιεχόμενο της πάλης αυτής. Το πλαίσιο των αιτημάτων τους είναι εξαιρετικά περιορισμένο, κινείται στην κατεύθυνση της ενσωμάτωσης και η επιμονή τους ως προς την δήθεν «ανεξαρτησία» του κινήματος κατά της Παγκοσμιοποίησης και ως προς την μη αναγκαιότητα σύνδεσής του με το εργατικό κίνημα, είναι ενδεικτική των πραγματικών τους προθέσεων.⁷⁷

Σχολιάζοντας το ρόλο των Μ.Κ.Ο. στο πλαίσιο των σύγχρονων κινήματων κατά της Νέας Τάξης, ο Τσαρλς Τίλυ επισημαίνει ότι όσο αυξάνει η επιρροή και το κύρος των διεθνών οργανισμών και δικτύων στη διαδικασία άσκησης εξουσίας, όπως είναι ο Π.Ο.Ε. ή το Δ.Ν.Τ., τόσο αυξάνει και η επίδραση των αποφάσεών τους στην καθημερινότητα όλων των ανθρώπων στοντί πλανήτη και αυτό, αυτομάτως, οδηγεί σε πολλαπλασιασμό των «διαμεσολαβητικών» οργανώσεων, όπως είναι πολλές από τις Μ.Κ.Ο. για να «απαλυνθούν οι συνέπειες» της πολιτικής αυτής και να «διασυνδεθούν με τις εξελίξεις οι πληθυσμοί». Με δεδομένο το κόστος της σύγχρονης τεχνολογίας για να επιτευχθεί γρήγορη επικοινωνία αλλά και το ποσοστό του πληθυσμού του πλανήτη που έχει πρόσβαση σε αυτήν, ο Τίλυ υποστηρίζει ότι οι «επαγγελματίες ακτιβιστές των Μ.Κ.Ο. και οι επιχειρηματίες του είδους θα καταστούν απαραίτητοι για τη διατύπωση και προώθηση του οποιουδήποτε αιτήματος και διεκδίκησης» εκ μέρους των πραγματικά καταφρονημένων που υποτίθεται ότι εκπροσωπούν. Και αν κανείς δεχτεί ότι, ήδη, οι επαγγελματίες ακτιβιστές, κατά πλειοψηφία, προέρχονται σε δυσανάλογο ποσοστό από τα ευημερούντα, όπως σημειώνει, τμήματα του πληθυσμού, με καλή εκπαίδευση, καλό βιοτικό επίπεδο, και «καλές διασυνδέσεις», τότε μάλλον οι «διαμεσολαβητικές» αυτές οργανώσεις θα καταφέρουν να μετατρέψουν τα κινήματα σε γραφειοκρατικούς μηχανισμούς παντελώς αντίθετους στο περιεχόμενο τους από τη ρητορική τους.⁷⁸

Ο Τ. Φωτόπουλος, από την πλευρά του, εκτιμά ότι ο έλεγχος και η σταδιακή ριζοσπαστική εξουδετέρωση των κινημάτων ήταν εξαρχής ο στόχος των περισσότερων Μ.Κ.Ο. που συμμετείχαν στο κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης. Υποστηρίζει ότι οι Μ.Κ.Ο. ήταν, μετά από τη χρήση ωμής βίας από τις δυνάμεις καταστολής όπως έγινε στη Γένοβα το 2001 και την υιοθέτηση αντιτρομοκρατικών νομοθεσιών με αφορμή την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, ο τρίτος τρόπος εγκλωβισμού των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης σε μεταρρυθμιστικές λογικές. Επιπλέον, σημειώνει ότι εφόσον έντυπα που εκφράζουν τις απόψεις της κυρίαρχης τάξης, όπως είναι το περιοδικό *Economist* χαρακτηρίζουν Μ.Κ.Ο. όπως η «Attac» ως «άξιους συνομιλητές» για τις αστικές κυβερνήσεις και τα καπιταλιστικά ιδρύματα για να βρεθούν «μέσες λύσεις», τότε μάλλον η πλειοψηφία των κινημάτων ή τουλάχιστον όσα εκπροσωπούνται στο Π.Κ.Φ. έχουν αποδεχτεί την κυριαρχία μη ριζοσπαστικών στόχων.⁷⁹

Η «κύρια στρατηγική πύλη» για την επικράτηση των πολιτικών των Μ.Κ.Ο. στα κινήματα κατά της Νέας Τάξης είναι η εξαιρετικά μεγάλη ετερογένεια και το γεμάτο αντιφάσεις και συγκρούσεις διεθνές ρυθμιστικό πλαίσιο που βρίσκεται υπό εξέλιξη, υπογραμμίζει από την πλευρά του ο Γιοακίμ Χιρς, συμπληρώνοντας ότι τους επαγγελματίες ακτιβιστές των Μ.Κ.Ο. ίσως θα έπρεπε να τους αντιμετωπίζει κανείς ως τμήμα μιας παγκόσμιας δραστήριας τάξης διαχειριστών.⁸⁰ Με άλλα λόγια, οι Μ.Κ.Ο., στην πλειοψηφία τους αλλά όχι όλες, είναι τα οχήματα με τα οποία οι ιμπεριαλιστικοί μηχανισμοί ασκούν επιρροή στην κοινωνία «από τα κάτω».⁸¹

Και όντως, οι Μ.Κ.Ο. είναι αυτές που οργανώνουν «από τα κάτω» και υπό τον μανδύα της αλληλεγγύης, του εκσυγχρονισμού, του εθελοντισμού στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες και υπό τη μορφή γενικόλογων «κοινωνικών κινήματων» στις αναπτυσσόμενες χώρες, τη χειραγώγηση της πολιτικής συνείδησης με προσανατολισμό προς το «θετικό όραμα» του συστήματος για «έναν κόσμο ενοποιημένο, με διαφορετικά έθνη και κουλτούρες, με σεβασμό αλλά και αναπόφευκτες διαφορές και ανταγωνισμούς».⁸² Οι Μ.Κ.Ο. αγωνίζονται «ανιδιοτελώς» για την εξομάλυνση των συνεπειών της επέκτασης της νεοφιλελεύθερης αγοράς σε όλα τα επίπεδα της ζωής και για τη σταδιακή «προσαρμογή» των αναπτυσσόμενων χωρών στα δεδομένα των ανεπτυγμένων καπιταλιστικά κρατών.

Τείνουν να γίνουν, επισημαίνει ο Γιάννης Παπαμικαήλ, «τα νέα κινήματα» που, και στις ανεπτυγμένες χώρες, θα προωθήσουν «αλλαγές στάσης ζωής» και συνείδησης, παρασύροντας από το εθνικό ταξικό παρελθόν της εργατικής τάξης στο «ιδεολογικά χειραφετημένο πλήθος» που αποκαλούν «παγκόσμια κοινωνία των πολιτών». Προσπαθούν να διαμορφώσουν συνθήκες «εξημέρωσης» των άγριων κοινωνικών ή αντι-αποικιοκρατικού τύπου συγκρούσεων των λαών με τα συμφέροντα των εκμεταλλευτών τους. Στο μέτρο που η διαμορφωθείσα κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα θεωρείται δεδομένη, οι Μ.Κ.Ο. είναι μορφές αμφισβήτησης που μοιάζουν χρήσιμες γιατί είναι τα «καλά μοντέλα διαμαρτυρίας» που διασφαλίζουν «βελτιώσεις αλλά όχι ανατροπή του

συστήματος». Για αυτό και αρκετοί τις χαρακτηρίζουν «προσωπεία του νεοφιλελευθερισμού...»⁸³

¹ Non-governmental organization, <http://en.wikipedia.org>

² Willetts Peter, "What is a Non-governmental organization?", <http://library.duke.edu>

³ Ρούσης Γιώργος, *Το κράτος από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, Εκδ. Γκοβόσιτς, 1994, σελ. 176

⁴ Στο ίδιο, σελ. 180

⁵ Non-governmental organization, <http://en.wikipedia.org>

⁶ Στο ίδιο

⁷ Στο ίδιο

⁸ Mudingu Joseph, "How Genuine are NGOs?", στο «The Times», August 7 2006, <http://www.globalpolicy.org>

⁹ Πέτρας Τζέιμς – Βελτιμέγιερ Χένρι, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, Εκδ. The Monthly Review Imprint, 2005, σελ. 17

¹⁰ Ungpakorn Ji Giles, "NGOs: enemies or allies?", στο *International Socialism*, Issue: 104, 9 October 2004

¹¹ Sader Emir, "Beyond Civil Society", στο *New Left Review* 17, September-October 2002, <http://www.newleftreview.org>

¹² Παπαμιχαήλ Γιάννης, «Οι μη Κυβερνητικές οργανώσεις και η αυτοκρατορική ιδεολογία», Γιάννης Παπαμιχαήλ, στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 9

¹³ Πέτρας Τζέιμς – Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, Εκδ. ΚΨΜ, 2005, σελ. 175 – 176

¹⁴ Πέτρας Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 22 - 23

¹⁵ Πέτρας Τζέιμς – Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, ό.π., σελ. 172 - 174

¹⁶ Χιρς Γιοακίμ, «Τα καινούργια ρούχα του κράτους» στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 74 - 77

¹⁷ Πέτρας Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 18

¹⁸ Wallerstein Immanuel, "New Revolts against the system", στο *New Left Review* 18, November-December 2002, <http://www.newleftreview.org>

¹⁹ Willetts Peter, "What is a Non-governmental organization?", <http://library.duke.edu>

²⁰ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2002, σελ. 214 - 215

²¹ Πέτρας Τζέιμς – Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, ό.π., σελ. 172 - 174

²² Παπαμιχαήλ Γιάννης, «Οι μη Κυβερνητικές οργανώσεις και η αυτοκρατορική ιδεολογία», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 7

²³ Μόρρις – Σουζούκι Τέσσα, «Τα υπέρ και τα κατά των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 72 - 73

²⁴ Χιρς Γιοακίμ, «Τα καινούργια ρούχα του κράτους», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 74 - 77

²⁵ Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 214 - 215

- ²⁶ Χιρς Γιοακίμ, «Τα καινούργια ρούχα του κράτους», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 74 - 77
- ²⁷ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, Forum Mondiale delle Alternative, Ed. Punto Rosso, 2003, σελ. 30
- ²⁸ Χιρς Γιοακίμ, «Τα καινούργια ρούχα του κράτους», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 90 - 93
- ²⁹ Πέτρας Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 18 - 19
- ³⁰ Στο ίδιο, σελ. 18 - 19
- ³¹ Στο ίδιο, σελ. 18 - 19
- ³² Γουάλλας Τίνα, «Διλήμματα των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων: Δούρειοι Ίππιοι του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού;», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 31 - 34
- ³³ Πέτρας Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 18 - 19
- ³⁴ Στο ίδιο, σελ. 28 - 30
- ³⁵ Στο ίδιο, σελ. 20 - 21
- ³⁶ Στο ίδιο, σελ. 28 - 30
- ³⁷ Μόρρις - Σουζούκι Τέσσα, «Τα υπέρ και τα κατά των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 55
- ³⁸ Πέτρας Τζέιμς - Βελτμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, ό.π., σελ. 172 - 174
- ³⁹ Μόρρις - Σουζούκι Τέσσα, «Τα υπέρ και τα κατά των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 53
- ⁴⁰ Mudingu Joseph, "How Genuine are NGOs ?", στο «The Times», August 7 2006, <http://www.globalpolicy.org>
- ⁴¹ Στο ίδιο
- ⁴² Πέτρας Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 17
- ⁴³ Στο ίδιο, σελ. 17
- ⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 17
- ⁴⁵ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 120 - 128
- ⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 120 - 128
- ⁴⁷ Ungpakorn Ji Giles, "NGOs: enemies or allies?", στο *International Socialism*, Issue: 104, 9 October 2004
- ⁴⁸ Engler Yves, "NGOs and Imperialism", 2 September 2007, www.zmag.org
- ⁴⁹ Στο ίδιο
- ⁵⁰ Στο ίδιο
- ⁵¹ Color revolution, <http://en.wikipedia.org>
- ⁵² Στο ίδιο
- ⁵³ Non-governmental organization, <http://en.wikipedia.org>
- ⁵⁴ Willetts Peter, "What is a Non-governmental organization?", <http://library.duke.edu>
- ⁵⁵ Λιόσης Βασίλης, «Παγκοσμιοποίηση: πραγματικότητα ή ιδεολογικό κατασκεύασμα;», στο Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τ.2, 2002, σελ. 139 - 140
- ⁵⁶ Willetts Peter, "What is a Non-governmental organization?", <http://library.duke.edu>
- ⁵⁷ Μόρρις - Σουζούκι Τέσσα, «Τα υπέρ και τα κατά των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 58 - 70
- ⁵⁸ Πέτρας Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 22 - 23
- ⁵⁹ Τίλυ Τσάρλς, *Κοινωνικά κινήματα 1768 - 2004*, Εκδ. Σαββάλας, 2007, σελ. 279 - 280
- ⁶⁰ Πέτρας Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 22 - 23
- ⁶¹ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 30

- ⁶² Χιρς Γιοακίμ, «Τα καινούργια ρούχα του κράτους», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 84 - 87
- ⁶³ Γουάλλας Τίνα, «Διλήμματα των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων: Δούρειοι Ίπποι του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού;», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 31 - 34
- ⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 36 - 40
- ⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 36 - 40
- ⁶⁶ Non-governmental organization, <http://en.wikipedia.org>
- ⁶⁷ Amin Samir - Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, ό.π., σελ. 120 - 128
- ⁶⁸ Στο ίδιο, σελ. 146 - 147
- ⁶⁹ Πέτρος Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 25 - 27
- ⁷⁰ Geray Irazca, “Does foreign funding make NGOs into puppets?”, στο *New Anatolian*, 11 October 2006, <http://www.globalpolicy.org>
- ⁷¹ Mudingu Joseph, “How Genuine are NGOs?”, στο «The Times», August 7 2006, <http://www.globalpolicy.org>
- ⁷² Στο ίδιο
- ⁷³ Πέτρος Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στην Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 20 - 21
- ⁷⁴ Mudingu Joseph, “How Genuine are NGOs?”, στο «The Times», August 7 2006, <http://www.globalpolicy.org>
- ⁷⁵ Στο ίδιο
- ⁷⁶ Πέτρος Τζέιμς - Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, ό.π., σελ. 46
- ⁷⁷ Λιόσης Βασίλης, «Παγκοσμιοποίηση: πραγματικότητα ή ιδεολογικό κατασκεύασμα;», στο Κομμουνιστική Επιθεώρηση, ό.π., σελ. 139 - 140
- ⁷⁸ Τίλυ Τσαρλς, *Κοινωνικά κινήματα 1768 - 2004*, ό.π., σελ. 348 - 352
- ⁷⁹ Φωτόπουλος Τάξης, «Πόρτο Αλλέγκρε: το ρεφορμιστικό καπέλωμα του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης», <http://inclusivedemocracy.org>
- ⁸⁰ Χιρς Γιοακίμ, «Τα καινούργια ρούχα του κράτους», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 84 - 87
- ⁸¹ Mudingu Joseph, “How Genuine are NGOs?”, in «The Times», August 7 2006, <http://www.globalpolicy.org>
- ⁸² Παπαριμαχίλ Γιάννης, «Οι μη Κυβερνητικές οργανώσεις και η αυτοκρατορική ιδεολογία», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, ό.π., σελ. 14 - 16
- ⁸³ Στο ίδιο, σελ. 14 - 16

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Μαρξ, όπως είδαμε στο πρώτο μέρος της διατριβής, είχε ως σταθερό στόχο στο σύνολο του έργου του την απελευθέρωση του ανθρώπου, τη διασφάλιση των συνθηκών εκείνων που θα επιτρέπουν την ελεύθερη ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του μέσω της κυριαρχίας της ελεύθερης δραστηριότητας – αυτοσκοπού. Ανέλυσε τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο άνθρωπος - εργάτης, μέσα σε αυτόν, πέρα από το ότι αποξενώνεται από τα μέσα παραγωγής, από το προϊόν της εργασίας του και από την ίδια την εργασία του, για να επιβιώσει μετατρέπεται ο ίδιος σε προϊόν προς πώληση, πουλώντας την εργατική του δύναμη. Η αξία του αποτιμάται σε χρήμα, γίνεται ο ίδιος αντικείμενο.

Η αποξένωση από τον εαυτό του, τον αποξενώνει από τον συνάνθρωπο, από τη φύση. Ο άνθρωπος, του οποίου η ουσία κατά τον Μαρξ είναι το σύνολο των κοινωνικών του σχέσεων, αντιμετωπίζει τον εαυτό του ως αντικείμενο, όπως και τους συνανθρώπους του, στους οποίους βλέπει το μέσο ή το εμπόδιο για την επίτευξη των στόχων του και όχι την πραγματώσή του ως ουσία. Ο Μαρξ εντόπισε την κορύφωση της διαδικασίας αποξένωσης όλων των ειδών και μορφών στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και γι αυτό ακριβώς, στο σύνολο του έργου του, προέταξε την ανατροπή του ως μοναδικό δρόμο απελευθέρωσης του ανθρώπου. Με γνώμονα πάντα αυτή τη διαπίστωση, ανέλυσε διεξοδικά την λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος σε όλες τις δυνατές παραμέτρους και εκφάνσεις του.

Αναλύοντας τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής οι κλασικοί επισημαίνουν ότι, στην εξέλιξή του, δημιουργούνται οι αντικειμενικές δυνατότητες ανατροπής του, όπως άλλωστε έγινε και με τα προηγούμενα κοινωνικο-οικονομικά συστήματα, σημειώνοντας, όμως, ότι αυτή τη φορά δίνεται η δυνατότητα (λόγω της τεχνολογικής, επιστημονικής και οικονομικής εξέλιξης) για τη δημιουργία μιας κοινωνίας όπου θα κυριαρχεί η ελεύθερη δραστηριότητα και όπου πραγματικά για πρώτη φορά η «ελευθερία του ενός θα είναι προϋπόθεση για την ελευθερία όλων». Αυτή την κοινωνία την ονομάζουν κομμουνισμό. Είναι η κοινωνία όπου θα έχει γίνει πραγματικότητα ο στόχος της ελεύθερης και απρόσκοπτης ανάπτυξης του ανθρώπου, όπου η ουσία του και το «είναι» του θα ταυτίζονται, όπου όλη του η ύπαρξη και η προσωπικότητα δεν θα καθορίζονται από το ρόλο του στην παραγωγική διαδικασία, όπου θα έχει ελεύθερο χρόνο ν' ανακαλύψει και να καλλιεργήσει όλες τις κλίσεις του.

Για τους κλασικούς, η ιστορία της ανθρωπότητας είναι ιστορία «ταξικών συγκρούσεων» μεταξύ εκμεταλλευτών και εκμεταλλευομένων και όχι αποτέλεσμα της κίνησης του αφηρημένου «ανθρώπινου πνεύματος», όπως υποστήριζαν τα κυρίαρχα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής τους. Στη διαλεκτική σχέση της αντιπαράθεσης εκμεταλλευτών – εκμεταλλευομένων εδρεύει η ιστορική πορεία. Η αντικειμενική εξέλιξη των συνθηκών, από μόνη της, δεν οδηγεί σε ανατροπή, ούτε επίσης

οδηγεί σε ανατροπή μόνο η δεδηλωμένη τέτοιου είδους επιθυμία του όποιου υποκειμενικού παράγοντα, αν δεν έχουν ωριμάσει οι αντικειμενικές συνθήκες που θα επιτρέψουν τη δημιουργία ενός νέου κοινωνικού σχηματισμού.

Κατ' αναλογία, στην μαρξιστική συλλογιστική βαθιά διαλεκτική είναι και η σχέση της συνείδησης του ανθρώπου με το «είναι» του, την πραγματικότητά του. Οι κλασικοί θεωρούν ότι η συνείδηση διαμορφώνεται από το «είναι» αλλά όχι μονοσήμαντα. Οι άνθρωποι φτιάχνουν τις περιστάσεις, όπως οι περιστάσεις τους ανθρώπους. Ο «παιδαγωγός διαπαιδαγωγείται». Ο άνθρωπος μπορεί να παρέμβει στην πραγματικότητά του και να διαμορφώσει τις συνθήκες χωρίς, όμως, να σημαίνει ότι αυτό μπορεί να γίνει εκτός των πεπερασμένων ιστορικών και αντικειμενικών ορίων που η συγκεκριμένη κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα θέτει. Ο άνθρωπος, δηλαδή, είναι ταυτόχρονα θεατής αλλά και ηθοποιός της ζωής του. Ακριβώς επειδή το «είναι» διαμορφώνει τη συνείδηση, η μαρξιστική συλλογιστική καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο στο καπιταλιστικό σύστημα δεν μπορεί παρά να είναι το προλεταριάτο.

Οι κλασικοί δεν θεωρούν το προλεταριάτο εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο λόγω κάποιας «μεσσιανικής» άποψης ή κάποιας ιδιοτροπίας. Καταλήγουν στην άποψη αυτή αναλύοντας τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής ενδελεχώς και εντοπίζοντας τη θέση του προλεταριάτου σε αυτόν. Μια θέση η οποία του δίνει τη δυνατότητα (στα συγκεκριμένα πάντα ιστορικά κοινωνικο-οικονομικά πλαίσια) να συνειδητοποιήσει τι σημαίνει αποξένωση και υποδούλωση του ανθρώπου και να εξεγερθεί εναντίον της γιατί δεν έχει να χάσει τίποτε παρά «μόνο τις αλυσίδες του» ενώ ταυτόχρονα θα απελευθερώσει ολόκληρη την κοινωνία, γιατί ανατρέποντας τους δικούς του όρους ύπαρξης αναγκαστικά ανατρέπει όλο το κεφαλαιοκρατικό σύστημα παραγωγής.

Το προλεταριάτο, λοιπόν κατά τους κλασικούς, αναδεικνύεται σε εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο, καταρχάς, γιατί στη δική του πραγματικότητα, στην καθημερινότητά του, λόγω της ειδικής θέσης του στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή, εκφράζεται με τον σαφέστερο τρόπο η αλλοτρίωση και η αποξένωση. Το προλεταριάτο βιώνει τον κατακερματισμό της προσωπικότητάς του και της ουσίας του, μέσα από τον καταμερισμό της εργασίας. Βιώνει την απανθρωποποίηση, την εξαθλίωση, σε όλες τις πλευρές της ζωής του, εξαθλιώνεται υλικά και πνευματικά, γεγονός που λειτουργεί θετικά ως προς τη συνειδητοποίηση της αποξένωσης και της ανάγκης άρσης της ως μοναδικού τρόπου πραγματικής απελευθέρωσης. Ταυτόχρονα, όμως, είναι η μοναδική τάξη που παράγει αξία. Λόγω της ίδιας της φύσης της καπιταλιστικής παραγωγής, ένας ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός προλεταρίων, που γίνεται σταδιακά η πλειοψηφία της κοινωνίας, συγκεντρώνεται σε τόπους εργασίας, όπου συνειδητοποιεί τα κοινά του συμφέροντα, μπορεί να οργανωθεί σε ενώσεις.

Οι Μαρξ και Ένγκελς, όμως, θεωρούν ότι σε αυτή τη συνειδητοποίηση το προλεταριάτο, ακριβώς λόγω του γεγονότος ότι το «είναι» του έχει διαποτιστεί από τις ιδέες και τις αξίες της κυρίαρχης τάξης αφού οι ιδέες της τάξης που κατέχει τα μέσα παραγωγής είναι πάντα οι κυρίαρχες

ιδέες, δεν μπορεί να φτάσει αυθόρμητα και άμεσα. Χρειάζονται ορισμένοι «ενδιάμεσοι» παράγοντες (διαμεσολαβήσεις) που θα «αποκαλύψουν» στην προλεταριακή συνείδηση την πραγματική ολική εικόνα του καπιταλισμού και τις δυνατότητες ανατροπής της.

Η σύνδεση της πάλης του προλεταριάτου για βελτίωση της οικονομικής του θέσης με πολιτικά αιτήματα, η συνειδητοποίηση δηλαδή ότι το ζήτημα δεν είναι απλώς ένας καλύτερος μισθός αλλά ένας άλλος τρόπος παραγωγής, είναι μία από τις διαμεσολαβήσεις αυτές. Η συγκρότησή του σε τάξη, και όχι απλώς η ύπαρξή του ως τάξη απέναντι στο κεφάλαιο είναι επίσης μία διαμεσολάβηση. Σε αυτό το στόχο, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει μια ακόμη διαμεσολάβηση, η δημιουργία ενός κόμματος της εργατικής τάξης.

Το κόμμα αυτό, αποτελούμενο, από την πλέον συνειδητοποιημένη μερίδα του προλεταριάτου (τη μερίδα εκείνη που θα έχει τη γνώση), θα διαδραματίσει καθοδηγητικό, οργανωτικό, παιδευτικό ρόλο. Το κόμμα της εργατικής τάξης, το κομμουνιστικό κόμμα, καθοδηγεί, ως πρωτοπορία, το προλεταριάτο, δεν το υποκαθιστά.

Όλη αυτή η διαδικασία, η οικονομική και πολιτική πάλη, η μετατροπή του προλεταριάτου σε «τάξη δι' εαυτή» από «τάξη καθ' εαυτή», δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μόνο μέσα από τη σταδιακή απόκτηση γνώσης, «επιστημονικής» ματιάς στην ανάλυση του καπιταλιστικού συστήματος, κάτι στο οποίο συμβάλλει και η αστική διάνοηση που θα ενστερνιστεί την προλεταριακή σκοπιά. Η «συμμαχία» αυτή είναι άλλη μια διαμεσολάβηση, που κρίνεται, από τους κλασικούς, θεμελιώδης στη διαδικασία επαναστατικοποίησης της συνείδησης του προλεταριάτου, καθώς, στη σκέψη τους, είναι σαφές ότι μόνο μέσα από αυτήν τη γνώση ο «αναποδογυρισμένος κόσμος» του καπιταλισμού στήνεται «με τα πόδια του στη γη και το κεφάλι στον ουρανό» και ο τρόπος λειτουργίας του παύει να εμφανίζεται ως «αιώνιος φυσικός νόμος». Ο ίδιος ο σοσιαλισμός, η κατώτερη φάση του σοσιαλισμού, είναι απαραίτητος, κατά τους Μαρξ και Ένγκελς, μεταξύ άλλων, για να λειτουργήσει ως διαμεσολάβηση κατά την οποία το προλεταριάτο θα μπορέσει ν' απεγκλωβιστεί από τις συνθήκες του παρελθόντος.

Η μαρξιστική ανάλυση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και η συνεπαγόμενη από αυτήν ανάδειξη του προλεταριάτου σε εν δυνάμει φορέα καθολικής χειραφέτησης της κοινωνίας κυριαρχεί, παρά τις όποιες επιμέρους διαφωνίες, διαφοροποιήσεις, και διαφορετικές γωνίες αντιμετώπισης, στη σκέψη των περισσότερων μαρξιστών διανοητών του 20^{ου} αιώνα. Είτε πρόκειται για το «απ' έξω» του Λένιν, είτε για το «αυθόρμητο» της Λούξεμπουργκ, είτε για τα χαρακτηριστικά «ολόκλητης» που αποδίδει στο προλεταριάτο ο Λούκατς, είτε για την αναγκαιότητα πρόταξης «της πάλης των θέσεων» και της κατάκτησης της ιδεολογικής και πνευματικής ηγεμονίας του Γκράμσι προκειμένου να αντιμετωπιστεί η εντεινόμενη τάση ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης που παρατηρείται στις ανεπτυγμένες, καπιταλιστικά, χώρες, το προλεταριάτο παραμένει το, εν δυνάμει, επαναστατικό υποκείμενο. Ακόμη και ο Μαρκούζε, ο οποίος, εμβαθύνοντας επίσης με τη σειρά του στο φαινόμενο της εντεινόμενης ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης στην κυρίαρχη ιδεολογία, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι την «αρχική ώθηση» για την επανάσταση θα δώσουν

ομάδες «εκτός συστήματος», δεν αμφισβητεί ότι για να υπάρξει ριζική ανατροπή του συστήματος και απελευθέρωση του ανθρώπου μέσα από την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής, θα πρέπει η εργατική τάξη να συμμετάσχει ενεργά στην επαναστατική διαδικασία.

Η άποψη αυτή, όμως, εγκαταλείπεται σε μία από τις πλέον προβεβλημένες πρόσφατες θεωρητικές προσεγγίσεις, που διατυπώθηκε από τους Τόνι Νέγκρι και Μάικλ Χαρντ. Οι δύο διανοητές δεν «βλέπουν» στην εργατική τάξη το εν δυνάμει υποκείμενο της ανθρώπινης χειραφέτησης γιατί θεωρούν ότι η κλασική μαρξιστική ανάλυση του καπιταλισμού δεν είναι πλέον επίκαιρη εξαιτίας της αλλαγής βασικών χαρακτηριστικών του ίδιου του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής λόγω της κυριαρχίας της άυλης παραγωγής.

Χαρακτηρίζουν «Αυτοκρατορία» τη σύγχρονη οικονομικο-κοινωνική πραγματικότητα αποδιδοντάς της εντελώς διαφορετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά από τον ιμπεριαλισμό και καταλήγουν στην πρόταση ότι πλέον το «ασύντακτο» και γενικό «πλήθος» είναι ο φορέας της ριζικής κοινωνικής αλλαγής. Επί της ουσίας, η αιχμή του δόρατός του όποιου ριζικού κοινωνικού μετασχηματισμού, κατά τους Νέγκρι και Χαρντ, μετατοπίζεται από τον τρόπο παραγωγής στο γενικότερο «βιοπολιτικό» επίπεδο. Επίσης, εκτιμούν ότι ακριβώς λόγω της φύσης της «Αυτοκρατορίας», δηλαδή της δικτυακής μορφής εξουσίας που αντιπροσωπεύει, δεν έχει πια ιδιαίτερη σημασία η έννοια της στρατηγικής ή της τακτικής καθώς το «νευραλγικό κέντρο της Αυτοκρατορίας» μπορεί να πληγεί από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, χωρίς απαραίτητα ο αγώνας αυτός να είναι ο συνειδητός αγώνας της συντριπτικής πλειοψηφίας.

Η άποψη των Νέγκρι και Χαρντ επηρεάζει σε αρκετά σημαντικό βαθμό τη σύνθεση, την οργάνωση αλλά και την αντίληψη των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης. Καταρχάς, όσον αφορά στην κοινωνική τους σύνθεση προκύπτει από τα λιγοστά στοιχεία που υπάρχουν καθώς δεν έχει δοθεί ιδιαίτερο ερευνητικό βάρος στον συγκεκριμένο τομέα, ότι δεν είναι κινήματα του προλεταριάτου.

Η εργατική τάξη, είτε ως μεμονωμένα άτομα είτε ως οργανωμένα συνδικάτα είτε ως παραδοσιακά εργατικά πολιτικά κόμματα, συμμετέχει σε αυτά, τουλάχιστον στις μεγαλύτερες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας που έχουν πραγματοποιηθεί, χωρίς, όμως, να έχει κάποια σταθερή κεντρική παρουσία, πόσο μάλλον καθοδηγητική. Η παρέμβασή της δεν είναι κομβική ούτε στην οργάνωση των διαμαρτυριών και των δράσεων ούτε στην διατύπωση των βασικών αιτημάτων. Τα κινήματα αυτά, λοιπόν, είναι σαφές ότι δεν είναι κινήματα της εργατικής τάξης. Δεν είναι, μάλιστα, λίγοι εκείνοι, όπως ο Τ. Φωτόπουλος, που υποστηρίζουν ότι η ετερογένεια της σύνθεσης των κινημάτων κατά της Νέας Τάξης, θέτει υπό αμφισβήτηση, τον ίδιο τον όρο «κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης», υπό τον οποίο ομαδοποιούνται όλες αυτές οι δυνάμεις.

Η κάπως «καώδης» δομή και δραστηριότητα αυτών των κινημάτων αντανακλάται και στο περιεχόμενο των αιτημάτων που διατυπώνουν. Άλλωστε, τα σύγχρονα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, συχνά, μεταξύ τους, παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές, τόσο ιδεολογικών αφετηριών όσο και απώτερων κινήτρων. Όπως προαναφέρθηκε, σε γενικές γραμμές,

στην πλειοψηφία τους, τα κινήματα μπορεί να χρησιμοποιούν, κατά διαστήματα, τον όρο «καπιταλισμός» αλλά έχουν σχεδόν διαγράψει από το λεξιλόγιό τους τις έννοιες της «ταξικής κοινωνίας», της «ταξικής πάλης», της «κοινωνικής τάξης».

Έτσι αυτά τα κινήματα, πάντα στην πλειοψηφία τους, ανακυκλώνουν γενικόλογα συνθήματα, αποσπασματικές και επιμέρους προτάσεις, χωρίς να διατυπώνουν καμία συνεκτική συνολική εναλλακτική πρόταση κοινωνικής χειραφέτησης. Άλλωστε, εκτός από την αποσπασματική, τις περισσότερες φορές, ενασχόληση της πλειοψηφίας αυτών των κινήματων με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής αυτόν καθαυτόν, τα περισσότερα δεν προχωρούν καν σε «πολιτικές αναλύσεις», υποστηρίζοντας ότι η σύγχρονη κοινωνική επανάσταση συνίσταται στην προσωπική ή συλλογική αλλαγή στάσης ζωής, αφήνοντας εντελώς στο περιθώριο κάθε προσέγγιση του ζητήματος της πολιτικής εξουσίας και του κράτους, αφού στη βάση της νέας «αυτοκρατορικής» αντίληψης το αστικό έθνος κράτος «δεν παίζει ρόλο».

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι την κεντρική θέση που, σε ένα κίνημα χειραφέτησης υπό την μαρξιστική έννοια του όρου, αναμένει κανείς να κατέχει η εργατική τάξη, έχουν καταλάβει στα σύγχρονα κινήματα κατά της Νέας Τάξης οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) ή οργανώσεις, παρόμοιου τύπου με σαφώς ορισμένο ορίζοντα ενδιαφερόντων (είτε πρόκειται για το περιβάλλον, είτε για τον επισιτισμό των αναπτυσσόμενων χωρών, είτε για την οικονομική ανάπτυξη συγκεκριμένων περιοχών κλπ.), που συνδέονται άμεσα με αυτές. Τα στελέχη των οργανώσεων αυτών, που συχνά πρωτοστατούν στις διαφόρων ειδών δραστηριότητες των κινήματων και εμφανίζονται ως εκπρόσωποι τους, στην πλειοψηφία τους έχουν ως αποκλειστική απασχόληση τη δράση της οργάνωσής τους, αμειβόμενα με υψηλούς μισθούς από διαφόρων ειδών κονδύλια που συνήθως εκπορεύονται από κυβερνήσεις, υπουργεία ή ακόμη και από παγκόσμιους οικονομικούς οργανισμούς ενάντια στους οποίους υποτίθεται ότι στρέφονται τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης.

Η κυριαρχία των Μ.Κ.Ο. αποτυπώνεται και στην δομή και στις επιλογές τρόπων δράσης που χαρακτηρίζουν τα σύγχρονα κινήματα κατά της Νέας Τάξης. Η μορφή οργάνωσης των σύγχρονων κινήματων κατά της Νέας Τάξης είναι δικτυακή, κατά τα πρότυπα του διαδικτύου (Internet), χωρίς καμία ιεραρχική δομή και χωρίς σαφείς δεσμεύσεις ως προς τον τρόπο δράσης και διαμαρτυρίας, ο οποίος είθισται να επικεντρώνεται σε εκδηλώσεις και πρωτοβουλίες, τοπικού και αυστηρά περιορισμένου χαρακτήρα, που, κατά διαστήματα, κορυφώνονται σε μεγάλες διαδηλώσεις διαμαρτυρίας κατά τη διάρκεια συνόδων ισχυρών παγκόσμιων οικονομικών οργανισμών.

Η πλειοψηφία των Μ.Κ.Ο., οι θέσεις που εκφράζει, καθώς και η ίδια η φύση των δραστηριοτήτων τους, κάθε άλλο παρά προς την απελευθέρωση κατευθύνουν τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης. Λειτουργούν μάλλον ως ενδιάμεσος κρίκος εκμεταλλευτών και εκμεταλλεζόμενων, «φιλτράροντας» τον τρόπο αντιμετώπισης της πραγματικότητας, τα αίτια της και αποκρύπτοντας τις αληθινές λύσεις.¹

Η δράση και η στάση αυτή οδηγεί σιωπηρά, πλην άκρως σαφώς, στην παραδοχή ότι δεν υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις «εκτός συστήματος»

αλλά μόνο περιθώρια «βελτιώσεων». Η παραδοχή αυτή, αυτομάτως, απομακρύνει τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, όσον αφορά στον πυρήνα των διακηρύξεών τους, από την, μαρξιστικής σκοπιάς, ανθρώπινη χειραφέτηση καθώς σκέψη του Μαρξ αυτή δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς ολική ανατροπή του καπιταλιστικού συστήματος.

Μέσα από την εμπειρία της, μέχρι σήμερα, πορείας των κινήματων κατά της Νέας Τάξης, αναδειχτηκε, για άλλη μια φορά, ότι από την απλή μαθηματική πρόσθεση επιμέρους κινήματων δεν «γεννιέται» ένα νέο κίνημα, πόσο μάλλον ένα κίνημα χειραφέτησης από την μαρξιστική οπτική. Ίσα ίσα που με τον τρόπο αυτό, τα επιμέρους κινήματα δεν πολιτικοποιούνται, ούτε συνειδητοποιούνται.²

Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης αναμφίβολως, επανέθεσαν το ζήτημα της νομιμότητας του καπιταλιστικού συστήματος. Έφεραν, μέσα από τις διαμαρτυρίες και τις καταγγελίες τους, στο φως όλες τις απάνθρωπες και εκμεταλλευτικές πλευρές του καπιταλισμού. Κατάφεραν να γεμίσουν τους δρόμους πολλών μεγάλων πόλεων των ανεπτυγμένων καπιταλιστικά κρατών με κόσμο και εξέφρασαν, μέσα από τις δραστηριότητές τους, τη δυσaréσκεια ενός ολοένα και μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων απέναντι στις συνέπειες της καπιταλιστικής οργάνωσης της κοινωνίας.

Αν μη τι άλλο, με τη γέννηση και ύπαρξή τους και μόνο, απέδειξαν ότι οι εποχές κατά τις οποίες μπορεί να κυριαρχήσει η μοιρολατρία χωρίς καμία αντίδραση και να επικρατήσει η άποψη ότι δεν υπάρχει καμία άλλη επιλογή εκτός από την πραγματικότητα που διαμορφώνει ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής, δεν κρατούν πολύ. Ο άνθρωπος, έστω και ως αυθόρμητη αντίδραση, εξεγείρεται απέναντι στην αποκάλυπτη εκμετάλλευση, απέναντι στην τερατώδη αδικία, απέναντι στην αλματώδη αύξηση του χάσματος μεταξύ πλούσιων και φτωχών, απέναντι στην οικολογική καταστροφή, απέναντι στους πολέμους.

Εντούτοις, όμως, όπως προκύπτει, τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης, στην μέχρι τώρα πορεία τους, εκτός από μειοψηφούσες εξαιρέσεις, δεν είναι κινήματα χειραφέτησης της κοινωνίας, υπό την μαρξιστική έννοια του όρου αυτού. Εκφράζουν τη λαϊκή δυσaréσκεια, την οργή, την αντίδραση, την αντίσταση, αλλά ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζουν το καπιταλιστικό σύστημα, χωρίς, επί της ουσίας, να το αναλύουν ποτέ, περιορίζει αναγκαστικά την εμβέλεια των στόχων και καθορίζει το χαρακτήρα τους.

Επί της ουσίας, στην πλειοψηφία τους, τα κινήματα αυτά αρκούνται στην καταγραφή των συνεπειών του καπιταλιστικού συστήματος. Έχουν σαφώς περιθωριοποιήσει την ίδια την μαρξιστική ανάλυση της κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας, διαχωρίζοντας συχνά εντελώς τη θέση τους από «αυτού του είδους» τις αντιλήψεις και παίρνοντας σαφείς αποστάσεις από το ο,τιδήποτε μπορεί να τις θυμίζει, όπως είναι οι αναλύσεις για το επαναστατικό υποκείμενο, το ρόλο του αστικού κράτους ή για τη σημασία της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας.

«Η στιγμή της πολιτικής συγκρότησης του επαναστατικού υποκειμένου, υποστηρίζουν με αφορμή τη δράση των κινήματων κατά της Νέας Τάξης οι Σωτήρης και Σακελλαρόπουλος, παραμένει δεσπόζουσα και αυτό καταδεικνύει την επικαιρότητα της λενινιστικής τομής: χωρίς ρήξεις στο πολιτικό επίπεδο, χωρίς τη διαμόρφωση

πρωτότυπων πολιτικών μορφών, χωρίς το διαχωρισμό ταυτόχρονα από το βολонταρισμό και την μηχανιστική θεώρηση της συγκυρίας, δεν θα υπάρξει η δυνατότητα μιας επαναστατικής πολιτικής. Η συνάρθρωση όρων πολιτικών (προγράμματα, βήματα, στόχοι), ιδεολογικών (μια εικόνα συλλογικού υποκειμένου στηριγμένη, έστω και κατά τάση, στην ηγεμονία μιας αντικαπιταλιστικής ιδεολογίας), οργανωτικών (μορφώματα μέσα στα οποία μπορούν να συγκροούνται συλλογικές διεκδικήσεις και ν' αναπαράγονται συλλογικές αναγνωρίσεις) διαμορφώνει ένα διακυβευόμενο, μεν, καθοριστικό, δε, διαχωρισμό ανάμεσα στο πριν και στο μετά: το πριν και το μετά της εμφάνισης των δυνάμεων της εργασίας ως αυτοτελούς πολιτικής δύναμης, το πέρασμα από τις τάξεις στις οργανωμένες μάζες...»³

Με άλλα λόγια, για ν' αλλάξει, ριζικά, η κοινωνία, με απώτερο στόχο την μαρξιστική χειραφέτηση, χρειάζεται ένα πολιτικό εργαλείο και όχι μια μαθηματική σύμπραξη κινημάτων. Και αυτό γιατί, κατά πρώτο, η ριζοσπαστική κοινωνική αλλαγή δεν δημιουργείται αυθόρμητα. Οι ιδέες και οι αξίες που επικρατούν στην καπιταλιστική κοινωνία είναι οι ιδέες και οι αξίες, όπως υποστήριζε ο Μαρξ, της κυρίαρχης τάξης, και κατά συνέπεια νομιμοποιούν την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων. Διεισδύουν σε ολόκληρη την κοινωνία και επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό, κυρίως τα κοινωνικά εκείνα τμήματα που είναι λιγότερο εξοπλισμένα θεωρητικά, δηλαδή τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ωθώντας τα στην αποστασιοποίηση.

Κατά δεύτερο, ένα πολιτικό εργαλείο (ένα κόμμα ή ένα μέτωπο) είναι αναγκαίο γιατί στον αγώνα για κοινωνική αλλαγή ο αντίπαλος είναι εξαιρετικά ισχυρός και θ' αντιταχθεί σε αυτήν την αλλαγή. Αυτό συνεπάγεται ότι δεν μπορεί να επιτευχθεί αλλαγή, χωρίς έναν πολιτικό φορέα που θα μπορεί να διαμορφώσει προτάσεις, να εξοπλίσει εκατομμύρια ανθρώπους με ενιαία θέληση ενώ ταυτόχρονα θα ενοποιεί και θα διαρθρώνει τις διάφορες πρακτικές. Η ιστορία των πολυάριθμων λαϊκών εκρήξεων, από τον γαλλικό Μάη του '68 μέχρι την Αργεντινή του 2001, έχει αποδείξει ότι παρά τη μαζικότητα και την μαχητικότητα τους, δεν οδήγησαν σε σημαντικές αλλαγές γιατί δεν ανέτρεψαν το σύστημα.⁴

Αντίθετα, η ιστορία των νικηφόρων επαναστάσεων επιβεβαιώνει, με επίμονο τρόπο, ότι αυτό μπορεί να γίνει όταν υπάρχει ένας πολιτικός φορέας που προβάλλει εναλλακτικό πρόγραμμα, καταρχάς σε εθνικό επίπεδο, το οποίο λειτουργεί ενοποιητικά για τα πιο διαφορετικά λαϊκά τμήματα και ο οποίος, επίσης, συνενώνει τη δράση συγκεντρώνοντας τις δυνάμεις με στόχο το πιο αποφασιστικό σημείο, δηλαδή τον πιο αδύναμο κρίκο της αντίπαλης αλυσίδας. Η ιστορία έχει, επίσης, αποδείξει ότι για να είναι αποτελεσματική η πολιτική δράση με στόχο την ανατροπή του συστήματος, απαιτείται ένα οργανωτικό υποκείμενο που να μπορεί να προσανατολίζει και να ενοποιεί τις ποικίλες προσπάθειες που γεννιούνται αυθόρμητα αλλά και να προκαλεί άλλες.⁵

Σήμερα, που οι αντικειμενικές συνθήκες είναι πιο ώριμες από ποτέ, το πρωταρχικό βασικό μαρξιστικό αίτημα για ολική ανθρώπινη ελευθερία είναι πιο επίκαιρο από ποτέ άλλοτε, αποδεικνύοντας, επίσης, ότι δε θα καταστεί ποτέ δυνατό να καταπνιγεί οριστικά. Στόχος παραμένει πάντοτε η ανθρώπινη χειραφέτηση καθώς όπως σημειώνει ο Γκάγιο Πέτροβιτς «η

ανελευθερία δεν είναι απλά και μόνο ο θανάσιμος κίνδυνος του ανθρώπου, είναι αυτός τούτος ο θάνατος του ανθρώπου».

Οι αγώνες κατά της εκμετάλλευσης, της απανθρωπιάς, της αδικίας, του πολέμου θα παραμένουν πάντα πόλος έλξης, όπως αποδείχτηκε περίτρανα και μέσα από τη δράση των σύγχρονων κινημάτων κατά της Νέας Τάξης. «Η ανθρωπότητα βρίσκει, πάντα, στον αγώνα κατά της αδικίας, τονίζει ο υποδιοικητής Μάρκος των Ζαπατίστας, ένα σκαλοπάτι που την εξυψώνει, που την κάνει καλύτερη, που την κάνει πιο ανθρώπινη». Τα κινήματα κατά της Νέας Τάξης θα μπορούσαν, αν δεν έτρεφαν αυταπάτες περί δυνατότητας βελτίωσης και εξανθρωπισμού του καπιταλιστικού συστήματος, αν δεν κυριαρχούνταν από τις αποσπασματικές οπτικές και λύσεις των Μ.Κ.Ο., αν δεν απέφευγαν κάθε συστημική ανάλυση και κάθε συνολική εναλλακτική πρόταση ανατροπής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αφήνοντας, με τον τρόπο αυτό, περιθώρια χειραγώγησής τους σε εξουδετερωμένες, για το σύστημα και την κυρίαρχη τάξη, αντιδράσεις, να γίνουν ένα σκαλοπάτι προς το μαρξιστικό όραμα της ανθρώπινης χειραφέτησης.

Για να επιτευχθεί, όμως, το βήμα προς αυτό το σκαλοπάτι, όπως καταλήγει η Μάρτα Χάρνεκερ, «δεν αρκεί μόνο να έχεις γενικά δίκιο αλλά πρέπει να το έχεις στην ώρα του και να διαθέτεις τη δύναμη, στη βάση όλων των προαναφερόμενων κριτηρίων, να το υλοποιήσεις». ⁶ Το «στοίχημα» αυτό, μέχρι στιγμής, το έχει χάσει η πλειοψηφία των κινήματων κατά της Νέας Τάξης.

¹ Πέτρος Τζέιμς – Βελτμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, Εκδ. ΚΨΜ, 2001, σελ. 182 - 186

² Κοιζιάς Νίκος, *Συνειδητό και αυθόρμητο*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987, σελ. 43

³ Σακελλαρόπουλος Σπύρος – Σωτήρης Παναγιώτης, «Τάξεις, μάζες και πολιτική: σχετικά με το επαναστατικό υποκείμενο της εποχής μας», στο *Ιμπεριαλισμός: αναθέσεις και ανπιστάσεις*, Εκδ. ΚΨΜ, 2007, σελ. 116

⁴ Χάρνεκερ Μάρτα, *Πραγματοποιώντας το αδύνατο*, Εκδ. Οδυσσέας, 2007, σελ. 307 - 308

⁵ Στο ίδιο, σελ. 307 - 308

⁶ Στο ίδιο, σελ. 307 - 308

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αντερσον Πέρι, *Οι αντινομίες του Αντόνιο Γκράμισι*, Εκδ. Συσπειρώση, 1985

Αριστοτέλης, Πολιτικά, 127a15 - 18

Βρανίτσι Πρέντραγκ, *Ιστορία του μαρξισμού*, Εκδ. Οδυσσέας, 1976, Τόμος II

Γκολντμάν Λουσιέν, «Σοσιαλισμός και ουμανισμός», στο *Σοσιαλιστικός Ουμανισμός*, Εκδ. Μπουκουμάνη, 1984

Γκράμισι Αντόνιο, *Σοσιαλισμός και Κουλτούρα*, Εκδ. Στοχαστής, Τόμος 6^{ος}, 1990

Γκράμισι Αντόνιο, *Πολιτικά κείμενα*, Εκδ. Οδυσσέας, 1978

Γκράμισι Αντόνιο, *Γράμματα από τη φυλακή*, Εκδ. Ηριδανός, 1972

Γκράμισι Αντόνιο, *Ιστορικός υλισμός*, (το πρώτο Τετράδιο της Φυλακής), Εκδ. Οδυσσέας, 1973

Γκράμισι Αντόνιο, *Για τον Μακιαβέλι, για την πολιτική και για το σύγχρονο κράτος*, (τμήμα των Τετραδίων της Φυλακής), Εκδ. Ηριδανός

Γκράμισι Αντόνιο, *Οι Διανοούμενοι*, Εκδ. Στοχαστής, Τόμος Α', 1972

Γκρούππι Λουσιάνο, Εισαγωγή στο *Οι Διανοούμενοι* του Αντόνιο Γκράμισι, Εκδ. Στοχαστής, Τόμος Α', 1972

Γουάλλας Τίνα, «Διλήμματα των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων: Δούρειοι Ίπποι του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού;», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, Εκδ. The Monthly Review Imprint, 2005

Διβάρης Αντώνης, Πρόλογος στο Κ. Μαρξ, *Grundrisse: Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*, Εκδ. Στοχαστής, 1984

Εισαγωγή του Ινστιτούτου Μαρξ - Έγκελς, το Νοέμβριο του 1939, Μόσχα, στο Κ. Μαρξ, *Grundrisse: Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*, Εκδ. Στοχαστής, 1984

Έγκελς Φρήντριχ, *Για το ζήτημα της κατοικίας*, Διαλεκτά Έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Ένγκελς Φρήντριχ, *Πρόλογος στην κατάσταση της εργαζόμενης τάξης στην Αγγλία*, Διαλεκτά Έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Ένγκελς Φρήντριχ., *Ο Λουδοβίκος Φόουερμπαχ και το τέλος της γερμανικής φιλοσοφίας*, Διαλεκτά Έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Ένγκελς Φρήντριχ, *Πρόλογος στο Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βουναπάρτη*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Ένγκελς Φρήντριχ, *Η εξέλιξη του σοσιαλισμού από την ουτοπία στην επιστήμη*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Ένγκελς Φρήντριχ, *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Ένγκελς Φρήντριχ, *Ο Μαρξ και η «Νέα Εφημερίδα του Ρήνου» 1848 – 1849*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Ένγκελς Φρήντριχ, *Οι κοινωνικές σχέσεις στη Ρωσία*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Ένγκελς Φρήντριχ, *Ο πόλεμος των χωρικών στη Γερμανία*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Ένγκελς Φρήντριχ, «Γράμμα στον Μπλοκ», Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Ένγκελς Φρήντριχ, *Πρόλογος στο Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο του Κ. Μαρξ*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Κολέτι Λούτσιο, *Εισαγωγή, στο Μαρξ Κ., Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*, Εκδ. Γλάρος, 1975

Κολέτι Λούτσιο, *Για τον νεαρό Μαρξ*, Εκδ. Οδυσσέας, 1977

Κοτζιάς Νίκος, *Συνειδητό και αυθόρμητο*, Σύγχρονη Εποχή, 1987

Λένιν Β. Ι., *Φρήντριχ Ένγκελς*, Άπαντα*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 2

Λένιν Β. Ι., *Πολιτικές Σοφιστείες*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 10

Λένιν Β. Ι., *Εσωτερική Ανασκόπηση*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 5

* Όλες οι παραπομπές στα Άπαντα του Λένιν αφορούν στην πέμπτη έκδοσή τους από τη Σύγχρονη Εποχή

Λένιν Β. Ι., *Η απολυταρχία και το προλεταριάτο*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 9

Λένιν Β. Ι., *Υλισμός και εμπειριοκρατισμός*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 18

Λένιν Β. Ι., *Τι να κάνουμε;*, Σύγχρονη Εποχή, 1981

Λένιν Β. Ι., *Ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω*, Σύγχρονη Εποχή, 1982

Λένιν Β. Ι., *Πολιτική έκθεση δράσης της ΚΕ του ΚΚΡ (μπ.) στο 11^ο συνέδριο*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 45

Λένιν Β. Ι., «Κάλλιο λιγότερα και καλύτερα», στο *Τελευταία Γράμματα και Άρθρα*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1982

Λένιν Β. Ι., *Για το ενιαίο οικονομικό σχέδιο*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 42

Λένιν Β. Ι., *Εισήγηση για το πρόγραμμα του κόμματος στο 8^ο συνέδριο του ΚΚΡ (μπ.)*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 38

Λένιν Β. Ι., *Ευαρκτήριος λόγος στο 9^ο συνέδριο του ΚΚΡ (μπ.)*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 40

Λένιν Β. Ι., *Ανοιχτό γράμμα στους αντιπροσώπους του παρωσικού συνεδρίου των αγροτών βουλευτών*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Τόμος 32

Λένιν Β. Ι., *Εισήγηση για την επικύρωση της συνθήκης ειρήνης στο 4^ο έκτακτο παρωσικό συνέδριο των Σοβιέτ*, Άπαντα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, τόμος 36

Λιόσης Βασίλης, «Παγκοσμιοποίηση: πραγματικότητα ή ιδεολογικό κατασκεύασμα;», στο Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τ. 2, 2002

Λούκατς Γκεόργκι, Πρόλογος (1967), στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Εκδ. Οδυσσέας, Β' έκδοση 2001

Λούκατς Γκεόργκι, *Ιστορία και Ταξική συνείδηση*, Εκδ. Οδυσσέας, Β' Έκδοση 2001

Λούξεμπουργκ Ρόζα, *Σοσιαλισμός και Δημοκρατία*, Εκδ. Κοροντζή

Μανιάτης Γιώργος, «Η έννοια της αποξένωσης στο Μαρξ», στο Επιστημονική Σκέψη, Τεύχος 12, Μάρτης – Απρίλης 1983

Μάντελ Ε. – Νόβακ Τζ., *Η μαρξιστική θεωρία για την αλλοτρίωση*, Εκδ. Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, 1985

Μαρκούζε Χέρμπερτ, *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, μαζί με τους Αντόρνο, Λόβενταλ, Χορκχάμερ, Εκδ. Ύψιλον, 1984

Μαρκούζε Χέρμπερτ, *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος*, Εκδ. Παπαζήση, 1971

Μαρκούζε Χέρμπερτ, *Το τέλος της ουτοπίας*, Εκδ. Ύψιλον, 1985
Μαρξ Καρλ, *Το εβραϊκό ζήτημα*, Εκδ. Οδυσσεάς, 2006

Μαρξ Καρλ, *Θέσεις για τον Φόουερμπαχ*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Μαρξ Καρλ, *Μισθωτή εργασία και κεφάλαιο*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Μαρξ Καρλ, *Μισθός, τιμή και κέρδος*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Μαρξ Καρλ, *Κριτική του Προγράμματος της Γκότα*, Διαλεκτά Έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Μαρξ Καρλ, *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα 1844*, Εκδ. Γλάρος, 1975

Μαρξ Καρλ, *Το Κεφάλαιο*, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1978

Μαρξ Καρλ, *Οι ταξικοί αγώνες στη Γαλλία από το 1848 ως το 1850*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Μαρξ Καρλ, *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, πρόλογος, Διαλεκτά Έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Μαρξ Καρλ, *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Μαρξ Καρλ, «Γράμμα στον Κούγκελμαν», Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

Μαρξ Καρλ, *Grundrisse: Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας*, Εκδ. Στοχαστής, 1984

Μαρξ Καρλ, *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Διαλεκτά Έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος I

Μαρξ Καρλ, «Γράμμα στον Κούγκελμαν», Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος II

- Μαρξ Καρλ, «Γράμμα στον Αννενκόβ», Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος ΙΙ
- Μαρξ Καρλ, *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας*, Εκδ. Αναγνωσιδής
- Μαρξ Καρλ, *Κριτική της εγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου*, Εκδ. Παπαζήση, 1978
- Μαρξ Καρλ, *Ιδρυτική Διακήρυξη της Διεθνούς Ένωσης των Εργατών*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος Ι
- Μαρξ Καρλ, *Γενικό Καταστατικό της Διεθνούς Ένωσης των Εργατών*, Διαλεκτά έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος Ι
- Μαρξ Καρλ - Ένγκελς Φρήντριχ, *Προσφώνηση της Κεντρικής Επιτροπής στην Ένωση των Κομμουνιστών το Μάρτη του 1850*, Διαλεκτά Έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος Ι
- Μαρξ Καρλ - Ένγκελς Φρήντριχ., *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Διαλεκτά Έργα, Εκδ. Γνώση, Τόμος Ι
- Μαρξ Καρλ - Ένγκελς Φρήντριχ, *Η γερμανική ιδεολογία*, Εκδ. Gutenberg, 1997
- Μαρξ Καρλ – Ένγκελς Φρήντριχ, *Η αγία οικογένεια*, Εκδ. Αναγνωσιδής
- Μέσαρος Ισβάν, *Η θεωρία του Μαρξ για την αλλοτριώση*, Εκδ. Ράππα, 1974
- Μητσιού Αλέξανδρος, *Αντιπαγκοσμιοποίηση, η νέα κοινωνική επανάσταση*, Εκδ. Αρχέτυπο, 2005
- Μόρρις – Σουζούκι Τέσσα, «Τα υπέρ και τα κατά των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, Εκδ. The Monthly Review Imprint, 2005
- Μπαλιμπάρ Ετιέν, *Για τη δικτατορία του προλεταριάτου*, Εκδ. Οδυσσέας, 1978
- Μπέλλου Ελένη, «Παγκοσμιοποίηση: Μύθος ή συγκάλυψη της καπιταλιστικής φύσης του σύγχρονου κόσμου;», στο *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τ.3, 2001
- Μπιτσάκης Ευτύχης, *Καρλ Μαρξ, ο θεωρητικός του προλεταριάτου*, Εκδ. Gutenberg, 1983
- Νέγκρι Αντόνιο – Χαρντ Μάικλ, *Αυτοκρατορία*, Εκδ. Scripta, 2002

Ντουναγιέφσκαγια Ράγια, «Ο ουμανισμός του Μαρξ σήμερα», στο *Σοσιαλιστικός Ουμανισμός*, Εκδ. Μπουκουμάνη, 1984

Παγκόσμια Ιστορία της Ακαδημίας επιστημών της ΕΣΣΔ, Εκδ. Μέλισσα, 1960, Τόμος VI 1

Παπαμιχαήλ Γιάννης, *Μη κυβερνητικές Οργανώσεις και κυρίαρχη πολιτική*, Εκδ. The Monthly Review Imprint, 2005

Πέτρος Τζέιμς – Βελτιμέγιερ Χένρι, *Η παγκοσμιοποίηση χωρίς μάσκα*, Εκδ. ΚΨΜ, 2005

Πέτρος Τζέιμς, «Ιμπεριαλισμός και Μ.Κ.Ο. στη Λατινική Αμερική», στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, Εκδ. The Monthly Review Imprint, 2005

Πλάτων, Πολιτεία, 514a

Πουλιαντζής Νίκος, *Για τον Γκράμσι – Μεταξύ Σαρτρ και Αλτουσέρ – Παρεμβάσεις*, Εκδ. Πολύτυπο, 1984

Πρέβε Κονστάντσο, «Ιμπεριαλισμός, παγκοσμιοποίηση και επαναστατικό υποκείμενο από την εποχή του Μαρξ μέχρι τις μέρες μας», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, Εκδ. ΚΨΜ, 2007

Ραυτόπουλος Γιώργος, *Ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός*, Εκδ. Οδυσσέας, 2005

Ρέντον Ντέιβιντ, *Κριτικός Μαρξισμός*, Εκδ. ΚΨΜ, 2005

Ρίγκομπερτ Γκίντερ, *Η εξέγερση του Σπάρτακου*, Σύγχρονη Εποχή, 1988

Ρόσι Μάριο, «Ιστορική και φιλοσοφική εισαγωγή» στο Μαρξ Κ., *Το εβραϊκό ζήτημα*, Εκδ. Οδυσσέας, Ε' έκδοση, 2006,

Ρούσης Γιώργος, *Το κράτος από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, Εκδ. Γκοβόστη, 1994

Ρούσης Γιώργος, *Ο Λόγος στην Ουτοπία*, Εκδ. Γκοβόστη, 1996

Ρούσης Γιώργος, *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, Εκδ. Γκοβόστη, 2005

Ρούσης Γιώργος, «Σύγχρονος ιμπεριαλισμός και οι οικονομικές βάσεις της κομμουνιστικής χειραφέτησης», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, Εκδ. ΚΨΜ, 2007

Ρούσης Γιώργος, *Ο Μαρξ γεννήθηκε νωρίς*, Εκδ. Γκοβόστη, 2008

Σακελλαρόπουλος Σπύρος – Σωτήρης Παναγιώτης, «Τάξεις, μάζες και πολιτική: σχετικά με το επαναστατικό υποκείμενο της εποχής μας», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, Εκδ. ΚΨΜ, 2007

Σαφ Άνταμ, *Φιλοσοφία του ανθρώπου*, Εκδ. Θεμέλιο, 1979

Σερντιδάκης Νίκος, «Το κίνημα των κινημάτων», στην «Κυριακάτικη Αυγή», 22 Ιουνίου 2003

Σπριάνο Πάολο, εισαγωγή στο *Σοσιαλισμός και κουλτούρα* του Αντόνιο Γκράμσι, Εκδ. Στοχαστής, 6^{ος} τόμος, 1990

Τίλυ Τσαρλς, *Κοινωνικά Κινήματα 1768 – 2004*, Εκδ. Σαββάλας, 2007

Τσερόνι Ο., *Η σκέψη του Μαρξ*, Εκδ. Οδυσσέας, 1975

Φέτσερ Ιρβινγκ, *Η συγκεκριμενοποίηση της έννοιας της ελευθερίας από τον Μαρξ*, στο *Σοσιαλιστικός Ουμανισμός*, Εκδ. Μπουκουμάνη, 1984

Φρομ Έρικ, *Η εικόνα του ανθρώπου στον Μαρξ*, Εκδ. Μπουκουμάνη, 1975

Φρομ Έρικ, «Η εφαρμογή της ουμανιστικής ψυχανάλυσης στη θεωρία του Μαρξ», στο *Σοσιαλιστικός Ουμανισμός*, Εκδ. Μπουκουμάνη, 1984

Φωτόπουλος Τάκης, *Παγκοσμιοποίηση, Αριστερά και Περιεκτική Δημοκρατία*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2002

Χάλλογουεϊ Τζον, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, Εκδ. Σαββάλας, 2006

Χάρνεκερ Μάρτα, *Πραγματοποιώντας το αδύνατο*, Εκδ. Οδυσσέας, 2007

Χέλερ Άγκνες, *Η θεωρία των αναγκών στον Μαρξ*, Εκδ. Εξάντας, 1975

Χέλερ Άγκνες, *Επανάσταση και καθημερινή ζωή*, Εκδ. Οδυσσέας, 1977

Χερρέρα Ρέμι, «Η οικοδόμηση εναλλακτικών δυνατοτήτων», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, Εκδ. ΚΨΜ, 2007

Χιρς Γιοακίμ, «Τα καινούργια ρούχα του κράτους» στο *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική*, Εκδ. The Monthly Review Imprint, 2005

Χόαρ Κουίντιν - Νόουελ Σμιθ Τζέφρι, *Για τον Γκράμσι*, Εκδ. Στοχαστής, 1980

Χρύσης Αλέξανδρος, *Ο Μαρξ της εξέγερσης στον κήπο του Επίκουρου*, Εκδ. Γκοβόστη, 2003

Χρύσης Αλέξανδρος, *Φιλοσοφία και χειραφέτηση*, Εκδ. Ιδεοκίνηση, 1996

Χρύσης Αλέξανδρος, *Για τη διαλεκτική εξουσίας και επανάστασης. Σκέψεις με αφηγηρία το έργο του John Holloway «Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία»*, Εκδ. ΚΨΜ, 2009

Χρύσης Αλέξανδρος, «Οδοιπορικό προς μια νέα Κομμουνιστική Διεθνή: Ο σύγχρονος ιμπεριαλισμός και η κομμουνιστική προοπτική», στο *Ιμπεριαλισμός: αντιθέσεις και αντιστάσεις*, Εκδ. ΚΨΜ, 2007

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Amin Samir e Houtart François, *Globalizzazione delle resistenze*, Forum Mondiale delle Alternative, Ed. Punto Rosso, 2003

Andréani Tony, “Pourquoi Marx revient...ou reviendra”, στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Balibar Etienne, *La philosophie de Marx*, Ed. La Decouverte, 2001

Balibar Etienne, *La crainte des masses*, Ed. Galilée, 1997

Berger Denis, “Marx et la révolution”, στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Baratta Giorgio, “Gramsci e la nascita della nuova Europa”, στο Nuova serie di Critica Marxista, Ed. Riuniti, n. 3 – 4, 2003

Bensaïd Daniel, “Marx critique de la mondialisation?”, στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Boccarda Paul “Mon rapport à Marx : le continuer et le dépasser”, στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Callinicos Alex, “La troisième voie et le nouveau mouvement contre le capitalisme”, στο *Marx Contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Ciccarelli Roberto, “La visione del centauro. Teoria delle egemonie storiche in Gramsci”, στο Nuova serie di Critica Marxista, Ed Riuniti, n. 3 – 4, 2003

Engels F., “Lettre à Nikolaï Danielson 24 -2 – 1893”, στο *Marx, Engels, Lenin, Passer au socialisme en évitant le stade capitaliste*, Ed. de l’ Agence de presse Novosti, 1976

Engels F., Postface pour l’ article “de la question sociale en Russie” στο *Passer au socialisme en évitant le stade capitaliste*, Engels – Marx – Lenin, Ed. de l’ Agence de presse Novosti, 1976

Garo Isabelle, “Marx, une critique de la philosophie”, στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Gautier Elisabeth, “Acteurs de la transformation sociale, Nouvelles constructions sociales et politiques”, στο *Classes Sociales: retour ou renouveau?*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Gramsci Antonio, *Quaderni del Carcere*, n.3, Ed. Einaudi, 1975

Hardt Michael - Negri Antonio, *Multitude*, Εκδ. La Découverte, 2004

Le communisme de Rheimische Beobachter, Œuvres, III, Ed. Galimard, 1963

Lenin V. I., "The urgent tasks of our movement", in *Marxism in Russia, Key Documents 1879 – 1906*, N. Harding (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, σελ. 260 - 261

Lukacs Gyorgy, "Le parti dirigeant du proletariat" (à propos de la conscience et de l'organisation), <http://étoilerouge.chez.tiscali.fr>

Luxemburg Rosa, *Problèmes de tactique*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982

Luxemburg Rosa, Introduction στο *Internationalisme d'abord*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982

Luxemburg Rosa, *La crise de la social-démocratie (Brochure de Junius)*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982

Luxemburg Rosa, *L'ordre règne à Berlin*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982

Luxemburg Rosa, Introduction, στο *Les linéaments de la pensée politique de Rosa Luxemburg*, στο Textes, Ed. Sociales, 1982

Maler Henri, "Marx libertaire?", στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Marx K. - Engels F., *Revolution in Spain*, International Publishers, New York, 1939

Marx K. - Engels, "Marx à la redaction des Otétchestvennyé Zapiski", στο *Marx - Engels Correspondance*, Ed. du Progrès, 1981

Marx K., *Adresse inaugurale de l' A.I.T.*, Œuvres Choisies, Ed. du Progrès, II, 1974

Marx K., "Marx à Kugelmann, 23-8-1866", στο *Marx, Engels, Lettres sur le «Capital»*, Ed. Sociales, 1964

Marx K. - Engels F., *Minutes of the "Meeting of the Central Authority, September 15, 1850"*, Collected Works, Progress Publishers, Τόμος 10
Negri Antonio, *L' Europa e l' Impero*, Εκδ. Le clessidre, Manifesto Libri, 2003

Pour une construction citoyenne du monde, Après Seattle, επιμ. Patrick Coulon, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2001

Quiniou Yvon, “Marx et la morale”, στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Rousseau J.J., *A Discourse on Political Economy*, Everyman Edition,

Rousseau J.J., *Julie ou la Nouvelle Héloïse*, Garnier-Flammation, Paris, 1967

Rousseau J.J., *The Social Contract or Principles of Political Right*, Everyman Edition

Rousseau Jean Jacques, *Du contrat sociale*, livre II chapitre 3 και livre IV chapitre 2, Editions Flammation, 1966

Rousseau J.J., *Emile ou de l' education*, Garnier-Flammation, Paris, 1966

Rousseau J.J., *Troisième Dialogue*, Œuvres Complètes, Ed. du Seuil, Paris, 1967

Sève Lucien, *Penser avec Marx aujourd' hui, I. Marx et nous*, Editions La Dispute, 2004

Spire Arnaud, “Marx cet inconnu”, στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Spire Arnaud, “Classes sociales et perspectives politiques”, στο *Classes Sociales: retour ou renouveau?*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

“Towards an Alternative Strategy”, στο Marxist Forum, n. 10, Spring 2004

Ungpakorn Ji Giles, “NGOs: enemies or allies?”, στο International Socialism, Issue: 104, 9 October 2004

Vincent Jean Marie, “Comment se référer à Marx?”, στο *Marx contemporain*, Ed. Syllepse et Espaces Marx, 2003

Ηλεκτρονική βιβλιογραφία

Anti-globalization, in Wikipedia, the free encyclopedia,
<http://en.wikipedia.org>

Anti-global movement, <http://en.wikipedia.org>

Anti – global movement, <http://www.newleftreview.org>

Barsamian David, “The meaning of Seattle”, An Interview with Noam Chomsky <http://www.zmag.org>

Bellamy Foster John, “Marx and Internationalism”, στο The Monthly Review, July-August 2000, <http://www.monthlyreview.org>

Bertinotti Fausto, “Il rapporto con i movimenti”, στο La rivista del manifesto, n.20, settembre 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

Brief history of PGA, <http://www.agp.org>

Cassen Bernard, “Dove arrivera Porto Allegre?”, στο La rivista del Manifesto, n.32, ottobre 2002, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

Castellina Luciana, “Tartarughe e operai”, στο La rivista del Manifesto, n.2, gennaio 2000, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

Castellina Luciana, “Un passo indietro e due avanti”, στο La rivista del Manifesto, n.15, marzo 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

Castellina Luciana – Serafini Massimo, “Cosa dell’ altro mondo”, στο La rivista del Manifesto, n.26, marzo 2002, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

Castellina Luciana, “Forza e problemi del movimento”, στο La rivista del Manifesto, n.20, settembre 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

Chomsky Noam, “Globalization and its discontents”, Noam Chomsky debates with Washington Post readers, <http://www.chomsky.info>

Color revolution, <http://en.wikipedia.org>

Δούλος Ορέστης, «Το κίνημα από τη σκοπιά του μαρξισμού», 2003, <http://www.marxismos.com>

Dimitriadis Epameinondas, Chomsky Interviewed by Dimitriadis Epameinondas, <http://www.zmag.org>

Engels F., «Principes du communisme», Archives Marx-Engels, www.marxists.org

Engels F., “Lettre à A. Bebel”, Archives Marx-Engels, <http://www.marxists.org>

Engler Mark - Griffiths Kate, Share the World’s Resources, “The Anti-globalization movement defined”, From the Encyclopedia of Activism and Social Justice, <http://www.stwr.net>

Engler Yves, “NGOs and Imperialism”, 2 September 2007, www.zmag.org

Forum Social Mundial, <http://www.forumsocialmundial.org.br>

G20, <http://www.g20.org/G20/>

Geray Irazca, “Does foreign funding make NGOs into puppets?”, στο New Anatolian, 11 October 2006, <http://www.globalpolicy.org>

Gramsci Antonio, “Le conseil d’ usine”, στο L’ Ordine Nuovo, 5 juin 1920, http://marxists.anu.edu.au/français/gramsci/works/1920/06/gramsci_060520.htm

Husson Michel, “Communisme et le temps libre”, <http://www.sap-pos.org/fr>

Κίνημα κατά της Παγκοσμιοποίησης, <http://www.kinimata.gr>

Katsiaficas George, “Eros and the battle of Seattle”, <http://eroseffect.com>

Klein Naomi, “Reclaiming the common”, στο New Left Review 9, May – June 2001, <http://www.newleftreview.org>

Marable Manning, “Globalization and Racialization”, στο Synthesis/Regeneration 39, Winter 2006, <http://www.greens.org>

Marx K., *Un chapitre inédit du Capital, Mystification du capital* <http://www.marxists.org/français/marx/works/1867/Capital-inedit/index.htm>

Marx Karl, *Value, Price and Profit*, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1865/value-price-profit/index.htm>

Meiksins Wood Ellen, “Labor, the State and Class Struggle”, στο The Monthly Review, July-August 1997, <http://www.monthlyreview.org>

Mertes Tom, “Grass-roots globalism”, στο *The New Left Review*, September-October 2002, <http://www.newleftreview.org>

Morse Chuck, “Theory of the anti-globalization movement”, στο *New Formulation*, v.2, February 2003, <http://www.newformulation.org>

Mudingu Joseph, “How Genuine are NGOs?”, στο «*The Times*», August 7 2006, <http://www.globalpolicy.org>

Non-governmental organization, <http://en.wikipedia.org>

Ουφιμος Βασίλης, «Οι στοχεύσεις των Κοινωνικών Φόρουμ και ο ρόλος του ΣΥΝ», 2005, <http://www.kke.gr/komep>

O’ Connor James, “Non basta Internet”, στο *La rivista del Manifesto*, n.4 marzo 2000, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

People’s Global Action, <http://www.agp.org>

Petrella Ricardo, “Globalizzazione fase due”, στο *La rivista del Manifesto*, n.19, luglio-agosto 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

Στάλιν I., «Άπαντα», <http://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/decades-index.htm>

Sander Emir, “Beyond Civil Society”, στο *New Left Review* 17, September – October 2002, <http://www.newleftreview.org>

Sivaraman Satya, “Chomsky says US foreign policy amounts to international terrorism”, *Common Dreams News Center*, <http://www.commondreams.org>

Smée Veronique, “Davos / Porto Alegre, l’impossible dialogue?”, <http://www.novethic.fr>

Tabb William K., “After Seattle: Understanding the Politics of Globalization”, στο *Monthly Review*, March 2000, <http://www.monthlyreview.org>

“Towards a New Internationalism”, Editors, στο *Monthly Review*, July – August 2000, <http://www.monthlyreview.org>

Φωτόπουλος Τάκης, «Πόρτο Αλέγκρε: Το ρεφορμιστικό καπέλωμα του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης», <http://inclusivedemocracy.org>

Wallerstein Immanuel, “New revolt against the system”, στο *New Left Review*, n.18, November-December 2002,

Willetts Peter, "What is a Non-governmental organization?",
<http://library.duke.edu>

Zipponi Maurizio, "Gli operai e gli altri", στο La rivista del manifesto,
n.21 ottobre 2001, <http://www.larivistadelmanifesto.it>

